

รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

MODEL OF COMMUNITY NETWORK MANAGEMENT FOR FOOD SECURITY

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (DEVELOPMENT EDUCATION)
Department of Education Foundations
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2019
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
โดย	นฤมล คำอ่อน
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาคุณภูมิบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.คณิต เขียววิชัย)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุวรี ญาณปรีชาเศรษฐ)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อาจารย์ ดร.จุรีวรรณ จันทลา)

58260801 : พัฒนศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุสิตบัณฑิต

คำสำคัญ : ความมั่นคงทางอาหาร, รูปแบบการจัดการเครือข่าย, เครือข่ายชุมชน

นางสาว นฤมล คำอ่อน: รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร อาจารย์ที่ปรึกษา
วิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร 2. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร 3. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยในลักษณะของพหุเทศกรณี (Multisite Multi-case)

ผลการวิจัย พบว่า

1. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย ชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย ชั้นสร้างพันธสัญญาร่วมกัน ชั้นการบริหารจัดการเครือข่าย ชั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ และชั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง

2. ปัจจัย เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร คือ (1) ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเงื่อนไขภายใน ได้แก่ วิกฤต/ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำ สมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการที่ดี การมีส่วนร่วม ทุนชุมชน ผลประโยชน์/สิ่งจูงใจ การจัดการข้อมูล มีกิจกรรม แพลตฟอร์ม 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (2) ปัจจัย/เงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค ประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพแวดล้อมของชุมชน ฐานะทางเศรษฐกิจ ความคิดและความเชื่อส่วนบุคคล การเข้าร่วมกิจกรรม ขาดงบประมาณ การศึกษาน้อย 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐ อิทธิพลของกระแสสังคมและค่านิยมจากภายนอกชุมชน

3. รูปแบบการจัดการเครือข่ายควรประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ (1) รับรู้และตระหนักถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร (2) วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน (3) การบริหารจัดการเครือข่ายและปฏิบัติตามแนวแนวทางด้วยกัน (4) การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน และ (5) การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม/เครือข่าย และองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร คือ 1) สมาชิก/ผู้นำ 2) เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ 3) กิจกรรมของเครือข่ายชุมชน 4) การบริหารจัดการเครือข่าย 5) การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร และ 6) ทุน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผ่านการประเมินและรับรองโดยผลการประเมินทุกด้านได้ค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 3.70-4.10 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ระหว่าง .31-56

58260801 : Major (DEVELOPMENT EDUCATION)

Keyword : FOOD SECURITY, MODEL OF COMMUNITY NETWORK MANAGEMENT, COMMUNITY NETWORK

MISS NARUEMON DAM-ORN : MODEL OF COMMUNITY NETWORK MANAGEMENT FOR FOOD SECURITY THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR CHAIYOS PAIWITHAYASIRITHAM, Ed.D.

The research aims 1) to study the model of the community network management, 2) to investigate the factors, conditions of successfulness, problems, obstacles in the community network management for food security, and 3) to develop the management models of local networks for food security. The Mixed Methods were applied in this study covering both qualitative and quantitative research using Multisite Multi-case.

The findings were summarized as follows:

1. The methods in community management for food security consist of five levels: 1) the awareness and realization of community assemblage, 2) the commitment building, 3) the network management, 4) the relationship development, and 5) the relationship maintenance and continuation.

2. The results revealed that the factors, conditions of successfulness, problems, obstacles in the community network management for food security are grouped into two categories: 1) factors and conditions of success consisting of (1) the internal problems e.g. food resource of the community, leaders, community members, good management, participation, community funds, the benefits or the motivation, data management, activity, Learning resources 2) factors and conditions of difficulties combined of (1) the internal factors e.g. community environment, economic status, activity participation, and the lack of funding, and (2) the external factors e.g. the state policy, the influence of social current news and social value of outsiders.

3. Model of community network management of food security. There are five steps of network model management: 1) the perception and awareness of situations affecting food security, 2) the analysis of situations, setting up the goals, rules and disciplines, 3) network management and following the guidelines, 4) the development and adaptation to ways of community, and 5) the continued maintenance and community extension. The findings also showed that there are six important elements of the model, which consists of 1) the members/the leaders, 2) goals/objectives, 3) activities, 4) network management, 5) the promotion and communication, and 6) community funding. That all aspects were evaluated and approved. The mean ranges between 3.70-4.10, and SD is about .31-.56

กิตติกรรมประกาศ

อริสโตเติล เคยกล่าวไว้เกี่ยวกับการศึกษาว่า “The roots of education are bitter, but the fruit is sweet” การศึกษาเรียนรู้จะไร้อะไรก็ตามในเริ่มแรกมักจะไม่ง่ายเสมอ แต่ถ้าอดทนเรียนรู้ ทำความเข้าใจถึงแม้บางครั้งอาจมีความยาก มีปัญหา อุปสรรค หากแต่มีความเพียรพยายามและอดทนได้ในไม่ช้าก็必将ได้รับผลของความสำเร็จนั้น ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักผู้เปรียบเสมือนแสงสว่างที่มีค่าในการนำทางการเรียนรู้ รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุวรี ญาณปริชาเศรษฐ ที่สละเวลาอันมีค่าเพื่อให้ความรู้ให้คำปรึกษา แนะนำการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้เสร็จสมบูรณ์ นอกจากนี้ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.คณิต เขียววิชัย ประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.จรีวรรณ จันพลา ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำแนะนำและแก้ไขข้อผิดพลาดเพื่อให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านในภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ที่ให้ความรู้อบรมสั่งสอนแก่ลูกศิษย์ด้วยความรัก ความปรารถนาดีและความเสียสละอย่างยิ่งจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอ่านและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือ และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการประเมินรูปแบบ

ขอกราบขอบพระคุณชาวชุมชนบ้านหัวทุ่ง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านค้ำน้อย จังหวัดขอนแก่น ชุมชนหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี ชุมชนลีเล็ด จังหวัดสุราษฎร์ธานี และกลุ่มตัวอย่างทุกท่านที่กรุณาบอกเล่าข้อมูล แบ่งปันประสบการณ์ และมิตรภาพที่ติดตลอดระยะเวลาการวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อปรีชา (ผู้วายชนม์) – คุณแม่ปราณี คำอ่อน เป็นอย่างสูงที่เป็นกำลังใจและสนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยเสมอมา และขอขอบคุณ นายสิทธิชัย-นายอภิชาติ คำอ่อน (น้องชาย) กำลังใจอันดีเยี่ยมที่ผู้วิจัยมีอาจสามารถหาจากที่ไหน รวมทั้ง ดร.ชัญญชิตา ทิพย์ญาณ ดร.ปาริชาติ เจริญวิวัฒน์ศรี และ ดร.วงษ์สิริ เรืองศรี ที่คอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้วิจัยในทุก ๆ ด้าน ขอขอบคุณ พี่เป้ น้องไผ่ น้องอ้อบ กัลยาณมิตรที่ดี

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยด้านต่าง ๆ อีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามได้หมดในที่นี้ จึงขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูแก่เวทีแก่ครอบครัว ครูบาอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

นฤมล คำอ่อน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉุ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	5
คำถามการวิจัย.....	7
วัตถุประสงค์ของกาวิจัย.....	7
ขอบเขตการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	10
1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย.....	10
1.1 ความหมายของเครือข่าย.....	10
1.2 องค์ประกอบของเครือข่าย.....	11
1.3 ประเภทของเครือข่าย.....	13
1.4 วงจรชีวิตของเครือข่าย.....	16
1.5 วิธีการสร้างและพัฒนาเครือข่าย.....	16

1.6 ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่าย	21
1.7 การขยายเครือข่าย.....	23
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย	24
2.1 แนวคิดการจัดการเครือข่าย.....	24
2.2 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย.....	27
2.3 การจัดการเครือข่ายตามวงจรชีวิตเครือข่าย.....	33
2.4 แนวคิด/หลักการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน/หมู่บ้าน	47
3. แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร.....	48
3.1 แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร	48
3.2 พัฒนาการของแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร	51
3.3 องค์ประกอบในความมั่นคงทางอาหาร.....	56
3.4 ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในบริบทสังคมไทย.....	57
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ	58
4.1 ความหมายของรูปแบบ	58
4.2 องค์ประกอบของรูปแบบ.....	60
4.3 ประเภทของรูปแบบ	62
4.4 คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี.....	63
4.5 การสร้างรูปแบบ.....	64
4.6 การตรวจสอบรูปแบบ.....	66
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	68
5.1 งานวิจัยภายในประเทศ	68
5.2 งานวิจัยต่างประเทศ.....	83
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	86
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	86

ชั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และศึกษา ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคง ทางอาหาร.....	88
ชั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	98
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	101
ชั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	101
ตอนที่ 1 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบัน และกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน เพื่อความมั่นคงทางอาหารจากชุมชนต้นแบบที่ดี (good practices) 4 ชุมชนจาก 4 ภาคของประเทศ	101
ตอนที่ 2 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความ มั่นคงทางอาหารตามความคิดเห็นของนักวิชาการ.....	185
ตอนที่ 3 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน เพื่อความมั่นคงทางอาหารจากชุมชนกลุ่มตัวอย่าง (good practice).....	193
ชั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	207
ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ประเด็นหลักเพื่อเป็นแนวทางในการร่างรูปแบบการจัดการเครือข่าย ชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้.....	207
ตอนที่ 2 การร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	218
ตอนที่ 3 ผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	224
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	230
สรุปผลการวิจัย	231
อภิปรายผลการวิจัย	234
ข้อเสนอแนะ	239
รายการอ้างอิง.....	241
ภาคผนวก	252
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจคัดค้านี้ความสอดคล้องของเครื่องมือการวิจัย.....	253

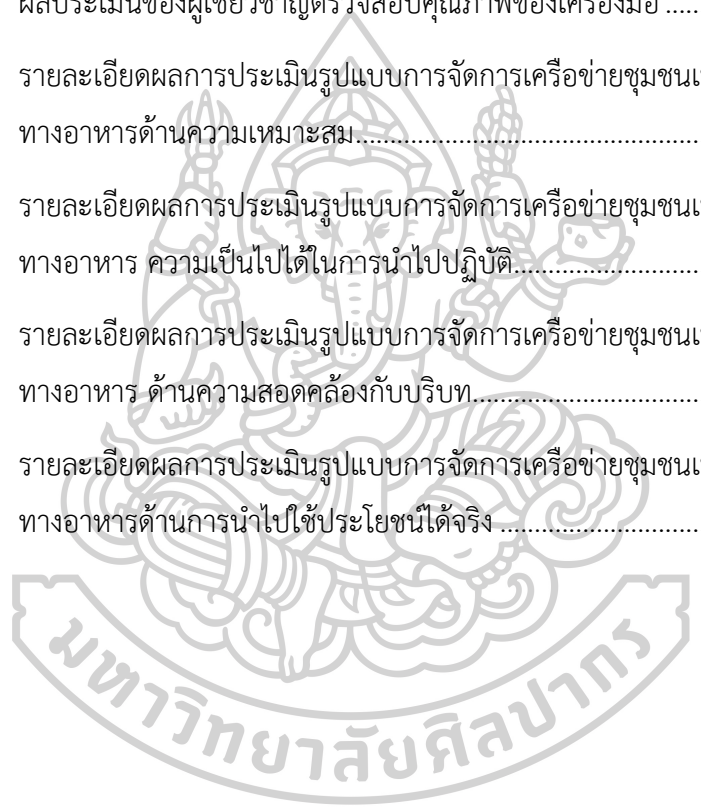
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์ (นักวิชาการ).....	255
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้นำชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายชุมชนในการสัมภาษณ์	258
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการประเมินรูปแบบ.....	261
ภาคผนวก จ เครื่องมือการวิจัย.....	264
ภาคผนวก ฉ การหาประสิทธิภาพเครื่องมือการวิจัยด้วยการตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้อง	280
ภาคผนวก ช รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทาง อาหาร.....	283
ประวัติผู้เขียน	288

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	สรุปวิธีการจัดการเครือข่ายตามขั้นตอนและวงจรชีวิตเครือข่าย 46
ตารางที่ 2	แสดงชนิดของอาหารจากป่าธรรมชาติ 107
ตารางที่ 3	แสดงชนิดของพืชสมุนไพร..... 108
ตารางที่ 4	แสดงชนิดของอาหารจากแหล่งน้ำ 111
ตารางที่ 5	ประวัติและพัฒนาการหมู่บ้านค่าน้อย 125
ตารางที่ 6	แสดงอาหารจากป่าธรรมชาติ 132
ตารางที่ 7	อาหารจากแหล่งน้ำ 133
ตารางที่ 8	แผนการจัดการป่าชุมชนภูวัดบ้านค่าน้อย 139
ตารางที่ 9	แสดงชนิดอาหารจากป่าธรรมชาติ 150
ตารางที่ 10	แสดงชนิดอาหารจากแหล่งน้ำ..... 151
ตารางที่ 11	แสดงชนิดอาหารจากป่าธรรมชาติ (ป่าชายเลน) 170
ตารางที่ 12	แสดงชนิดอาหารจากแหล่งน้ำ..... 171
ตารางที่ 13	จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างประชากรผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ เครือข่ายชุมชน 194
ตารางที่ 14	ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นตระหนักถึงปัญหาและ สำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย 197
ตารางที่ 15	ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นสร้างพันธสัญญาร่วมกัน 198
ตารางที่ 16	ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นการบริหารจัดการเครือข่าย ... 200
ตารางที่ 17	ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นพัฒนาความสัมพันธ์ 201

ตารางที่ 18	ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นรักษาความสัมพันธ์ อย่างต่อเนื่อง	203
ตารางที่ 19	สรุปภาพรวมรายด้านของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	204
ตารางที่ 20	แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ.	208
ตารางที่ 21	ผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร..	225
ตารางที่ 22	ผลประเมินของผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ	281
ตารางที่ 23	รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคง ทางอาหารด้านความเหมาะสม.....	284
ตารางที่ 24	รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคง ทางอาหาร ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ.....	285
ตารางที่ 25	รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคง ทางอาหาร ด้านความสอดคล้องกับบริบท.....	286
ตารางที่ 26	รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคง ทางอาหารด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง	287

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	6
ภาพที่ 2 องค์ประกอบของเครือข่าย.....	12
ภาพที่ 3 กระบวนการทำงานของเครือข่าย	21
ภาพที่ 4 การเชื่อมโยงของเครือข่าย “พันธมิตรแห่งดวงดาว”	25
ภาพที่ 5 ขั้นตอนการสร้างรูปแบบ.....	65
ภาพที่ 6 การศึกษาปรากฏการณ์โดยวิธีการสร้างโมเดล.....	65
ภาพที่ 7 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	87
ภาพที่ 8 กฎระเบียบป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง.....	115
ภาพที่ 9 การมีส่วนร่วมของเยาวชนบ้านหัวทุ่ง.....	120
ภาพที่ 10 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน บ้านหัวทุ่ง	124
ภาพที่ 11 กฎระเบียบป่าชุมชนบ้านค้ำน้อย	137
ภาพที่ 12 ป่าชุมชนบ้านค้ำน้อย.....	141
ภาพที่ 13 ความสัมพันธ์ของกลุ่ม/องค์กรที่มีบทบาทต่อการจัดการป่าชุมชนภูวัต.....	142
ภาพที่ 14 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชน บ้านค้ำน้อย	146
ภาพที่ 15 สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย.....	156
ภาพที่ 16 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชน หนองสาหร่าย	164
ภาพที่ 17 โครงการฝึกอบรมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน.....	178
ภาพที่ 18 การมีส่วนร่วมของชุมชนลีเล็ด.....	179
ภาพที่ 19 กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนลีเล็ด.....	182

ภาพที่ 20	เปรียบเทียบรูปแบบการจัดการเครือข่ายของชุมชน 4 ชุมชนต้นแบบ.....	184
ภาพที่ 21	รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร.....	220

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจัยสี่ซึ่งมนุษย์ต้องการเพื่อการดำรงชีวิตประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อาหารนับเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด เพราะมนุษย์ขาดปัจจัยอื่นได้แต่ขาดอาหารไม่ได้ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติได้ให้คำขวัญเนื่องในวันอาหารโลกว่า “อาหารเป็นปัจจัยแรกของชีวิต” คำขวัญนี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของอาหารที่มีผลทางตรงต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์จึงได้ใช้ความพยายามเพื่อหาอาหารและเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ขจัดความหิว อาหารยังเป็นสิ่งจำเป็นต่อสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ ช่วยบำรุงเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโตและซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ อีกทั้งยังมีความต้านทานโรค อาหารไม่เพียงแต่เป็นเครื่องยังชีพของมนุษย์เท่านั้น หากยังก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่สังคมมนุษย์ เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดแก่มนุษย์ ทั้งทางเจริญรุ่งเรืองและการเสื่อมโทรมล้วนมีเหตุมาจากอาหารแทบทั้งสิ้น โดยช่วงระยะเวลาที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ ช่วงเวลานั้นจะเป็นช่วงที่มนุษย์มีความเจริญรุ่งเรืองสูงกว่าช่วงเวลาที่มีมนุษย์ ประสบความอดอยาก มนุษย์ใช้เวลา ใช้ความพยายามทุ่มเท อาจถึงขั้นก่อสงครามเพื่อครอบครองเพื่อเป็นเจ้าของแหล่งอาหาร ความสำคัญของอาหารนอกจากจะเป็นปัจจัยแรกของชีวิตที่มนุษย์ขาดไม่ได้แล้ว ลักษณะอาหารและวิธีการบริโภคยังสะท้อนถึงวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนและสังคม รวมถึงเชื่อมโยงกับภาวะทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัว ของชุมชน และการพัฒนาประเทศได้อีกด้วย จากการที่อาหารเป็นปัจจัยแรก ปัจจัยพื้นฐานแล้วอาหารยังเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมการเข้าถึงอาหารถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ความมั่นคงทางอาหาร คือสิทธิที่เราจะได้รับการอาหารอย่างเพียงพอกับความจำเป็นในการดำรงชีวิต โดยอาหารนั้นควรมีคุณค่าทางโภชนาการ ปลอดภัยจากสารพิษ และคนสามารถเข้าถึงโดยเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า ความมั่นคงทางอาหาร (Food Security Fund) (ทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ, 2555: 1-2)

ความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นที่ทุกประเทศให้ความสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าจะมีการพูดถึงประเด็นปัญหานี้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 แต่ความมั่นคงทางอาหารถูกกล่าวถึงมากขึ้นเมื่อประชาชนต้องเผชิญภาวะอาหารแพง วิกฤตอาหารที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2551 และแนวโน้มภาวะอาหารที่จะแพงมากขึ้นในอนาคตตามที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้คาดการณ์ไว้ (FAO, 2006) โดยวิกฤตอาหารที่เกิดขึ้นสูงผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนและทำให้สัดส่วนคนจนเพิ่มมากขึ้น ความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่

ที่หลายประเทศกำลังเผชิญ และสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศ และประชากรโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาที่ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นอันเป็นผลการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ การเกิดวิกฤตด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม และการให้ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง เน้นการผลิตพืชพลังงานมากขึ้น จึงทำให้ราคาพืช อาหารสูงขึ้นจนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ (วีรลพัชร ประเสริฐศักดิ์, 2558: 144)

ในช่วงปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และทุกภาคส่วนต้องปรับแนวทางและกระบวนการพัฒนาโดยเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางและน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาซึ่งรัฐบาลได้เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชน ประชาสังคมและองค์กรเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศมากขึ้น ด้วย ส่งผลให้หลายภาคส่วนมีการกำหนดนโยบายแผนงานและโครงการ / กิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เช่น 1) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) โดยในปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลมีนโยบายดำเนินงานโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังพ้กชำระหนี้จึงได้ดำเนินงานโครงการสัจจะธรรมชีวิตโดยอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพบนพื้นฐานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2) สำนักงานสนับสนุนการพัฒนาศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร (สยอ.) โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.) ได้ดำเนินงานขับเคลื่อนประเด็นเกี่ยวกับระบบอาหารของไทย 3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดทำแผนยุทธศาสตร์การวิจัยในประเด็นความมั่นคงทางอาหารและประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยร่วมมือกับนักวิชาการ หน่วยงานรัฐ หน่วยงานเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชน หลายแห่งในภูมิภาคต่าง ๆ ดำเนินงานโครงการวิจัยและพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ 4) กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ใน 6 ด้าน คือ ด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ ด้านการประหยัด ด้านการเรียนรู้ ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการเอื้ออารีต่อกัน 5) กลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และภาคีเครือข่ายได้ดำเนินโครงการรักษ่าป่าสร้างคน 84 ตำบลวิถีพอเพียงโดยมีกระบวนการ เป้าหมาย และการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนเกิดวิถีและการพัฒนาที่มีความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในทุกมิติของชุมชน เป็นต้น (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนาศาสตร์แห่งชาติ ด้านอาหาร, 2546; ศจินทร์ ประชาสันต์, 2552; สถาบันธรรมาวุฒเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2555; ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2555; กรมการพัฒนาชุมชน) อ้างถึงใน พรทิพย์ ตีลกานันท์ (2557: 3-4)

ชุมชนบริหารจัดการตนเองมีลักษณะเป็นกระบวนการขับเคลื่อนที่มีพลังที่สุดในปัจจุบัน (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) และถ้าชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการอาหารด้วยตนเองได้โดยใช้ศักยภาพ ความรู้ ภูมิปัญญา ความสามารถที่ตนเองมีอยู่ อีกทั้งยังมีฐานทางวัฒนธรรมชุมชนและฐานทางทรัพยากร เป็นกระด้างความไม่มั่นคงทางอาหารได้ซึ่งในงานพัฒนาชุมชนมีหลักการสำคัญคือ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและจัดการตนเองได้ ถ้าชุมชนสามารถพึ่งตนเองและจัดการตนเองด้านอาหารได้อย่างพอเพียงก็จะทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน หลักการนี้สอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ว่า

“...การจะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร... รู้ว่าท่านทั้งหลายกำลังกลุ่มใจในวิกฤตการณ์...ตั้งแต่คนที่มีเงินน้อยจนกระทั่งคนที่มีเงินมากล้วนเดือดร้อน แต่ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไปทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมดแม้แค่ครึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ก็สามารถที่จะแก้ไขได้...”

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีหลักสำคัญคือ การดำรงชีวิตด้วยการมีอาหารเพียงพอ (Food Sufficient) ในการบริโภคตลอดปีในระดับครัวเรือนซึ่งหมายถึงการให้ความสำคัญกับการที่มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง และครอบครัวชุมชนมีความสามัคคี ในการพัฒนาจึงไม่ควรตามกระแสของระบบการค้าเสรี โดยที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่าเป้าหมายการพัฒนาไม่ใช่ความไพบูลย์ทางวัตถุอย่างสิ้นเหลือ ถึงอย่างไรโลกก็ไม่มีทรัพยากรให้ฝืนอย่างนั้นได้แต่การพัฒนาจะต้องนำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางด้านสังคมและสุขภาพ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2546: 10)

ศักยภาพชุมชนเป็นความสามารถของกลุ่มบุคคลซึ่งอาศัยในพื้นที่เดียวกันเพื่อตัดสินใจบนฐานของกลุ่มที่สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ในการนำศักยภาพที่มีอยู่มาพัฒนา ดังนั้นศักยภาพชุมชนจึงเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนให้คนในชุมชนท้องถิ่นหันมาให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารที่เอื้อต่อสุขภาวะของคนในชุมชน และก็ไม่ทำลายระบบนิเวศชุมชน พื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการรื้อฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้าน/ภูมิปัญญาชุมชนเข้ามาเป็นกำลัง

ในระบบการผลิตที่เป็นผลดีต่อสุขภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมซึ่งจะทำให้ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่นต่อไป

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารและสถานการณ์ในภาพรวมของประเทศยังคงมีความมั่นคงทางอาหารสูง ซึ่งสอดคล้องกับ อำพน กิตติอำพน (2551) ที่ได้แสดงวิสัยทัศน์ประเทศไทย...สู่ปี 2570 ว่า “คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง...สังคมมีความปลอดภัยและความมั่นคง อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดี เกื้อกูลและอาหารซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานอยู่บนฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองและแข่งขันได้ในเวทีโลก สามารถอยู่ในประชาคมภูมิภาคและโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี” แต่ยังมี การขาดแคลนอาหารบางชนิดบางช่วงเวลา ที่เกิดจากการบริหารจัดการ และการกระจายอาหารอย่างทั่วถึงไปยังคนที่มียาได้น้อย (จุจเดือน ศศะนาวิณ, 2551) และยังได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติที่แปรปรวน และจากการดำเนินนโยบายในด้านอาหารของประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกจากเกษตรกรรมแบบธรรมชาตินี้ไปสู่เกษตรกรรมสารเคมีหรือที่เรียกว่า การปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ซึ่งนโยบายนี้มีส่วนสำคัญในการทำให้ประเทศกำลังพัฒนาสูญเสียอธิปไตยทางอาหาร เคยมีการผลิตอาหารพอเพียงหรือมีความมั่นคงทางอาหารก็ต้องหันไปผลิตอาหารหรือพืชสำหรับส่งออกและพืชส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมทำให้ความมั่นคงทางอาหารลดลง (สุธี ประศาสน์เศรษฐ, 2549: 5)

ความมั่นคงทางอาหารมีดัชนีชี้วัดที่หลากหลายในแต่ละมุมมอง เช่น มุมมองที่เชื่อมโยงการบริโภคอาหารกับสุขภาพ-โภชนาการ มุมมองที่เชื่อมโยงการบริโภคอาหารกับระบบนิเวศที่เป็นทรัพยากร และมุมมองที่เชื่อมโยงการบริโภคอาหารกับเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมการเมืองในการเข้าถึงแหล่งเก็บอาหารและผลิตอาหาร การเลือกใช้ดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการใช้งานและบริบทของพื้นที่และปัญหา แต่อย่างไรก็ตามความมั่นคงทางอาหารจะเกิดขึ้นหลักไม่พบนมิติ 4 มิติ ที่องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติที่นิยามไว้ คือ ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ความเพียงพอของทรัพยากรอาหาร การได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรอาหาร และความต่อเนื่อง/มั่นคงในการปรับใช้ประโยชน์ทรัพยากรอาหาร ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและสถานะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนของ สุภา ใยเมือง, 2555 และเกียรติศักดิ์ ยั่งยืน, 2556 พบว่า ปัจจุบันยังคงมีชุมชนอีกจำนวนหนึ่งที่ประสบปัญหาเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร และชุมชนหลายแห่งแม้จะมีความมั่นคงทางอาหารแต่พบว่ามีปัจจัยและโอกาสเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหารด้วยการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมจนไปลดทอนความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นทั้งในด้านวิธีการเกษตรซึ่งเป็นวิถีหลักของชุมชนท้องถิ่น และการแสวงหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ เป็นเหตุให้หลาย ๆ ชุมชนอยู่ในภาวะเสี่ยงของความมั่นคงทางอาหาร

ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนเหล่านั้นให้มีความสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าความมั่นคงทางอาหารมีความสำคัญและมีผลกระทบอย่างมากต่อมนุษย์ โดยชุมชนเกษตรกรรมเป็นฐานทรัพยากรอาหาร แหล่งผลิตอาหาร และเป็นหัวใจสำคัญของการส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร เครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญเป็นพลังการพัฒนา อันทรงคุณค่าและมีอำนาจสามารถช่วยยกระดับ (Leverage) ศักยภาพขององค์กร ชุมชน ท้องถิ่น ในสังคม เพื่อการพัฒนาคนและช่วยสร้างเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความสามารถ นอกจากนี้เครือข่ายยังมีอำนาจในการต่อรองและจัดสรรผลประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อสร้างเสริมทุนทางสังคมและการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนที่มีการปฏิบัติดี (good practice) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการความมั่นคงทางอาหารและวิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จอุปสรรคความมั่นคงทางอาหารเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เป็นรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร สำหรับผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้สามารถเรียนรู้และสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและสังคม นำไปสู่การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งจนก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชน การจัดการเครือข่ายชุมชน ความมั่นคงทางอาหาร และการพัฒนารูปแบบที่สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยกรอบการวิจัยมีรายละเอียดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

คำถามการวิจัย

1. การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีกระบวนการอย่างไร
2. ปัจจัย/ เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเป็นอย่างไร
3. การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีรูปแบบอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
2. เพื่อศึกษาปัจจัย/ เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในครั้งนี้มีขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในครั้งนี้นำประกอบเครือข่ายชุมชนทั้งหมด 4 ภาคในประเทศไทย คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ได้แก่

- 1.1 ภาคเหนือ คือ ชุมชนบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
 - 1.2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ชุมชนชุมชนบ้านค่าน้อย ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
 - 1.3 ภาคกลาง คือ ชุมชนหนองสาหร่าย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
 - 1.4 ภาคใต้ คือ ชุมชนลีเล็ด ตำบลลีเล็ด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- มุ่งศึกษาชุมชนจากกรณีที่แตกต่างกัน (Negative Case) และเป็นชุมชนที่มีการปฏิบัติดีเป็นต้นแบบที่มีแผนงาน/ โครงการ/กิจกรรมและหรือการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2. ขอบเขตประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

2.1 ประชากร (Population)

คือ ชุมชนที่ดี (Good Practice) จำนวน 128 ชุมชน จากทั่วประเทศที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวปี 2542-2559 ของกลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) โดยจะทำการศึกษาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน/เครือข่ายชุมชน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ประชาชนชาวบ้าน/ หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์ ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน/ นักวิชาการ และ/หรือตัวแทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชน/ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

2.2 กลุ่มตัวอย่าง (Sample)

คือ ชุมชนที่ดี (Good Practice) จำนวน 128 ชุมชน จากทั่วประเทศที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวปี 2542-2559 ของกลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ที่ได้จากการกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของ Krejcie and Morgan (1970: 607-610) จำนวน 97 ชุมชน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

คือ ผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องเครือข่ายชุมชนและผู้เชี่ยวชาญในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร จำนวน 10 ท่าน

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยมุ่งศึกษารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้นขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค เพื่อนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร

4. ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยและเก็บข้อมูลจากชุมชนในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ.2561 ถึง เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2563

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน หมายถึง ชุมชนท้องถิ่นมีปริมาณอาหารเพียงพอสำหรับการบริโภค มีความปลอดภัย และมีคุณค่าตามโภชนาการ เหมาะสมกับความต้องการ สามารถพึ่งตนเองได้ โดยจะต้องมีสิทธิและสามารถเข้าถึงทรัพยากร และแหล่งอาหารตามธรรมชาติได้ง่าย สามารถใช้ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

2. ชุมชน หมายถึง ชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายที่มีการดำเนินการ มีกิจกรรมและกระบวนการ และด้านความมั่นคงทางอาหาร หรือมีการดำเนินการสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3. เครือข่ายชุมชน หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม ชุมชนท้องถิ่นโดยผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร การมีส่วนร่วม การฝึกกำลังเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

4. การจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชน หมายถึง กระบวนการทำงาน กิจกรรม การบูรณาการทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ การผลิต การบริโภค ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะต้องทำให้เกิดความพอเพียงของอาหาร การเข้าถึงอาหาร การใช้ประโยชน์ สิทธิและสามารถเข้าถึงแหล่งของทรัพยากรได้ง่าย และมีเสถียรภาพ

5. รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชน หมายถึง โครงร่างขององค์ประกอบการจัดการ ขั้นตอน กิจกรรม และวิธีการจัดการเครือข่ายเพื่อให้กลุ่มบุคคลสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้ และนำมาใช้ประโยชน์ในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรม รวมถึงการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องในการนำไปปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นสู่วิถีชุมชนจัดการตนเองอย่างยั่งยืน

2. ได้แนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

3. ได้รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเพื่อให้ชุมชน ท้องถิ่น นักวิชาการ องค์กรและหน่วยงานที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับชุมชน การจัดการเครือข่ายความมั่นคงทางอาหารได้นำไปศึกษาและประยุกต์ใช้ตามบริบทและปัจจัยเงื่อนไขของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความมั่นคงทางอาหารต่อไป

4. เป็นข้อมูลพื้นฐานซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารต่อไป

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานความคิดนำไปสู่กรอบความคิดในการวิจัยประกอบการศึกษาวิเคราะห์ อภิปรายผลโดยนำเสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

แนวความคิดของเครือข่ายเป็นพื้นฐานสำคัญของเครือข่าย การจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครือข่ายจึงต้องศึกษาแนวคิดของเครือข่ายด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความหมายของเครือข่าย

Mitchell (1968: 2) ได้ให้ความหมายว่า เครือข่ายหมายถึง ความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง ลักษณะของความสัมพันธ์นี้สามารถนำมาอธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายนั้นได้จึงเป็นกรอบแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ตลอดจนพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม

Boissevain and Mitchell (1973: 31) ให้ความหมายของเครือข่าย หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีโครงสร้างแน่นอนตายตัว การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันช่วยให้มองเห็นเป็นรูปธรรม 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) เครือข่ายการเปลี่ยนแปลง 2) เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร 3) เครือข่ายความสัมพันธ์

Starkey (1997: 14) ให้ความหมายของเครือข่าย หมายถึง การรวมกลุ่มของปัจเจกชน หรือองค์การโดยสมัครใจ โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในขณะที่แต่ละองค์การก็มีการจัดการของตนเองอย่างเต็มที่ กล่าวคือเครือข่ายไม่ได้มีผลต่อการปกครองตนเอง (Autonomy) และการมีอิสระ (Interdependence) ของสมาชิก

นฤมล นิราทร (2543: 43) ให้ความหมายของเครือข่าย หมายถึง การทำงานที่รูปแบบการประสานงานของกลุ่มคนหรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ให้ความช่วยเหลือระหว่างกันจึงอาจกล่าวได้ว่าเครือข่ายเป็นการทำงานที่เป็นรูปแบบความร่วมมือหรือการพึ่งพาอาศัยกัน

เสรี พงศ์พิศ (2548: 8) มีความเห็นว่า เครือข่าย คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน มีการดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

สดใส คุ่มทรัพย์อนันต์ (2552: 31) มีความเห็นว่า เครือข่าย คือ เป็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นเป็นสายใย เป็นพลังในการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่น ๆ โดยจุดยืนของตนเอง แต่มีการติดต่อสื่อสารเพื่อให้เกิดการรวมตัวแบบหลวม ๆ มีความสัมพันธ์แบบแนวนอนเพื่อให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียม เป็นลักษณะหุ้นส่วนแห่งความร่วมมือและความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง เพื่อเป็นการรวมกลุ่มภาคีที่แตกต่างกันโดยมุ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์

พระดาวเหนือ บุตรสีทา (2557: 15) เครือข่าย หมายถึง การประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์การที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกัน และเชื่อมโยงขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มหรือองค์การอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกัน การมีส่วนร่วม การทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่ออาจทำได้ทั้งที่ผ่านศูนย์กลางแม่ข่ายหรือแกนนำ หรืออาจจะไม่มีแม่ข่ายหรือแกนนำแต่จะทำการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งจะมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์การ สมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระโดยที่อาจมีรูปแบบการร่วมตัวแบบหลวม ๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรือเป็นโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ชัดเจนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายและวิธีการทำงานร่วมกันให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

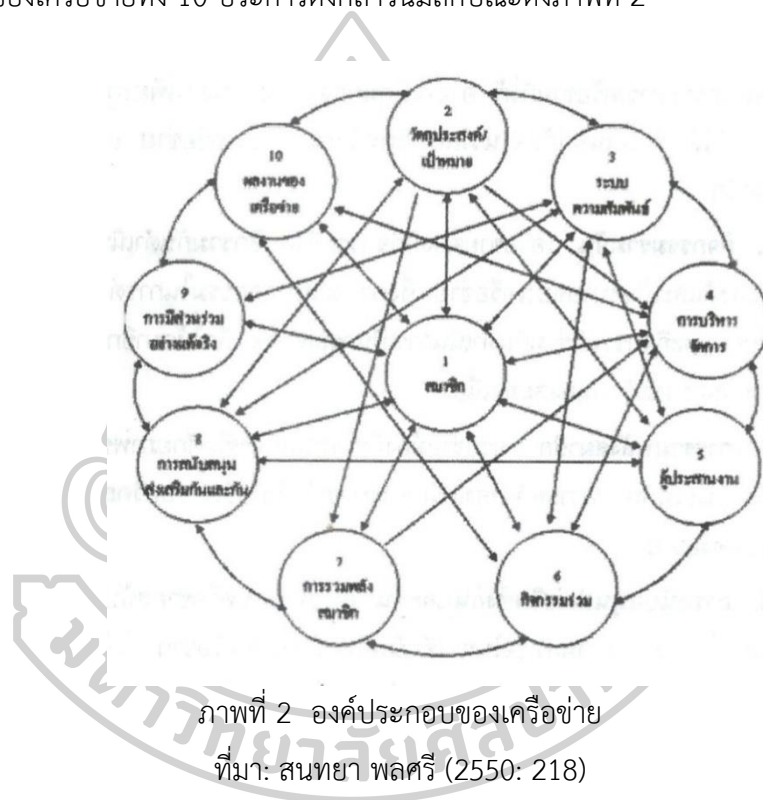
1.2 องค์ประกอบของเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น) (2547: 48-50) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ได้แก่

1. หน่วยชีวิตหรือสมาชิก
2. จุดมุ่งหมาย

3. การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก
4. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน
5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

สนทยา พลศรี (2550: 216-218) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่ายต้องมืองค์ประกอบดังต่อไปนี้ 1) สมาชิกของเครือข่าย 2) วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน 3) ระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย 4) การบริหารจัดการ 5) ผู้ประสานงานเครือข่าย 6) กิจกรรมร่วมกัน 7) การรวมพลังสมาชิก 8) การสนับสนุนซึ่งกันและกัน 9) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง 10) ผลงานของเครือข่าย องค์ประกอบของเครือข่ายทั้ง 10 ประการดังกล่าวนี้มีลักษณะดังภาพที่ 2

ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธิระพันธุ์ (2546: 7) องค์ประกอบที่สำคัญต่อการเสริมสร้างเครือข่าย คือ การถ่ายทอดความรู้ ทักษะ การสื่อสาร การบริหารข้อมูลข่าวสาร และการปฏิสัมพันธ์ เพื่อนำไปสู่การตีความหมาย หรือการสร้าง ความหมายร่วม และสุดท้าย คือ การเห็นและเข้าใจในเป้าหมายร่วม

จะเห็นว่า N = Network เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่สมาชิกทุกฝ่ายเห็นและเข้าใจเป้าหมายร่วมกัน ทั้งเป้าหมายในระยะสั้น ระยะยาว และเป้าหมายเฉพาะหน้า ในขณะที่เครือข่ายจะมีกลไกการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร เพื่อถ่ายทอดความรู้ หรือทักษะต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน โดยที่แต่ละบุคคล หรือกลุ่มบุคคลจะมีการรับรู้และตีความหมายของข้อมูลข่าวสาร

ที่แตกต่างกันไป และภายในเครือข่ายนั้นจะต้องประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลาย ที่มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายร่วมกัน มีชีวิตชีวาหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีการสั่นไหวของ ข้อมูลข่าวสารที่สื่อถึงกัน มีพื้นที่รูปธรรมในการทำงาน มีชุมทาง (nub) มีโหนด (node) หรือ “ศูนย์ประสานงานย่อย” ที่หลากหลายและกระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ และที่สำคัญมีผู้จัดการเครือข่าย ในการติดต่อประสานงานระหว่างกัน โดยมีการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในระดับชุมทางและโหนดย่อย ในพื้นที่ เพื่อให้เครือข่ายนั้นมีกิจกรรมและการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ซึ่งในบางครั้งกิจกรรมย่อย ในระดับโหนด/ศูนย์ประสานงานก็มีความหมายและสามารถสร้างเป็นพลังของเครือข่ายได้

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าองค์ประกอบของเครือข่าย ประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลาย ที่มีวัตถุประสงค์ มีเป้าหมายร่วมกัน มีระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การบริหารจัดการ กิจกรรม ร่วมกัน การรวมพลังสมาชิก การสนับสนุนซึ่งกันและกัน การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และมีผลงานของเครือข่าย

1.3 ประเภทของเครือข่าย

เสรี พงศ์พิศ (2548: 198-199) เครือข่ายมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่กิจกรรม หลักวัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์การของเครือข่ายเอง ดังนี้

1) เครือข่ายแนวราบ โดยการประสานบุคคลที่อยู่ใน “ระดับ” เดียวกัน อาชีพเดียวกัน ให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่ายกัน เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น อาจเป็นปัจเจกบุคคล หรืออาจเป็นสถาบันก็ได้ เช่น เครือข่ายสถาบันวิจัย เครือข่ายศูนย์ ข้อมูล เป็นต้น บางเครือข่ายอาจเปิดสำหรับบุคคลทั่วไป สถาบันทั่วไป ใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องหรือ ประเด็นเดียวกันนั้น

2) เครือข่ายที่มีลักษณะแนวตั้ง เช่น การนำผู้คนจากหลากหลายอาชีพที่แตกต่างกันมา เป็นเครือข่ายกัน เช่น เกษตรกร นักพัฒนา นักวิชาการ นักธุรกิจ นักการเมือง องค์กรทุน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และร่วมกัน เครือข่ายนี้มีมากขึ้นวันนี้เพราะการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต ช่วยให้เห็นไม่ว่าอาชีพอะไร ฐานะอะไร ระดับใด สามารถเป็นสมาชิกอย่างเท่าเทียมกัน

3) เครือข่ายส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อทำให้การสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล และประสบการณ์ ดีขึ้น ง่ายขึ้น และมีการร่วมมือกันในเรื่องต่าง ๆ ได้สะดวก และดียิ่งขึ้น และอีกบางส่วนทำให้เป็นพลัง ต่อรองกับอำนาจต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ไม่ว่าจะป็นองค์การของรัฐ หรือเอกชนองค์กรทุน หรือองค์การ วิชาการทำให้ได้รับความสนใจ และความช่วยเหลือง่ายขึ้น

4) เครือข่ายจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการศึกษา การศึกษา การฝึกอบรม การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด บางเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน เช่น พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น (เครือข่ายยโสธรแลกเปลี่ยนข้าวกับชี้เลื้อย และ

ผลผลิตอื่น ๆ ของเครือข่ายนครศรีธรรมราช) บางเครือข่ายเน้นการรวมตัวกันเพื่อกระตุ้นทางการเมือง
 รมรงค์เพื่อให้สังคมเกิดสำนึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ป่าชุมชน การสร้างเขื่อน เป็นต้น

สนธยา พลศรี (2550: 229-242) ได้แบ่งประเภทของเครือข่ายตามหลักเกณฑ์ที่นิยมใช้กัน
 ทั่วไป คือ

1. แบ่งตามความซับซ้อนของกลไกการทำงาน โดยพิจารณาจากความซับซ้อนใน
 การรวมตัว และขยายตัวของสมาชิกจากความซับซ้อนน้อยแล้วเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ
 แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายชั้นเดียว 2) เครือข่ายหลายชั้น

2. การแบ่งตามสถานภาพและบทบาทของสมาชิก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ
 1) เครือข่ายแนวนอน (Horizontal Network) 2) เครือข่ายแนวตั้ง (Vertical Network)

3. การแบ่งตามระดับการรวมตัวของสมาชิก เป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายตาม
 ลักษณะการมารวมกันเป็นเครือข่ายของสมาชิก ซึ่งมีระดับแตกต่างกันออกไปหลายระดับ คือ
 1) เครือข่ายระดับบุคคล 2) เครือข่ายระดับกลุ่มหรือองค์การ 3) เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มหรือ
 องค์การ 4) เครือข่ายระดับชุมชนต่าง ๆ 5) เครือข่ายระดับสถาบัน

4. การแบ่งตามลักษณะการเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจาก
 ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับสมาชิกว่าเป็นแบบใด ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ
 1) เครือข่ายรวมศูนย์ 2) เครือข่ายกระจายศูนย์ 3) เครือข่ายผสม 4) เครือข่ายเชิงซ้อน

5. การแบ่งตามระดับความสัมพันธ์กับศูนย์กลาง เป็นการแบ่งประเภทของเครือข่ายโดย
 พิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกกับศูนย์กลางของเครือข่าย แบ่งได้ 3 ประเภท คือ
 1) เครือข่ายใกล้ชิด (Intimate Network) 2) เครือข่ายรอง (Effective Network) 3) เครือข่ายขยาย
 (Extended Network)

6. การแบ่งตามขนาดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากจำนวนของสมาชิกที่
 รวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายขนาดใหญ่หรือเครือข่ายรวม (Total
 Network) 2) เครือข่ายขนาดเล็กหรือเครือข่ายย่อย (Sub Network)

7. การแบ่งตามแหล่งกำเนิดของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของ
 ที่มาหรือแหล่งเกิดของเครือข่ายเป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายธรรมชาติ
 2) เครือข่ายจัดตั้ง

8. การแบ่งตามลักษณะของสมาชิกที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณา
 จากความเหมือน หรือความคล้ายคลึงกันของสมาชิก และความแตกต่างกันของสมาชิก แบ่งได้
 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายประเภทเดียวกัน 2) เครือข่ายต่างประเภทกัน

9. การแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์กับรัฐบาล เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจัดตั้ง และการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นสำคัญ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) เครือข่ายภาครัฐ 2) เครือข่ายภาคเอกชน 3) เครือข่ายองค์การพัฒนาเอกชน เป็นเครือข่ายที่เกิดจากองค์การพัฒนาเอกชน (Non Government Organization=N.G.O.)

10. การแบ่งตามลักษณะของงาน เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะกิจกรรม การดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายพื้นที่ (Area Network) 2) เครือข่ายกิจกรรม (Issue Network)

11. การแบ่งตามกฎหมาย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากการจดทะเบียน หรือการไม่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายของเครือข่าย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายที่ไม่เป็นนิติบุคคล 2) เครือข่ายนิติบุคคล

12. การแบ่งตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างสมาชิก เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะความร่วมมือของสมาชิกในการดำเนินงานของเครือข่าย แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายไม่เป็นทางการ (Informal Network) 2) เครือข่ายเป็นทางการ (Formal Network)

13. การแบ่งตามคุณสมบัติของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากคุณลักษณะของการรวมกันเป็นเครือข่าย แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) เครือข่ายเทียม 2) เครือข่ายแท้

14. การแบ่งตามลักษณะของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะที่สำคัญของเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เครือข่ายการเรียนรู้ 2) เครือข่ายกิจกรรม 3) เครือข่ายทรัพยากร

15. การแบ่งตามวิชาชีพของสมาชิก เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกเครือข่ายเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นหลายประเภท เช่น เครือข่ายครู เครือข่ายนักวิชาการ เครือข่ายนักการเมือง เครือข่ายกำนันผู้ใหญ่บ้าน เครือข่ายแพทย์แผนไทย เครือข่ายนักวิจัย เป็นต้น

16. การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมของเครือข่าย เป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะของกิจกรรม หรืองานที่ดำเนินการ ซึ่งแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น เครือข่ายสตรี เครือข่ายเด็ก และเยาวชน เครือข่ายคนพิการ เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายคุ้มครองผู้บริโภค เครือข่ายสุขภาพ เครือข่ายสิทธิมนุษยชน เครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า ประเภทของเครือข่ายทางสังคม สามารถจำแนกได้หลายหลักเกณฑ์ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่จะใช้ในการแบ่งประเภท ซึ่งผู้วิจัย แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ (1) เครือข่ายภาครัฐ (2) เครือข่ายภาคประชาชนหรือประชาสังคม (3) เครือข่ายภาคเอกชน และ (4) เครือข่ายองค์การพัฒนาเอกชน (Non-Government Organizations = NGOs)

1.4 วงจรชีวิตของเครือข่าย

เครือข่ายมีลักษณะที่เหมือนกับสิ่งมีชีวิตทั้งหมด คือ การมีวงจรหรือวัฏจักร (Cycle) ของตนเอง กล่าวคือ สิ่งมีชีวิตมีจุดเริ่มต้นจากการกำเนิดของชีวิต มีการเจริญเติบโตหรือถดถอย มีความแข็งแรงหรืออ่อนแอ มีการเจ็บป่วย มีวิวัฒนาการไปตามวัยไปสู่ภาวะสูงวัยมีการสืบเผ่าพันธุ์และการสิ้นสุดของชีวิต วงจรชีวิต (Life Cycle) ดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นครบวงจรแต่สิ่งมีชีวิตบางชีวิตเกิดขึ้นไม่ครบวงจรกำเนิดขึ้นได้ไม่นานก็ถึงแก่ความตาย เป็นต้น ทั้งนี้การมีชีวิตรอดจนครบวงจรของชีวิตนั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการ ทั้งองค์ประกอบภายในสิ่งมีชีวิตนั่นเอง และองค์ประกอบที่เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอก เพราะสิ่งมีชีวิตมีความเจริญเติบโตต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิต ต้องมีการสืบทอดชีวิตไปสู่ลูกหลานเพื่อรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองไว้ไม่ให้สูญหายไปจากโลก ในทำนองเดียวกันเครือข่ายก็มีวงจรชีวิตของเครือข่าย (Networks Life Cycle) คือ มีจุดกำเนิดหรือการก่อตั้ง มีความเจริญเติบโตหรือถดถอย มีความแข็งแรงหรืออ่อนแอ มีความดำรงชีวิตอยู่หรือสิ้นสุด แต่วงจรชีวิตของเครือข่ายแตกต่างไปจากวงจรชีวิตของสิ่งมีชีวิตประการหนึ่ง คือ สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตจะมีจุดจบ คือ ล้มตายไปจากโลก ตามอายุขัยหรือเงื่อนไขของกาลเวลา และสาเหตุอื่น ๆ ที่เป็นอันตรายต่อชีวิตของตน ส่วนเครือข่ายนั้นเมื่อก่อรูปขึ้นแล้ว ถ้าหากดำเนินการหรือบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสมถูกต้องแล้ว เครือข่ายก็จะเจริญเติบโต มีความแข็งแรง และดำรงคงไปอย่างยั่งยืน สามารถขยายสายใยออกไปโดยไม่สิ้นสุด ไม่สูญหายไปจากโลกซึ่งปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้วงจรชีวิตของเครือข่ายดำเนินไปอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เช่นนี้ก็ปัจจัยเดียวกับปัจจัยที่สนับสนุนวงจรชีวิตของสิ่งมีชีวิต คือ การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดด้วยการปรับตัวของเครือข่ายให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปนั่นเอง (สนธยา พลศรี, 2550: 249-250)

พระมหาสุทนต์ อากาศโร (อบอุน) (2547: 114) แบ่งวงจรชีวิตเครือข่ายออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการสร้างพันธมิตร และการบริหารเครือข่าย ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ ขั้นตอนที่ 4 การรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาแนวคิดและขั้นตอนวงจรชีวิตของเครือข่ายที่กล่าวมาแล้ว อาจสรุปได้ว่าเครือข่ายมีวงจรชีวิต 3 ขั้นตอน การเกิด การเจริญเติบโต และผลสัมฤทธิ์ของเครือข่าย

1.5 วิธีการสร้างและพัฒนาเครือข่าย

เครือข่ายทางสังคมเกิดจากการร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับปัญหาและการพัฒนา จนเกิดเป็นองค์ความรู้และทางเลือกในการแก้ปัญหา อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งในการเกิดเครือข่ายทางสังคมนั้นจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่าย สาธะสำคัญของแนวทางในการสร้างเครือข่ายมีรายละเอียดดังนี้

1. การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว เป็นการสร้างความตระหนักให้คนในสังคมได้รับรู้ถึงปัญหาหรือวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นว่ามีผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดสำนึกว่า ถ้าหากไม่รวมกันเป็นเครือข่ายแล้ว ทุกคนจะได้รับผลกระทบทั้งสิ้น ด้วยการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับรู้เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ นโยบาย กิจกรรม แผนการดำเนินงานของเครือข่ายและกระตุ้นให้ประชาชนอยากเข้าร่วมกิจกรรมและเป็นสมาชิกของเครือข่าย

2. การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ เครือข่ายต้องแสดงให้เห็นว่า เครือข่ายมีผลประโยชน์ต่อสมาชิกและสังคมอย่างไร สามารถแก้ไขปัญหาหรือวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างไร วัตถุประสงค์ของเครือข่ายต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน จึงจะจูงใจให้เป็นสมาชิกของเครือข่าย

3. การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย คือ เป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำหรือมีคุณสมบัติของผู้นำที่เหมาะสม เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป เพื่อให้เป็นแกนนำในการจัดตั้งเครือข่าย การดำเนินงานของเครือข่ายและการขยายเครือข่าย เพราะแกนนำที่ดีจะมีพลังในการจูงใจให้คนเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายได้ง่าย

4. การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดตั้งเครือข่าย การสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวาง ด้วยการดึงบุคคลกลุ่ม องค์กรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเป็นสมาชิกเครือข่าย ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นของเครือข่าย ซึ่งอาจดำเนินการโดยให้แกนนำและสมาชิกเป็นผู้เสาะแสวงหาผู้ที่มีความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย แล้วขยายออกไปยังบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ต่อไป พัฒนาสมาชิกให้สามารถสร้างเครือข่ายต่อไปได้ด้วยตนเองเป็นต้น ซึ่งจะทำให้การจัดตั้งเครือข่ายได้ง่ายและประสบความสำเร็จ

บัณฑูร อ่อนคำ (นฤมล นิราทร, 2524: 36-41) ได้จำแนกกระบวนการสร้างเครือข่ายออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1) ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (Realization) เพื่อที่ทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รวมทั้งพิจารณาองค์การต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน โดยต้องพิจารณาว่าจะได้เข้าร่วมกับใคร จะได้รับผลประโยชน์ หรือสละประโยชน์ด้านใดบ้าง และระยะเวลาในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายนานเท่าใด

2) ขั้นการติดต่อกับองค์การที่จะเป็นสมาชิก หรือภาคีเครือข่าย (Courtship) ซึ่งความต้องการ และอยากที่จะทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกัน โดยจะต้องสร้างความคุ้นเคย และการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจ เป็นขั้นเตรียมกลุ่ม หรือ เครือข่ายมีการปลูกจิตสำนึกอยากจะมาแก้ปัญหาและพัฒนาาร่วมกัน

3) **ขั้นการสร้างพันธกรณีร่วมกัน (Commitment)** เป็นการสร้างความผูกพัน ตกลงที่จะทำงานร่วมกัน โดยกลุ่มองค์การจะต้องมีความรู้เพียงพอที่จะทำกิจกรรม จึงต้องเสริมความรู้ที่จำเป็น อาจมีการแลกเปลี่ยนทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย เช่น ศึกษาดูงาน ฝึกอบรม ฯลฯ เรียกว่าเป็นกลุ่มศึกษาเรียนรู้ และเป็นที่มาของการสร้างเครือข่ายการจัดการความรู้ดังกล่าวถึงต่อไป

4) **ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ (Building)** เป็นสร้างผลงานรูปธรรมร่วมกัน โดยมีการแบ่งปัน ทรัพยากรร่วมกัน มีการตกลงในเรื่องการบริหารจัดการเครือข่าย กำหนดกิจกรรมและบทบาท แต่ละองค์การต้องมีการปรับกระบวนการทำงานให้เอื้อต่อประโยชน์ของเครือข่าย แต่ยังคงความเป็นเอกเทศของตนเองเอาไว้

5) **ขั้นการเรียนรู้ร่วมกัน และขยายผล** เมื่อผลงานรูปธรรมของเครือข่ายปรากฏชัดเจน ก็จะทำให้ความสัมพันธ์ในเครือข่ายแน่นแฟ้นมากขึ้น อยากรู้ที่จะเรียนรู้ร่วมกัน และขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่มออกไป

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 61) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1) **ขั้นตอนการก่อรูปเครือข่าย (Network Forming)** ivaว่า การก่อตัวของเครือข่ายนั้น อาจเกิดได้สองแนวทางใหญ่ ๆ แนวทางแรกคือ เครือข่ายที่เกิดจากรัฐเข้าไปริเริ่ม (State Initiative) และเครือข่ายที่ประชาชนเป็นแกนนำจัดตั้ง (Citizen Initiative) และในการรวมตัวของเครือข่ายที่สองนั้น หน่วยงานภาครัฐก็อาจเข้าไปช่วยในฐานะของผู้สนับสนุน (Supporter) และผู้อำนวยการความสะดวก (Facilitator) ให้การจัดตั้งเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น ซึ่งกระบวนการก่อตัวของเครือข่ายมีดังนี้

- (1) การสร้างเครือข่ายตระหนักในปัญหา
- (2) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์
- (3) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย
- (4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย

2) **การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network Organizing)** เป็นการจัดระบบเครือข่ายที่จะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น โดยมีองค์ประกอบดังนี้

- (1) การจัดผังกลุ่มเครือข่าย (Mapping)
- (2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (Role and Responsibility)
- (3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร (Communication System)
- (4) การจัดระบบเรียนรู้ร่วมกัน (Learning System)
- (5) การจัดระบบสารสนเทศ (Information System)

3) การใช้ประโยชน์เครือข่าย (Network Utilizing)

(1) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีกลางประสานงานร่วมกัน เป็นช่องทางในการประสานความเข้าใจระหว่างกันในด้านวัตถุประสงค์ ขอบข่าย แผนการทำงาน วิธีการทำงาน ตลอดจนแนวทางปฏิบัติให้ไปในทิศทางเดียวกัน

(2) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนสารสนเทศและความรู้ ยิ่งเครือข่ายมีอัตราการหมุนเวียนแลกเปลี่ยน (Velocity of Exchange) สารสนเทศและความรู้ระหว่างสมาชิกมากขึ้นเท่าใด เครือข่ายนั้นก็ยิ่งเกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น เพราะการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือบทเรียนใหม่ ๆ ที่ค้นพบขึ้นมาจะช่วยต่อยอดความคิด และความรู้ระหว่างสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังช่วยประสานงานให้รู้ว่าปัจจุบันใครสนใจเรื่องเดียวกันบ้าง ซึ่งอัตราการหมุนเวียนของการแลกเปลี่ยนขึ้นอยู่กับความสะดวกของการพบปะกันระหว่างสมาชิกความสามารถในการเข้าถึงสารสนเทศ และประสิทธิภาพของระบบสารสนเทศของเครือข่าย ดังนั้นเครือข่ายพึงกระทำให้สมาชิกพบปะกันให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และทำให้สมาชิกเข้าถึงสารสนเทศได้ง่ายที่สุดเช่นเดียวกัน

(3) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนและระดมทรัพยากร ควรมีหน่วยงานกลางเข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนเงินทุนเพิ่มจากส่วนที่เครือข่ายได้ระดมจากสมาชิกในกลุ่มอยู่แล้ว โดยอาจดำเนินการประสานงานกับองค์การระหว่างประเทศ หรือมูลนิธิในต่างประเทศที่มีจุดหมายเหมือนกันกับเครือข่าวนั้น หรืออาจทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารเรื่องแหล่งเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ และบุคลากรเพื่อให้เครือข่ายเข้ามาสืบค้นได้ โดยมีหน่วยงานกลางดำเนินการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างประเทศแทนเครือข่ายก็ได้ นอกจากนี้ ก็อาจใช้วิธีสร้างระบบรับรองเครือข่าย เช่น การออกเอกสารรับรองเครือข่าย เพื่อให้เครือข่ายสามารถนำไปใช้ขอทุนจากธุรกิจโดยตรงได้

(4) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ควรให้สมาชิกของแต่ละเครือข่ายมีทักษะในการศึกษาวิจัยด้วยตนเอง ในกระบวนการที่เป็นวิทยาศาสตร์ (Scientific Thinking) ซึ่งองค์ความรู้ใหม่ ๆ จะเกิดจากเครือข่าย หากมีการแลกเปลี่ยนความรู้และลงมือศึกษาค้นคว้าร่วมกันระหว่างสมาชิก และลักษณะองค์ความรู้ที่ได้รับจะสอดคล้องกับบริบทแวดล้อมของพื้นที่ของตนเอง

(5) การใช้เครือข่ายเพื่อเป็นเวทีสร้างกระแสผลักดันประเด็นใหม่ ๆ เครือข่ายสามารถที่ เป็นผู้ปลุกกระแสบางเรื่องเพื่อปลุกให้สังคมเกิดความตื่นตัวในเรื่องนั้น ๆ และอาจรวมถึงการขยายผลออกไปในวงกว้างขึ้นด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความกว้างและความเข้มแข็งของเครือข่าย รวมไปถึงความสามารถของเครือข่ายในการครอบคลุมกลุ่มคนหลัก ๆ ของสังคมความต่อเนื่องของกิจกรรม และความเป็นเอกภาพในการร่วมมือ

4) การธำรงรักษาเครือข่าย (Network Maintaining)

(1) การจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การจะรักษาเครือข่ายสามารถกระทำได้ด้วยกำหนดโครงสร้างของกิจกรรมอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่และการจัดกิจกรรมที่มีความน่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วม โครงสร้างของกิจกรรมดังกล่าวอาจมิได้เป็นกิจกรรมเดียวสำหรับสมาชิกทุกคนโดยรวม แต่น่าจะพิจารณาถึงความต้องการเฉพาะของสมาชิกในระดับย่อยลงไปแต่ละคนแต่ละกลุ่มย่อยด้วย

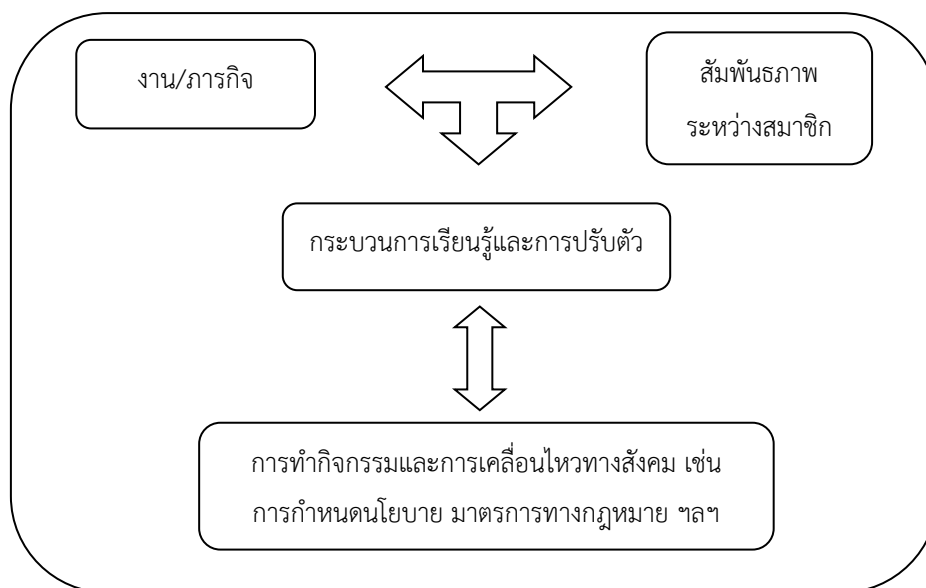
(2) การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย สัมพันธ์ที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการช่วยรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืนต่อไป ซึ่งควรมีการจัดกิจกรรมบางอย่างเพื่อการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะ และควรจัดอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อใดที่เกิดความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันที่อาจเกิดขึ้นได้ ก็ต้องรับแก้ไขและดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดความเข้าใจกันใหม่ และควรมีมาตรการป้องกันปัญหา ก่อนเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน

(3) การดำเนินกลไกสร้างระบบจูงใจ สมาชิกจะยังเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย ตราบเท่าที่ยังมีสิ่งจูงใจเพียงพอดึงดูดให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้นในการรักษาเครือข่ายและการขยายเครือข่าย จึงจำเป็นต้องกำหนดกลไกบางประการที่จะช่วยจูงใจให้สมาชิกเกิดความสนใจอยากเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การให้ค่าตอบแทน การให้เกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น

(4) การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ หลายเครือข่ายต้องหยุดดำเนินการไปเนื่องจากขาดทรัพยากรที่มาสับสนุนการดำเนินการ ดังนั้นหน่วยงานของรัฐควรมีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่าย อีกทั้งประสานงานและอำนวยความสะดวกให้แก่องค์กรเอกชนในการจัดตั้งโครงการสนับสนุนการดำเนินงานอีกทางหนึ่งด้วย

(5) การใช้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ปัญหา แต่ละเครือข่ายอาจจะเกิดปัญหาระหว่างการดำเนินการได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครือข่ายที่เพิ่งเริ่มต้นดำเนินการใหม่ ๆ การมีที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือจะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้และจะสนับสนุนเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยอาจเป็นการจัดตั้งศูนย์ความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชนและประชาชนในการดำเนินบทบาทหน้าที่หลักอันได้แก่ การให้ความช่วยเหลือ ให้ความรู้ และสร้างผู้นำ เป็นต้น

(6) การสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง กุญแจหลักของการรักษาเครือข่ายให้คงอยู่และดำเนินต่อไปได้อย่างยั่งยืนคือการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งแต่ละเครือข่ายจะต้องมีการคัดเลือก ฝึกฝน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาอยู่เสมอ โดยแต่ละเครือข่ายต้องคัดเลือกที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ การมีประสบการณ์ร่วมกับเครือข่าย และเป็นที่ยอมรับนับถือและสามารถเป็นศูนย์รวมใจของคนในเครือข่ายได้ สรุปได้ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 กระบวนการทำงานของเครือข่าย
ที่มา: พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน) (2547: 103)

การสร้างและพัฒนาเครือข่าย เป็นแนวทางหนึ่งในการรวมพลังหรือศักยภาพของชุมชน ในการพัฒนาสังคมและการแก้ปัญหาของสังคมให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งในการสร้างและพัฒนา เครือข่ายจำเป็นต้องมีการเตรียมการให้พร้อม จึงดำเนินการพัฒนาเครือข่าย ซึ่งขั้นตอนการพัฒนา เครือข่ายประกอบด้วย วิเคราะห์สถานการณ์ ค้นหากลุ่มเป้าหมายและแม่ข่าย การสร้างพันธมิตร ร่วมกัน การพัฒนาความสัมพันธ์ จัดกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน การขยายเครือข่ายการดำรงอยู่ ของเครือข่าย ซึ่งเมื่อเครือข่ายเกิดขึ้นแล้ว ก็ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายนั้นจะดำเนินกิจกรรม ต่าง ๆ ได้สำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการจะต้องมีการประเมินผลและดำรงรักษาเครือข่ายต่อไป

1.6 ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเครือข่าย

นอกจากเครือข่ายจนเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว การเกิดขึ้นของเครือข่ายยังมีปัจจัย ที่สนับสนุนอีกหลายประการ ดังนี้

1. การมีวิสัยทัศน์และอุดมการณ์ร่วมกันของสมาชิก วิสัยทัศน์เป็นสิ่งสำคัญในการกำหนด เป้าหมายในอนาคต ส่วนอุดมการณ์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสมาชิกเข้าด้วยกันซึ่งเป็นจุดให้สมาชิกเกิด จิตสำนึกและเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย เชื่อมั่นในศักยภาพของกันและกันและเชื่อมั่นในศักยภาพ ทำให้เครือข่ายมีเอกภาพไม่มีความขัดแย้งซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดเครือข่าย

2. การเข้าใจร่วมกันของสมาชิกในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของเครือข่าย เป็นสิ่งที่สมาชิกมีความต้องการในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่าย เมื่อสมาชิกได้รู้และเข้าใจถึงวัตถุประสงค์เป้าหมายของเครือข่ายอย่างชัดเจน ก็รวมกันเป็นเครือข่าย มีสมาชิกที่เหมาะสม

3. สมาชิกมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (Primary Relationship) ความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ เป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัวหรือไม่เป็นทางการ เช่น มีวัฒนธรรมและประเพณีเดียวกัน มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบเพื่อนสนิท เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งยึดโยงสมาชิกไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น และเป็นหัวใจของการรวมกันเป็นเครือข่าย

4. สมาชิกมีจิตสำนึกเครือข่าย สมาชิกเครือข่ายมองเห็นประโยชน์ของเครือข่ายและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีจิตสำนึกในการพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งผู้อื่น เสียสละ ตระหนักในความสำคัญของการทำงานร่วมกับผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับสมาชิกอื่นได้อย่างมีความสุขเป็นต้น จิตสำนึกเครือข่าย เป็นแรงจูงใจสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สมาชิกเกิดการรวมกันเป็นเครือข่าย

5. การกระตุ้น ให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เป็นปัจจัยที่เร่งให้สมาชิกต้องรวมตัว เป็นเครือข่ายเร็วยิ่งขึ้น เช่น การเกิดปัญหาหรือภาวะวิกฤตขึ้นในชุมชน นโยบายของรัฐบาล ความสามารถของผู้จัดตั้ง เป็นต้น

6. ความพร้อมของสมาชิก เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการเกิดเครือข่ายและการดำเนินงาน เครือข่ายและกานดำเนินงานเครือข่ายให้ประสบความสำเร็จ เช่น สมาชิกมีวิสัยทัศน์ และอุดมการณ์ ร่วมกัน รู้และเข้าใจในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย มีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีและมี จิตสำนึกเครือข่ายที่พร้อมจะดำเนินกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่ม ตระหนักซึ่งความสัมพันธ์ของเครือข่าย เป็นต้น ความพร้อมดังกล่าวนี้ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้น หรือ ถ้าหากสมาชิกถูกกระตุ้นเร่งรัดด้วยก็จะยิ่งทำให้เกิดเครือข่ายได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น

7. การสนับสนุนส่งเสริมจากบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐราชการและเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งเครือข่ายต่าง ๆ จะช่วยให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกรณีที่สมาชิกมีข้อจำกัดบางประการ ไม่สามารถรวมกันเป็นเครือข่ายได้ แต่เมื่อได้รับการกระตุ้น การสนับสนุนส่งเสริมก็จะสามารถรวมกันเป็นเครือข่ายได้สำเร็จ

8. ศักยภาพของสมาชิก สมาชิกบางคนของเครือข่ายมีความรู้ความสามารถหรือมีศักยภาพสูง มีทักษะ มีภาวะเป็นผู้นำ สามารถจูงใจให้สมาชิกมองเห็นและตระหนักถึงความสำคัญของเครือข่าย ได้สำเร็จ

1.7 การขยายเครือข่าย

เครือข่ายจะเจริญเติบโตได้นั้นต้องมีการขยายเครือข่ายออกไป ด้วยการหาพันธมิตรหรือสมาชิกเพิ่มเพราะไม่เช่นนั้นแล้วเครือข่ายก็จะไม่เติบโตในเชิงปริมาณ แต่อาจจะถดถอยหรือลดจำนวนของสมาชิกลง และมีผลต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการขยายเครือข่ายอาจดำเนินการได้ดังนี้

- 1) พยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ ไม่ให้ละทิ้งเครือข่าย หรือไม่เลิกเป็นสมาชิกภาพของเครือข่าย
- 2) สร้างความสัมพันธ์อันดี กับบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ทั้งที่มีอยู่ในชุมชน และภายนอกชุมชน
- 3) ดำเนินงานในลักษณะของการเป็นเครือข่ายของความร่วมมือ ด้วยการเป็นพันธมิตร หรือภาคีบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ไม่ใช่เป็นคู่แข่งที่ต้องมีการแพ้ชนะ
- 4) การประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่าย ความสำเร็จที่เกิดขึ้นไปสู่บุคคล กลุ่มและองค์กรอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของเครือข่ายเพื่อสร้างการยอมรับในเครือข่าย
- 5) ผู้นำ กลุ่มแกนนำและสมาชิกของเครือข่ายต้องช่วยกันขยายเครือข่ายไปสู่สมาชิกใหม่ ๆ ทั้งโดยการให้ความสัมพันธ์ส่วนตัว ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม
- 6) กฎ ระเบียบต่าง ๆ ของเครือข่าย เปิดโอกาสให้สมาชิกใหม่เข้าร่วมกับเครือข่ายได้ และมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก
- 7) ใช้การประชุม การสัมมนา การฝึกอบรมร่วมกัน เป็นเครื่องมือในการหาสมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพราะกิจกรรมข้างต้นจะนำไปสู่การร่วมมือกันในลักษณะเครือข่ายได้ง่าย
- 8) เปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส กล่าวคือ เมื่อบุคคล กลุ่ม องค์กรหรือชุมชน ประสบปัญหาหรือเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น เครือข่ายต้องเข้าไปสนับสนุน ช่วยเหลือ ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นสมาชิกใหม่ของเครือข่ายได้
- 9) ให้บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรที่เป็นเป้าหมายได้รู้และเข้าใจว่าถ้าหากมาร่วมเป็นสมาชิกใหม่ของเครือข่ายแล้วจะมีสถานภาพและบทบาทในเครือข่ายอย่างไร มีโอกาสที่จะพบความสำเร็จในการดำเนินงานอย่างไร
- 10) แต่งตั้งคณะกรรมการการดำเนินการหาสมาชิกใหม่โดยตรง เพื่อให้การขยายเครือข่ายเป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม มีเป้าหมาย มีแผนงานดำเนินงานอย่างจริงจัง

สรุป การขยายเครือข่าย มีการดำเนินการได้ดังนี้ พยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ สร้างความสัมพันธ์อันดี กับบุคคล กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ ดำเนินงานในลักษณะของการเป็นเครือข่ายของความร่วมมือ มีการประชาสัมพันธ์ ผู้นำ กลุ่มแกนนำและสมาชิกของเครือข่ายต้องช่วยกันขยายเครือข่าย ใช้การประชุม การสัมมนา การฝึกอบรมร่วมกัน และแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการหาสมาชิกใหม่โดยตรง

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่าเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จและความเข้มแข็งจะประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญคือ แกนนำมีภาวะผู้นำและสมาชิกมีความเข้มแข็ง เครือข่ายมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ มีสัมพันธ์ภาพที่ดีโดยการสร้างพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก การพัฒนากิจกรรมอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่อง ทรัพยากรของเครือข่ายมีการแบ่งปัน การเรียนรู้และนวัตกรรม การสื่อสาร การบริหารจัดการที่ดี มีระบบการติดตามและประเมิน ตลอดจนได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

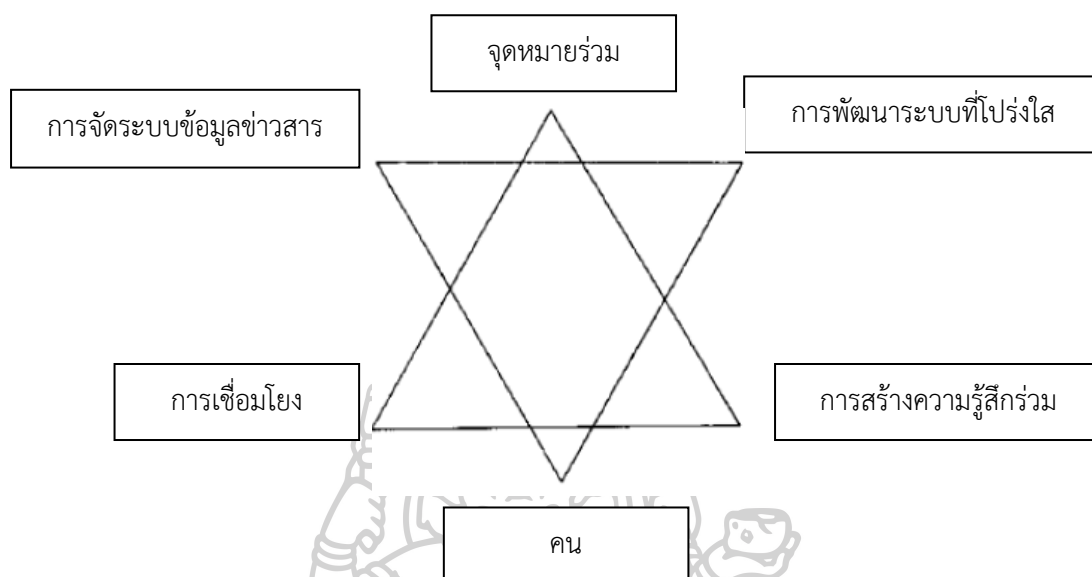
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย

2.1 แนวคิดการจัดการเครือข่าย

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2546: 13, อ้างถึงใน พระมหาสุทธิย์ อากาศโร, 25247: 118-120) ได้กล่าวถึงแนวคิดการจัดการเครือข่าย โดยยกตัวอย่างแนวคิดการจัดการเครือข่ายของกลุ่ม “พันธมิตรแห่งดวงดาว” หรือ Star Alliances” ว่ามี 6 ประการ โดยมีการประสานสอดคล้องกันอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเป็นแสงสว่างแห่งดวงดาว คือ

1. จุดมุ่งหมายร่วม การทำงานเครือข่ายจะเกิดประสิทธิภาพสูง หากทุกฝ่ายสามารถกำหนดจุดหมายร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้น
2. บุคคล ในการทำงานของเครือข่ายนั้น บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย
3. การเชื่อมโยง การทำงานของเครือข่ายจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการเชื่อมโยงที่เหมาะสม โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ การเชื่อมต่อโดยมีศูนย์ประสานงาน และการเชื่อมต่อโดยเทคโนโลยี
4. การสร้างความรู้สึกร่วม หลังจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายและทุกฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกร่วมกันกับกระบวนการทำงานของเครือข่ายเพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันเป้าหมาย
5. การพัฒนาระบบที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถและพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จากทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมที่ดีต่อทุกฝ่ายและผู้ที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย
6. การจัดระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย

แนวทางการจัดการเครือข่ายทั้ง 6 ประการ สามารถนำมาเป็นเป้าหมายของการทำงานในเชิงรุกของเครือข่ายได้ ซึ่งสรุปเป็นภาพที่ 4

ภาพที่ 4 การเชื่อมโยงของเครือข่าย “พันธมิตรแห่งดวงดาว”

ที่มา: พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) (2547: 13)

วงจรชีวิตของการร่วมมือมี 4 ขั้นตอนคือ 1) การร่วมมือก่อนเป็นหุ้นส่วน (Prepartnership Collaboration) 2) การสร้างความเป็นหุ้นส่วนและการทำให้มั่นคง (Partnership Creation and Consolidation) 3) การส่งมอบแผนงานของหุ้นส่วน (Partnership Programme Delivery) และ 4) การยุติและความต่อเนื่องของการเป็นหุ้นส่วน (Partnership Termination and Succession)

1) การร่วมมือก่อนเป็นหุ้นส่วน (Pre-partnership Collaboration) มีลักษณะที่ถูกกำหนดโดยรูปแบบเครือข่ายที่มีฐานอยู่บนความไม่เป็นทางการ ความไว้วางใจ และความตระหนักถึงการมีเป้าประสงค์ร่วมกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างหุ้นส่วนที่มีศักยภาพมีลักษณะไม่เป็นทางการและเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คุณภาพของความสัมพันธ์ได้ถูกเชื่อมโยงโดยระดับของความไว้วางใจระหว่างผู้กระทำ และการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันถูกมองในฐานะที่นำไปสู่การมีประโยชน์ร่วมกัน หากมีความไว้วางใจระหว่างองค์การต่ำจะมีเพียงผู้บริหารระดับสูงหรือบุคลากรอาวุโสเท่านั้นที่เข้าร่วมประชุมระหว่างองค์การ แต่เมื่อใดก็ตามที่ระดับความไว้วางใจเพิ่มขึ้นก็จะมีบุคลากรหลากหลายระดับที่เข้าร่วม ซึ่งทำให้ปัจจัยนำเข้าของเครือข่ายมีความหลากหลายยิ่งขึ้น มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และมีการขยายตัวของความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของเครือข่าย

ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายถูกสร้างขึ้นมาจากการผสมผสานระหว่างวิสัยทัศน์กับความคุ้มค่า โดยวิสัยทัศน์เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความผูกพันของผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่าย ขณะที่ความคุ้มค่าจะเป็นสิ่งที่กำหนดว่าความสัมพันธ์นั้นมีความยั่งยืนมากน้อยเพียงใด ความคาดหวังเกี่ยวกับการมีประโยชน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการร่วมมือก่อนเป็นหุ้นส่วน

2) การสร้างหุ้นส่วนและการทำให้มั่นคง (Partnership Creation and Consolidation) การสร้างหุ้นส่วนเกี่ยวข้องกับการเจรจาต่อรองและการแข่งขันเกี่ยวกับใครควรดำรงตำแหน่งใดและใครไม่ควรดำรงตำแหน่งใดในโครงสร้างของการทำงานร่วมกัน ในขั้นนี้บางครั้งสมาชิกจะเน้นในประเด็นเฉพาะบางประเด็นเช่นการจัดสรรที่นั่งในคณะกรรมการหรือคณะผู้บริหารหรือการถกเถียงเกี่ยวกับภาวะผู้นำ การกำหนดบทบาท และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือประเด็นที่จะดำเนินการ

โครงสร้างในเชิงสายบังคับบัญชาที่ซ่อนเร้นหรือไม่สำคัญในขั้นความร่วมมือก่อนเป็นหุ้นส่วนเริ่มกลายเป็นเรื่องที่ปรากฏชัดเจนและมีความเป็นทางการมากขึ้นในขั้นนี้ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการก็ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง และธรรมชาติของสายบังคับบัญชาก็เป็นเรื่องที่มีการทำลาย ถกเถียงและเป็นประเด็นปัญหา ระเบียบสำหรับหุ้นส่วนเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีการเจรจาต่อรองข้ามขอบเขตขององค์กรและวัฒนธรรม

3) การปฏิบัติตามแผนงานของกลุ่มหุ้นส่วน (Partnership Programme Delivery) แม้ว่าวลีทำนอง “หุ้นส่วน” และ “เครือข่าย” จะมีนัยแห่งความร่วมมือ แต่ในความเป็นจริงของการปฏิบัติงานร่วมของหลายองค์กรกลับมีการแข่งขันระหว่างองค์กร การแข่งขันดำรงอยู่ในกลุ่มหุ้นส่วน โดยเฉพาะกระบวนการเสนอของงบประมาณจากรัฐบาลกลางหรือหน่วยงานที่สนับสนุนทุนอื่น ๆ เป้าหมายของการแข่งขันเช่นนี้คือการกระตุ้นสมาชิกในกลุ่มหุ้นส่วนให้พัฒนานวัตกรรมและแผนงานที่มีความคุ้มค่าในการทำงาน และเพื่อเป็นหลักประกันว่าผู้สนับสนุนทุนได้รับความคุ้มค่ากับเงินที่สนับสนุนลงไปและประสิทธิผลของแผนงาน

เมื่อได้รับงบประมาณกลุ่มหุ้นส่วนเผชิญหน้ากับการท้าทายในการกระจายงบประมาณสำหรับการปฏิบัติตามแผนงาน ณ ขั้นนี้การแข่งขันนำไปสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบการตลาดที่มีฐานอยู่บนข้อตกลงตามสัญญาและตามที่ยื่นเสนอต่อแหล่งทุนและเมื่อรูปแบบการตลาดปรากฏขึ้นในกลุ่มหุ้นส่วนก็จะเป็นอุปสรรคหรือขัดขวางการพัฒนาการของความไว้วางใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความร่วมมือระหว่างกลุ่มหุ้นส่วน

4) การยุติและความต่อเนื่องของการเป็นหุ้นส่วน (Partnership Termination and Succession) มีแผนงานหลายแผนงานที่มีระยะเวลาของการได้รับทุนการสนับสนุน เช่น สามปีหรือห้าปี และเมื่อแผนงานเหล่านี้ไม่มีงบประมาณในการดำเนินการต่อไป กลุ่มหุ้นส่วนที่ร่วมดำเนินงานภายใต้แผนงานมีทางเลือก 3 ทางคือ 1) การสร้างความต่อเนื่องของการเป็นหุ้นส่วนที่เป็นทางการ

ต่อไปเพื่อดำรงความสัมพันธ์ และแสวงหาแหล่งงบประมาณจากที่อื่นเพื่อทำงานร่วมกันต่อไป
 2) สลายความเป็นหุ้นส่วนและแยกย้ายกันไปปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ขององค์กรตนเอง 3) กลับไป
 ใช้การประสานในเชิงเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการเพื่อร่วมมือกันดำเนินงานตามความเหมาะสมของ
 สถานการณ์

2.2 ข้อสรุปเชิงทฤษฎีพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย

Agranoff (2006: 56-65, อ้างถึงใน พิชาย รัตนติลล ฅ ภูเก็ต, 2552: 320-326) ได้สังเคราะห์
 ทฤษฎีเบื้องต้น (Grounded Theory) เกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย โดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์จาก
 การศึกษาเครือข่ายจำนวน 14 เครือข่าย ทั้งเครือข่ายองค์การราชการส่วนกลาง ระดับรัฐ และองค์กร
 ปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำงานร่วมกับองค์การพัฒนาเอกชนในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นฐานในการ
 สร้างทฤษฎี ซึ่งมีเนื้อหาที่สำคัญ 10 ประการคือ

1) เครือข่ายหาใช้เครื่องมือเพียงอย่างเดียวในการจัดการประสานงาน แม้ว่าในปัจจุบัน
 คำว่าเครือข่ายมีการใช้กันอย่างกว้างขวางในองค์กร องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชนของค์การพัฒนา
 เอกชน และภาคประชาชนแต่การประสานงานระหว่างองค์กรมีหลายรูปแบบ และบางรูปแบบมิใช่
 เป็นเครือข่าย อาจเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เชื่อมโยงในลักษณะของค์การภาครัฐสนับสนุน
 งบประมาณในการดำเนินงานให้แก่องค์กรประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนหรือการที่องค์กร
 ภาครัฐทำสัญญาจ้างงานกับบริษัทเอกชน หรือการร่วมมือประสานงานกันในรูปแบบอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามเครือข่ายก็เป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการประสานความร่วมมือ
 ระหว่างองค์กร เพราะทำให้้องค์การจำนวนมากมาร่วมเจรจาและตกลงในการใช้ทรัพยากร
 การค้นคว้า แก้ปัญหา และการสร้างความรู้ร่วมกัน สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเครือข่ายเปิดหน้าต่าง
 แห่งโอกาสและความเป็นไปได้ในการปฏิบัติงานที่หากองค์กรเดียวกระทำแล้วยากจะบรรลุ
 ความสำเร็จได้เป็นงานที่ต้องใช้้องค์การสององค์กรหรืออาจมากกว่านั้นร่วมกันทำจึงจะประสบ
 ความสำเร็จได้

2) ผู้บริหารส่วนใหญ่ยังคงใช้เวลาการทำงานประจำตามสายบังคับบัญชา วลีที่คุ้นเคย
 ในแวดวงวิชาการบริหารองค์กรในปัจจุบันคือ การบริหารแบบเครือข่ายจะเข้ามาทดแทนการบริหาร
 แบบสายบังคับบัญชาทั้งนี้เป็นเพราะองค์กรในปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายองค์กร
 จำเป็นต้องมีการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างฝ่ายในองค์กร และระหว่างองค์กรมากขึ้นเพื่อให้งาน
 บรรลุเป้าหมาย และเป็นความจริงว่าการพึ่งพาระหว่างกันนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของความสัมพันธ์
 แนวระนาบข้ามขอบเขตของฝ่ายต่าง ๆ จนทำให้มีแนวโน้มสรุปไปในทิศทางที่ว่าการทำงานแบบ
 เครือข่ายจะเข้ามาทดแทนการทำงานแบบสายบังคับบัญชา อย่างไรก็ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นใน
 องค์กรคือ การทำงานแบบเครือข่ายหรือการเชื่อมโยงแนวระนาบ เกิดขึ้นมาและดำรงอยู่คู่ขนานกับ

การทำงานตามสายบังคับบัญชามากกว่าจะเข้าไปทดแทนสายบังคับบัญชาและผู้บริหารองค์การ ส่วนใหญ่ยังคงใช้เวลาเกือบทั้งหมดกับการจัดการภายในองค์การตามสายบังคับบัญชา โดยกิจกรรมหลักที่ทำ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การติดตามกำกับและประเมินผลการปฏิบัติงานขณะที่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานเชิงเครือข่าย มีการดำเนินการไม่มากนัก ยกเว้นผู้บริหารองค์การบางองค์การที่มีลักษณะงานซึ่งเน้นการติดต่อประสานเชื่อมโยงกับองค์การอื่น ๆ เป็นหลัก เช่น องค์การภาครัฐและองค์การพัฒนาเอกชนที่เน้นงานพัฒนาสังคมหรืองานด้านการรณรงค์ เป็นต้น

3) การมีส่วนร่วมของเครือข่ายสร้างประโยชน์ซึ่งทำให้ผู้บริหารต้องรักษาการมีส่วนร่วม เครือข่ายสามารถสร้างผลปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ของการบริการสาธารณะ เครือข่ายหาใช่เป็นเรื่องนำองค์การมาร่วมกันแต่เพียงอย่างเดียว หากยังเป็นการขยายฐานทรัพยากรอีกด้วย องค์ประกอบสำคัญของฐานทรัพยากรคือการมีศักยภาพในการขยายความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ซึ่งผู้บริหารพึงกระทำอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ความรู้นำมาสู่ความเป็นไปได้ในการค้นพบแนวทางการแก้ปัญหาใหม่ ๆ ที่ถูกขับเคลื่อนและปฏิบัติโดยกลุ่มที่หลากหลาย

กุญแจในการทำให้การมีส่วนร่วมของเครือข่ายมีความยั่งยืนคือ ผลการปฏิบัติงาน และกุญแจของผลการปฏิบัติงานคือการเพิ่มคุณค่าแก่สาธารณะโดยการทำงานร่วมกันมากกว่าการทำงานแบบแยกกันทำ คุณค่าสาธารณะจากการทำงานแบบเครือข่ายมีสี่ประการคือ

ประการแรกผลประโยชน์คือมูลค่าเพิ่มต่อผู้บริหารหรือผู้ประกอบการวิชาชีพ เช่น การเรียนรู้วิธีการใหม่ในการร่วมมือ แลกเปลี่ยนทักษะระหว่างองค์การ และวิธีการในการจัดตั้งและบริหารเครือข่าย ควบคู่ไปกับการขยายทักษะในการสื่อสาร การใช้เทคนิควิธีการทำงาน และ การใช้เทคโนโลยี

ประการที่สอง ผลประโยชน์ที่เกิดต่อองค์การเจ้าภาพ เช่น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แผนงาน และทรัพยากรขององค์การอื่น การเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสาร การร่วมกันอบรมบุคลากร และที่สำคัญคือการขยายปัจจัยนำเข้าภายนอกไปสู่ฐานความรู้ภายใน

ประการที่สาม ทักษะกระบวนการรับผิดชอบร่วมกัน ที่เกิดจากการทำงานร่วมกัน เป็นระยะเวลายาวนาน เช่น การพัฒนาแผนร่วมกันระหว่างองค์การ การทดลองนำเทคโนโลยีใหม่ไปใช้ การพัฒนาวัฒนธรรมองค์การร่วมกันซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาร่วมกัน

ประการที่สี่ มีผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรมเกิดขึ้น เช่น แผนปฏิบัติงาน การสร้างศักยภาพ ยุทธศาสตร์ใหม่ระหว่างองค์การ และการเปลี่ยนแปลงนโยบายและแผนงาน มูลค่าเพิ่มของการปฏิบัติงานเหล่านี้เป็นผลมาจากการทุ่มเทในการปฏิบัติงานของผู้บริหารอย่างต่อเนื่องในการประสานความร่วมมือระหว่างองค์การ

4) เครือข่ายแตกต่างจากองค์การ แต่มีบางส่วนคล้ายกัน เมื่อผู้บริหารเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดตั้งเครือข่าย พวกเขาจะประสบกับการผสมผสานที่น่าสนใจระหว่างวิธีการปฏิบัติแบบเก่ากับแบบใหม่ เครือข่ายมีความแตกต่างในเรื่องการไม่มีสายบังคับบัญชา ผู้ที่เข้าร่วมในเครือข่ายเข้ามาในฐานะที่เป็นตัวแทนองค์การอย่างเท่าเทียมกัน การปฏิบัติเกือบทั้งหมดได้รับการอธิบายและตัดสินใจโดยอาศัยหลักความเป็นเอกฉันท์ทรัพยากรมีที่มาจากหลายแหล่ง และมีการแทรกแซงหรือการลงโทษค่อนข้างน้อยหรืออาจไม่มีเลยสำหรับผู้ที่ถูกถอนตัวออกจากเครือข่าย แต่อย่างไรก็ตามเครือข่ายไม่ได้แตกต่างจากองค์การในแง่ที่ว่าเครือข่ายต้องการรูปแบบขององค์การ กฎระเบียบในการปฏิบัติงาน งานด้านธุรการและงานอื่น ๆ เครือข่ายเกือบทั้งหมดมีการกำหนดพันธกิจ เป้าประสงค์ และวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกรอบในการปฏิบัติงานและสิ่งที่พึงปรารถนาจากการปฏิบัติ ซึ่งโดยลักษณะเช่นนี้ทำให้เครือข่ายมีโครงสร้างคล้ายคลึงกับองค์การไม่แสวงหากำไรหรือองค์การภาคสังคมมากกว่าองค์การที่มีสายบังคับบัญชาแบบภาครัฐ

รูปแบบการบริหารเครือข่ายมีแนวโน้มอยู่ในรูปของคณะกรรมการ ที่ได้รับเลือกจากตัวแทนขององค์การต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารเครือข่าย อย่างไรก็ตามคณะกรรมการเหล่านี้ทำหน้าที่เพียงการกำหนดแผนยุทธศาสตร์และการอนุมัติโครงการเป็นหลัก ส่วนการทำงานที่แท้จริงนั้นเป็นการปฏิบัติของคณะกรรมการถาวรหรือคณะกรรมการ(Standing Committee) หรือคณะทำงาน (Task Forces) ที่คณะกรรมการเครือข่ายจัดตั้งขึ้นมา รูปแบบการปฏิบัติงานเช่นนี้จึงทำให้เครือข่ายมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบการปฏิบัติงานขององค์การพัฒนาเอกชน ที่อาศัยการทำงานโดยการมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจและพยายามทำงานให้บรรลุเป้าหมายและข้อตกลงโดยปราศจากการเกี่ยวข้องของสายบังคับบัญชา

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันองค์การสมัยใหม่ได้นำรูปแบบคณะกรรมการมาใช้กันมากเพื่อทำงานที่มีลักษณะเชิงนโยบายหรือโครงการหรืองานอื่น ๆ ที่ต้องการความร่วมมือระหว่างฝ่ายในองค์การ ดังนั้นสิ่งที่แตกต่างระหว่างองค์การและเครือข่ายคือ องค์การกำหนดโครงสร้างและกฎระเบียบและยุทธศาสตร์ภายใต้ร่มเงาขององค์การเดียว ขณะที่เครือข่ายเป็นการปฏิบัติการระหว่างองค์การและมีการกำหนดโครงสร้าง กฎระเบียบและยุทธศาสตร์ร่วมกันเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการขององค์การต่าง ๆ ที่มาร่วมงานในเครือข่าย

5) ลักษณะเครือข่ายสี่ประเภทลักษณะความต้องการร่วมที่เชื่อมโยงเครือข่ายมี 4 ลักษณะคือ (1) การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Informational Exchange) ซึ่งเป็นข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนงาน เทคโนโลยี และแนวทางการแก้ปัญหาที่มีศักยภาพ การเปลี่ยนแปลงหรือการปฏิบัติการใด ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการตัดสินใจเลือกขององค์การในเครือข่ายอย่างสมัครใจ (2) เครือข่ายการพัฒนา (Developmental Networks) ในที่ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี ก็จะมีการผสมผสานของการให้การศึกษาและการบริการสมาชิกซึ่งเป็นการเพิ่มสมรรถภาพของสมาชิกเครือข่ายเพื่อปฏิบัติการแก้ปัญหาภายในองค์การของพวกเขา

(3) การช่วยขยายยุทธศาสตร์ (Outreach Strategies) ในที่ซึ่งมีความเกี่ยวข้องของกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรและเทคโนโลยีภายในเครือข่าย เครือข่ายก็จะกำหนดร่างยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายและแผนงานซึ่งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนและการประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน แม้ว่าการตัดสินใจและการปฏิบัติจะเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละองค์การก็ตาม (4) เครือข่ายปฏิบัติการ (Action Networks) ในที่ซึ่งองค์การที่เป็นหุ้นส่วนกันมาพบปะกันเพื่อปรับปรุงและขยายขอบเขตการทำงาน ทำให้เกิดการรับเอานโยบาย ยุทธศาสตร์ที่กำหนดร่วมกันไปปฏิบัติ รวมทั้งการประสานการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงการให้บริการ ควบคู่ไปกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการขยายสมรรถภาพด้านเทคโนโลยี

แม้ว่าเครือข่ายสองประเภทแรกอาจไม่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงแผนและนโยบายโดยตรง แต่ก็เป็นรากฐานในการพัฒนาความร่วมมือและส่งผลทางอ้อมต่อการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติร่วมกันที่อาจเกิดขึ้นได้ระหว่างการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในเครือข่าย

6) การตัดสินใจร่วมหรือการบรรลุข้อตกลงร่วมกันเป็นผลผลิตของการเรียนรู้ การตัดสินใจของเครือข่ายเป็นการตัดสินใจที่แตกต่างจากกระบวนการตัดสินใจแบบรัฐสภาซึ่งเน้นการลงมติ การตัดสินใจของเครือข่ายนั้นเน้นการบรรลุข้อตกลงร่วมหรือความเป็นเอกฉันท์ระหว่างมวลสมาชิก ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกของเครือข่ายมีฐานะเป็น “หุ้นส่วน” มิใช่เป็นคู่แข่งหรือเป็นผู้บังคับบัญชากับผู้ได้บังคับบัญชา การเป็นหุ้นส่วนมีนัยถึงการคิดร่วมกัน การกำหนดยุทธศาสตร์ร่วมกัน และการปฏิบัติงานร่วมกัน ผู้บริหารเครือข่ายมิได้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่จะบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติตามอย่างเช่นในองค์การที่ตนเองสังกัด อำนาจหน้าที่ของเครือข่ายคือ “อำนาจหน้าที่ร่วม” ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย และศักยภาพสำหรับการแก้ปัญหาร่วมกันหาได้อยู่ภายในองค์การใด องค์การหนึ่งหรือแม้กระทั่งตัวเครือข่ายเอง แต่ตั้งอยู่บนองค์การที่หลากหลายอันเป็นสมาชิกและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติงาน

เป็นที่ชัดเจนว่าการตัดสินใจและข้อตกลงร่วมเป็นกระบวนการที่คล้ายคลึงกับการแสวงหาความรู้ของกลุ่มงานภายในองค์การเครือข่ายใช้ 6 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ก่อนที่จะมีการตัดสินใจหรือหาข้อตกลงร่วมกัน (1) การอภิปรายกลุ่มหรือการแลกเปลี่ยนความคิด (2) การเจรจาต่อรองเชิงการเมืองสำหรับประเด็นที่มีความอ่อนไหวที่อาจกระทบต่อผลประโยชน์และความต้องการของสมาชิก (3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและเกณฑ์หรือกฎของการตัดสินใจที่มีอยู่แล้ว (4) การประยุกต์ใช้กระบวนการปฏิบัติงานที่มีอยู่แล้ว ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแหล่งทุนหรือเงินกู้ เช่น เครือข่ายได้รับเงินสนับสนุนจากแหล่งทุนใดแหล่งทุนหนึ่ง ก็อาจประยุกต์กระบวนการปฏิบัติงานที่กำหนดโดยแหล่งทุน โดยพิจารณาการปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเครือข่าย (5) การตัดสินใจหรือการบรรลุข้อตกลงร่วมกันโดยอาศัยข้อมูลเป็นสิ่งขับเคลื่อน เช่น การศึกษาตลาด หรือการวิเคราะห์แบบแผนและแนวโน้มของปรากฏการณ์โดยใช้หลักการทางสถิติ (6) การใช้แบบจำลองก่อนการตัดสินใจหรือการใช้เทคนิคการตัดสินใจในรูปแบบอื่น ๆ

เครือข่ายการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและเครือข่ายการพัฒนาที่มีแนวโน้มจะใช้การอภิปรายและการเจรจาต่อรองทางการเมืองเป็นหลัก ขณะที่เครือข่ายการขยายยุทธศาสตร์และเครือข่ายการปฏิบัติที่มีแนวโน้มจะใช้ทั้ง 6 ขั้นตอน

7) การจัดการความรู้มีความสำคัญต่อเครือข่ายจากการที่สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งฐานความรู้ การจัดการความรู้ได้เกิดขึ้นทั้งในระดับองค์การและระดับเครือข่าย สำหรับการจัดการความรู้ระดับเครือข่ายมีขั้นตอนดังนี้ (1) การสำรวจข้อมูล (Data) และสารสนเทศ (Information) ที่สมาชิกของเครือข่ายครอบครองและสามารถเข้าถึง รวมทั้งฐานข้อมูลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับพันธกิจของเครือข่าย (2) สารสนเทศเหล่านี้จะได้รับการพัฒนาเป็น “แหล่งทรัพยากรข่าวสาร” ของเครือข่าย ความรู้ภายนอก (Explicit Knowledge) ใช้แหล่งทรัพยากร เช่น ห้องสมุด แผนที่ แผนยุทธศาสตร์ เอกสารแนวนโยบาย การสำรวจ การประชุมทางวิชาการ การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ตัวแบบและแบบจำลอง และการศึกษาดูงาน เป็นต้น (3) ความรู้ที่อยู่ภายใน (Implicit Knowledge) เป็นสิ่งที่ได้รับการจัดระบบอย่างเป็นทางการน้อย แต่จะได้มาโดยการปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เอกสารเกี่ยวกับการปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practices Booklets) การสัมมนาเชิงปฏิบัติในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ การวิเคราะห์ SWOT เวทีแลกเปลี่ยนวิธีการทำงาน และประชาพิจารณ์ เป็นต้น (4) เครือข่ายพยายามจัดการความรู้ภายนอกกับความรู้ภายในไม่ใช่โดยการจัดระบบอย่างเป็นทางการ แต่โดยการใช้ข้อมูลย้อนกลับแบบไม่เป็นทางการ ภายใต้กิจกรรมการจัดการความรู้จำนวนมากที่พวกเขาเข้าร่วม เช่น การประเมินโครงการ หรือการประชุมคณะทำงาน หรือการประชุมคณะกรรมการกำกับติดตามงาน (5) เครือข่ายเกือบทั้งหมดตอบสนองความต้องการในการจัดการความรู้ของสมาชิกโดยการผลิตเอกสารที่เป็นทางการ การจัดหาข้อมูลข่าวสารตามการร้องขอ การสนับสนุนตัวแบบและข้อมูลที่ใช้ในการวางแผน การแจกจ่ายรายงานเชิงนโยบาย การสนับสนุนทรัพยากรในการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นต้น

8) ความขัดแย้งและอำนาจเป็นเรื่องที่ดำรงอยู่ในเครือข่ายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเครือข่ายมีสองระดับคือความขัดแย้งระดับนโยบายหรือแนวทางหลักเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเช่น เครือข่ายการพัฒนาเมือง อาจขัดแย้งเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเมืองที่เน้นการเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ กับแนวทางการพัฒนาที่เน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เครือข่ายพัฒนากลุ่มน้ำอาจขัดแย้งเกี่ยวกับกลุ่มที่ต้องการให้แหล่งทรัพยากรกลุ่มน้ำเป็นเขตสงวนอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่ากับกลุ่มที่ต้องการพัฒนาระบบชลประทานเพื่อการเกษตร ความขัดแย้งในระดับนโยบายหรือแนวทางหลักอาจนำไปสู่การแตกสลายของเครือข่ายได้ สำหรับความขัดแย้งอีกระดับซึ่งเป็นความขัดแย้งเล็กน้อยคือความขัดแย้งระดับการจัดการ เช่น การจัดสรรทรัพยากรของแต่ละองค์การสำหรับการปฏิบัติงานเครือข่าย การทุ่มเทเวลาในการทำงานของบุคลากรให้แก่เครือข่าย สถานที่ใช้ในการประชุมหรือสัมมนา และการชู้ตจะถอนตัวเนื่องจากความอึดอัดคับข้องใจอย่างต่อเนื่อง

สำหรับมิติทางอำนาจที่ปรากฏอยู่ในเครือข่ายมีลักษณะดังนี้

(1) ทุกเครือข่ายจะมีแกนหลัก (Champion) ซึ่งจะเป็นผู้นำองค์กรที่มีชื่อเสียง และมีพลังอำนาจอย่างชัดเจนหรือเป็นผู้บริหารขององค์การพัฒนาเอกชนที่เป็นผู้จัดการและดูแล เครือข่ายให้ยั่งยืน การปรากฏของแกนหลักในเครือข่ายเป็นสัญญาณให้องค์กรอื่นที่เป็นสมาชิก ให้ปฏิบัติงานอยู่ในกรอบและให้ความร่วมมือ

(2) ในเครือข่ายมีกลุ่มแกนหลักเชิงการเมือง (Political Core) ประกอบด้วย กลุ่มหัวหน้าผู้บริหารองค์การภาครัฐหรือผู้บริหารขององค์การพัฒนาเอกชน กลุ่มผู้บริหารเหล่านี้ มีแนวโน้มเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการบริหารเครือข่ายพวกเขาส่งสัญญาณให้ผู้มีส่วนร่วมอื่น ๆ ว่าเครือข่ายมีความสำคัญจำเป็นต้องเข้าร่วม เป็นกลุ่มที่มีความเกี่ยวพันอย่างสูงในการเจรจาต่อรอง ระหว่างองค์การและการประสานการใช้ทรัพยากร

(3) ในเครือข่ายมีแกนทางเทคนิค (Technical Core) ซึ่งเป็นกลุ่มงานหรือ คณะทำงานที่มีความรู้เกี่ยวกับประเด็นสำคัญ เช่น การจัดการลุ่มน้ำ การวางแผน ระบบข้อมูลข่าวสาร ภูมิศาสตร์ การเงิน ระเบียบ และเทคโนโลยีการสื่อสาร ด้วยเหตุที่งานที่สำคัญของเครือข่ายจำนวนมากเกี่ยวข้องกับ การสำรวจตรวจสอบปัญหา การสร้างความรู้ และการแสวงหาแนวทางแก้ปัญหา ที่เป็นไปได้ งานของกลุ่มเหล่านี้จึงเป็นแก่นแกนของกิจกรรมเครือข่าย และกลุ่มคนที่มีความรู้และ ความสามารถเหล่านี้ถือครองพลังอำนาจในการปฏิบัติงานของเครือข่ายเป็นอย่างสูง

(4) มีบุคลากรที่ทำงานประจำในเครือข่าย บุคคลเหล่านี้เป็นผู้ดำเนินงาน เครือข่ายและปรากฏตัวอยู่ในทุกระยะของการปฏิบัติการ จึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของ เครือข่ายอีกกลุ่มหนึ่ง

9) ต้นทุนของเครือข่าย ต้นทุนของเครือข่ายโดยทั่วไปมี 7 ด้าน คือ (1) ต้นทุน การเสียเวลาและโอกาสขององค์การตนเองอันเนื่องมาจากการมีส่วนร่วมในเครือข่าย (2) ต้นทุน การเสียเวลาและพลังงานจากกระบวนการตัดสินใจที่ยาวนาน ที่มีฐานมาจากการตัดสินใจแนวระนาบ การมีองค์การหลากหลาย และการมีความหลากหลายของวัฒนธรรมแห่งการสัมพันธ์ (3) การที่ ข้อตกลงไม่สามารถบรรลุได้เพราะว่าการติดขัดกับอำนาจขององค์การหรือการไม่ต้องการให้ผู้อื่น มีอำนาจ (4) เครือข่ายมีความโน้มเอียงให้น้ำหนักกับความเป็นเอกฉันท์ และหลีกเลี่ยงประเด็นที่มีความเสี่ยงอันอาจทำให้เครือข่ายมีความโน้มเอียงเชิงอนุรักษ์นิยม (5) การกักตุนทรัพยากรหรือ ความล้มเหลวในการแบ่งปันทรัพยากรที่จำเป็นต่อเครือข่าย (6) นโยบายสาธารณะหรือกฎหมายเป็น อุปสรรคในการปฏิบัติงาน และผู้มีอำนาจหน้าที่ไม่มีความตั้งใจอย่างจริงจังในการปรับปรุงแก้ไข เปลี่ยนแปลงนโยบายเหล่านั้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความอึดอัดคับข้องใจในการตัดสินใจร่วมกัน (7) การกักตุนสูญเสียอำนาจหน้าที่ขององค์การ ซึ่งทำให้องค์การบางองค์การที่เข้าร่วมเป็นสมาชิก เครือข่ายไม่ทุ่มเทการพัฒนาเครือข่ายเท่าที่ควร ต้นทุนทั้ง 7 ประการนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เป็น อุปสรรคต่อความก้าวหน้าของการบริหารเครือข่าย

10) บทบาทองค์การภาครัฐในการบริหารแบบเครือข่ายปรากฏการณ์ที่ว่า การบริหารงานแบบเครือข่ายจะทำให้องค์การพัฒนาเอกชนมีบทบาทมาแทนที่องค์การภาครัฐนั้น มีความเป็นจริงในบางระดับแต่มีขอบเขตที่จำกัดมาก กล่าวคือแม้บทบาทองค์การภาครัฐจะเปลี่ยนแปลงจากการทำงานตามสายบังคับบัญชาแบบเดิมไปบ้างแต่ยังคงบทบาทหลักในการดำเนินงานสาธารณะ ส่วนองค์การพัฒนาเอกชนนั้นมีบทบาทเสริมเท่านั้นเพราะว่า ในการตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย บทบาทหลักที่เป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังคงเป็นสถาบันสาธารณะหรือองค์การภาครัฐที่รับผิดชอบเรื่องนั้น อีกทั้งในการปฏิบัติองค์การภาครัฐในทุกระดับทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นยังคงเป็นแกนหลักของการปฏิบัติในเครือข่าย ทั้งนี้เป็นเพราะองค์การเหล่านั้นเป็นผู้ดูแลและบริหารจัดการจำนวนมากในการแบ่งปันให้กับเครือข่ายจนยากที่จะทำให้องค์การเหล่านั้นถูกผลักดันไปอยู่ในชายขอบได้ และท้ายที่สุดรูปแบบการทำงานประสานร่วมมือแบบอื่นที่อยู่นอกเหนือเครือข่ายมีแนวโน้มที่จะถูกกำกับควบคุมโดยองค์การภาครัฐในรูปแบบของเงื่อนไขในการสนับสนุน การสัญญา และเงื่อนไขในการกู้เงิน กล่าวโดยสรุปคือองค์การภาครัฐยังคงรักษาอำนาจสำคัญในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ

2.3 การจัดการเครือข่ายตามวงจรชีวิตเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอู่) (2547: 123-145) กล่าวว่า การจัดการเครือข่ายนั้นมีวิธีการที่หลากหลายตามแต่บุคคล กลุ่มองค์กร และเครือข่ายนั้น ๆ กำหนดขึ้น บางกลุ่มบางเครือข่ายใช้แนวคิดวิธีการจัดการตามระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติของเครือข่าย บางกลุ่มใช้วิธีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับประเภทของเครือข่ายในแต่ละด้าน ซึ่งแนวคิดการจัดการเครือข่ายมีความแตกต่างและหลากหลาย ในที่นี้จะกล่าวถึงกระบวนการจัดการเครือข่ายที่เน้นการจัดการตนเองของเครือข่ายโดยยึดขั้นตอนตามวงจร ชีวิตของเครือข่ายเป็นสำคัญ ทั้งนี้โดยพิจารณาเห็นว่าการจัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพนั้น สมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจถึงขั้นตอนและวงจรชีวิตของเครือข่ายเพราะพัฒนาการของเครือข่ายในแต่ละเวลานั้นมีความแตกต่างกันตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ดังเช่นในระยการก่อตัวของเครือข่ายจำเป็นต้องใช้เทคนิคการศึกษาข้อมูล/สถานการณ์ การแสวงหาแนวร่วมเพื่อให้เกิดความรู้ และการยอมรับในการพัฒนาเป็นเครือข่ายได้มีการเรียนรู้และการปรับตัว ซึ่งกระบวนการทั้งหมดมีความสำคัญต่อการพัฒนาและการรักษาความเป็นเครือข่ายในระยะยาว ดังนั้น เพื่อให้เกิดการประยุกต์ใช้เทคนิค เครื่องมือ ความรู้ และวิธีการที่เหมาะสมกับขั้นตอนต่าง ๆ จะกล่าวถึงกระบวนการจัดการเครือข่าย 4 ขั้นตอนตามวงจรชีวิตเครือข่าย ดังนี้

1) ชั้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย

ในขั้นตอนและการก่อตัวของเครือข่ายนี้ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้พลังกลุ่มและความเป็นเครือข่ายในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาเครือข่ายจะต้องมีความเข้าใจถึงขั้นตอนดังกล่าวเพื่อที่จะได้ส่งเสริมการจัดการตนเองภายในเครือข่ายได้อย่างเหมาะสมโดยมีวิธีการดังนี้

1.1) การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูล สภาพการณ์ ความพร้อมภายในในกลุ่มของตนเองและข้อมูลของกลุ่มหรือเครือข่ายอื่น รวมทั้งสภาพการณ์ทางสังคม เพื่อให้ทราบว่า สถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นอยู่มีความจำเป็นต้องใช้พลังเครือข่ายในการจัดการหรือไม่ และเพื่อทราบว่าเครือข่ายที่จะดำเนินการส่งเสริมให้เกิดขึ้นมาใหม่หรือเครือข่ายที่มีอยู่นั้น เป็นเครือข่ายประเภทใด ถ้าเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นที่จากการเรียนรู้ร่วมกัน สิ่งที่เราควรดำเนินการ ก็คือการเตรียมความพร้อมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการ แต่ถ้าเป็นเครือข่ายที่ภาคส่วนต่าง ๆ หรือกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมมีส่วนร่วมในการจัดตั้ง สิ่งที่เราศึกษาต่อไปคือ เครือข่ายนั้น มีวัตถุประสงค์อะไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง ใครเป็นแกนนำที่สำคัญ มีวิธีการทำงานร่วมกันอย่างไร และเครือข่ายนั้นได้มีการเชื่อมโยงกับกลุ่ม องค์กร หรือเครือข่ายอื่น ๆ หรือไม่อย่างไร กรณีเป็นเครือข่ายที่ภาครัฐส่งเสริมให้เกิดขึ้น ก็สามารถที่ศึกษาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึง วัตถุประสงค์และเป้าหมาย รวมถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้น และควรมีการศึกษาในระดับพื้นที่ เพื่อทราบถึง รายละเอียด ผลกระทบที่เกิดขึ้น และกิจกรรมที่ต่อเนื่องของกลุ่ม เครือข่ายนั้น ๆ

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ทราบถึงกิจกรรมและบริบทที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการส่งเสริมหรือการจัดการเครือข่าย เช่น เมื่อทราบถึงปัญหา ความเดือดร้อนในด้านสิ่งแวดล้อมของภาคประชาชนและมีความจำเป็นที่จะต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและสภาพการณ์เบื้องต้น จะช่วยให้เห็นแนวทางและความ เป็นไปได้ในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยยึดเอาประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นกิจกรรมในการเชื่อมโยง คน และการทำงาน

นอกจากนี้ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลและสภาพการณ์ ยังเป็นเครื่องมือในการที่ เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และกลุ่มองค์กร ถ้าการศึกษาค้นคว้านั้น เป็นการศึกษาระบบ มีส่วนร่วมที่ทุกฝ่ายต่างเห็นความสำคัญร่วมกัน

1.2) การสร้างศรัทธาและหาแนวร่วมในการก่อตัวของเครือข่าย สิ่งที่มีความสำคัญ อีกประการหนึ่ง คือ การสร้างความเชื่อถือให้กับฝ่ายต่าง ๆ เช่น ความเชื่อถือในเรื่องของข้อมูล บุคคล ความสำคัญของปัญหา ความสมเหตุสมผล ฯลฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะเป็นปัจจัยที่เสริมสร้างให้บุคคล และกลุ่มอื่น ๆ เกิดความไว้วางใจ ยอมรับและเห็นความสำคัญที่จะมาร่วมกันเป็นเครือข่าย

การหาแนวร่วม เช่น การสร้างความคุ้นเคยกับบุคคลที่เป็นแกนนำ การปรึกษาหารือ การติดตามและการสังเกตการณ์ จะเป็นการเสริมสร้างให้เห็นความจริงใจในการแก้ปัญหา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย ดังนั้น การสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน การมีข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และการมีความจริงใจที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ โดยเฉพาะของแกนนำเครือข่าย จะเป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้กระบวนการก่อตัวของเครือข่ายแกนนำนั้นมีความเป็นไปได้มากขึ้น

1.3) การสร้างความตระหนักหรือการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหาปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน หรือกับกลุ่ม องค์กรนั้น ในบางครั้ง คนในชุมชนหรือในกลุ่ม/องค์กร อาจจะมองไม่เห็นว่า เป็นปัญหา รวมทั้งการคาดเดาการณ์สิ่งที่จะพึงเกิดขึ้นในอนาคต ก็เป็นสิ่งยากสำหรับองค์กรภาคประชาชนที่เพิ่งเริ่มต้นดำเนินการ ดังนั้น การสร้างความตระหนักและเสนอให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการกระตุ้นและให้ข้อมูล รวมทั้งการปรึกษาหารือจำกัดของการไม่รวมกลุ่มและผลดีของการรวมกลุ่มและผลดีของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย เป็นสิ่งที่จะช่วยให้เกิดทุกฝ่ายเกิดความตระหนัก และเกิดแนวคิดในการรวมกลุ่ม องค์กร ซึ่งการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหานั้น เป็นหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ ในเครือข่ายที่จะต้องร่วมกันกำหนดแนวทาง พร้อมทั้งการค้นหาข้อมูลเพื่อนำเสนอประเด็นปัญหา ร่วมกัน

ในส่วนของการค้นหาสาเหตุของปัญหาและการวิเคราะห์ปัญหานั้นควรมี การปรึกษาหารือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้มากที่สุด อาทิ ทั้งนักพัฒนา ชาวบ้าน แกนนำกลุ่ม เพื่อสร้าง การยอมรับว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่แท้จริงของทุกฝ่ายและจะต้องร่วมกันแก้ไขด้วยวิธีการ รวมพลังจากทุกฝ่าย

1.4) การแสวงหาข้อมูลทางเลือก เป็นการแสวงหาทางออกของฝ่ายต่าง ๆ หลังจากที่ทุกฝ่ายต่าง ๆ หลังจากที่ทุกฝ่ายได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และเริ่มมีการวิเคราะห์ทางเลือก โดยที่ทุกฝ่ายต่างนำเสนอข้อมูล เพื่อให้เห็นแนวทางการแก้ไขปัญหา ในขั้นตอนนี้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเครือข่าย จำเป็นที่จะต้องแสดงบทบาทในการเสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ รวมทั้งการแสวงหาแกนนำ ผู้ประสานงานเครือข่ายเพื่อให้บุคคลนั้นทำหน้าที่ในการปรึกษาหารือ และการประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินการมีความต่อเนื่อง หลังจากนั้นจึงให้แต่ละกลุ่ม ที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันวิเคราะห์ทางเลือก และหาแนวทางตัดสินใจในการแก้ปัญหาคล้ายคลึงกัน วิเคราะห์ทางเลือก และหาแนวทางตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการที่แตกต่าง ที่แต่ละกลุ่มเคย ใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยให้หาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งในขั้นตอนนี้จะเป็นการตัดสินใจ เพื่อแก้ไขปัญหาและจะนำไปสู่กระบวนการรวมกลุ่มและเครือข่าย

1.5) การค้นหาความต้องการและการหาจุดร่วมในการพัฒนาเครือข่าย ขั้นตอนนี้ เป็นการดำเนินการหลังจากที่ทุกฝ่ายได้ตกลงที่จะมีการปรึกษาหารือ และจะเลือกใช้แนวทางการแก้ไขปัญหาที่กลุ่มได้กำหนดขึ้น

การหาความต้องการหรือจุดร่วมของแต่ละกลุ่มเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการที่จะดำเนินการเป็นเครือข่ายเพื่อบอกว่าเครือข่ายนั้นจะมีทิศทางในอนาคตอย่างไร โดยในการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการแก้ไขปัญหานั้นอาจจะมีการแลกเปลี่ยนหรือการประสานผลประโยชน์ เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการทำงานและการรักษาผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย นอกจากนี้ยังจะเป็นการช่วยให้กระบวนการรวมกลุ่มและเครือข่ายนั้น มีความเป็นไปได้มากขึ้น เพราะมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่า จะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ จะใช้วิธีการไหน และรู้ว่าขอบเขตการทำงานว่าจะอยู่ในระดับใด

1.6) การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ และการแสวงหาแกนนำเครือข่าย การแสวงหาแนวทางเพื่อพัฒนาเป็นเครือข่ายนั้น สิ่งที่ผู้นำแต่ละกลุ่มแต่ละเครือข่ายควรคำนึงอยู่เสมออันหนึ่งคือ การแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่างในการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยจะต้องคำนึงถึงความสามัคคีของหมู่คณะ ถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกัน รู้จักการให้และการรับบนความเท่าเทียม และไม่พยายามไปครอบงำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนเกินไปทั้งในด้านทุน ความรู้ และกระบวนการจัดการ เพราะถ้ามีการครอบงำหรือมีการทำกิจกรรมที่ไม่สร้างความเท่าเทียมภายในเครือข่าย โดยแกนนำบางคนอาจมองว่า ตัวเขาเป็นเพียงตัวประกอบในการแสวงหาผลประโยชน์ของบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น ดังนั้น การแสวงหากิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ และการมอบหมายบทบาท หน้าที่กับผู้นำ/ตัวแทนแต่ละเครือข่าย ก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้การก่อตัวของเครือข่ายนั้น มีพัฒนาการในทางที่ดี ส่วนการแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย ก็คือ การส่งเสริมให้แกนนำผู้ที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ได้มีโอกาสในการประสานงานกับกลุ่มต่าง ๆ ผู้นำที่ดีจะสามารถสร้างสรรค์เครือข่ายและให้ความเป็นมิตรภาพของเครือข่ายนั้นยั่งยืน

1.7) การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย นอกจากจะมีการส่งเสริมผู้นำที่ดี แล้วการสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกส่วนใหญ่ภายในเครือข่ายก็เป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการให้ทุกคนได้ร่วมแสดงความคิดเห็น ได้มีบทบาทในการพัฒนาเครือข่ายและถ้าสมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่ากระบวนการทำงานของเครือข่ายมีประโยชน์ต่อพวกเขาแล้ว จะทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นการเสริมสร้างระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย บุคคลภายนอกโดยความสมานฉันท์และการทำกิจกรรมที่สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับเป็นประโยชน์จะช่วยให้การจัดการเครือข่ายบรรลุผลสำเร็จมากขึ้น

2) ขั้นตอนการสร้างพันธกรณีและการบริหารเครือข่าย

ในขั้นตอนนี้เป็นจุดก่อเกิดความร่วมมือของความเป็นเครือข่าย และการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกฝ่ายที่เข้าร่วมเป็นเครือข่าย โดยในขั้นตอนนี้มีวิธีการจัดการ ดังนี้

2.1) การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม ในขั้นตอนนี้ สิ่งที่จะต้องทำต่อจากขั้นการก่อตัว คือ การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วมการที่เครือข่ายได้กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนแล้วว่า จะดำเนินการในเรื่องใด ในระยะเวลาเท่าใด ใครเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินการตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ชัดเจนแล้วว่า จะดำเนินการเรื่องใด ในระยะเวลาเท่าใด ใครเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินการในเรื่องใด ในระยะเวลาเท่าใด ใครเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินการตามวัตถุประสงค์นั้นบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดไว้ การตั้งข้อตกลงร่วม ก็คือ สร้างข้อตกลงในเรื่องของกิจกรรมและผลประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้น รวมทั้งการมอบหมายภารกิจที่แต่ละบุคคลหรือคณะทำงานแต่ละคณะจะต้องลงมือปฏิบัติ เช่น คณะทำงานการจัดหาข้อมูล คณะทำงานด้วยการประสานงาน ด้วยการหางบประมาณ เป็นต้น การมีข้อตกลงร่วมเช่นนี้ จะทำให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่ข้อตกลงที่จะเป็นประโยชน์ต่อเครือข่าย

2.2) การกำหนดบทบาท หน้าที่ และการวางผังเครือข่าย เป็นการกำหนดในรายละเอียดเกี่ยวกับ บทบาท หน้าที่ ของผู้ที่เข้ามาาร่วมเป็นเครือข่ายโดยเฉพาะแกนนำ และคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนด กฎ ระเบียบที่ควรจะมีต่อกัน การกำหนดบทบาท หน้าที่ เป็นเสมือนการกำหนดภารกิจและการดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ส่วนการวางผังเครือข่าย (ผังเครือข่ายอาจมีความแตกต่างกันตามกระบวนการทำงานของแต่ละเครือข่ายที่จะมีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบใด) แต่ในที่นี้ หมายถึง การมอบหมายให้บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือคณะทำงานชุดใดชุดหนึ่ง ได้เป็นผู้รับผิดชอบหรือเป็นเจ้าภาพในเรื่องนั้น ๆ เพราะในความเป็นจริงที่ว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายของแต่ละเครือข่ายนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวเพื่อวัตถุประสงค์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และมีการรักษาระดับความสัมพันธ์นั้นไว้ ในคราวที่จำเป็นจะต้องมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้น การมอบหมายภารกิจ การกำหนดบทบาทและแผนงานของเครือข่ายที่เหมาะสมย่อมจะเป็นการสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.3) การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำ ในการจัดการเครือข่าย การเสริมสร้างและการพัฒนาแกนนำเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นำจะเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ถ้าผู้นำมีคุณสมบัติที่ดี มีความรู้ มีความสามารถ มีทักษะ และมีความพร้อมที่จะใช้ความรู้ ความสามารถในการจัดการเครือข่าย กระบวนการทำงานของเครือข่ายย่อมมีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้ากลุ่มองค์กรเครือข่ายขาดแกนนำที่สำคัญ กระบวนการพัฒนามักจะขาดความต่อเนื่อง ดังนั้น แกนนำที่สำคัญ กระบวนการพัฒนามักจะขาดความต่อเนื่อง ดังนั้น แกนนำจึงมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเครือข่าย ตั้งแต่ในระดับชุมชนจนถึงกระบวนการพัฒนาในระดับประเทศ

2.4) การจักระบบติดต่อสื่อสาร การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และเครือข่าย นับว่ามีความสำคัญที่จะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กล่าวคือเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมีความไหลลื่นของข้อมูลข่าวสารที่จะทำให้สมาชิกรับและให้ความหมายที่เหมาะสมกับข้อมูลนั้น โดยการจักระบบการติดต่อสื่อสารในที่นี้ อาจหมายถึง การสะท้อนข้อมูลจากภายในเครือข่ายที่ต้องการสื่อความหมายและความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่ายที่ก่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานของเครือข่าย ซึ่งกระบวนการดังกล่าว จะต้องเป็นการจักระบบการสื่อสารแบบสองทาง ที่สามารถเป็นเสียงสะท้อนจากฝ่ายต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกัน

การจักระบบการติดต่อสื่อสารของเครือข่ายนี้ ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการสื่อสารของเครือข่าย จะต้องมีความเข้าใจในหลักการและวัตถุประสงค์ของเครือข่ายที่จะทำให้สมาชิกและประชาชนที่ทั่วไปเกิดการยอมรับและสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานของเครือข่าย โดยการจักระบบการติดต่อสื่อสารนั้น จะต้องคำนึงถึงข้อมูล สื่อ และผลกระทบที่จะพึงเกิดขึ้น โดยสื่อที่นำเสนอออกไปนั้นจะต้องมีความชัดเจน โดยเฉพาะการรักษาระดับความสัมพันธ์ของเครือข่ายและการทำกิจกรรมที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายที่วางไว้

2.5) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในเครือข่ายและบุคคลทั่วไป ได้เข้ามามีส่วนร่วมและเข้าใจถึงกระบวนการทำงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ มิใช่เพียงการให้การศึกษาหรือการรับรู้เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ มิใช่เพียงการให้การศึกษาหรือการรับรู้เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนและเครือข่าย กระบวนการสนับสนุน ให้เกิดพลังทางสังคม การระดมทรัพยากร การพัฒนาผู้นำ การจักระบบการบริหารจัดการเครือข่าย การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ถ้าแกนนำผู้ประสานงานสมาชิกในเครือข่ายนั้น เห็นความสำคัญของการเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้และการประเมินผลที่มีการสรุปทเรียนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้เครือข่ายมีความมั่นคงทั้งด้านในของความรู้ เทคนิค ประสบการณ์ และการถ่ายทอดที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการทำงานในด้านอื่น ๆ

2.6) การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ทุกฝ่ายเห็นศักยภาพและข้อจำกัดของตนเอง และพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยต่างฝ่ายต่างร่วมกันรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และให้เกิดการดำเนินกิจกรรมที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม นั้น คือ การให้ทุกฝ่ายร่วมกัน ตรวจสอบกระบวนการทำงานตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดโครงการ/กิจกรรม และกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายทั้งหมด กล่าวคือ มีการยินยอมพร้อมใจ ที่จะแสดงความจริงใจในการทำด้วยความโปร่งใส เพื่อความสำเร็จของงานและความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง

อีกนัยหนึ่ง การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม นั้น อาจหมายถึง การรายงานความก้าวหน้าของกิจกรรมและโครงการที่ทุกฝ่ายร่วมกันดูแลซึ่งการติดตามและการรายงานความก้าวหน้า นั้น ก็เพื่อให้ทราบว่า กิจกรรมและผลการดำเนินการของเครือข่ายเป็นอย่างไร มีปัญหา อุปสรรคในการดำเนินการอย่างไร และควรมีการปรับปรุงแก้ไขอย่างไรซึ่งจะทำให้กระบวนการทำงานของเครือข่ายในด้านต่าง ๆ นั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.7) การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ คือ การส่งเสริมการรักษาผลประโยชน์ และการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กล่าวคือ หลังจากที่ทุกฝ่ายในเครือข่ายได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงานมีการมอบหมายภารกิจหน้าที่และกิจกรรมที่ทำร่วมกันแล้ว กระบวนการที่จะทำให้เครือข่ายเกิดความจ่อเนื่อง คือ การมีระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การมีจดหมายข่าวทุก ๆ 3 เดือน การสรุปผลงานในรอบ 6 เดือน และการประชุมใหญ่ประจำปี หรือแม้กระทั่งการลงพื้นที่เพื่อติดตามและประเมินผลในกรณีทำงาน/กิจกรรมนั้นยังคงดำเนินการอยู่ กระบวนการดังกล่าวเป็นการเสริมสร้างและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ของเครือข่าย เพราะจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ ว่า เครือข่ายนั้น ยังมีกิจกรรมและความเคลื่อนไหว ซึ่งการส่งเสริมและการดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์นั้น อาจหมายรวมถึงการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลผู้ที่เป็นแกนนำ ผู้ประสานงานและสมาชิกในเครือข่ายในฐานะเพื่อนร่วมงานโดยให้ความสำคัญต่อกันอย่างเท่าเทียม และควรมีการหาแนวทางเพื่อพัฒนาคนรุ่นใหม่ในเครือข่ายให้มีบทบาท และมีหน้าที่รับผิดชอบในเครือข่าย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างระบบการบริหารจัดการเครือข่ายให้มั่นคงยิ่งขึ้น

3) ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์

ในขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ และการใช้ประโยชน์ จากเครือข่ายนี้ เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีวิธีการและขั้นตอน ดังนี้

3.1) การทบทวนและสรุปบทเรียน การทบทวนบทเรียนและการสรุปกระบวนการทำงานเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการพัฒนาเครือข่ายเพราะจะทำให้เครือข่ายนั้นได้ทบทวนตัวเอง ได้รู้ถึงศักยภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นภายในเครือข่ายเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการจัดการเครือข่ายที่ต่อเนื่อง การทบทวนบทเรียนในเรื่องต่าง ๆ เช่น กระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน การจัดการเครือข่ายแล้วสรุปเป็นชุดความรู้จะทำเครือข่ายนั้นมีภูมิความรู้ มีระบบการบริหารจัดการที่ดี และมีแนวทางการทำงานที่หลากหลาย

การทบทวนสรุปบทเรียนนั้น เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในเครือข่าย และกลุ่มบุคคลทั่วไป ที่จะนำข้อสรุปและความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของกลุ่มและเครือข่าย โดยการสรุปบทเรียนสามารถกระทำโดยวิธีการต่าง ๆ ตามที่เครือข่ายนั้นจะปฏิบัติกัน เช่น การสรุปผลการดำเนินการในรอบปี การติดตามและประเมินผลของฝ่ายต่าง ๆ การจัดเวทีประชุม และการพัฒนาเป็นชุดความรู้ของเครือข่าย เป็นต้น

3.2) การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยงานของเครือข่าย ในการพัฒนาและการจัดการเครือข่ายนั้น จำเป็นต้องมีแกนนำ เพื่อนำพาเครือข่ายให้ไปสู่จุดหมายที่วางไว้ ผู้นำจะเป็นผู้ที่ให้ความคิดและเป็นผู้เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่าย การเสริมสร้างผู้นำเครือข่าย คือ การเข้าไปสนับสนุนให้เกิดการแสวงหาและพัฒนาผู้นำที่มีจิตสาธารณะ ผู้ที่มีสมาชิกในเครือข่ายให้การยอมรับทั้งในด้านความสามารถและบุคลิกภาพส่วนบุคคลในนี้หมายถึงการเสริมสร้างผู้นำในระดับชุมชน/เครือข่ายและนักวิชาการผู้ให้การสนับสนุน ให้มาทำงานร่วมกัน โดยผู้นำจะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน และหนุนเสริมให้เกิดหน่วยงานและศูนย์ประสานงานหรือโหนด (node) ที่หน้าที่หลักในการประสานงานกับเครือข่ายต่าง ๆ และมีพื้นที่ในการทำงานที่ชัดเจน ดังนั้น ถ้าเครือข่ายมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และมีหน่วยงาน ศูนย์ประสานงานและโหนดที่พร้อมจะเป็นพลังหนุนเสริมแล้ว กระบวนการทำงานของเครือข่ายย่อมมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.3) การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความรู้ เมื่อเครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีระบบการจัดการที่เหมาะสมแล้ว สิ่งหนึ่งที่เครือข่ายประเด็น กิจกรรม (issue network) ส่วนใหญ่ดำเนินการ คือ การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายอื่น ๆ หรือกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้กิจกรรมของเครือข่ายเป็นที่ยอมรับ และเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานร่วมกัน และผลจากมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ในเครือข่ายของตนและเครือข่ายอื่น ๆ เข้ามาสรุปบทเรียนและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานร่วมกัน และผลจากมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมที่ใช้ความรู้เป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ดังนั้น การเสริมสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.4) การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์ การขยายแนวคิดและภารกิจของเครือข่ายที่ได้จากประสบการณ์ทำงาน และการสรุปบทเรียนที่เป็นองค์ความรู้ เพื่อให้สาธารณชนทราบหรือเพื่อแสวงหาความรู้ที่ต่อเนื่อง และเป็นการแสวงหาวิธีการที่ใหม่กว่าอยู่ตลอดเวลาแล้ว การพัฒนาความรู้ใหม่ของเครือข่าย ก็คือ การสะสมความรู้จากประสบการณ์และถอดเป็นบทเรียน เพื่อให้เกิดชุดความรู้และวิธีการที่ใหม่กว่า ส่วนการจัดการความรู้ คือ การจัดการความรู้ภายในเครือข่ายและการนำความรู้ นอกเครือข่ายมาประยุกต์ใช้กับงานของเครือข่ายเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการ

ทำงานที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นในการขยายแนวคิดและมนทัศน์ ก็คือการขยายข้อมูล ประสบการณ์ ความรู้ และแนวคิด เพื่อให้ความรู้และแนวความคิดนั้น เป็นที่ยอมรับและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติ ได้ทั้งในระดับปฏิบัติการและระดับนโยบาย

3.5) การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง ถ้านิยามการพัฒนา ความรู้ว่าเป็นการพลวัตรความรู้ที่มีการแลกเปลี่ยน มีการแสวงหาความรู้ที่ต่อเนื่อง และเป็น การแสวงหาวิธีการที่ใหม่กว่าอยู่ตลอดเวลาแล้ว การพัฒนาความรู้ใหม่ของเครือข่าย ก็คือการสะสม ความรู้ที่มาจากประสบการณ์และถอดเป็นบทเรียน เพื่อให้เกิดความรู้และวิธีการที่ใหม่กว่า ส่วนการจัดการความรู้ คือ การจัดการความรู้ภายในเครือข่ายและการนำความรู้นอกเครือข่าย มาประยุกต์ใช้กับงานของเครือข่าย เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทำงานที่มี ประสิทธิภาพ ดังนั้น ในการจัดการเครือข่าย จะต้องมีการพัฒนาและการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง เพราะถ้าเครือข่ายจะต้องมีการพัฒนาและการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง เพราะถ้าเครือข่ายขาด ภูมิความรู้ เพื่อที่จะพัฒนากิจกรรมของเครือข่ายแล้ว สิ่งที่จะเกิดขึ้น คือ การถูกครอบงำและ การล่มสลายของเครือข่าย

3.6) การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง ในการทำงานของ เครือข่ายหลายประเภท มักถูกมองว่า เป็นกลุ่ม องค์กร ที่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นแก่สังคม เพราะมีแนวทางการทำงานที่แตกต่าง เช่น กรณีเครือข่ายที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมหรือผู้ที่รับ ผลกระทบจากโครงการภาครัฐ มีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องให้ภาครัฐ/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้น และภายในเครือข่ายเองมีความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับองค์กร สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นความ ขัดแย้งนี้ เครือข่ายและแกนนำของแต่ละเครือข่ายจะต้องสร้างวัฒนธรรมเพื่อขจัดความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย เพื่อมิให้กิจกรรมของเครือข่ายถูกต่อต้านหรือไม่บรรลุผล สำเร็จตามที่กำหนดไว้ โดยการสร้างวัฒนธรรมขจัดความขัดแย้งสามารถทำได้โดย การให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง การเคารพในความแตกต่างและการทำงานด้วยความรู้จริงพร้อมทั้งการใช้ความรู้ ในการจัดการอย่างเหมาะสม

3.7) การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วมในการที่ จะพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ของเครือข่ายที่ยั่งยืน สิ่งหนึ่งที่ยืนยันความรับผิดชอบต่อ การทำงาน คือ การสร้างความน่าเชื่อถือ และการเสริมสร้างระบบการตรวจสอบและการประเมินที่ วัตถุประสงค์หรือตรวจสอบได้จากทุกฝ่าย โดยการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบ มีส่วนร่วมนั้น หมายถึง การที่ทุกฝ่ายต่างทำงานด้วยความไว้วางใจ และการติดตามและประเมินผล ที่ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผลการดำเนินงาน และการทำงานในทุกขั้นตอน

ในระดับชุมชน กิจกรรม และโครงการสิ่งที่ควรทำ คือ ให้ประชาชนและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานในทุกขั้นตอน ส่วนในระดับภาพรวมของเครือข่าย คือ การตรวจสอบระหว่างเครือข่าย เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการทำงานร่วมกัน ซึ่งการเสริมสร้างระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม จะทำให้กิจกรรมของเครือข่ายมีกระบวนการทำงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ มิใช่เพียงการตรวจงานตามปกติ แต่เป็นการให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม และมีความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน ดังนั้นในกระบวนการทำงานของเครือข่ายจะต้องมีการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม

4) **ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง**

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า วงจรชีวิตเครือข่ายก็คล้ายคลึงกับวงจรชีวิตของสรรพสิ่งที่มี การเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป แต่วงจรชีวิตเครือข่ายนั้นอาจมีศักยภาพที่จะพลิกฟื้นขึ้นมาใหม่ได้โดยใช้แนวทางและวิธีการที่เหมาะสมซึ่งขั้นตอนการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่องของเครือข่ายนั้นมีแนวทางดังนี้

4.1) การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง การที่จะรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่องของเครือข่าย เครือข่ายจะต้องมีการจัดกิจกรรมที่ทำร่วมกันอย่างต่อเนื่องหากเครือข่ายไม่มีกิจกรรมที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมและมีโอกาสปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายก็จะมีบทบาทลดลง เมื่อการปฏิสัมพันธ์ต่อกันน้อยลง จะส่งผลให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดความเห็นห่างและนำไปสู่การล่มสลายของเครือข่าย ในที่สุด ดังนั้น แกนนำ ผู้ประสานงานเครือข่าย และสมาชิกในเครือข่ายจะต้องจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของเครือข่ายและเป็นกิจกรรมที่จะช่วยสานต่อความสัมพันธ์ เช่น การประชุมประจำปี การให้ผลตอบแทนรายปี เป็นต้น รวมทั้งการจัดกิจกรรมใหม่ภายใต้วัตถุประสงค์หรือประเด็นปัญหาใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในเครือข่ายได้เกิดการเรียนรู้และมีกระบวนการทำงานที่ต่อเนื่อง

การจัดให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องนั้น จะต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดกิจกรรมของเครือข่ายในแต่ละครั้ง รวมถึงความถี่ในการจัดกิจกรรม และควรมีระบบการสื่อสารที่ช่วยสร้างความเข้าใจและสานต่อความสัมพันธ์ของเครือข่ายให้ยั่งยืน

4.2) การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ หากบุคคลมีความขัดแย้งระหว่างกัน ต้องรีบดำเนินการแก้ไข เพื่อมิให้เกิดความแตกแยกในเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะทำให้สมาชิกมีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง นอกจากการจัดกิจกรรมร่วมกันแล้ว คือ การสรุปบทเรียนและการพัฒนาระบบการสื่อสารที่มีความเหมาะสม รวมทั้งมีความสุจริตโปร่งใสในการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งบ่อยครั้ง ความขัดแย้งเกิดขึ้นจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการเครือข่าย แต่ไม่ชี้แจงผลการดำเนินการที่ถูกต้องและแสดงความไม่โปร่งใสในการทำงาน

ดังนั้น การรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยการทำกิจกรรม และสื่อสารระหว่างกันจะเป็นการช่วยให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งและมีกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

4.3) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและความรู้ใหม่เครือข่ายบางเครือข่ายเกิดขึ้นจากการรวมตัวด้วยการสื่อสารทางนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น เครือข่ายทางอินเทอร์เน็ต เครือข่ายวิทยุ จส.100 เครือข่ายวิทยุร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น ซึ่งเป็นเครือข่ายในรูปแบบใหม่ที่สมาชิกไม่จำเป็นต้องพบปะกัน เพียงแต่มีความรู้สึกและการมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือในกิจกรรมทางสังคมได้ เช่นเดียวกับ การที่จะรักษาความเข้มแข็งของเครือข่ายไว้ เครือข่ายนั้นจะต้องมีการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยใช้สื่อเป็นเครื่องมือและควรมีระบบการสื่อสารที่มีความสอดคล้องกันกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น มีการส่งข้อมูล/ภาพข่าวกิจกรรม และการส่งจดหมายข่าวผ่านอีเมล เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าว จะช่วยรักษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายให้ยั่งยืน

4.4) การกำหนดและสร้างระบบจูงใจในการทำงาน บุคคลที่เข้ามาทำงานด้านเครือข่าย ส่วนหนึ่งมีจิตสำนึกต่อส่วนร่วม โดยไม่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนส่วนตัว ต้องการเพียงการเห็นความเจริญของเครือข่ายและสังคมรวมทั้งการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น ๆ แต่ในความเป็นจริงการทำงานเครือข่ายก็เหมือนกับการทำงานทั่วไปที่คนทำงานจะต้องมีผลประโยชน์ตอบแทนบ้าง โดยผลตอบแทนอาจมีในหลายรูปแบบ ทั้งผลตอบแทนที่เป็นวัตถุสิ่งของหรือเงินค่าตอบแทน และผลตอบแทนทางจิตใจ เช่น เกียรติยศและการยอมรับนับถือในสังคม เป็นต้น การกำหนดและสร้างระบบจูงใจก็เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถมาทำงานร่วมกับเครือข่ายมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการขยายมุมมอง โลกทัศน์ของฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งการยอมรับในความหลากหลาย ดังนั้น เครือข่ายควรกำหนดและสร้างระบบแรงจูงใจเพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิ และบุคคลฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน เพราะนอกจากจะได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในเครือข่าย ย่อมจะเป็นการรวมพลังเพื่อทำภารกิจของเครือข่ายให้บรรลุผลสำเร็จอีกด้วย

4.5) การบริหารจัดการข้อมูล ระบบสื่อสาร และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง การที่เครือข่ายจะดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบบการบริหารจัดการข้อมูล ข้อเท็จจริง และระบบการสื่อสารจะต้องมีความถูกต้องชัดเจน เพราะถ้าระบบการจัดการข้อมูลไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ การนำข้อมูลต่าง ๆ ไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเสนอเป็นทางเลือกในการตัดสินใจเชิงนโยบายย่อมไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ การนำข้อมูลต่าง ๆ ไปสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเสนอเป็นทางเลือกในการตัดสินใจเชิงนโยบายย่อมไม่มีประสิทธิภาพเช่นกัน ข้อเสนอแนะของเครือข่ายจะเป็นเพียงการแสดงความคิดเห็นที่ปราศจากข้อมูลรับรองรับ การยอมรับในกระบวนการทำงานของเครือข่ายก็จะลดลง และการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลาแล้ว เครือข่ายยังมีโอกาสอยู่ในภาวะที่ถดถอยและอาจล่มสลายไปในที่สุด โดยการบริหารจัดการข้อมูล ระบบการสื่อสาร จะต้องคำนึงถึงการใช้และเงื่อนไขการใช้ที่เหมาะสมกล่าวคือ การใช้ข้อมูลเพื่อเสริมสร้าง

การเรียนรู้และขบวนการที่นำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายส่วนเงื่อนไขการใช้ข้อมูลนั้นจะต้องคำนึง สถานการณ์ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ดังนั้น เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในการจัดการข้อมูล มีระบบการสื่อสารที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานของเครือข่ายและการนำเสนอต่อสาธารณชน นอกจากนี้ควรมีการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง เพราะการจัดการความรู้ คือ การค้นหา รวบรวมความรู้ การสรุปบทเรียน/ความรู้ และนำความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ไปใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนากิจกรรมของเครือข่าย รวมทั้งมีการแสวงหาความรู้ที่ใหม่กว่าอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้เครือข่ายเกิดการเรียนรู้และการปรับตัวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

4.6) การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาภายในเครือข่ายการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในเครือข่าย เช่น ความขัดแย้งระหว่างบุคคล การจัดการความรู้ การจัดระบบการติดต่อสื่อสารที่ไม่มีประสิทธิภาพ และการแก้ไขปัญหาภายนอกเครือข่าย เช่น การไม่ได้รับการตอบสนองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ แกนนำ ผู้ประสานงาน และสมาชิกในเครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีการช่วยเหลือทั้งในด้านทุน งบประมาณ และกระบวนการจัดการ โดยมีการแบ่งงานและความรับผิดชอบต่อหน่วยปฏิบัติการต่าง ๆ แก่สมาชิกในเครือข่าย ทั้งในด้านงบประมาณ การให้คำปรึกษาหารือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ทุกฝ่ายสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานเครือข่ายมีความต่อเนื่อง

4.7) การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง เมื่อเวลาผ่านไปหลายเครือข่ายหลายกิจกรรมการพัฒนามักจะล่มสลายลง เพราะการขาดผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถที่จะนำพาเครือข่ายให้บรรลุความสำเร็จและมีความต่อเนื่อง กล่าวคือ ในการใช้พลังกลุ่มและความเป็นเครือข่ายในการแก้ไขปัญหา สิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาของเครือข่าย คือการขาดการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่จะมาสานต่อกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา เครือข่ายที่มีกระบวนการเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่องจะมีโอกาสในการพัฒนาเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากกว่ากลุ่มที่ขาดการส่งเสริมการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ ดังนั้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาผู้นำจะเป็นการช่วยให้เครือข่ายทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โดยการส่งเสริมให้ผู้นำรุ่นใหม่ของเครือข่าย สามารถกระทำได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

- (1) การให้โอกาสแก่ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถให้เข้ามารับผิดชอบในกระบวนการทำงานของเครือข่าย
- (2) การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่ในการเรียนรู้กับกระบวนการทำงานของเครือข่าย เช่น การมอบหมายงาน การติดต่อประสานงาน การลงพื้นที่การวิจัยแบบมีส่วนร่วม

(3) การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกและคนรุ่นใหม่ในเครือข่าย โดยการศึกษา ดูงาน การฝึกอบรม การให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ซึ่งกระบวนการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ดังกล่าว จะช่วยให้ผู้นำและสมาชิกรุ่นใหม่เกิดความเข้าใจกระบวนการทำงาน และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มากขึ้น ผลลัพธ์ ก็คือ การพัฒนาเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งและต่อเนื่อง

โดยสรุป ในขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่องของเครือข่ายนี้ ผู้ประสานงาน เครือข่าย ผู้ที่เกี่ยวข้อง และสมาชิกในเครือข่ายจะต้องมีการพัฒนาตนเอง และจัดระบบกระบวนการ เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยมีการทำกิจกรรมร่วมกัน การรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก การสร้างความรู้ที่สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงาน การจัดการ ความรู้ที่เป็นระบบ การช่วยเหลือในคราวจำเป็นและสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการ ทั้งหมดจะช่วยให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งและบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากกระบวนการจัดการเครือข่ายทั้ง 4 ขั้นตอนตามวงจรชีวิต เครือข่ายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าในแต่ละช่วงของวงจรชีวิตเครือข่ายนั้น มีกระบวนการและวิธีการจัดการที่หลากหลาย ซึ่งหลาย ๆ วิธีการ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เกือบทุกขั้นตอนของการจัดการเครือข่าย เช่น ทบทวนสรุปบทเรียน การจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง การเสริมสร้างผู้นำ และที่สำคัญคือการรักษา ความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในเครือข่ายมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามในการจัดการเครือข่ายนั้น สิ่งที่มีส่วนร่วมในการจัดการเครือข่ายจะต้อง คำนึงถึงหลักการที่สำคัญ 4 ประการ คือ

(1) การจัดการเครือข่ายเพื่อให้เกิดความสมดุลต่อกระบวนการเรียนรู้และการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง

(2) การจัดการเครือข่ายเพื่อให้เกิดการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิก ในเครือข่ายและผู้คนในสังคม

(3) การจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงบริบทและสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นในสังคม

(4) การจัดการเครือข่าย ที่เน้นการจัดการตัวเองของเครือข่ายเพื่อให้เกิดความ ยั่งยืน

วิธีการจัดการเครือข่ายทั้งหมดเป็นทั้งเทคนิควิธีการปฏิบัติและเครื่องมือในการจัดการ ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการเครือข่ายจะต้องเลือกใช้เทคนิค วิธีการต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปวิธีการจัดการเครือข่ายตามขั้นตอนและวงจรชีวิตเครือข่าย

ขั้นก่อตัวของเครือข่าย	ขั้นการบริหารเครือข่าย	ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์	ขั้นรักษาความต่อเนื่อง
1. การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์	1. การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม	1. การทบทวนและสรุปบทเรียน	1. การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
2. การสร้างศรัทธาและหาแนวร่วม	2. การกำหนด บทบาทหน้าที่และการวางผังเครือข่าย	2. การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยนำของเครือข่าย	2. การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย
3. การสร้างความตระหนักหรือการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหา	3. การส่งเสริมและพัฒนาผู้นำ	3. การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและความรู้ใหม่
4. การแสวงหาข้อมูลทางเลือก	4. การจัดระบบการติดต่อสื่อสาร	4. การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์	4. การพัฒนาและสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงาน
5. การค้นหาความต้องการและการหาจุดร่วมในการพัฒนาเครือข่าย	5. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง	5. การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง	5. การบริหารจัดการข้อมูลระบบสื่อสารและการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
6. การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์และการแสวงหาแกนนำเครือข่าย	6. การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม	6. การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง	6. การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาในเครือข่าย
7. การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย	7. การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์	7. การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบการมีส่วนร่วม	7. การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

2.4 แนวคิด/หลักการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน/หมู่บ้าน

ในการจัดการเครือข่ายนั้น ยังต้องคำนึงถึงความสามารถในการจัดการตนเองของเครือข่าย และการจัดการเครือข่ายของนาระดับชุมชน/หมู่บ้านและเครือข่ายขนาดเล็กที่เรียกว่า การจัดการเครือข่ายโดยชุมชน ซึ่งการจัดการเครือข่ายโดยชุมชนมีกระบวนการจัดการไม่แตกต่างจากหลักการจัดการเครือข่ายโดยทั่วไป แต่มีข้อที่น่าสนใจ คือ การจัดการเครือข่ายในระดับชุมชนนั้นจะต้องคำนึงถึงศักยภาพของชุมชนและขนาดของเครือข่ายทั้งในด้านพื้นที่และประเด็นกิจกรรมที่เกิดขึ้น วิธีการหนึ่งที่ใช้ในการจัดการเครือข่ายนาระดับชุมชน คือ การจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมโดยมีการโยกโยกกระบวนการพัฒนาที่เป็นองค์รวม ที่ยึดเอาความสำเร็จในการพัฒนาเชิงพื้นที่และประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาเป็นยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และการจัดการเครือข่าย ซึ่งมีหลักการและวิธีการ ดังนี้

1) การศึกษาชุมชนและสภาพการณ์ภายในชุมชน เป็นการศึกษาถึงข้อมูลในด้านต่าง ๆ ของชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน โดยเป็นการศึกษาถึงบริบทและสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งการศึกษาชุมชนดังกล่าว จะทำให้เห็นแนวทางในการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีระบบและจะนำไปสู่การส่งเสริมการจัดการเครือข่ายภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยการศึกษาชุมชนนั้น มุ่งการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่ชาวบ้านกับฝ่ายต่าง ๆ ร่วมกันดำเนินการ

2) การค้นหาผู้นำกลุ่มที่สำคัญ เมื่อศึกษาสภาพการณ์ของชุมชนแล้วการค้นหาว่าหาว่าใครเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือจากนั้นจึงเข้าไปปรึกษาหารือและหาแนวทางทำงานร่วมกัน วิธีการค้นหาผู้นำที่สำคัญนี้มีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในระดับชุมชนเพราะในสังคมไทยนั้นการให้การยอมรับนับถือกับผู้นำในชุมชน เช่น พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ จะมีความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายซึ่งหลายเครือข่ายเกิดจากการที่ผู้นำในชุมชนได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัว ดังนั้น การค้นหาผู้นำที่สำคัญในระดับชุมชนจึงเป็นเทคนิคและวิธีการอย่างหนึ่งการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน

3) การเสริมสร้างความตระหนักในการรวมกลุ่มและเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่สร้างความสนใจในการรวมกลุ่มและร่วมทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับชุมชน กล่าวคือเป็นวิธีการเพื่อให้ชุมชนเกิดความสนใจและเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยการสร้างความตระหนักต่อสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งการสร้างความตระหนักในการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายนั้น จะต้องดำเนินการอย่างรอบคอบโดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในทุกกระบวนการ

4) การพัฒนากิจกรรมแบะระดับความสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมเพื่อยกระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะจะนำไปสู่การจัดการเครือข่ายและการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

และแนวทางการพัฒนาสังคมในภาพรวม ซึ่งการพัฒนากิจกรรมเพื่อเสริมสร้างเข้าถึงได้ด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ หรือการกระทำที่บ่งบอกว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสุขและความเจริญของชุมชน

5) การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสาร การจัดการเครือข่ายโดยชุมชนนั้น จะต้องมีการ จัดระบบข้อมูลภายในชุมชนและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการรับรู้กิจกรรมที่เกิดขึ้นร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ก็เสริมสร้างการระบบติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนและเครือข่ายเพื่อเป็นเวทีแห่งการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างสมาชิกในชุมชนเครือข่าย เพื่อเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง สมาชิกในเครือข่าย การพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารนั้น สามารถกระทำได้โดยวิธีการที่ไม่ซับซ้อน เช่น การทำฐานข้อมูลหมู่บ้าน การทำหอกระจายข่าว การทำรายการทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

6) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเครือข่ายมีความ เป็นปึกแผ่นแล้ว ชุมชนและเครือข่ายจะต้องมีกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและ เครือข่าย เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้น ควรมุ่งเน้นการเรียนรู้ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน และสภาพการณ์แวดล้อมของชุมชน รวมทั้งการจัดการเรียนรู้ ในสิ่งใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชน เป็นต้น

7) การสรุปบทเรียนและการขยายกระบวนการเครือข่าย การสรุปบทเรียนของเครือข่าย ในระดับชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาชุมชนในระยะยาว เพราะจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และการสร้างความรู้ใหม่ที่ได้จากการสรุปบทเรียนนั้น ๆ ซึ่งการสรุปบทเรียน จะมีความสำคัญยิ่งขึ้นเมื่อชุมชนได้นำบทเรียนนั้นไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และกระบวนการดังกล่าวจะกลายเป็นการขยายผลการทำงานของเครือข่ายและการพัฒนาชุมชน ที่กว้างขวางออกไป

3. แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

3.1 แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

3.1.1 ความหมายและนิยามของความมั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางการอาหารเป็นรูปแบบหนึ่งของความมั่นคงสมัยใหม่ (non-traditional security) ที่ไม่ได้สนใจเพียงความมั่นคงของรัฐแบบเดิมแต่เป็นความมั่นคงในระดับของปัจเจกบุคคล และสังคม โดยรวม ซึ่งความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นแนวคิดที่ก่อตัวขึ้นช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970s ในการประชุมอาหารโลก (The World Food Conference) ในปีค.ศ. 1974 และการนิยามอาหารใน ฐานะความมั่นคงเพื่อสร้างความมั่นใจว่าประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารพื้นฐาน (basic food) ทั้งทางเศรษฐกิจและทางกายภาพได้ตลอดเวลาที่พวกเขาต้องการ (FAO, 1983)

องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติหรือ FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) ได้ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารใน 4 ด้านสำคัญ (FAO, 2006: 1) ดังนี้

1) ความเพียงพอของอาหาร (Food availability) หมายถึง อาหารมีปริมาณที่เพียงพอและมีคุณภาพที่เหมาะสมสำหรับการบริโภค โดยอาหารอาจมาจากการผลิตภายในประเทศ การนำเข้าสินค้า และการช่วยเหลือทางอาหารขององค์กรระหว่างประเทศ

2) การเข้าถึงอาหาร (Food access) หมายถึง การเข้าถึงอาหารและทรัพยากรอื่น ๆ ซึ่งเป็นสิทธิของปัจเจกชน (entitlement) ที่ทุกคนควรได้รับอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ สิทธิดังกล่าวอาจถูกกำหนดจากกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และการตกลงกันทางสังคมของแต่ละชุมชน

3) การใช้ประโยชน์ (Utilization) หมายถึง คุณประโยชน์ของอาหารผ่านการได้รับอาหาร น้ำสะอาด สุขอนามัย และการดูแลสุขภาพอย่างเพียงพอ เพื่อสามารถบรรลุเป้าหมายของการมีสุขภาพที่ดี และสามารถตอบสนองความต้องการทางกายภาพได้ ด้วยเหตุนี้การบรรลุเป้าหมายของคุณประโยชน์ดังกล่าวต้องรวมถึงปัจจัยที่ไม่ใช่อาหาร (non-food) ของความมั่นคงทางอาหารด้วย

4) เสถียรภาพ (Stability) หมายถึง ประชากร ครัวเรือน และปัจเจกบุคคลสามารถเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลา เพื่อความมั่นคงของประชาชนต่อประเด็นด้านอาหาร ประชาชนจะต้องไม่มีความเสี่ยงที่จะสูญเสียการเข้าถึงอาหารดังกล่าว ไม่ว่าจะจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิด เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจ หรือภัยพิบัติตามธรรมชาติ รวมถึงสภาวะขาดแคลนตามวงจรปกติ เช่น ฤดูกาลที่ไม่สามารถผลิตอาหารได้ เป็นต้น เสถียรภาพดังกล่าวจึงครอบคลุมปัจจัยของความเพียงพอและการเข้าถึงอาหารด้วย

Eide (1985: 32) ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การมีคลังอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการเพียงพอ มีวัฒนธรรมการบริโภคที่เหมาะสม รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และมีความยั่งยืนตลอดไป

Longhurst (1986: 17) ความมั่นคงทางอาหาร คือ การปราศจากความหิวโหยและภาวะขาดแคลนอาหาร

วีรลพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2555: 5) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร ได้กลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญและสร้างมาตรการรับมือกับความท้าทายดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของประชากรในประเทศ และประชากรโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาที่ปัญหานี้กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น อันเป็นผลจากสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศที่

เกิดวิกฤติด้านพลังงาน สภาพแวดล้อม และ ความสำคัญของการผลิตพืชอาหารลดลง ทำให้ราคาพืชอาหาร สูงขึ้น จนทำให้ประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ นอกจากความหมายของความมั่นคงทางอาหารที่ต้องการให้คนทุกคน ทุกเวลา มีความสามารถเข้าถึงอาหารทั้งในทางกายภาพ และเศรษฐกิจอย่างเพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการที่ตรงครบสนิยมของตนเองเพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง

นันทกานต์ จันทร์อ่อน (2557: 3) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง สภาวะที่คนทุกคน และทุกขณะเวลา มีความสามารถทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจด้านอาหาร เพื่อให้เกิดชีวิตที่มีพลังและมีสุขภาพที่ดี

สุพรรณณี ไชยอำพร (2557: 8) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร คือ การเข้าถึงทรัพยากรอาหาร หรือความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหาร ซึ่งสามารถหาอาหารได้จากแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน (แหล่งน้ำ ไร่นา ผืนดิน ป่า) มีความเพียงพอของอาหารในการบริโภคทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ อีกทั้งต้องมีความปลอดภัยและความหลากหลายของประเภทอาหาร เพื่อให้มีคุณค่าทางโภชนาการร่างกาย

จอมขวัญ ชุมชาติ (2558: 11) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การมีปริมาณอาหารที่มีคุณภาพเหมาะสมอย่างเพียงพอกับความต้องการบริโภคในระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศ โดยจะต้องมีสิทธิและสามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และสามารถใช้ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน และระบบนิเวศ อันจะทำให้ครอบครัวและชุมชนสามารถมีอาหารเพื่อบริโภคตามหลักโภชนาการได้อย่างต่อเนื่อง

เกศนาฏ กลิ่นทอง (2560: 14) ความมั่นคงด้านอาหาร หมายถึงการ มีปริมาณอาหารเพียงพอสำหรับการบริโภค มีความปลอดภัย และมีคุณค่าตามโภชนาการ เหมาะสมกับความต้องการสามารถพึ่งตนเองได้ โดยจะต้องมีสิทธิและสามารถเข้าถึงทรัพยากร และแหล่งอาหารตามธรรมชาติได้ง่าย สามารถใช้ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

จากนิยามความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปความหมายของความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การกินดีอยู่ดีของครอบครัว ชุมชน โดยจะต้องมีความพอเพียงของอาหาร มีการเข้าถึงอาหาร มีการใช้ประโยชน์ และมีเสถียรภาพทางทรัพยากรอาหาร

3.2 พัฒนาการของแนวคิดความมั่นคงทางอาหาร

พัชรชาติ อรรถวิวัฒนากุล (2557: 22-25) กล่าวถึงพัฒนาของแนวคิดความมั่นคงทางอาหารไว้ดังนี้

ทศวรรษที่ 1970: แนวคิดความมั่นคงด้านอาหารกับกระบวนการผลิต

ความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจจากนานาชาติเป็นอย่างมากในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 เนื่องจากสภาวะขาดแคลนอาหารของโลก แต่ในขณะนั้นจุดมุ่งหมายของการแก้ปัญหามุ่งให้ความสำคัญแก่ประเด็นที่ว่า จะผลิตอาหารเพียงพอต่อผู้บริโภคได้อย่างไร แนวคิดความมั่นคงทางอาหารจึงจำกัดอยู่ในกรอบของกระบวนการผลิต กล่าวคือ การผลิตอาหารให้ได้มากเพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภคในราคาที่มีเสถียรภาพเป็นสำคัญ ดังนั้นหลายประเทศจึงได้นำแนวคิด การปฏิวัติเขียว (Green Revolution) หรือการทำเกษตรแผนใหม่เข้ามาปรับใช้กับการพัฒนาด้านเกษตรทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากการเกษตรแบบยังชีพไปเป็นการทำเกษตรเพื่ออุตสาหกรรมเพื่อให้มีปริมาณอาหารเพียงพอกับประชากรโลก ทั้งนี้การปฏิวัติเขียวได้นำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการใช้พันธุ์พืชใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง (New crop cultivars) การชลประทาน (Irrigation) เพื่อให้ปลูกพืชได้ในฤดูแล้งหรือสามารถผลิตได้ในทุกช่วงเวลาและมีผลผลิตอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการใช้สารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยเคมี (Fertilizer) สารเคมีกำจัดศัตรูพืช (Pesticide) และการใช้เครื่องจักรกลการเกษตร (Mechanization) มาช่วยในการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ในปริมาณมาก

บุคคลสำคัญที่มีบทบาทเด่นต่อแนวคิดการปฏิวัติเขียว คือ Norman Borlaug แนวคิดของเขาได้เปลี่ยนโฉมการเกษตรสู่การเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูง รวมทั้งสร้างนวัตกรรมที่ช่วยผลิตอาหารให้แก่โลกได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าระหว่างปี ค.ศ. 1960 – 1990 ผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากได้ให้เครดิตแก่การปฏิวัติเขียวของบอร์ลอกว่า การปฏิวัติเขียวช่วยเบนเข็มความอดอยากของโลกในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 และช่วยชีวิตผู้คนซึ่งอาจจะมากถึงพันล้านคนไว้ นอร์แมน บอร์ลอกได้ตั้งศูนย์ปรับปรุงข้าวโพดและข้าวสาลีนานาชาติ (International Maize and Wheat Improvement Center) ในเม็กซิโกขึ้นในปี ค.ศ. 1964 และได้ใช้เวลากว่า 10 ปีในการพัฒนาข้าวสาลีหลากหลายสายพันธุ์ ที่มีความต้านทานโรค และให้ผลผลิตมากกว่าสายพันธุ์ดั้งเดิม หลังจากนั้นเขาได้นำข้าวสาลีเหล่านั้น พร้อมด้วยข้าวเจ้าและข้าวโพดที่ผ่านการปรับปรุงพันธุ์คล้าย ๆ กันมายังเอเชีย ตะวันออกกลาง อเมริกาใต้และแอฟริกา โดยมีปากีสถานและอินเดียที่ได้ประโยชน์จากเมล็ดพันธุ์สายพันธุ์ใหม่มากที่สุด ทำให้มีผลผลิตเพิ่มมากขึ้นถึง 4 เท่าผลงานด้านการปฏิวัติเขียวที่ช่วยผลิตอาหารให้เพียงพอต่อประชากรโลกที่เพิ่มสูงขึ้นได้กลายเป็นผลงานโดดเด่นที่ทำให้ นอร์แมน บอร์ลอกได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ค.ศ.1970 และเขาได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีอาหารที่เพียงพอไว้ว่า

“We must recognize the fact that adequate food is only the first requisite for life. For a decent and humane life we must also provide an opportunity for good education, remunerative employment, comfortable housing, good clothing, and effective and compassionate medical care.”

อย่างไรก็ตาม แม้วานอร์แมน บอร์ลอกจะยอมรับถึงความสำเร็จของการปฏิวัติเขียวที่ช่วยให้ประชากรหลายร้อยล้านคนมีอาหารเพียงพอ แต่เขาก็ได้ตระหนักถึงหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหาความยากจนว่า คือการลดความอดอยากและหิวโหยซึ่งยังคงเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ นอร์แมน บอร์ลอกได้กล่าวไว้ระหว่างการรับรางวัลโนเบลในปี ค.ศ. 1970 ว่า แม้ว่าการปฏิวัติเขียวจะช่วยเพิ่มปริมาณผลผลิตแต่ก็มีผลกระทบที่เกิดขึ้นหลายประการจากการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง และการพุ่งเป้าไปที่การเพิ่มผลผลิตในพืชเพียงไม่กี่ชนิดที่ให้ประโยชน์แก่เจ้าของที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ ทั้งที่จริงแล้วเป้าหมายสำคัญควรมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้คน นอกจากนี้ เขายังสนับสนุนให้รัฐบาลประเทศต่าง ๆ กำหนดนโยบายที่เป็นประโยชน์เชิงเศรษฐกิจต่อเกษตรกร และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานให้เกษตรกรเข้าถึงตลาดได้ และสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของโลก เช่น การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโลกได้ด้วย

ทศวรรษที่ 1980: แนวคิดความมั่นคงด้านอาหารกับการเข้าถึงอาหาร

วิกฤตการณ์อาหารจากความอดอยากที่เกิดขึ้นในทวีปแอฟริกาช่วงกลางทศวรรษที่ 1980 ทำให้หลายฝ่ายเห็นว่าการมีอาหารปริมาณเพียงพอในระดับมหภาคนั้นไม่สามารถประกันความมั่นคงทางอาหารแก่ประชาชนในระดับครัวเรือนได้ หลายประเทศในทวีปแอฟริกาแม้จะเป็นประเทศผู้ส่งออกอาหารแต่ประชาชนจำนวนมากยังประสบกับปัญหาความอดอยากและหิวโหย เป็นผลให้ในระยะยาวต่อมาได้มีการนำเสนอแนวคิดเรื่อง “สิทธิด้านอาหาร” (Food Entitlement) ขึ้นโดยนักเศรษฐศาสตร์ชาวอินเดียคือ Amartya Sen ผู้ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การขาดแคลนอาหารของประชาชนในหลายประเทศไม่ได้เกิดจากอาหารไม่เพียงพอ แต่เกิดจากการเข้าไม่ถึงสิทธิด้านอาหารในทางการเมือง ข้อเสนอของเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อการขยายแนวคิดความมั่นคงทางอาหารที่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับความพอเพียงของอุปทานอาหารในระดับมหภาคเท่านั้น แต่ยังเน้นพิจารณาถึงมิติการเข้าถึงอาหารในระดับบุคคลและครัวเรือนด้วย

การเข้าถึงอาหาร คือ การที่ประชาชนมีความสามารถในการเข้าถึงอาหารโดยการผลิตเองในครัวเรือนหรือซื้อมาบริโภค ดังนั้นการที่ประเทศหนึ่งมีอาหารในภาพรวมเพียงพอก็ไม่ได้เป็นการประกันว่าประชาชนทุกคนจะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอถ้าหากปัญหาความยากจนยังคงมีอยู่ เพราะในขณะที่อาหารมีราคาแพงขึ้นประชาชนบางส่วนก็อาจขาดแคลนอาหารบริโภคได้ ซึ่งรูปแบบการเข้าถึงอาหารมีปัญหาสำคัญอย่างน้อย 2 รูปแบบ คือ ประการแรก ประชาชนมีเงินที่จะสามารถ

ซื้ออาหารได้ แต่อาหารมีไม่เพียงพอซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับประเทศที่พัฒนาแล้ว ประการที่สอง ประชาชนไม่มีเงินที่จะสามารถซื้ออาหารได้แม้มีอาหารที่ผลิตเพียงพอ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับประเทศกำลังพัฒนาที่ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในภาคการเกษตรและมีความยากจน จะเห็นได้ว่า ปัญหาทั้งสองรูปแบบที่เกิดขึ้นมีความเกี่ยวข้องกับทั้งกระบวนการผลิตอาหารและปัญหาการเข้าถึงอาหารของประชาชน

งานศึกษาของ Pingali and Stringer เรื่อง Food Security and Agricultural Production in Low-Income Food-Deficit Countries: 10 years after the Uruguay Round ระบุถึงประเด็นการเข้าถึงอาหาร ที่เน้นการกระจายรายได้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และเพิ่มประสิทธิภาพด้านสาธารณสุขโภชนาการและการตลาด พบว่าความไม่มีประสิทธิภาพของการเข้าถึงอาหารทำให้เกิดภาวะความอดอยาก การเกษตรเชิงอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติเขียวไม่สามารถแก้ปัญหาความมั่นคงด้านอาหารได้เพียงสาขาเดียว การที่ประเทศมีอาหารในภาพรวมเพียงพอไม่ได้เป็นสิ่งที่รับประกันได้ว่าประชาชนทุกคนจะมีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะถ้าหากประชาชนมีรายได้น้อยแต่อาหารมีราคาแพง หรือภาครัฐไม่มีระบบบริหารจัดการด้านสวัสดิการที่ดีแล้วประชาชนบางส่วนก็อาจขาดแคลนอาหารบริโภคได้เช่นกัน

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารในช่วงทศวรรษที่ 1980 ได้ขยายขอบเขตของการเข้าถึงอาหารจากระดับโลกหรือระดับประเทศมาสู่ระดับปัจเจกชน รวมทั้งเริ่มมีการนโยบายนโยบายปรับโครงสร้างเพื่อแก้ปัญหาความยากจนซึ่งทำให้ประชาชนเข้าไม่ถึงอาหารมาใช้วิเคราะห์ในการแก้ปัญหาด้วย

ทศวรรษที่ 1990: ความมั่นคงทางอาหารกับความปลอดภัยทางอาหาร

ในทศวรรษที่ 1990 แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องคุณค่าของอาหารโภชนาการ ความปลอดภัยและความสมดุลทางอาหาร โดยนักวิชาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้หันมาให้ความสำคัญในเรื่องการบริโภคอาหารอย่างมีประโยชน์ ถูกสุขลักษณะ มีคุณภาพและความปลอดภัยเพื่อสุขภาพที่ดีของประชากรโลก งานวิจัยของ Dreze Jean และ Amartya Sen เรื่อง *Hunger and Public Action* ระบุว่า ประเด็นเรื่องสุขภาพและโภชนาการควรถูกนำมาใช้วิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาความอดอยากและภาวะขาดแคลนอาหารของประชาชนด้วย ขณะที่องค์การ UNICEF ได้ระบุว่าอาหารเป็นปัจจัยสำคัญของสาเหตุการเกิดภาวะทุพโภชนาการในแม่และเด็กซึ่งเกิดจากการบริโภคอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะและไม่มีความหลากหลายทางอาหาร นอกจากนี้กรมการเกษตรของสหรัฐอเมริกา (United States Department of Agriculture --- USDA) ยังได้ชี้ว่า ความมั่นคงทางอาหารเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในครอบครัวทั้งหมดสามารถเข้าถึงอาหารอย่างเพียงพอในทุกเวลา และดำเนินการได้เองเพื่อความสุขภาวะที่ดี ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารจึงประกอบด้วย การมีอาหารเพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการ

เนื่องจากแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารถูกพัฒนามาจากความแตกต่างด้านแนวทางการมองปัญหาทั้งทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยทุกฝ่ายต้องการแก้ไขปัญหาในทุกระดับทั้งในเชิงโครงสร้างและความต้องการระบุเป้าหมายของแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งเรื่องกระบวนการผลิต การเข้าถึงอาหาร และความปลอดภัยทางอาหาร ดังนั้นในปี ค.ศ. 1996 ชุมชนระหว่างประเทศจึงได้จัดให้มีการจัดประชุมสุดยอดว่าด้วยอาหารโลก (World Food Summit) ขึ้น ซึ่งที่ประชุมได้ให้คำนิยามความมั่นคงทางอาหารที่มีความซับซ้อนมากขึ้นโดยได้พยายามเชื่อมโยงแนวคิดต่าง ๆ ไว้อย่างครอบคลุมว่า

“Food security, at the individual, household, national, regional and global levels (is achieved) when all people at all times have physical and economic access to sufficient, safe and nutritious foods to meet their dietary needs and food preferences for an active healthy life.”

2010-ปัจจุบัน: ความมั่นคงทางอาหารในระดับประเทศไทย

ศยามล เจริญรัตน์ (2557: 14-15) พบว่าสำนักสถิติแห่งชาติระบุถึงสถานการณ์ความมั่นคงในระดับครัวเรือนว่ามีครัวเรือนที่ขาดอาหาร ร้อยละ 87 เป็นครัวเรือนเกษตรกร และร้อยละ 54 เป็นครัวเรือนที่ปลูกข้าว สิ่งที่น่าวิตกกังวลคือ ผลิตภาพ (Productivity) ของประเทศกำลังลดลง เพราะงบด้านการศึกษาวิจัยของประเทศไทยต่ำมากเพื่อเทียบกับ ผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (GDP) คือของไทยแค่ร้อยละ 0.2 ในขณะที่มาเลเซีย ร้อยละ 0.7 สิงคโปร์ ร้อยละ 2.5 และเกาหลีใต้สูงถึงร้อยละ 3.5 ของ GDP เป็นต้น ผลผลิตข้าวต่อไร่ของประเทศไทยในปัจจุบัน ต่ำกว่าเวียดนาม ในขณะที่ผลการศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงของอาหารในชุมชนทั่วประเทศ (สุภา ไยเมือง, มปป.) พบว่าการพึ่งพิงอาหารจากตลาดมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งอาหารธรรมชาติพึ่งพิงตนเองและธรรมชาติมากกว่า เช่น ชุมชนที่ตำบลหนองสาหร่าย ผลิตอาหารเอง ร้อยละ 27 เก็บหาจากธรรมชาติ ร้อยละ 8 และซื้อสูงถึงร้อยละ 63 บ้านโนนยาง อ.กุดชุม จ.ยโสธร ซื้อเพียงร้อยละ 37 ผลิตเองร้อยละ 47 จากธรรมชาติร้อยละ 13 ในขณะที่บ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน สามารถพึ่งตนเองด้านอาหารได้ถึงร้อยละ 80 โดยการผลิตเอง แลกเปลี่ยนและจากธรรมชาติ ซื้อจากตลาด เพียงร้อยละ 20 เท่านั้น

อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้มีแนวนโยบายว่าด้วยการสร้างความมั่นคงทางอาหารสำหรับประเทศ เช่น แผนยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย (คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. 2555) ภายใต้ คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ที่ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ครอบคลุม 4 ด้าน คือ 1) ความมั่นคงทางอาหาร 2) คุณภาพและความปลอดภัยอาหาร 3) อาหารศึกษา และ 4) การบริหารจัดการ ซึ่งครอบคลุมตลอดห่วงโซ่

(ประภาพร, 2555) นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้มีการเข้าร่วมเป็นภาคีในข้อตกลงสนธิสัญญา และกฎหมายระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารอีกหลายประการ เช่น กติการะหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : ICESCR) ควบคู่ไป กับสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: CERD) พิธีสารคาร์ตาเฮนา (Cartegena Potocol) พิธีสารนาโงยา (Nagoya Protocol) เป็นต้น

จากข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้น ประเทศไทยมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางด้านอาหาร (Food Self-sufficiency) และความน่าจะมีเพียงพอทางด้านอาหาร (Food Availability) โดยเฉพาะ ข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของไทย เนื่องจากมีภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญและสามารถผลิตอาหารและส่งออกอาหารได้ในหลาย ๆ ประเภท โดยเฉพาะข้าวที่ไทยสามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศถึงร้อยละ 75 และเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก

อย่างไรก็ตาม การที่จะสรุปว่าประเทศไทยมีความมั่นคงทางด้านอาหาร (Food Security) อาจจะเป็นการสรุปที่เร็วเกินไป เนื่องจากข้อมูลของ FAO ยังพบว่า ประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (Hunger) หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ (Undernourished people) นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นที่อาจส่งผลกระทบต่อการผลิตพืชอาหาร เช่น ฐานทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มเสื่อมโทรม รุนแรงส่งผลกระทบต่อการผลิตภาคเกษตรและความมั่นคงอาหาร ระบบการผลิตภาคเกษตรยังต้อง พึ่งปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ ทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง ขณะที่พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจการอื่น รวมทั้งกรณีการรุกคืบเข้าครอบครองที่ดินในการทำเกษตรกรรมของชาวต่างชาติที่ขัดกฎหมายของไทยไม่ได้ให้สิทธิในการครอบครองไว้แต่ได้อาศัยช่องว่างของกฎหมายโดยการสมรสกับคนไทย ส่งผลให้คนไทยสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และแรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง ส่วนการเชื่อมโยงผลผลิตการเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่ายังอยู่ในวงจำกัดและล่าช้า เนื่องจากการพัฒนาเป็นแบบแยกส่วน ขาดการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังมีปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อความมั่นคงอาหารเช่นกัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเทศไทยมีแนวโน้มว่าอาจมีความเสี่ยงในการเข้าถึงอาหารในอนาคตได้ (นนทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557: 5-7)

3.3 องค์ประกอบในความมั่นคงทางอาหาร

ขณะเดียวกัน South Centre (1997: 9-45, อ้างใน สุรัชย์ รักษาชาติ, 2545: 32-33) ได้ขยายองค์ประกอบในความมั่นคงทางอาหารจากกรอบของเอฟเอโอ เพิ่มออกเป็น 5 มิติ คือ

1) การมีอาหารอย่างพอเพียง (food sufficiency) หมายถึง การกระจายอาหารและความต้องการทางโภชนาการขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในภูมิภาคทางเอเชียใต้ และแอฟริกาที่ยังมีปริมาณแคลอรีโดยเฉลี่ยต่อคนต่อวันน้อยมาก

2) การพึ่งพิงตนเองได้ (autonomy) เป็นมโนทัศน์ในเชิงคุณภาพ (qualitative concept) ที่มีความเกี่ยวพันทั้งในระดับประเทศ และกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม ในระดับประเทศหรือระดับชาตินั้นการพึ่งพิงตนเองมีความหมายถึงการที่รัฐชาติไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุม หรือการออกคำสั่งทางนโยบายจากต่างชาติหรือองค์กรอื่น ๆ ซึ่งในประเด็นนี้มีความเชื่อมโยงกับการพึ่งพิงการนำเข้าอาหารจากต่างประเทศด้วย เนื่องจากการนำเข้าอาหารเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่บ่งบอกถึงความไม่สามารถที่จะผลิตอาหารได้เอง หากเมื่อใดก็ตามประเทศที่ส่งออกเกิดสงครามหรือวิกฤตใด ๆ ขึ้นมาก็จะทำให้ประเทศผู้นำเข้าอาหารได้รับผลกระทบตามไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ในเรื่องของภาระหนี้สินต่างประเทศซึ่งเป็นปัญหาโดยทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนาก็นับเป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนระบบการพึ่งพิงตนเองด้านอาหารเช่นกัน

3) ความเชื่อมั่น หมายถึง การที่สามารถเชื่อมั่นได้ว่ามีปริมาณอาหารสำรองอย่างพอเพียงในระหว่างความผันผวนของภูมิอากาศ ฤดูกาลในรอบปี รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงจำเป็นต้องแสวงหาแหล่งอาหารอันมั่นคง (reliable food supplies) เพื่อสำรองไว้ให้กับคนในชาติซึ่งได้แก่ ผลผลิตที่ได้จากภายในประเทศ (domestic food production) การนำเข้า การเข้าถึงแหล่งอาหารสำรอง นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนของสังคมเพื่อการธำรงรักษาไว้ซึ่งความพอเพียงของอาหารอีกด้วย

4) ความเที่ยงธรรม (equity) นับว่าเป็นมิติที่มีความสำคัญมากที่สุดประการหนึ่ง เพราะเป็นหนทางที่จะสร้างหลักประกันว่าทุก ๆ ปัจเจกและกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมจะสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเสมอภาคและเพียงพอโดยเฉพาะกลุ่มคนที่ยากจนในสังคม เช่น เกษตรกรผู้ยากไร้ขาดแคลนในที่ทำกิน ซึ่งในกรณีนี้ก็ต้องจำเป็นต้องให้มีการปฏิรูปทางการเกษตรเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้าถึงทรัพยากรทางด้านเกษตรต่าง ๆ เช่นที่ดินทำกิน อันเป็นปัจจัยสำคัญหรือเป็นฐานของแหล่งอาหารที่จำเป็นเกือบทุกชนิดของคนยากจนในชนบท

5) ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) มีนัยถึงบริบทการพัฒนาที่คนในอนาคตสามารถประสบกับสิ่งที่ต้องการได้เหมือนกับคนในยุคปัจจุบันที่กำลังได้เข้าถึงและใช้ประโยชน์อยู่ หากกล่าวถึงความยั่งยืนในความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นมโนทัศน์ที่พยายามให้คนรุ่นหลังได้มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง ซึ่งการกระทำดังกล่าวจำเป็นต้องปรับ

กระบวนการที่ดำเนินการพัฒนาที่ต้องสร้างความหมายให้มันไปถึงการพัฒนาทั้งในเชิงปริมาณของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการมีคุณภาพที่ดีของคนในสังคมควบคู่กันไป เพราะไม่เช่นนั้นแล้วความมุ่งหวังความเจริญเติบโตในเชิงปริมาณทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวจะมีผลในระยะยาวทำให้เกินขีดจำกัดความเจริญ กล่าวคือจะมีมลพิษที่เป็นผลกระทบจากภายนอกในทางลบ (negative externalities) ซึ่งก่อให้เกิดความยั่งยืนในที่สุด

สรุป องค์ประกอบในความมั่นคงของอาหารต้องประกอบด้วย 5 มิติ คือ (1) การมีอาหารอย่างพอเพียง (food sufficiency) (2) การพึ่งพิงตนเองได้ (autonomy) (3) ความเชื่อมั่น (4) ความเที่ยงธรรม (equity) (5) ความยั่งยืน (sustainability) การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development)

3.4 ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในบริบทสังคมไทย

สุธานี มะลิพันธ์ (2552: 76) กล่าวถึง เกณฑ์ชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับประเทศ (National Food Security Situation) ประกอบด้วย

1. ตัวชี้วัดด้านความพอเพียงของอาหารกับความต้องการบริโภคอาหารของคนในประเทศ โดยพิจารณาจากความต้องการพลังงานของอาหาร ต่อคน ต่อวัน
2. ตัวชี้วัดด้านความสามารถในการเข้าถึงอาหาร ซึ่งเป็นความสามารถที่จะเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลา โดยพิจารณาจากรายได้ประชาชาติของประชากรต่อคน ต่อปี และสัดส่วนในด้านรายจ่ายอาหารรวม
3. ตัวชี้วัดด้านการมีปริมาณอาหารสะสม โดยพิจารณาจากความสามารถในการผลิตภายในประเทศ ได้แก่ การคาดการณ์ความหลากหลายของการผลิตอาหาร
4. ตัวชี้วัดด้านสถานการณ์บริโภคอาหารของประชาชน โดยพิจารณาจากสัดส่วนของประชากรที่ขาดอาหารเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมดของประเทศ
5. ตัวชี้วัดด้านสถานะทางโภชนาการ โดยพิจารณาจากสัดส่วนร้อยละของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน
6. ตัวชี้วัดด้านทางสาธารณสุข โดยพิจารณาจากอัตราการเสียชีวิตของเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี
7. ตัวชี้วัดด้านอนามัย โดยพิจารณาจากปริมาณการมีแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคที่มีคุณภาพสะอาดและปลอดภัย

สำหรับเกณฑ์ชี้วัดสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในระดับท้องถิ่น สุธานี มะลิพันธ์ (2552: 76) ประกอบด้วย

1. การมีอาหารเพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน โดยต้องมีอาหารสะสมอยู่พอสมควร อาหารมีหลากหลายประเภท โดยบริโภคอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่นมากกว่าการพึ่งพาอาหารจากภายนอก อาหารในท้องถิ่นมีราคาที่เหมาะสมไม่สูงเกินไปนัก

2. สมาชิกในครัวเรือนและชุมชนต้องเข้าถึงอาหารได้ทั่วถึง เท่าเทียม โดยการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหาร ได้แก่ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดิน หรือการมีรายได้ที่เพียงพอสำหรับการซื้ออาหารจากร้านค้า รถขายอาหารหรือตลาดเพื่อนำอาหารมาบริโภค

3. มีระบบการจัดการที่ดี เพื่อให้มีอาหารที่เพียงพอกับความต้องการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน ต้องมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ เพื่อผลิตอาหารประเภทต่าง ๆ สำหรับตอบสนองความต้องการบริโภค และมีการจัดการเพื่อให้อาหารที่มีสามารถกระจายไปสู่ครัวเรือน ชุมชน ได้อย่างทั่วถึง รวมถึงการรักษาระบบนิเวศให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพหรือให้มีความสมดุลอยู่เสมอ

สรุป ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนในบริบทสังคมไทยต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วนด้วยกัน คือ 1. การพึ่งตนเองด้านอาหาร 2. สิทธิการเข้าถึงระบบอาหาร 3. ศักยภาพชุมชนในการแก้ไขปัญหาภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร และ 4. ความเสี่ยงและความเปราะบาง และแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนควรมีแนวทางการดำเนินการดังนี้ พื้นฟูและส่งเสริมค่านิยมและวัฒนธรรมที่ดีของชุมชน ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรกรรมที่ยั่งยืนเพื่อสร้างความมั่นคงและความหลากหลายด้านอาหาร พึ่งพาตนเองด้านพลังงานโดยใช้พลังงานที่ได้จากพืชพลังงานสัตว์หรือแรงงานที่หมุนเวียน วางแผนการผลิต สร้างตลาดระดับชุมชน สร้างและริเริ่มพื้นที่การตลาดแบบใหม่ ส่งเสริมการบริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนให้เกิดนโยบายการเกษตรอาหารและการค้าที่เป็นไปเพื่อความมั่นคง การใช้ตัวชี้วัดการพึ่งตนเองด้านอาหารในการประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน การสนับสนุนการวางแผนการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน และการมีส่วนร่วมในระบบห่วงโซ่อาหารที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนเพื่อการจัดการความมั่นคงทางอาหารที่มั่นคงและยั่งยืน

4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ

การศึกษาการพัฒนารูปแบบ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการศึกษาเป็นเรื่องของรูปแบบองค์ประกอบ ประเภท คุณลักษณะที่ดีของรูปแบบ การตรวจและการสร้างรูปแบบ ดังนี้

4.1 ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบมีความหมายหลายด้านดังความหมายของนักวิชาการให้ไว้ ดังนี้

Tosi and Carroll (1982: 163) กล่าวว่ารูปแบบเป็นนามธรรมของจริงหรือภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีการตั้งแต่วิธีแบบอย่าง ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมาก ๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ที่เป็นแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลอง

หอบสมุดแห่งชาติ แบบจำลองอาคารศูนย์การค้า เป็นต้น และรูปแบบเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์

Stoner and Wankle (1986: 12) ให้ทัศนะว่ารูปแบบเป็นการจำลองความจริงของปรากฏการณ์เพื่อให้เราได้เข้าใจความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น

Raj, Madhu (1996: 45) ได้ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบ (Model) ในหนังสือ Encyclopedia of Psychology and Education ไว้ 2 ความหมายดังนี้ 1) รูปแบบ คือ รุปย่อของความจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงด้วย ข้อความ จำนวน หรือ ภาพ โดยการลดทอนเวลา และเทศะ ทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น 2) รูปแบบ คือ ตัวแทนของการใช้แนวความคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะโดยสรุปแล้ว รูปแบบหมายถึงแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อส่วน (Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป

Good (2005: 177) ได้รวบรวมความหมายของรูปแบบ เอาไว้ 4 ความหมาย คือ 1) เป็นแบบอย่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ 2) เป็นตัวอย่างเพื่อเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการออกเสียงภาษาต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ เป็นต้น 3) เป็นแผนภูมิหรือรูปสามมิติซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการหรือแนวคิด 4) เป็นชุดของปัจจัย ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันซึ่งรวมตัวกันเป็นตัวประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจจะเขียนออกมา เป็นสูตรทางคณิตศาสตร์หรือบรรยายเป็นภาษาก็ได้

ทิตินา แคมมณี (2545: 218) รูปแบบ เป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรมซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผังไดอะแกรมหรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้นรูปแบบเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบเสาะหาคำตอบความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ทั้งหลาย

ณัฐศักดิ์ จันทร์ผล (2552: 125) รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างโปรแกรม แบบจำลองหรือตัวแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริงที่สร้างขึ้นจากการลดทอนเวลาและเทศะ พิจารณาวามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนำมาศึกษาเพื่อใช้ทดแทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของรูปแบบนั้น ๆ

รัตนะ บัวสนธ์ (2552: 124) ให้ความหมายของรูปแบบจำแนกออกเป็น 3 ความหมาย ดังนี้

1. แผนภาพหรือภาพร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์เหมือนของจริงรูปแบบในความหมายนี้มักจะเรียกทับศัพท์ในภาษาไทยว่า “โมเดล” ได้แก่โมเดลบ้าน โมเดลรถยนต์ โมเดลเสื้อ เป็นต้น

2. แบบแผนความสัมพันธ์ของตัวแปร หรือสมการทางคณิตศาสตร์ที่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “Mathematical Model”

3. แผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบการทำงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รูปแบบในความหมายนี้บางทีเรียกกันว่าภาพย่อส่วนของทฤษฎีหรือแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น รูปแบบการสอน รูปแบบการบริหาร รูปแบบการประเมิน เป็นต้น จากความหมายของรูปแบบดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง กรอบความคิดทางด้านหลักการ วิธีการดำเนินงานเค้าโครงของสิ่งที่ต้องการศึกษา โดยแสดงโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเหล่านั้น

รัตนา สิกุล (2554: เว็บไซต์) กล่าวว่า รูปแบบเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้นักทฤษฎีมองเห็นเหตุการณ์และแสดงความสัมพันธ์ตลอดจนการควบคุม อ้างอิง หรือแปลความหมาย การสร้างรูปแบบจึงเป็นที่นิยมของนักทฤษฎีโดยทั่วไป รูปแบบเป็นการแสดงองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเท่านั้นไม่ใช่ปรากฏการณ์หรือสถานการณ์จริง ตัวอย่าง เช่น เราเขียนแผนผังบริเวณโรงเรียนแผนผังนั้นจึงเป็นเพียงข้อมูลที่แสดงความสัมพันธ์ของอาคารต่าง ๆ ไม่ใช่บริเวณโรงเรียนจริง ๆ สรุปได้ว่า รูปแบบ แผนภูมิ หรือแผนผัง ช่วยให้เห็นทฤษฎีได้ง่ายขึ้นแต่ไม่ใช่ตัวทฤษฎีโดยตรง

สรุป รูปแบบหมายถึง ชุดของความสัมพันธ์จะเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพก็ได้ เป็นคำอธิบายแผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพซึ่งจะแสดงให้เห็นความหมายเกี่ยวพันของลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่เราเกี่ยวข้อง ที่ผู้จัดทำต้องการสื่อให้เข้าใจต่อความเข้าใจของผู้ที่ต้องการศึกษา และมีการเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่าง ๆ หรือตัวแปรที่มีความเกี่ยวข้องกันในเชิงเหตุและผล

4.2 องค์ประกอบของรูปแบบ

นักการศึกษาได้อธิบายถึงองค์ประกอบของรูปแบบได้ 4 องค์ประกอบดังนี้ ฮัสเซน และ โปสเล็ทเวท (Husen & Postlethwaite, 1994: 3865; ทิศนา แคมมณี, 2550: 220)

- 1) รูปแบบสามารถนำไปสู่การทำงานายผลที่ตามมา สามารถทดสอบ/สังเกตได้
- 2) มีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ อธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้น/ปรากฏกลไกเชิงสาเหตุที่กำลังศึกษาและอธิบายเรื่องที่กำลังศึกษา
- 3) รูปแบบช่วยจินตนาการสร้างความคิดรวบยอด ความสัมพันธ์ของสิ่งที่กำลังศึกษา/ช่วยสืบเสาะความรู้
- 4) รูปแบบมีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ (2557: 109) ได้สรุปถึงองค์ประกอบของรูปแบบไว้ 2 ส่วนสำคัญคือ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ และกลไกของรูปแบบซึ่งเป็นตัวจักรในการทำหน้าที่ของรูปแบบเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบ โดยมีบริบทเป็นเงื่อนไขของการเกิดขึ้น คงอยู่และล่มสลายของ รูปแบบที่สร้างขึ้น โดยมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังนี้

1) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ อาจจะมีวัตถุประสงค์เดียวหรือหลายวัตถุประสงค์ได้ และจะมีขอบเขต กว้างหรือแคบก็ได้ ซึ่งหมายความว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบที่ครอบคลุมงานทั้งหมดที่องค์การ กำลังดำเนินการอยู่หรือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานทั้งหมดก็ได้ ในการตั้งวัตถุประสงค์ของรูปแบบนั้น อาจจะทำให้ออกมาในรูปของเจตนารมณ์ที่จะดำเนินการหรือผลผลิตที่ต้องการให้เกิดขึ้นได้ และ วัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นนี้จะเป็เป้าหมายในการออกแบบกลไกการทำงานเพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ ดังกล่าว

2) กลไกของรูปแบบเป็นองค์ประกอบของระบบงานที่มีความเป็นอิสระจากกันและกัน แต่ทำงาน สัมพันธ์กันและพึ่งพาอาศัยในการทำงานตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบคล้ายกันกับ ส่วนประกอบของ เครื่องยนต์ที่ออกแบบไว้เพื่อให้เครื่องยนต์ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่สร้างเครื่องยนต์ขึ้นมาอย่างไรก็ตาม การออกแบบรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็รูปแบบที่ครอบคลุมหรืองานบางส่วนก็ตาม ผู้ออกแบบไม่สามารถที่จะออกแบบองค์ประกอบย่อยของระบบนั้น ๆ ได้ทั้งหมดเพราะ รายละเอียดและความสลับซับซ้อนมากเกินไป ดังนั้น การออกแบบรูปแบบจึงกำหนดเฉพาะ องค์ประกอบสำคัญของระบบนั้น ๆ เท่านั้นโดยมีสมมติฐานว่า หากองค์ประกอบเหล่านั้นทำหน้าที่ตามที่ออกแบบไว้แล้ว การดำเนินงานขององค์การจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ค่อนข้างแน่นอน

Brown and Moberg (1980: 16-17) ได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบตามแนวคิดเชิงระบบ คือ 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) เทคโนโลยี (Technology) 3) โครงสร้าง (Structure) 4) กระบวนการบริหารจัดการ (Management process) และ 5) การตัดสินใจสั่งการ (Decision-making)

Ivancevich (1989: 14) กล่าวถึงองค์ประกอบของรูปแบบเชิงระบบว่าประกอบด้วย 1) ปัจจัยนำเข้า 2) กระบวนการ 3) ผลผลิต 4) ข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อม การพิจารณา รูปแบบในลักษณะนี้ถือว่าผลผลิตของระบบเกิดจากการที่มีปัจจัยนำเข้าส่งเข้าไปผ่านกระบวนการ ซึ่งจะจัดกระทำให้เกิดผลผลิตขึ้นและให้ความสนใจกับข้อมูลป้อนกลับจากสภาพแวดล้อมภายนอก

จากที่กล่าวมาจะให้เห็นได้ว่าองค์ประกอบของรูปแบบมีความแตกต่างกันไปในแต่ละ จุดมุ่งหมายในศึกษาวิจัย จะขึ้นอยู่กับแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจากแนวคิดทฤษฎีและการ ทบทวนวรรณกรรมพบว่า สิ่งที่สำคัญขององค์ประกอบของรูปแบบจะประกอบไปด้วยหลักสำคัญ 5 ประการคือ 1) ความเป็นมาและความสำคัญของรูปแบบ 2) หลักการและวัตถุประสงค์ 3) แนวคิด พื้นฐานของรูปแบบ 4) กระบวนการของรูปแบบ และ 5) ผลที่ได้รับซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติและนำไปใช้กับผู้อื่นต่อไป

4.3 ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบมีหลายประเภทด้วยกันซึ่งนักวิชาการด้านต่าง ๆ ก็ได้จัดแบ่งประเภทต่างกันอย่างออกไป สำหรับรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์นั้น ได้แบ่งออกเป็นดังนี้

Keeves (1988: 561-565) ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัย เทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม

2. รูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการ บรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทาง ความคิดองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทาง คณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กัน ทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กัน เชิงเหตุผลที่เกิดขึ้น

Steiner (1988: 148) รูปแบบแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ 1) รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical Model or Model-of) รูปแบบประเภทนี้เป็นแบบจำลองทางกายภาพ เช่น แบบจำลองรถยนต์ เครื่องบิน ภาพจำลอง 2) รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical Model or Model-of) เป็นแบบจำลอง ที่สร้างขึ้นจากกรอบความคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน ตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบหรือแบบจำลอง เป็นตัวช่วยให้เกิดรูปแบบที่มีโครงสร้างต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน

เสรี ชัดเข้ม (2538: 7) ได้สรุปแบบจำลอง จำแนกเป็น 2 แบบ ได้แก่

1. แบบจำลองเชิงกายภาพ แบ่งออกเป็น

1.1 แบบจำลองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น แบบจำลองเครื่องบินที่สร้างเหมือนจริง แต่มีขนาดย่อส่วน

1.2 แบบจำลองสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น แบบจำลองที่ออกไว้เพื่อเป็นต้นแบบผลิตสินค้า ต้องสร้างแบบจำลองเท่าของจริงขึ้นมาก่อนแล้วจึงผลิตสินค้าตามแบบจำลองนั้น

2. แบบจำลองเชิงแนวคิด แบ่งออกเป็น

2.1 แบบจำลองเชิงแนวคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใด แบบจำลองที่สร้างขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีเพื่ออธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง

2.2 แบบจำลองเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด คือ แบบจำลองที่สร้างขึ้นจากทฤษฎี การคัดสรรตามธรรมชาติ

Hersey, Blanchard, and Johnson (1996: 144) ยังได้กล่าวอีกว่ารูปแบบกับทฤษฎีไม่ใช่สิ่งเดียวกันแต่มีความสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะคือ

1. รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical model) คือรูปแบบที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์งานวิจัยหรือทฤษฎีที่มีอยู่แล้วเพื่อหาข้อสรุปที่ใช้อธิบายทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ของเรื่องการศึกษาเมื่อทดสอบรูปแบบกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมแล้วถ้ามีความสอดคล้องกับรูปแบบนั้นก็มีความน่าเชื่อถืออันอาจนำไปสู่การสร้างทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ ต่อไป ดังนั้นการสร้างรูปแบบเชิงทฤษฎีจึงอาจเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งของการสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ เท่านั้น

2. รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical model) คือ รูปแบบที่สร้างขึ้นจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้วเพื่อทำให้เข้าใจทฤษฎีนั้นได้ง่ายยิ่งขึ้นหรือเพื่อนำไปใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่ศึกษา ดังนั้นรูปแบบจึงเป็นเพียงแบบจำลองอย่างหนึ่งที่ได้จากการถ่ายทอดจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ

สรุป ประเภทของรูปแบบ ได้ว่าการแบ่งประเภทของรูปแบบจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการอธิบายรูปแบบนั้น ๆ ว่าจะใช้ประเภทใดหรืออาจต้องใช้หลาย ๆ ประเภทประกอบกันเพื่อสามารถนำมาอธิบายแนวคิดของงานวิจัย

4.4 คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

Husen and Postlewaite (1994: 386) ได้กล่าวว่ารูปแบบที่มีประโยชน์และอยู่ในขอบข่ายการวิจัยมีคุณลักษณะดังนี้คือ

1. รูปแบบควรนำไปสู่การทำนายของผลที่จะเกิดภายหลังได้ด้วยข้อมูลจากการสังเกตที่น่าเชื่อถือได้

2. โครงสร้างรูปแบบควรจะแสดงให้เห็นถึงบางสิ่งบางอย่างที่เป็นกลไกเชิงเหตุผลซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องศึกษา รูปแบบนี้สามารถใช้ได้ทั้งในเชิงทำนายและอธิบาย

3. รูปแบบควรจะให้คำอธิบายที่ช่วยขยายความรู้ในแนวคิดใหม่ และนำไปสู่การแสวงหาคำอธิบายที่ต้องการศึกษาได้มากขึ้น

4. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์และการถดถอยน่าจะนำมาใช้ในช่วงแรกของการตรวจสอบ เพราะว่าอาจจะบอกได้ถึงตัวแปรสำคัญที่มีความสัมพันธ์ที่ต้องการศึกษา ดังนั้นความสัมพันธ์และการถดถอยสามารถนำไปสู่การสร้างรูปแบบได้

Keeves (1988: 560) กล่าวว่า รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ควรจะมีข้อกำหนด (Requirement) 4 ประการ คือ

1. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (Structural Relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันแบบรวม ๆ (Associative Relationship)

2. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

3. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างโมทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

Husen and Postlewaite (1994: 386) ได้กล่าวว่ารูปแบบที่มีประโยชน์และอยู่ในขอบข่ายการวิจัย มีคุณลักษณะดังนี้ คือ

1. รูปแบบควรนำไปสู่การทำนายของผลที่จะเกิดภายหลังได้ด้วยข้อมูลจากการสังเกตที่น่าเชื่อถือได้

2. โครงสร้างรูปแบบ ควรจะแสดงให้เห็นถึงบางสิ่งบางอย่างที่เป็นกลไกเชิงเหตุผลซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องศึกษา รูปแบบนี้สามารถใช้ได้ทั้งในเชิงทำนายและอธิบาย

3. รูปแบบควรจะให้คำอธิบายที่ช่วยขยายความรู้ในแนวคิดใหม่ และนำไปสู่การแสวงหาคำตอบที่ต้องการศึกษาได้มากขึ้น

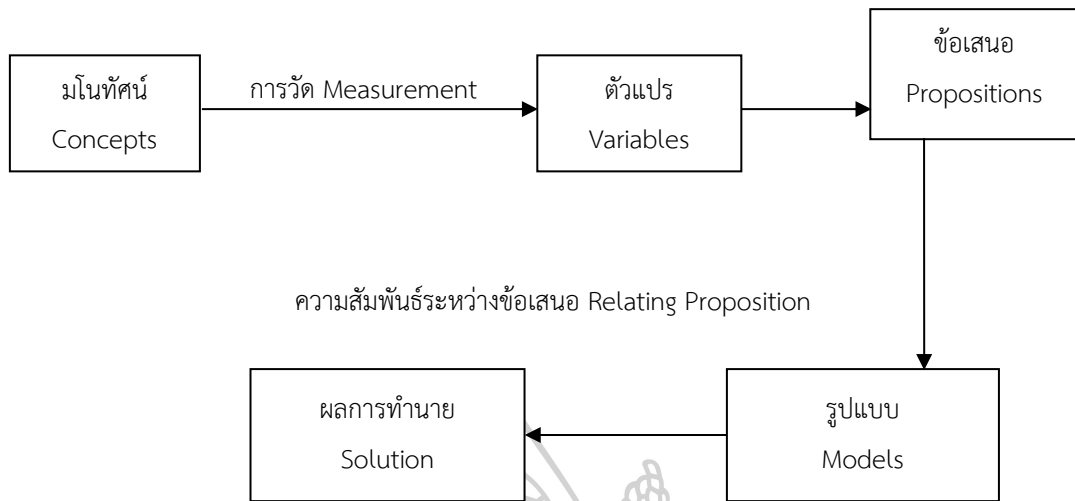
4. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างมากกว่า ความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน อย่างไรก็ตาม สหสัมพันธ์และการถดถอยนำจํานวนมาใช้ในช่วงแรกของการตรวจสอบ เพราะว่าอาจจะบอกได้ถึงตัวแปรสำคัญที่มีความสัมพันธ์ที่ต้องการศึกษา ดังนั้นสหสัมพันธ์และการถดถอยสามารถนำไปสู่การสร้างรูปแบบได้

สรุป คุณลักษณะของรูปแบบที่ดีควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างแสดงให้เห็นถึงบางสิ่งบางอย่างที่เป็นกลไกเชิงเหตุผลซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องศึกษา มีแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ขยายความรู้ในแนวคิดใหม่ และนำไปสู่การแสวงหาคำตอบ

4.5 การสร้างรูปแบบ

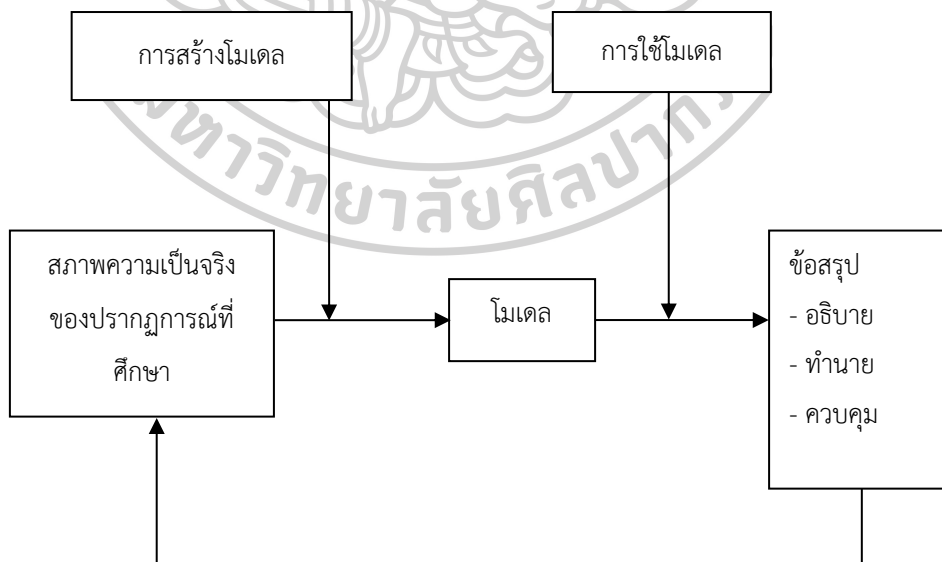
การสร้างรูปแบบ คือ การกำหนดมโนทัศน์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนว่ารูปแบบเสนออะไร เสนออย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไร และนำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ ๆ (Steiner, 1969; Keeve, 1988: 172) ขั้นตอนการสร้างรูปแบบเขียนไว้ในภาพที่ 5

สร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

ภาพที่ 5 ขั้นตอนการสร้างรูปแบบ
ที่มา: Steiner (1969) และ Keeve (1988: 172)

มียากวะ (2550: 3) เสนอการสร้างโมเดลว่าเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เราอาจไม่ศึกษาปรากฏการณ์เรื่องนั้นโดยตรงก็ได้แต่เราศึกษาโดยวิธีการสร้างโมเดลเพื่อหาข้อสรุปที่สามารถนำไปอธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่ศึกษา ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การศึกษาปรากฏการณ์โดยวิธีการสร้างโมเดล
ที่มา: มียากวะ (2550: 3)

โมเดลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคมต้องมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ของเรื่องที่ศึกษาและอีกประการหนึ่งสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง คุณสมบัติของโมเดลทั้ง 2 ประการนี้มีลักษณะขัดแย้งกันเองกล่าวคือ ถ้าเราสร้างโมเดลให้สอดคล้องกับสภาพความจริงของปรากฏการณ์มากเท่าใด โมเดลจะสลับซับซ้อนมากขึ้นทำให้การนำโมเดลไปใช้มีความยุ่งยากในทางตรงกันข้ามถ้าเราเน้นความสะดวกในการนำเอาโมเดลไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ก็ต้องเขียนโมเดลให้ง่ายเข้าใจโมเดลก็ไม่ค่อยสอดคล้องกับสภาพความจริงของปรากฏการณ์ซึ่งทำให้การนำโมเดลไปใช้อธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ได้จำกัด จุดมุ่งหมายที่สำคัญการสร้างโมเดลก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบโมเดลนั้นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

ดังนั้นโมเดลที่สร้างขึ้นจึงมีความชัดเจนและเหมาะสมกับวิธีการทดสอบโดยปกติแล้ว การวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์มักจะทดสอบโมเดลด้วยวิธีการทางสถิติ การสร้างโมเดลการเก็บรวบรวมข้อมูล และการทดสอบโมเดลเป็นกิจกรรมที่ต้องบูรณาการเข้าด้วยกันเนื่องจากโครงสร้างของโมเดลจะเป็นตัวกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จะนำไปใช้ทดสอบโมเดล ผลของการทดสอบโมเดลย่อมนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธโมเดลนั้น

4.6 การตรวจสอบรูปแบบ

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการสร้างรูปแบบก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบรูปแบบนั้นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ การตรวจสอบรูปแบบมีหลายวิธี ซึ่งอาจใช้การวิเคราะห์จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยที่การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงคุณลักษณะอาจใช้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตรวจสอบ ส่วนการตรวจสอบโมเดลจากหลักฐานเชิงปริมาณใช้เทคนิคทางสถิติ ซึ่งการตรวจสอบรูปแบบควรตรวจสอบคุณลักษณะ 2 อย่าง (อุทุมพร จามรมาน, 2541: 23) คือ

- 1) การตรวจสอบความมากน้อยของความสัมพันธ์/ความเกี่ยวข้อง/ เหตุผลระหว่าง ตัวแปร
- 2) การประมาณค่าพารามิเตอร์ของความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งการประมาณค่านี้สามารถประมาณข้ามกาลเวลา กลุ่มตัวอย่าง หรือสถานที่ได้ (Across Time, Samples, Sites)

สุวิมล ว่องวานิช (2549: 54 -56) ได้นำเสนอหลักการประเมินเพื่อเป็นบรรทัดฐานของกิจกรรมการตรวจสอบรูปแบบ ประกอบด้วยมาตรฐาน 4 ด้าน ดังนี้

1. มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility Standards) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง
2. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards) เป็นการประเมินการสนองตอบต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ
3. มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) เป็นการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรมจรรยา

4. มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards) เป็นการประเมินความน่าเชื่อถือ และได้สาระครอบคลุมครบถ้วนตามความต้องการอย่างแท้จริง

Eisner (1976: 192-193) ได้เสนอแนวคิดการตรวจสอบโดยการใช้ผู้ทรงคุณวุฒิในบางเรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการวิจัยในเชิงปริมาณ โดยเชื่อว่าการรับรู้ที่เท่ากันนั้นเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้รู้ และได้เสนอแนวคิดการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้ดังนี้

1) การประเมินโดยแนวทางนี้ มิได้เน้นผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ตามรูปแบบการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (Goal-Based Model) การตอบสนองปัญหา และความต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบการประเมินแบบสนองตอบ (Responsive model) หรือกระบวนการการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยในการพิจารณาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ตามวิถีสอนของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพประสิทธิภาพ หรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมิน

2) เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่จะประเมิน โดยที่พัฒนามาจากรูปแบบการวิจารณ์งานศิลป์ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้นิพนธ์ เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่าไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ ได้ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง ต่อมาได้มีการนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงในวงการอุดมศึกษามากขึ้น ในสาขาเฉพาะที่ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เล่นในเรื่องนั้นจริง ๆ มาเป็นผู้ประเมินผล ทั้งนี้เพราะองค์ความรู้เฉพาะสาขานั้นผู้ที่ศึกษาเรื่องนั้นจริง ๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

3) เป็นรูปแบบที่ใช้บุคคล คือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความเชื่อถือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เที่ยงธรรมและมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ นั้นจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

4) เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอรรถาธิบายและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่เชื่อถือ (High Credit) ของวิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

การตรวจสอบรูปแบบเป็นแนวทางที่จะทำให้ผู้สร้างรูปแบบหรือผู้ที่จจะนำรูปแบบไปใช้เกิดความมั่นใจได้ว่ารูปแบบที่สร้างขึ้นมีความน่าเชื่อถือ สามารถทำนายผลและขยายผลของการทำนายได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งจะนำไปสู่แนวคิดใหม่ ๆ

สรุป รูปแบบ คือ สิ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อช่วยในการวิเคราะห์ปัญหาและเข้าใจถึงสิ่งต่าง ๆ โดยองค์ประกอบของรูปแบบจะเปลี่ยนไปตามตัวแปรที่ต้องการศึกษาและเกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของประสบการณ์ที่ผู้สนใจดำเนินการโดยรูปแบบจะมีทั้งรูปแบบเชิงอุปมาเชิงภาษา เชิงแบบแผน เชิงคณิตศาสตร์ รูปแบบเชิงเหตุผล สำหรับคุณลักษณะของรูปแบบควรมีลักษณะที่นำไปสู่การทำนายผลความเป็นเหตุเป็นผล ให้คำอธิบายและช่วยขยายความรู้ในแนวคิดใหม่

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศ โดยการสังเคราะห์งานวิจัย เพื่อให้เห็นภาพรวมของรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารการโดยแบ่งเป็นหมวดหมู่หลัก ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเครือข่าย งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ ดังนี้

5.1 งานวิจัยภายในประเทศ

5.1.1 งานวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร

สุธานี มะลิพันธ์ (2552: 96) ได้ศึกษาความมั่นคงทางอาหารของชาวลัวะในจังหวัดน่าน พบว่าการเข้าถึงทรัพยากรอาหารของชุมชน ประกอบด้วย 4 ส่วนหลัก คือ (1) การเก็บหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ โดยมีปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความสามารถในการเก็บหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากร ระยะทางใกล้-ไกลของแหล่งอาหารจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและความเชี่ยวชาญ วิธีการรวมถึงอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บหาอาหาร อิทธิพลทางความเชื่อ กฎระเบียบข้อตกลงร่วม ซึ่งพบว่า สภาพแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์ลดน้อยลง เนื่องจากเป็นพื้นที่การใช้ประโยชน์ร่วมกันในหลายชุมชนใกล้เคียง (2) การผลิตอาหารเพื่อบริโภค ซึ่งได้มาจากการเพาะปลูกที่มีจุดมุ่งหมายหลักในการผลิตของคนในชุมชน คือ การปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตเพียงพอกับการบริโภคสำหรับทุกคนในครอบครัว และมีระบบการเพาะปลูกตามวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิม การเลี้ยงสัตว์ (3) การแลกเปลี่ยนและการซื้ออาหาร พบว่าวิธีมีการแลกเปลี่ยนด้วยอาหารและสิ่งของ การแลกเปลี่ยนอาหารด้วยแรงงานและการแลกเปลี่ยนอาหารด้วยเงินหรือการซื้อ และ (4) การรับบริจาคอาหาร

อัจฉรา ทองประดับ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์ผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือน จากการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ในตำบลการะเกด อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวัดระดับความมั่นคงด้านอาหารของ

ครัวเรือน จากการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พืชอาหาร โดยทำการเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนที่ประกอบอาชีพแตกต่างกันจำนวน 5 กลุ่ม คือ 1) ครัวเรือนที่ทำนาอย่างเดียว 2) ครัวเรือนที่ปลูกปาล์มน้ำมันอย่างเดียว 3) ครัวเรือนที่ปลูกสนประดิพัทธ์อย่างเดียว 4) ครัวเรือนที่ปลูกปาล์มน้ำมันและสนประดิพัทธ์ 5) ครัวเรือนที่ทำนา ปลูกปาล์มน้ำมันและสนประดิพัทธ์ ผลการวิจัยพบว่าในประเด็นด้านการมีอาหารของครัวเรือนนั้นครัวเรือนที่ทำนา ปลูกปาล์มน้ำมัน และสนประดิพัทธ์ ส่วนใหญ่มีระดับการมีอาหารในระดับค่อนข้างมั่นคงมากที่สุด ด้านการเข้าถึงอาหารของครัวเรือนนั้น พบว่า ครัวเรือนที่ปลูกปาล์มน้ำมันและสนประดิพัทธ์มีระดับการเข้าถึงอาหารในระดับที่มั่นคงมากที่สุด ด้านการใช้ประโยชน์จากอาหารของครัวเรือนพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ทั้ง 5 กลุ่มอาชีพมีระดับการใช้ประโยชน์จากอาหารในระดับไม่มั่นคงมากที่สุด และระดับความมั่นคงด้านอาหารในภาพรวมพบว่า ครัวเรือนที่ทำนา ปลูกปาล์มน้ำมัน และสนประดิพัทธ์ มีระดับการมีอาหารในระดับค่อนข้างมั่นคงมากที่สุด แต่ครัวเรือนใน 4 กลุ่มอาชีพมีระดับความมั่นคงด้านอาหารในระดับไม่มั่นคงมากที่สุด ดังนั้น การปรับเปลี่ยนอาชีพมีผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือน เพราะมีผลต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของความมั่นคงด้านอาหาร

ธนชัย มุ่งจิต (2555) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า ชุมชนมีแนวความคิดต่อความมั่นคงทางอาหาร คือ การมีอาหารกินตามที่ต้องการอย่างเพียงพอและยั่งยืน มีแหล่งอาหารที่หลากหลายสามารถหากินได้ตลอดปีตามฤดูกาล การมีอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพียงพอสำหรับซื้อหาอาหารที่มีความจำเป็น รวมถึงมีศักยภาพในการจัดการอาหารอย่างเหมาะสม มีวัฒนธรรมหรือรูปแบบการกินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตร รูปแบบการใช้ประโยชน์และการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รายได้และศักยภาพ การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และการแบ่งปัน

วีระศักดิ์ จุลดาลัย และคณะ (2556: 125) ได้ทำการวิจัย เกี่ยวกับความมั่นคงอาหารระดับชุมชนในตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า ความมั่นคงทางด้านอาหาร พื้นที่ตำบลสามผงในอดีตความมั่นคงทางด้านอาหารในบริบทตำบลสามผงมาจากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เช่น พื้นที่ป่า ป่าบุงป่าทาม ลุ่มน้ำและลำน้ำ ซึ่งปัจจุบันนับวันพื้นที่สำหรับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจะลดลงเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจากการบุกรุกเบิก แคว้นทางพื้นที่เพื่อทำนาปรังและการปลูกพืชเศรษฐกิจ ประเภทยางพารา และยูคาลิปตัส เนื่องจากสามารถทำรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้มากกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ และนำรายได้ ดังกล่าวมาใช้จ่ายเพื่อการบริโภคทดแทนพื้นที่การเกษตรที่สูญเสียไป ทำให้ปัจจุบัน “ชุมชนตำบลสามผง” ยังคงมีความมั่นคงทางด้านอาหารแต่หากพิจารณาในระยะยาว จะพบว่า การปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวอาจไม่สามารถทำรายได้ให้แก่ครัวเรือน

ดังเช่นปัจจุบันซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน ตลอดจนเกิดความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร ในอนาคต ดังนั้น ชุมชนจึงควรวางแผนเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาระยะยาวเพื่อให้ชุมชน มีความมั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืน

วาสนา ภาณุรักษ์ และคณะ (2557) วิจัยเรื่อง ความร่วมมือส่งเสริมการผลิตข้าวปลอดภัย เพื่อความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ของครอบครัวตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดนครราชสีมา พบว่า ปัญหาอุปสรรค คือ 1) ในการประสานความร่วมมือและความเข้าใจกับหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ในพื้นที่ พบว่า หน่วยงาน ภาคีที่เกี่ยวข้องมีความเข้าใจกับการดำเนินโครงการมากขึ้นพอสมควรถึง ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และประโยชน์ที่หน่วยงานภาคีต่าง ๆ จะได้รับเมื่อดำเนินโครงการร่วมกัน 2) เนื่องจากว่าจังหวัดนครราชสีมาที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ทำให้การ ติดต่อประสานงาน และเดินทางเกิดความล่าช้า โดยเฉพาะการติดต่อสื่อสารประสานงานกับหน่วยงาน ภาคีต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่ 3) ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนมากจะเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับตัวบุคคลมากกว่าบริบท ทั่วไป โดยภาพรวมการดำเนินงานในระยะนี้ แต่ละภาคส่วนและแต่ละพื้นที่จะเริ่มเข้าใจรายละเอียด โครงการและประโยชน์ที่จะได้รับแล้วยินดีที่จะช่วยเหลือเต็มที่ในทุก ๆ ด้าน แต่ถ้าเป็นด้านกายภาพ ในรอบปีการผลิตนี้ พบว่า เกิดปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรงในหลายพื้นที่ของจังหวัดนครราชสีมาทำให้ ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการเท่าที่ควร 4) ปัญหาการดำเนิน ตามกิจกรรมแผนการดำเนินงานของโครงการได้มีการปรับเปลี่ยนในหลายกิจกรรม เนื่องจากในการ วิเคราะห์ร่วมกันทั้งคณะทำงานวิจัยโครงการ และการเข้าร่วมวิเคราะห์การใช้เครื่องมือกับนักวิจัย ส่วนกลางของ สกว. การทำงานของจังหวัดนครราชสีมาจำเป็นต้องปรับการใช้เครื่องมือเพื่อตอบโจทย์ เพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

พรทิพย์ ตีลังานันท์ (2557: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการนำเสนอรูปแบบ การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร ผลการวิจัย พบว่า ปัจจัย/เงื่อนไขการเรียนรู้ ของชุมชนฯ ในส่วนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ได้แก่ สภาพแวดล้อมของชุมชน วิถี/ปัญหาในด้านต่าง ๆ ความตระหนักและแนวคิดในการแก้ไขปัญหา ผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทาง อาหารของชุมชน ผู้นำชุมชน ครอบครัว ความสัมพันธ์แบบเครือญาติคนบ้านเดียวกัน การมีข้อมูล ความรู้ที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ การมีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนอย่างหลากหลาย ฯลฯ ในส่วนที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ได้แก่ สภาพและปัญหาความแห้งแล้ง ปัจจัยเงื่อนไขการเรียนรู้ของชุมชน ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร การเปลี่ยนแปลงสู่การเรียนรู้และการสร้างเสริมความมั่นคง ทางอาหารของชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความ มั่นคงทางอาหารของชุมชน

พิมพ์ชนก ศรีชัยมูล (2557: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ผลการวิจัยพบว่า คะแนนเฉลี่ยของความรู้เรื่องความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสิ่งแวดล้อมศึกษาแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมกรบริโภคอาหาร และผลสัมฤทธิ์การอบรม หลังการอบรม มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าก่อนการอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01, 0.01, 0.01, 0.01, และ 0.01 ตามลำดับ ระหว่างการอบรมมีการประเมิน 3 ด้านเพื่อประเมินการมีส่วนร่วมของผู้รับการฝึกอบรม พบว่า คะแนนเฉลี่ยการประเมินตนเอง การประเมินโดยเพื่อนและการประเมินโดยผู้อำนวยการในสถานการณ์อดีตพบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนในสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 0.05 นอกจากนี้การประเมินคุณลักษณะของการแสดงบทบาทสมมติการเป็นวิทยากรด้วยการประเมิน 4 ด้าน พบว่า คะแนนเฉลี่ย การประเมินตนเอง การประเมินโดยเพื่อนวิทยากร การประเมินโดยผู้ฟัง และการประเมินโดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ข้อค้นพบในงานวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบจัดการความมั่นคงทางอาหาร แม่บ้านกลุ่มตัวอย่างควรเผยแพร่ความรู้แก่ชุมชนให้เข้าใจความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งการแนะนำให้รับประทานอาหารท้องถิ่น ปลูกพืชสวนครัวรั้วกินได้

วงศ์ตระกูล มาเกตู (2558: 136-140) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าตอง จังหวัดปราจีนบุรี ผลการศึกษาพบว่า 1) วิธีการจัดการอาหารในระดับชุมชนป่าตอง ได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่ (1) ในช่วงเวลาปกติ กล่าวคือ ชาวชุมชนป่าตอง ได้มีการสำรองอาหารไว้กิน เช่น หน่อไม้ดอง ปลาจ๋า เห็ดตากแห้ง ปลาแดดเดียว และไข่เค็ม มีการปลูกพืชหมุนเวียน เพาะปลูกพืชอาหารไว้บริเวณรอบ ๆ พื้นที่บ้านหรือที่อยู่อาศัย (2) ในช่วงเวลาฉุกเฉินหรือเมื่อครั้งเกิดน้ำท่วม กล่าวคือชาวชุมชนป่าตอง มีอาหารไว้กินเมื่อครั้งเกิดน้ำท่วมหรือภัยพิบัติ เนื่องจากมีการถนอมอาหาร/แปรรูปอาหารไว้กิน โดยผ่านวิธีการหมักดอง แช่อิ่ม ตากแห้ง อีกทั้งยังมีอาหารอยู่กินได้ประมาณ 3 - 4 สัปดาห์ขณะเกิดภัยพิบัติ (3) ในช่วงขาดแคลน กล่าวคือ ชาวชุมชนป่าตอง มีการแบ่งปันอาหารซึ่งกันและกัน เพราะว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ใกล้ชิดสนิทสนม และอยู่อาศัยกันแบบญาติพี่น้อง อีกทั้งมักช่วยเหลือกันเมื่อยามตกทุกข์ได้ยาก 2) วิธีการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน แบ่งออกเป็น 3 วิธีการคือ (1) การเก็บ/สะสมอาหาร กล่าวคือ ชาวชุมชนใช้การสำรองอาหารไว้กินในยามฉุกเฉิน รักษาคุณค่าของอาหาร ยืดอายุให้แก่อาหาร และการมีอาหารไว้ภายในบ้านก็จะทำให้สามารถป้องกันความหิวโหยของคนในครอบครัวได้ (2) การทำให้พืชผลธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์ โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และสร้างบ่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกสำหรับในแต่ละครอบครัว (3) การถนอม/แปรรูปอาหาร เพื่อต้องการรักษาคุณค่าทางอาหาร เพิ่มมูลค่า และเพิ่มช่องทางรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยผ่านวิธีการแปรรูปอาหาร ทั้งการหมักดอง แช่อิ่ม ตากแห้ง ซึ่งอาหารที่มักทำกันก็คือ ปลาจ๋า

ปลาแดดเดียว ปลาเกลือ หน่อไม้ดอง ผลไม้ดอง/แช่อิ่ม กล้วยตาก และไข่เค็ม 3) ปัญหาอุปสรรคสำคัญในการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนกล่าวคือ บุคคลยังไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในรูปแบบอื่น ๆ นอกไปจากที่บรรพบุรุษได้ทำกันมา โดยมองว่ายังเป็นเรื่องของอนาคตความขัดแย้งระหว่างบุคคลและกลุ่มภายในชุมชน ผู้นำชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญต่อปัญหาความมั่นคงทางอาหาร หน่วยงานภาครัฐ/ภาคเอกชน ไม่ให้การสนับสนุนจริงจัง และศักยภาพของกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชนยังไม่มี ความเข้มแข็ง

พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2559) วิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงด้านความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตร พบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารในชุมชนต้นแบบ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 รับรู้และตระหนักถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร ขั้นที่ 2 ทบทวนสถานการณ์ วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา กำหนดเป้าหมายร่วมกัน ขั้นที่ 3 แสวงหาแนวทางแก้ไขและกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ขั้นที่ 4 ปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด ขั้นที่ 5 ติดตาม ประเมินผล สรุปบทเรียน และบูรณาการเข้าสู่วิถีชีวิต

ชัยรัตน์ จุสปาโส และคณะ (2559) วิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนและชุมชนในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา พบว่า สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนและชุมชน คนในพื้นที่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องความมั่นคงทางอาหาร สถานการณ์ด้านอาหารยังมีพอแต่พื้นที่ทางการผลิตอาหารชุมชนลดลง และชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญการผลิตอาหารบริโภค ผลประเมินการจัดการความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนและชุมชนพบว่า ชุมชนมีการจัดการค่อนข้างน้อย ในเรื่องการมีอาหารพอเพียง การเข้าถึง อาหาร การใช้ประโยชน์จากอาหารเสถียรภาพด้านอาหารและยังพบว่าการจัดการยังไม่เป็นระบบ ปัจจัยที่มีผลต่อความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมของ ครัวเรือนและชุมชนมีหลายปัจจัย การผลิตอาหารไม่ยั่งยืน ทรัพยากรเสื่อมโทรม แหล่งอาหารธรรมชาติสูญหาย บทบาทของบรรษัทค้าอาหารและการเปิดการค้าเสรี การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภคอาหาร ความไม่ปลอดภัยอาหาร ภาวะสูงอายุของเกษตรกร เยาวชนขาดความสนใจเรื่องการเกษตร และการขยายตัวของเมืองใหญ่ แนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคม แนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีการดำเนินการดังนี้ 1) การนำชาวบ้านไปศึกษาการจัดการความมั่นคงทางอาหาร 2) วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกด้านความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคม 3) ประมวลผลวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารและสภาพปัจจุบันในการจัดการความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร 4) นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดประชุมเพื่อสร้างแนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

เจตสฤกษ์ สังกพันธ์ และคณะ (2559) ได้ทำโครงการแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนภายใต้วิถีไหนด-นา-เลในคาบสมุทรสหิงพระพบว่า แนวทางที่ควรจะเป็นในการสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีดังนี้

- 1) ควรเสริมสร้างการเรียนรู้ การจัดการอาหาร ฤดูกาลผลิต สภาพดินฟ้าอากาศ การเลี้ยงสัตว์
- 2) การจัดการทรัพยากรโดยอาศัยการเรียนรู้ การดูแลฟื้นฟูป่าชายเลน การจัดฟาร์มทะเลชุมชน
- 3) การพัฒนาทุนของชุมชน การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านผู้นำ การจัดการทรัพยากรชุมชน การทำแผนชุมชนเพื่อทบทวนบทเรียนที่ผ่านมาและการก้าวไปข้างหน้า การถ่ายโอนความรู้ไปยังทายาทหรือกลุ่มแกนนำแถวสอง และการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และชุมชนให้ข้อเสนอว่า ควรเสริมความรู้ความเข้าใจ เสริมสร้างความตระหนักพัฒนาศักยภาพกลุ่ม รวบรวมภูมิปัญญาจัดการทรัพยากรชุมชนได้อย่างเหมาะสมเพื่อเอื้อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

อัจฉราภรณ์ ถาวรพัฒน์ (2559) ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาขีดความสามารถเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวเลอเวีะบ้านป่าแป๋ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาขีดความสามารถเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวเลอเวีะบ้านป่าแป๋ ผลการศึกษาพบว่า โครงการ ฝึกอบรม เลอเวีะ ยวงแป เป็นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เกิดขึ้นจากการพูดคุยกันถึงสถานการณ์ปัญหาเรื่องอาหารในชุมชน เมื่อทุกคนเห็นปัญหาร่วมกันจึงได้คัดเลือกผู้เข้าร่วม การวิจัย และออกแบบแนวทางการดำเนินกิจกรรมเพื่อการฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านของชาวเลอเวีะ ตลอดจนดำเนินการตามแผนที่วางไว้ได้แก่ การจัดเวทีชี้แจงโครงการสำรวจทรัพยากรอาหารที่มีอยู่ในชุมชนพร้อมทั้งทำแผนที่แหล่งอาหารและปฏิทินอาหารตามฤดูกาลและบันทึกข้อมูลความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับทรัพยากรอาหารแต่ละประเภทและจัดทำเป็นหนังสืออาหารพื้นบ้านของชาวเลอเวีะ นอกจากนี้แล้วยังได้จัดกิจกรรมปฏิบัติการฟื้นฟูอาหารพื้นบ้านโดยการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอดอาหารพื้นบ้านให้กับเด็กนักเรียน การสร้างแหล่งอาหารใกล้บ้าน การทดลองทำตลาดชุมชน และจัดเวทีสรุปผลการดำเนินงานเมื่องานวิจัยเสร็จสิ้น กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาขีดความสามารถ ได้แก่ เกิดการสร้างความรู้ความตระหนักความตื่นตัวและเข้าใจถึงความสำคัญของอาหารพื้น เกิดการสร้างความรู้และสร้างทางเลือกให้กับคนในชุมชนสามารถเลือกหาอาหารเพื่อการดำรงชีวิตได้เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดภาวะผู้นำ ตลอดจนมีความภาคภูมิใจในชุมชนท้องถิ่น

อุมาพร มณีแนม และ พงศ์บวร สุวรรณณัฐโชติ (2559) วิจัยเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนใกล้พื้นที่อนุรักษ์ 3 แห่ง พรุขี้เสียน พรุควนเคื่อง เขตล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความมั่นคงทางอาหาร และเพื่อศึกษาภูมิปัญญาระหว่างเพศสภาพหญิง-ชายในการรับมือต่อความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ด้านความเพียงพอของอาหารเชิงคุณภาพ

(องค์ประกอบอาหาร 16 หมวด) พบว่า ประชาชนทั้งสามพื้นที่คือ ตำบลทะเลน้อย ตำบลเคร็ง และ ตำบลบ้านขาว ส่วนใหญ่รับประทานอาหารประเภทธัญพืช ด้านการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร พบว่า ประชาชนสามารถหาอาหารตามวิถีดั้งเดิมในพื้นที่สาธารณะ ยกเว้นการทำผิดกฎหมาย เช่น การบุกรุกพื้นที่เพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน อีกทั้งหญิงและชายมีการประกอบอาชีพเพื่อให้ได้รายได้มาซื้ออาหาร ด้านการนำอาหารมาใช้ประโยชน์ พบว่า เมนูอาหารท้องถิ่นที่นิยมใน 3 พื้นที่ ได้แก่ เครื่องแกงส้มและแกงเผ็ด การถนอมอาหารปลาตุ๋น เคยปลา ด้านมีเสถียรภาพทางอาหาร พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่มีความรู้สึกต่อความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร และมักตอบว่าจะไม่ยอมให้เหตุการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารเกิดขึ้น

เกศนาฏ กลิ่นทอง (2560) ได้ทำวิจัยเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเกษตรกร ตำบลสองห้อง อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สังคม และเศรษฐกิจ ของครัวเรือนเกษตรกร (2) ความรู้และแหล่งความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร (3) สถานภาพความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเกษตรกร (4) ปัญหา และแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเกษตรกร และ (5) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเกษตรกร พบว่า ความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยประเด็นความรู้ที่เกษตรกรทราบว่าเป็นความมั่นคงทางอาหาร คือ การมีอาหารที่หลากหลายบริโภคและการมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรมีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารและระดับการได้รับข้อมูลข่าวสารในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แหล่งความรู้ได้รับจาก สื่อสารมวลชนกว่าสื่ออื่น ๆ รองลงมาคือ สื่อบุคคล สื่อกลุ่มกิจกรรม สื่อออนไลน์ และ สื่อสิ่งพิมพ์ สถานภาพความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแยกรายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า ด้านความพอเพียง ด้านการใช้ประโยชน์ด้านการเข้าถึงอาหาร อยู่ในระดับมาก และด้านเสถียรภาพทางอาหาร อยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน แนวทางการจัดการ ป้องกัน พัฒนา และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความไม่มั่นคงทางอาหาร กล่าวโดยสรุป คือการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต การพึ่งพาตนเอง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสืบทอดสานต่อประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงเรื่องของนโยบายและแผนพัฒนาระดับประเทศ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร

5.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับเครือข่าย

มิ่งมิตร บุญเขตการ (2550) ได้ศึกษา กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอมีนบุรี จังหวัดขอนแก่น การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 2) เพื่อศึกษาปัญหาและการแก้ไขเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

ผลการศึกษา พอสรุปได้ดังนี้ 1) กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย (1) ขั้นตอนการสำรวจและการค้นหา พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าโดยไม่ต้องลงทุนซื้อ และใช้กรรมวิธีจากภูมิปัญญาของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปเป็นผ้าไหม ซึ่งนับว่าเป็นการค้นพบของดีที่สามารถถ่ายทอดให้แก่เด็กและเยาวชน (2) การตัดสินใจ และพิจารณาความพร้อม พบว่า วัตถุประสงค์เป็นเรื่องสำคัญเรื่องแรก รองมาการสำรวจข้อมูล ทดลองทำเทคนิค และวิธีการนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้อย่างเหมาะสม ต่อจากนั้นพิจารณาคนที่มีความประพฤติดี และเต็มใจ เข้าร่วมเป็นสมาชิก และมีความซื่อสัตย์ ความร่วมมือ การไว้เนื้อเชื่อใจ และต้องอยู่ในกตিকা และมีเงื่อนไข คือ ต้องเป็นบุคคลที่มีภูมิสำเนา อยู่ในหมู่บ้านใหม่คุณธรรม (3) การผลิต พบว่า สมาชิกเครือข่ายจะร่วมกันคิด ร่วมวางแผนการทำงานในการผลิตสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของการตลาด โดยมีข้อตกลงให้สมาชิกแต่ละคนแยก รับงานไปทำที่บ้านของตนเอง (4) การทำงานของเครือข่าย พบว่า กลุ่มแม่บ้านจะคอยสนับสนุน และช่วยเหลือลูกข่าย ในขณะเดียวกันลูกข่ายก็จะช่วยเหลือแม่ข่ายกลับคืนเช่นกัน โดยเฉพาะในเรื่องของ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ การตลาด การแก้ไขปัญหา ตลอดจนงบประมาณจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน (5) การขยายผล พบว่า เครือข่ายได้พัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน การจัดสวัสดิการ การส่งเสริมอาชีพ การผลิต การตลาดสรุปผลการดำเนินการ และการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน 2) ปัญหา และการแก้ไขเกี่ยวกับสร้างเครือข่าย พบว่า การดำเนินการด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ ในเรื่องเกี่ยวกับสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ยังขาดความชัดเจน และไม่ทั่วถึงขาดการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกับโครงการ และแผนงานที่วางไว้ ข้อเสนอแนะ ควรเผยแพร่ความรู้ให้แพร่หลายในการจัดการพื้นที่และทรัพยากรอย่างเป็นระบบ ไปสู่การมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดกลุ่มเครือข่ายใหม่ ๆ ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จนเกิดการพัฒนายั่งยืน โดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และให้ความสำคัญกับวัตถุประสงค์ภายในท้องถิ่น นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริม และสนับสนุนให้มีการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ของดีในชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบ กิจกรรมการพัฒนาอาชีพตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และจุดขายเฉพาะตัวของหมู่บ้านใหม่คุณธรรม ทำให้เกิดประโยชน์สุขในอนาคตที่ยั่งยืนได้

อุรารมย์ จันทมาลา (2552: 212) ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างและพัฒนาเครือข่ายธุรกิจบริการด้านเครื่องแต่งกายเพื่อการแสดงในชุมชนอีสาน จากการศึกษาพบว่า การสร้างและพัฒนาเครือข่ายธุรกิจบริการด้านเครื่องแต่งกายเป็นการสร้างเครือข่ายที่เป็นการรวมตัวกันให้มีการติดต่อ และการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างและพัฒนาเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์ ฉันทเพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าทำให้เกิดการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพา และในการรวมตัวกันเป็นการสร้างภาวะผู้นำ เมื่อผู้นำนั้นได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถใน การทำงานต่าง ๆ ของกลุ่ม

ตามความคาดหวังของสมาชิกได้ดีกว่าคนอื่น และมีความจงรักภักดี ต่อกลุ่มหรือทำงานเพื่อกลุ่มมากกว่าส่วนตัว นอกจากนี้การสร้างและพัฒนาเครือข่ายที่เข้มแข็งไม่จำเป็นต้องเกาะเกี่ยวกันอย่างเหนียวแน่นเสมอไป การมีความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ แต่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอก็สามารถช่วยให้การทำงานของเครือข่ายได้ดี

พระดาวเหนือ บุตรสีทา (2557: 152-155) ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย พบว่า รูปแบบเครือข่ายของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข มี 2 รูปแบบ คือ 1) เครือข่ายระดับชุมชน/เครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายระดับบุคคล โดยมีการรวมกลุ่มกัน ของบุคคลกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีเป้าหมายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมกัน และเสริมสร้างความรัก ความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับขั้นตอนการสร้าง/ก่อรูปเครือข่ายนั้น 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ตระหนักถึงปัญหาและสำนึกการรวมตัวเป็นเครือข่าย 2) มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน 3) สร้างความไว้วางใจ 4) การแสวงหาแกนนำที่ดี 5) การสร้างแนวร่วมสมาชิกเครือข่าย แนวทางการจัดการเครือข่ายมีการจัดการใน 2 ขั้นตอน คือ ขั้นที่1) การสร้างความเป็นองค์การเครือข่ายและการทำให้เกิดความมั่นคง ประกอบด้วย (1) จัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (2) สร้างความรู้สึกร่วมในการทำงานร่วมกัน (3) จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (4) จัดระบบข้อมูลข่าวสารในการติดต่อข่าวสาร และ ขั้นที่ 2) การรักษาความต่อเนื่องของการเป็นองค์การเครือข่าย ประกอบด้วย (1) มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (2) สร้างความเสมอภาคและเท่าเทียม (3) รักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน (4) การให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนสมาชิก

โกสินทร์ ชำนาญพล (2558: 273-276) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน พบว่ารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเรียกว่า “DARE TO DREAM Market Network Model” ซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการ 11 ประการ ได้แก่ 1) การสร้างความโดดเด่นให้แหล่งท่องเที่ยว (Distinction: D) 2) การโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ (Advertising: A) 3) การกำหนดราคาที่เหมาะสม (Reasonable Price: R) 4) การสร้างความสะดวกสบายในการรับบริการ (Easiness or Expedience: E) 5) การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว (Tourism Network: T) 6) การจัดองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (Organizing: O) 7) การกระจายภาวะผู้นำ (Distributed Leadership: D) 8) การวิจัยการท่องเที่ยว (Research: R) 9) การให้การศึกษากับบุคลากร (Education: E) 10) การรับผิดชอบต่อสังคม (Accountability: A) และ 11) การใช้เครื่องมือทางการตลาด (Marketing Tool: M) รูปแบบดังกล่าวผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผ่านการรับรองจากเวทีประชาคมแล้ว โดยมีผลการประเมินในระดับดีมาก ผลการจัดอบรมความรู้มีคะแนนก่อนการอบรม (Pre-Test) อยู่ในระดับมาก และ

คะแนนหลังการอบรม (Post-test) อยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบคะแนนก่อนการอบรมและหลังการอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แนวทางในการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน คือ 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรบูรณาการทำงานร่วมกันในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างและการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวตั้งแต่ระดับชุมชน จังหวัด กลุ่มจังหวัดและขยายสู่ระดับภาค ประเทศและต่างประเทศ โดยวางแผนทางการตลาดร่วมกับวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว พร้อมขับเคลื่อนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืน 2) ควรมีการให้ความรู้เกี่ยวกับการตลาดการท่องเที่ยวแก่บุคลากรด้านการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ และ 3) ควรสร้างช่องทางการสื่อสารประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นประโยชน์ผ่านสื่อหลายช่องทาง

เอกชัย พุ่มดวง และ ยุสนีย์ โสมทัศน์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง เครือข่ายภูมิปัญญาวัฒนธรรมข้าวไร่เพื่อความมั่นคงด้านอาหาร และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในจังหวัดชุมพร พบว่า 1) การปลูกข้าวไร่มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ไม้แทงสัก กระบอหน้าข้าว และ แกะเก็บข้าว ภูมิปัญญาการปลูกมีการใส่เมล็ดพืชผักสวนครัวร่วมกับเมล็ดข้าวในการปลูกข้าวเพื่อจะได้เก็บผลผลิตอื่น ๆ ก่อนและหลังการเก็บข้าว ผู้ปลูกข้าวมีวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการผูกข้าวเพื่อการบูชาพระแม่โพสพ และการลงแขกปลูกข้าวและเก็บข้าวที่แสดงให้เห็นถึง ความมีน้ำใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 2) แบบแผนการผลิตการปลูกข้าวไร่ เริ่มด้วยการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกในเดือนกันยายนตุลาคม และเก็บเกี่ยวช่วงเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศของแต่ละปี การปลูกข้าว ไร่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันปลูกในพื้นที่สวนยางพาราและปาล์ม น้ำมันที่ปลูกใหม่ มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าว มีการอนุรักษ์ข้าวไร่พันธุ์พื้นเมืองพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก คือ พันธุ์ข้าวสามเดือน ภูเขาทอง เล็บนก ดอกขาม และนางครวญ 3) การสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาวัฒนธรรมข้าวไร่ มีเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ โดยมีกลุ่ม เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่บ้านสระขาวเป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแกนนำเครือข่ายจากเครือข่ายผู้ปลูกข้าว ไร่กลุ่มอื่น และมีการขยายผลการเรียนรู้แก่เยาวชนโดยมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นข้าวไร่ไปสู่วิทยาลัย

รุ่งนภา ตั้งจิตตเจริญกุล, วิชุดา กิจจรธรรม และ จันทร์เพ็ญ ตั้งจิตตเจริญกุล (2562: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษาฯ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านปัจจัยป้อน (Input) ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ 1.1) ด้านโครงสร้างรูปแบบเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.2) ด้านวัตถุประสงค์ร่วมกันของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.3) ด้านบทบาทหน้าที่ของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.4) ด้านงบประมาณ ประกอบด้วย

7 ตัวบ่งชี้ย่อย 2) ด้านกระบวนการ (Process) ประกอบด้วย 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ 2.1) ด้านการจัดตั้งเครือข่าย ประกอบด้วย 7 ตัวบ่งชี้ย่อย 2.2) ด้านบริหารจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย 13 ตัวบ่งชี้ย่อย 2.3) ด้านการดำรงเครือข่ายให้มีความยั่งยืน ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 3) ด้านผลลัพธ์/ ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ประกอบด้วย 13 ตัวบ่งชี้ย่อย

5.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ

สุรพล ชยภพ (2552: 347) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการดูแลผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมชมรมของผู้สูงอายุเป็นสิ่งจำเป็น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สูงอายุเกิดจากความเชื่อว่าจะสามารถชดเชยจากการหมดภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ รวมทั้งภาระในการเลี้ยงดูบุตรหลาน ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพบปะกับบุคคลอื่น เพื่อสร้างคุณค่าให้กับตนเอง มีปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนารูปแบบการดูแลผู้สูงอายุตั้งประเด็นดังต่อไปนี้ ประเด็นแรกรัฐมีข้อจำกัดในการดูแลผู้สูงอายุหลายเรื่อง เริ่มตั้งแต่นโยบายครอบคลุม กลุ่มเครือข่ายกว้างขวาง ผู้ปฏิบัติต้องตีความหมายเพื่อการทำงานที่ชัดเจน มีการจำกัดในเรื่องงบประมาณ บุคลากร วิธีการบริหารจัดการทั้งระบบที่มีประสิทธิภาพ ทำให้การบริการผู้สูงอายุไม่ทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ประเด็นที่สององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ความสนใจ ความสำคัญ และการสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุค่อนข้างน้อย ประเด็นที่สามองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมีหน้าที่จัดกิจกรรมของผู้สูงอายุติดขัดเรื่องงบประมาณ ยังไม่มีแผนสำหรับผู้สูงอายุโดยตรง ผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนารูปแบบการดูแลผู้สูงอายุนั้น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรเปลี่ยนมุมมองต่อผู้สูงอายุใหม่เริ่มจากผู้สูงอายุเอง จากเดิมที่เคยมองว่าตนเองไร้ค่ารอแต่ความช่วยเหลือ ควรเปลี่ยนเป็นมองเห็นคุณค่าและมั่นใจในศักยภาพตนเองในการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้ลูกหลาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมของครอบครัว เปลี่ยนมุมมองของผู้สูงอายุให้เป็นต้นแบบวิถีชีวิตชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน กำหนดนโยบายการดูแลผู้สูงอายุโดยเริ่มต้นจากตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชน และการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเอง รวมทั้งองค์กรสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุด้วยการใช้ทุนทางสังคมแบบพหุภาคี

ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ (2555: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า การเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ส่วนใหญ่เกิดจากการจัดตั้งขึ้นใหม่ภายใต้การดำเนินการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และมีการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการ รวมทั้งมีกฎระเบียบสำหรับใช้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศของการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ ได้แก่ การบริหารจัดการ และการดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นฐานในการพัฒนาตลาดน้ำ ส่วนปัจจัยหรือเงื่อนไขของการดำรงอยู่ของการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้ ได้แก่ 1) การมีสินค้าและบริการที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว

2) การส่งเสริมและสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) 3) การร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ 4) อัตลักษณ์และความแตกต่าง 5) การมีส่วนร่วม 6) การบริหารจัดการ และ 7) การประชาสัมพันธ์ สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับการดำเนินการ 10 ประการ ได้แก่ 1) กิจกรรม สินค้า บริการ และโครงสร้างพื้นฐาน 2) เครือข่ายการท่องเที่ยว 3) ฐานทรัพยากร 4) อัตลักษณ์ 5) การมีส่วนร่วม 6) การประชาสัมพันธ์ 7) กระบวนการเรียนรู้ 8) การบริหารจัดการ 9) วัฒนธรรมชุมชน และ 10) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยอาจเรียกรูปแบบนี้ว่า “A TRIP PLACE MODEL” ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผ่านการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผ่านการรับรองโดยเวทีประชาคม

ชญ์สิญจน์ สุขเสริม (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยาน วัตถุประสงค์คือ การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยาน โดยการรวบรวมเก็บข้อมูลกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหินผางาม ผลการวิจัยรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหินผางามของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ค่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการร่วมวางแผนมีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมปฏิบัติ ปัจจัยการร่วมรับประโยชน์ ปัจจัยการร่วมประเมินผล และปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อพิจารณาที่ปัจจัยการร่วมปฏิบัติ พบว่ามีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมรับประโยชน์ ปัจจัยการร่วมประเมินผล และปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ นอกจากนี้พบว่าปัจจัยการร่วมรับประโยชน์มีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมประเมินผล และปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหินผางามของผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน พบว่า ค่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการร่วมวางแผนมีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมปฏิบัติ ปัจจัยการร่วมประเมินผล ปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่มีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมรับประโยชน์และเมื่อพิจารณาที่ปัจจัยการร่วมปฏิบัติมีพบว่าอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมประเมินผล และปัจจัยการร่วมประเมินผลมีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ไม่มีอิทธิพลต่อปัจจัยการร่วมรับประโยชน์และปัจจัยการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหินผางาม พบว่าความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สวนหินผางาม ในระดับมากที่สุดในด้านแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหิน ผางามยังคงความเป็นธรรมชาติ อยู่ในสภาพดี ร้อยละ 54.70 รองลงมาในด้านการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการให้บริการทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและหวงแหนสถานที่ท่องเที่ยว ร้อยละ 48.90 การประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมพาทิกมีการทดสอบความรู้ความเข้าใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทนอุทยานสวนหิน ผางาม ผลจากการศึกษา

พบว่าหลังการอบรมพบว่า ผู้เข้ารับการอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมค่าเฉลี่ยสูงขึ้นกว่า ก่อนเข้ารับการอบรมการประเมินการมีส่วนร่วมในการประชุม 3 ด้านทั้งในช่วงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตพบว่ามีความเห็นของทั้งสามด้านคือ ตนเอง เพื่อน และผู้อำนวยการความสะดวกพบว่าไม่มีความแตกต่างกันและยังพบว่าความสอดคล้องของความคิดเห็นของผู้ส่วนมีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวนอุทยานสวนหิน ผางามมีความคิดเห็นสอดคล้อง ในระดับมากที่สุด คือ ในด้านทุกฝ่ายตั้งแต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผู้ประกอบการธุรกิจชุมชน จนถึงประชาชนในท้องถิ่นทุกคนควรมีส่วนรับผลประโยชน์ร่วมกัน

โสภณ แท่งเพชร และคณะ (2557) ทำโครงการ “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมในระบบเกษตรชลประทานภาคเหนือเพื่อความมั่นคงอาหารของชุมชน” พบว่า บริบทการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ส่งผลกระทบต่อองค์กร เกษตรชลประทานและรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ทั้งด้านการขาดแคลนน้ำในการ ทำการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ความซับซ้อนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำภายใต้ การทำการเกษตรแบบเข้มข้นและหลากหลาย ความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำ การลดลงของ พื้นที่ทำการเกษตร และการขาดแคลนแรงงานในการทำกิจกรรมของระบบชลประทานซึ่งเป็นผลจาก การลดลงของจำนวนสมาชิก เกษตรกรผู้ใช้น้ำและการขยายตัวของแรงงานนอภาคเกษตร ซึ่งทางองค์กรชลประทานได้พยายามปรับตัวเพื่อความยั่งยืนของระบบชลประทานโดยการพึ่งพา ทรัพยากรจากภายนอก โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อระดมทรัพยากรจากภายนอกมา ใช้ในระบบชลประทานและเพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ของระบบ ชลประทานเพื่อคงความเป็นอิสระในการบริหารจัดการขององค์กรชลประทานภายใต้กระแส การเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามเนื่องจากองค์กรชลประทานเป็นองค์กรชุมชน (community based organization) ที่ไม่มีสถานภาพทางกฎหมายจึงไม่สามารถระดมทรัพยากรจากภายนอกได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในบางกรณียังถูกแทรกแซงจากการเมืองท้องถิ่นนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำ ท้องถิ่นและหัวหน้าองค์กรชลประทานและผู้นำท้องถิ่นที่เป็นผู้นำทางการเข้ามามีบทบาทในการบริหาร จัดการระบบชลประทาน

นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาแบบขีดความสามารถ ในการแข่งขันทางการตลาดของ ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด เพื่อรองรับประชาคมอาเซียน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการณ์และความต้องการการพัฒนา การแข่งขันทางการตลาดของผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวทางเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัดเพื่อรองรับประชาคมอาเซียนเพื่อวิเคราะห์และสร้างรูปแบบ การพัฒนาขีดความสามารถทางการตลาดของผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวทาง เศรษฐกิจสร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด เพื่อรองรับประชาคมอาเซียน นำเสนอรูปแบบ

การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดของผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด เพื่อรองรับประชาคมอาเซียนและนำประเมินและปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดของผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด ผลการศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมของทวารวดี 4 จังหวัดมีความพร้อมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่มีจุดอ่อนในเรื่องของการพัฒนาการตลาด และการประชาสัมพันธ์เชิงรุกที่ต้องมีการดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง แนวโน้มที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในทวารวดี 4 จังหวัดเพิ่มมากขึ้น ระดับแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัด ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางการตลาดท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รูปแบบมีชื่อเรียกว่า “DVARAVATI Model” ได้แก่

- 1) D= Difference Marketing (การตลาดที่แตกต่าง)
- 2) V= Visual for Variabl (การมองอย่างรอบด้าน)
- 3) A=Attraction Of Touris (ความดึงดูดใจของการท่องเที่ยว)
- 4) R=Responsibility for Community (ความรับผิดชอบต่อชุมชน)
- 5) A=Amenity in Tourism (ความประทับใจในการท่องเที่ยว)
- 6) V=Variousness of Market Tourism (ความหลากหลายของตลาดการท่องเที่ยว)
- 7) A=Activity Marketing (กิจกรรมทางการตลาด)
- 8) T=Technology for Tourism (เทคโนโลยีเพื่อการท่องเที่ยว)
- และ 9) I=Information System for Marketing (ระบบข้อมูลข่าวสารทางการตลาด)

เทอดเกียรติ วงศาโรจน์ (2557) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์เพื่อป้องกันอาชญากรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ของการปฏิบัติและมวลชนสัมพันธ์ในการป้องกันอาชญากรรม 2. เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์เพื่อป้องกันอาชญากรรม พบว่า รูปแบบฯ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน (Bang Pae Model) คือ 1) การสร้างผู้นำ (Build a Leader: B) 2) กำหนดเป้าหมาย (aim: A) 3) สร้างเครือข่าย (Network: N) 4) เป้าหมาย (Goals: G) 5) มีกระบวนการ (Procedure: P) 6) บรรลุผล (Achieve: A) 7) การประเมินผล (Evaluation: E)

รุ่งนภา ปุณยานุเดช (2557: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการฝึกงานในสถานประกอบการสำหรับนักศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของวิทยาลัยอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ที่ได้เสนอแนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการฝึกงาน พบว่า การวางแผน ควรจัดให้มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ขอบเขตการดำเนินงานและวิธีประเมินผล การจัดการเครือข่ายฝึกงานให้มีโครงสร้างชัดเจนและเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนทักษะวิชาชีพที่เหมาะสม ผู้บริหารเครือข่ายมีความชัดเจน มีเอกภาพ นำอย่างมีทิศทาง และมีทักษะในการบริหารความขัดแย้ง และการติดตามและประเมินเครือข่าย และรูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการฝึกงานในสถานประกอบการสำหรับนักศึกษา ประกอบด้วย

3 องค์ประกอบ คือ 1. แนวคิดพื้นฐาน หลักการ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 2. องค์ประกอบการบริหารจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย การวางแผนเครือข่ายการฝึกงาน การจัดเครือข่ายการฝึกงาน ภาวะผู้นำของผู้บริหารเครือข่ายการฝึกงาน และการกำกับติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของเครือข่ายการฝึกงาน และ 3. เงื่อนไขความสำเร็จ ประกอบด้วย ปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านงบประมาณ และปัจจัยด้านนโยบาย

นพชัย ฟองอิสสระ (2559: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและโฮมสเตย์ กลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบ้านสองแควพัฒนา ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า การสร้างเครือข่ายทางสังคมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและโฮมสเตย์ บ้านสองแควพัฒนา ถูกสร้างผ่านความเชื่อและพิธีกรรมของชาติพันธุ์อาข่าแบบดั้งเดิมและถูกขับเคลื่อน โดยเทศบาลตำบลแม่ยาว ตามโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวตำบลแม่ยาว นอกจากนี้อดีตผู้นำชุมชนซึ่งเป็นอาสาสมัครได้ผลักดันโครงการดังกล่าว ร่วมกับภาครัฐให้เกิดขึ้น ส่งผลให้การสร้างเครือข่ายทางสังคมการท่องเที่ยววัฒนธรรมและโฮมสเตย์ของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบ้านสองแควพัฒนา เกิดขึ้น ในปี พ.ศ. 2556 และเปิดรับนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้าน ในปี พ.ศ.2557 ภายใต้วิธีนํ้าการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแสดง อย่างไรก็ตามในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2558 ความร่วมมือต่อกิจกรรมในชุมชนของชาวบ้านได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวครั้งใหญ่ โดยเปลี่ยนความเชื่อดั้งเดิมสู่การรับความเชื่อศาสนาคริสต์ เนื่องจากข้อจำกัดของกฎระเบียบสังคมอาข่าไม่สอดคล้องต่อการดำเนินชีวิตประจำวันและเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาโดยการใช้ศาสนาเป็นหนทางปรับตัวสู่กระแสทุนนิยม แม้ว่าจะมีการละทิ้งกฎอาข่าแต่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่นั้น ถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์แบบทางการด้วยมติจากวาระการประชุมเพื่อให้กิจกรรมในสังคมดำเนินต่อไป

นุชรรัตน์ นุชประยูร (2559: 173) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสอนเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อตนเอง สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนารูปแบบการสอนเพื่อพัฒนาเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อตนเอง สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี พบว่า 1. รูปแบบการสอนเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อตนเอง สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี ที่พัฒนาขึ้นมีชื่อเรียกว่า “PGARR Model” ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 เสนอสถานการณ์จูงใจ (Situation persuasion) ขั้นที่ 2 กำหนดเป้าหมายดำเนินการ (Goals determination) ขั้นที่ 3 เสริมสร้างด้วยการปฏิบัติ (Action enhancement) ขั้นที่ 4 เสนอความคิดสะท้อนกลับ (Reflection provision) และขั้นที่ 5 สำนักรับผิดชอบต่อตนเอง (Self-responsibility awareness) 2. ค่าเฉลี่ยคะแนนของคะแนนที่เกิดขึ้น ระหว่างการใช้รูปแบบการสอนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) มีแนวโน้มของพัฒนาการความรับผิดชอบต่อตนเองของผู้เรียนสูงขึ้น ระดับความพึงพอใจของนักศึกษาที่เรียนจากรูปแบบการสอนฯ พบว่า นักศึกษามีความพึงพอใจต่อรูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้นในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 4.21

5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Pustak (1999) ศึกษาเรื่อง “Determinants of household food security under subsistence agriculture in the mid hill of Eastern Nepal” เพื่อทราบถึงปัจจัยที่กำหนดความมั่นคงทางอาหารภายใต้ระบบการผลิตแบบยังชีพ โดยใช้แนวความคิดที่ว่า การมีและสามารถหาอาหารเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่บ่งบอกถึงความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ทำการสำรวจในหมู่บ้าน Fakchamara ในภูเขาตอนกลางทางด้านตะวันออกของประเทศเนปาล โดยทำการวิเคราะห์จากการเก็บข้อมูลแบบ cross sectional survey จำนวนทั้งหมด 135 ครัวเรือน ใช้วิธีการสุ่มแบ่งชั้นร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ และการสนทนากับกลุ่มเกษตรกร ผลการศึกษาพบว่ามีความแตกต่างอย่างชัดเจน ในด้านการมีและสามารถหาอาหารของครัวเรือน ปริมาณแคลอรีโดยเฉลี่ยที่ครัวเรือนได้รับมีค่าเท่ากับ 2,414 กิโลแคลอรี/ ผู้ใหญ่ 1 คน / วัน ซึ่งใกล้เคียงกับระดับความต้องการปริมาณในระดับยังชีพ คือ 2,500 กิโลแคลอรี/ ผู้ใหญ่ 1 คน / วัน อย่างไรก็ตาม มากกว่าร้อยละ 40 ของครัวเรือนอยู่ในภาวะที่ต่ำกว่าระดับความมั่นคงทางอาหารอย่างรุนแรงโดยได้รับอาหารน้อยกว่าร้อยละ 80 ของระดับที่เพียงพอต่อการยังชีพ และพบว่าครัวเรือนพึ่งพาผลผลิตในไร่นาตัวเองเพื่อเป็นอาหารโดยธัญพืชที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวโพด และข้าวฟ่าง เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญที่ให้พลังงานมากกว่าร้อยละ 90 ของพลังงานในอาหารประจำวันของครัวเรือน นอกจากนี้ยังใช้การวิเคราะห์หุ้แบบถดถอย Generalized Least Square (GLS) ในรูปสมการ semi-Log เพื่อหาความสัมพันธ์ของตัวแปรทางด้านประชากรและ ทรัพยากรความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ซึ่งวัดโดยการแปลงปริมาณการบริโภคของครัวเรือนเป็นพลังงาน ผลการวิเคราะห์พบว่า R² มีค่าเท่ากับ 0.59 โดยมีพื้นที่ถือครองในการเกษตร (เฮกตาร์ ต่อคน) จำนวนสัตว์เลี้ยงที่ครอบครองต่อคน และสัดส่วนของผู้หญิงที่ทำงานได้ต่อสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน และการยอมรับพันธุ์พืชใหม่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดความมั่นคงทางอาหารอย่างมีนัยสำคัญ การศึกษานี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของกลุ่มผู้หญิงที่จะเป็นผู้ผลิตและผู้จัดการด้านความมั่นคงทางอาหารในสภาพขนาดจำกัดของที่ดิน ดังนั้นการปฏิรูปทางการเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การเกษตรผ่านเทคโนโลยีใหม่และการเพิ่มผลผลิตทั้งด้านพืชและสัตว์เป็นหนทางหนึ่งในการขจัดความไม่มั่นคงทางอาหารในพื้นที่ศึกษา

Tangka et al. (2002) ศึกษาเรื่อง “Food security effects of intensified dairying: evidence from the Ethiopian” เพื่อระบุถึงสถานะความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนที่ทำฟาร์มโคนม แบบเข้มข้นในพื้นที่เมืองอาดิสอาบีบา ประเทศเอธิโอเปีย ซึ่งเป็นพื้นที่ส่งเสริมระบบการผลิตฟาร์ม โคนมที่มุ่งตลาด (market-oriented dairy production: MODP system) โดยมีวัตถุประสงค์จำเพาะใน การศึกษาคือ เพื่อวัดผลต่อความมั่นคงทางอาหารจากการส่งเสริมเทคโนโลยีระบบการผลิตฟาร์มโคนมที่มุ่งตลาด ใช้การเก็บข้อมูลอนุกรมภาคตัดขวาง (Panel Data) ในปี 1999 จาก 56 ครัวเรือน แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ใช้โคลูกผสม (CBC) จำนวน 27 ครัวเรือน และกลุ่มที่ใช้โคพื้นเมือง (LBC)

จำนวน 29 ครัวเรือน เพื่อสำรวจข้อมูลครัวเรือนรายสัปดาห์ อันได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย ระบบการผลิต และจัดจำหน่ายของผลิตภัณฑ์นม และการจัดการแรงงานในฟาร์ม ข้อมูลรายเดือน ได้แก่ การได้รับอาหาร และข้อมูลรายปี ได้แก่ ลักษณะประชากร ขนาดฟาร์ม ปริมาณผลผลิต และระยะทางถึงตลาด การวิเคราะห์ส่วนเกินตลาดชี้ว่าครัวเรือนที่ใช้โคลูกผสมนั้นมีบทบาทในเศรษฐกิจการค้ามากกว่า รายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนกลุ่มนี้จะมาจากการค่าน้ำนมดิบ ผลิตภัณฑ์จากนม ผลิตภัณฑ์จากอาหารส่วนเกิน และครัวเรือนที่ใช้โคลูกผสมยังเป็นตลาดใหญ่ในการซื้ออาหารโดยมีมูลค่าตลาดอาหารสูงกว่ากลุ่มที่ใช้โคพื้นเมืองถึงร้อยละ 82 และใช้สมการถดถอย (regression analysis) ในการประมาณค่าปัจจัยที่มีผลต่อฟังก์ชันการบริโภคอาหาร ฟังก์ชันการได้รับพลังงานแคลอรีและฟังก์ชันส่วนเกินตลาด ผลการศึกษาพบว่า ระบบการผลิตฟาร์มโคนมที่มุ่งตลาดนั้นมีนัยสำคัญในทิศทางบวกต่อความมั่นคงของอาหารและการผลิตอาหารซึ่งเป็นผลโดยตรงจากรายได้และความมั่งคั่ง รายได้มีนัยสำคัญในทิศทางบวกต่อการบริโภคอาหาร ขนาดครัวเรือนมีนัยสำคัญในทิศทางตรงข้ามกับการบริโภคอาหาร โดยที่ครัวเรือนกลุ่ม CBC บริโภคพลังงานแคลอรีมากกว่าครัวเรือนกลุ่ม LBC โดยเฉลี่ยสูงกว่าถึงร้อยละ 30 (หน่วยแคลอรี/คน/วัน) และมูลค่าส่วนเกินตลาดของกลุ่ม CBC สูงกว่ากลุ่ม LBC ถึงร้อยละ 80 ดังนั้นผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีระบบการผลิตฟาร์มโคนมที่มุ่งตลาด (MODP) นั้นมีผลทำให้รายได้และมูลค่าสัตว์เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการทำฟาร์มโคนมแบบเข้มข้นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยยกระดับการได้รับพลังงานแคลอรีในครัวเรือนกลุ่ม CBC เท่านั้น แต่ส่วนเกินตลาดนั้นของกลุ่มยังช่วยเสริมสร้างสารอาหารให้กับครัวเรือนที่ไม่ได้ทำฟาร์มโคนมด้วย

Kirkpatrick and Tarasuk (2003) พบว่า ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยในประเทศแคนาดา มีการเข้าถึงอาหารอย่างจำกัดเมื่อเทียบกับครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่า กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้น้อยจะซื้ออาหาร เช่น นม ผัก ผลไม้ เป็นต้น ในปริมาณที่น้อยกว่าครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่า ส่วน Adebayo (2012) พบว่า การมีรายได้น้อยมีผลทำให้ครัวเรือนเกษตรกรในประเทศไนจีเรีย ไม่มีความมั่นคงทางอาหาร

Wye and Kent (2005) จากบทความเรื่องเป้าหมายของระบบอาหารและการพัฒนาความยั่งยืนต่อการดำเนินการในประเด็นธัญญาหาร ได้กล่าวถึงความไม่มั่นคงของอาหารและความไม่ยั่งยืนของอาหารเป็นผลมาจากหลายปัจจัยในหลายปัจจัยนั้นส่วนหนึ่งมาจากการครอบคลุมของลักษณะข้อโต้แย้งในเรื่องความมั่นคงทางอาหารระหว่างซีกโลกเหนือและใต้ในเนื้อหาและความแน่นอนของสัดส่วน เพราะว่าการเกษตรและพื้นที่ในการเกษตรเป็นส่วนหนึ่งของหลายปัจจัยที่ต้องศึกษา ซึ่งเป็นผลกระทบจากหลายประเทศในระยะอันสั้นในอนาคต เกิดจากการเสื่อมโทรมของประชากรและเศรษฐกิจ ในชนบทการเปลี่ยนแปลงของอาหารและนโยบายการค้า การกังวลเรื่องการระบาดของโรค ความปลอดภัยและการใช้เทคโนโลยีใหม่ และการขัดแย้งเรื่องขบวนการของอาหารและบทบาทของธุรกิจในอนาคต ยูเคนและยุโรปให้ความสำคัญของบทบาทซีกโลกเหนือและใต้

ในเรื่องการค้าขายอาหารและการพัฒนานโยบาย ประเด็นสำคัญที่ศึกษาในเรื่องการให้ผลตอบแทนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตร อาหารและสิ่งแวดล้อมความมั่นคงของอาหารและความยั่งยืนของเกษตรจะรวมถึงหน่วยงาน

Thiengkamol (2005) พบว่า การสร้างความมั่นคงให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนได้นั้นประชาชนในชนบทจะสร้างพลังความเข้มแข็งได้โดย พัฒนาขบวนการสร้างการเรียนรู้ให้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในผู้นำ รวมทั้งเพิ่มผู้นำที่มีความสามารถในชุมชน ความสามารถและความยั่งยืนของผู้นำในชุมชนที่เข้มแข็ง ไม่เพียงแต่เป็นผู้นำที่เข้มแข็งอย่างเดียว แต่ต้องมีความสามารถที่กำหนดจะนโยบายและปรับแผนการปฏิบัติได้ตามสถานการณ์ต่าง ๆ มีความสามารถในการตัดสินใจและการปฏิบัติด้านต่าง ๆ รวมถึงการสื่อสารสองทางที่สามารถชักจูงใจคนในชุมชนนั้นให้มีส่วนร่วม

Raphael and Matin (2009) ศึกษาเรื่อง “Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria” เพื่อทราบถึงบทบาทของรายได้นอกฟาร์มต่อความมั่นคงทางอาหารและ โภชนาการในชนบท ซึ่งดำเนินการระหว่างเดือนเมษายน-สิงหาคมในปี 2006 ในรัฐการา (Kwara) ของไนจีเรีย เป็น 1 ใน 6 รัฐที่ยากจนที่สุดและพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันทางเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่มากเนื่องจากประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์และเป็นรัฐที่เชื่อมระหว่างพื้นที่ภาคเหนือและภาคใต้ในไนจีเรีย โดยเก็บข้อมูลตัวอย่างด้วยเทคนิคแบบสุ่ม จำนวน 220 ครัวเรือน ใน 40 หมู่บ้านจาก 8 เขตการปกครองท้องถิ่น ทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน และแบบสอบถามแบบมีโครงสร้างเพื่อให้ได้ข้อมูล ค่าใช้จ่าย การบริโภค รายได้ในและนอกฟาร์ม ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือน และบทบาทของสถาบันต่าง ๆ ใช้การพรรณนาและเศรษฐกิจมิติต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์สมการถดถอยกำลังสองน้อยที่สุด (Ordinary least square regression: OLS) เพื่อตรวจสอบกลไกของรายได้นอกฟาร์มมีผลต่อปริมาณแคลอรีและสารไมโครอาหาร คุณภาพอาหารและพัฒนาการทางร่างกายของเด็ก โดยนำข้อมูลการบริโภคอาหารที่คำนวณในรอบ 7 วัน ครอบคลุมอาหาร 105 รายการ เสริมด้วยการวัดสัดส่วนร่างกาย (น้ำหนัก และส่วนสูง) ของเด็กก่อนวันเรียนจนถึงอายุ 60 เดือน จำนวน 127 คน จาก 220 ครัวเรือน ผลการศึกษาชี้ว่ารายได้นอกฟาร์มมีส่วนในการจัดหาแคลอรีเพิ่มขึ้นในระดับครัวเรือนและผลทางบวกต่อความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการอาหาร นอกจากนี้ผลการศึกษาชี้ว่ารายได้นอกฟาร์มสนับสนุนให้เกิดการผลิตที่เข้มข้นมากกว่าเดิม ผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้นและมีรายได้ในฟาร์มที่เพิ่มขึ้นด้วยการลดข้อจำกัดในด้านเงินทุนในการผลิตเกษตร ดังนั้นการพัฒนาครัวเรือนที่ยากจนให้มีรายได้สู่ภาคการเกษตรเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถร่วมลดปัญหาความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการในพื้นที่ชนบทได้

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยในลักษณะของพหุกรณีศึกษา (multi-case study) ซึ่งเป็นวิธีที่มีลักษณะสำคัญคือ เป็นการแสวงหาความรู้โดยพิจารณาจากปรากฏการณ์ทางสังคมตามสภาพความเป็นจริงเพื่อความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์นั้น ๆ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องอย่างหลากหลายจากกรณีที่แตกต่างกัน (Negative Case) และอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ก็คือการจัดการเครือข่ายความมั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ เพื่อที่จะนำไปสู่รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยมีวิธีรายละเอียดการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ผู้วิจัยได้วางแผนขั้นตอนการวิจัยเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และศึกษาปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

สามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยได้ดังภาพที่ 7

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และศึกษาปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยในลักษณะของพหุกรณีศึกษา (multi-case study) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ

1.1 การเลือกพื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยพหุเทศกรณีศึกษา (Multisite Multi-case) ดังนั้นในการวิจัยผู้วิจัยจึงต้องทำการคัดเลือกพื้นที่เพื่อเป็นสนามในการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ดังต่อไปนี้

- 1) ภาคเหนือ คือ ชุมชนบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
 - 2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ชุมชนบ้านค่าน้อย ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น
 - 3) ภาคกลาง คือ ชุมชนหนองสาหร่าย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
 - 4) ภาคใต้ คือ ชุมชนลิเล็ด ตำบลลิเล็ด อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- โดยในการเลือกพื้นที่วิจัยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลบริบทชุมชน การจัดการเครือข่ายชุมชน เครือข่ายความมั่นคงทางอาหาร โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2) การคัดเลือกกรณีศึกษา

2.1) หลักเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา

2.1.1) เป็นชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายจาก 4 ภูมิภาคของประเทศ ซึ่งการแบ่งภูมิภาคโดยใช้เกณฑ์การแบ่งกลุ่มวัฒนธรรม ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้

2.1.2) เป็นชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายที่ได้รับการยอมรับ/หรือ ได้รับรางวัลให้เป็นต้นแบบเกี่ยวกับการจัดการความมั่นคงทางอาหาร

2.1.3) เป็นชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายที่มีกิจกรรม/กระบวนการดำเนินการด้านความมั่นคงทางอาหาร

2.2) การคัดเลือกชุมชน

ผู้วิจัยได้คัดเลือกกรณีศึกษาโดยศึกษาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) มูลนิธิชีววิถี จากนั้นนำมาจัดกลุ่มแยกชุมชนท้องถิ่นตามภูมิภาค เพื่อคัดเลือกให้ได้ 1 ชุมชนท้องถิ่น/เครือข่าย ต่อ 1 ภูมิภาค และตรวจสอบความเหมาะสมทั้งโดยผ่านสื่อ เช่น ข่าวกิจกรรมผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงานและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องจนได้กรณีศึกษาจำนวน 4 ชุมชนท้องถิ่น/เครือข่าย เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยในการศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice) ที่ดี (Good Practice)

1.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้จะทำการศึกษาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในพื้นที่ 4 ชุมชนต้นแบบ โดยใช้วิธีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selective) มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน ราษฎรชาวบ้านบ้านหัวฟุ้ง รวมจำนวน 5 คน
- 2) ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน ราษฎรชาวบ้านบ้านคำแคนน้อย รวมจำนวน 3 คน
- 3) ประธานอาสาสมัครสาธารณสุข คณะกรรมการชุมชน ราษฎรชาวบ้านชุมชนหนองสาหร่าย รวมจำนวน 3 คน
- 4) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน ราษฎรชาวบ้านชุมชนลีเล็ด รวมจำนวน 4 คน

1.3 เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัยในขั้นตอนที่ 1 เป็น แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured Interview or Formal Interview) ประเด็นสนทนาพูดคุยในการเก็บข้อมูลเชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และศึกษาปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีขั้นตอนการดำเนินการ ได้ดังนี้

1.3.1 แบบสัมภาษณ์ (Interview)

- 1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งจากภายในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มการพัฒนา หรือกลุ่มวิจัยในชุมชน จากองค์กร/หน่วยงานภายในชุมชน และการรวบรวมภายนอกชุมชน เช่น การรวบรวมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง ห้องสมุดและเอกสารที่มีข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์

2) สร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured Interview or Formal Interview) โดยอาศัยกรอบแนวคิดในการวิจัยและผลการสังเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเป็นแนวทางสร้างแบบสัมภาษณ์ตามประเด็นการศึกษาเป็นลักษณะคำถามปลายปิดเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก (In-depth Interview) โดยจะใช้ในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบคำถามการวิจัยโดยเลือกสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แก่ ผู้นำชุมชน/เครือข่ายชุมชน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน/ หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์ ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน/นักวิชาการ และ/หรือตัวแทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชน/ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มีเนื้อหาและรายละเอียดประกอบด้วย

(1) ข้อมูลชุมชน ประวัติความเป็นมา ลักษณะกายภาพ สภาพทางเศรษฐกิจ วิถีวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

(2) กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน สาเหตุ/ความเป็นมา หลักการบริหาร การดำเนินงาน ผู้มีบทบาทสำคัญ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร

(3) วิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไขที่เอื้อให้เครือข่ายชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการความมั่นคงทางอาหาร

(4) วิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้เครือข่ายชุมชนมีอุปสรรคต่อการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทาง

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินการ และรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

3) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุง

4) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

5) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้ว เสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาคุณภาพของแบบสัมภาษณ์

6) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงและมีความถูกต้องแล้วไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

1.3.2 แบบสังเกต (Observation)

แบบสังเกตที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารแต่ละแห่งในแต่ละภาค รวมทั้งการเข้าไปบูรณาการตัวผู้วิจัยลงพื้นที่และเข้าไปเรียนรู้สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละภาค ตลอดจนการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกมากขึ้น โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งจากภายในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มการพัฒนา หรือกลุ่มวิจัยในชุมชน จากองค์กร/หน่วยงานภายในชุมชน และการรวบรวมภายนอกชุมชน เช่น การรวบรวมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง ห้องสมุดและเอกสารที่มีข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2) นำข้อมูลจากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารมาสังเคราะห์และออกแบบในการสร้างแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพื่อใช้สังเกตในชุมชนที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยมีประเด็นในการสังเกต ดังนี้

(1) สถานที่และบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา เช่น ที่ตั้ง สภาพแวดล้อมของชุมชน ทรัพยากรของชุมชน การบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

(2) บุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน/เครือข่ายชุมชน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ประชาชนชาวบ้าน/ หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์ ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน/ นักวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่าย/ความมั่นคงทางอาหาร

(3) ความเป็นมาและพัฒนาการของเครือข่ายชุมชน เช่น วิถีชีวิต กฎเกณฑ์ ระเบียบและแนวปฏิบัติในชุมชน

(4) การเกิดขึ้น การดำเนินไปและการคลี่คลายของปรากฏการณ์

(5) กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มและเครือข่าย สังเกตจากกิจกรรมประจำวันของคนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

(6) รายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและผลที่ตามมา

3) นำแบบสังเกตที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุง

4) นำแบบสังเกตมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

5) นำแบบสังเกตที่ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้ว เสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาคุณภาพของแบบสังเกต

6) นำแบบสังเกตที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นที่ได้รับการปรับปรุงและมีความถูกต้องแล้ว ไปเก็บข้อมูลในชุมชนที่ทำการวิจัย

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.4.1 ทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปมอบให้กับบุคคลหรือหน่วยงานที่จะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านหัวทุ่ง 2) ชุมชนบ้านค้ำน้อย 3) ชุมชนหนองสาหร่าย 4) ชุมชนลิเล็ด

1.4.2 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะของเครื่องมือแต่ละประเภท

1.4.3 ทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการใช้เครื่องมือแต่ละประเภทไม่ว่าจะเป็นแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต ประเด็นการสนทนาพูดคุย

1.4.4 นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลในวิธีต่าง ๆ ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์สาระ สร้างข้อสรุป และเรียบเรียงนำเสนอข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ในรูปแบบวิธีพรรณนา (Description) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.5.1 การถอดความบันทึกเสียงของการสัมภาษณ์ออกมาเป็นภาษาเขียนด้วยผู้วิจัยรวมทั้งทวนความ กับเสียงบันทึกเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของการถอดความและศึกษาทำความเข้าใจเพื่อทำการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการจัดประเด็นความคิด วิเคราะห์ประเด็นสำคัญแล้วเขียนพรรณนา

1.5.2 วิเคราะห์/สังเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยนำเสนอในรูปแบบการบรรยายเป็นความเรียง และนำไปรวบรวมจัดหมู่ใหม่ตามกรอบเค้าโครงที่กำหนดไว้

1.6 การตรวจสอบข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนาพูดคุย ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) พร้อมทั้งใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation)

สำหรับการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ในการวิจัยครั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและเชื่อถือได้ (Valid and Reliable) เพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยการหาข้อมูลจากหลายฝ่ายหรือใช้วิธีการหลายวิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันจนกระทั่งได้ความคิดหรือข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นหรือเรื่องนั้น ๆ ออกมา (Share Subjectivity) ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจหรือรู้สึก กล่าวโดยสรุปสำหรับวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในการตรวจสอบข้อมูล

ได้แก่ 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) (Denzin, 1978: 294-304)

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้นั้นนั้นถูกต้องหรือไม่ โดยแหล่งที่พิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่

1.1) แหล่งข้อมูล จากเอกสารที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ เอกสารที่ชุมชนจัดทำขึ้น เอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำ และเอกสารจากแหล่งอื่น ๆ รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน คณะกรรมการ ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ

1.2) แหล่งสถานที่ จากการพื้นที่ศึกษาชุมชนต้นแบบ 4 ชุมชน และกลุ่มตัวอย่าง 100 ชุมชนจากทั่วประเทศ

1.3) แหล่งบุคคล จากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน/หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์ ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ นักวิชาการ และ/หรือตัวแทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชน/ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ จะเน้นการใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นหรือเรื่องเดียวกัน ถ้าผู้วิจัยพบว่าไม่ว่าจะใช้วิธีการใดในการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วได้ข้อค้นพบที่เหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้องซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะใช้การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนาพูดคุย เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการสอบถามซ้ำเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงภายในอีกครั้งหนึ่งอันจะทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด

2. การวิจัยเชิงปริมาณ

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1.1 ประชากร (Population)

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณครั้งนี้คือ ชุมชนที่ดี (Good Practice) จำนวน 128 ชุมชน จากทั่วประเทศที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียวปี 2542-2559 ของกลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน/เครือข่ายชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน/หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์หรือสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน/ประธานอาสาสมัครสาธารณสุข และ นักวิชาการ

2.1.2 กลุ่มตัวอย่าง (Sample)

สำหรับขนาดของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) ที่ได้จากการเปิดตารางกำหนดขนาดตัวอย่าง Krejcie and Morgan (1970: 607-610) จากประชากร 128 ชุมชนได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างคือ 97 ชุมชน แต่เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูลผู้วิจัยและผลการศึกษาที่น่าเชื่อถือผู้วิจัยกำหนดให้ขนาดกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 100 ชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน/เครือข่ายชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน/หัวหน้ากลุ่มหรือประธานศูนย์หรือสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ผู้นำกลุ่มทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน/ประธานอาสาสมัครสาธารณสุข และนักวิชาการ

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaires) ประกอบด้วยคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) และคำถามปลายปิด (Close-Ended Questions) เพื่อศึกษาสถานการณ์ของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จและปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

2.2.1 ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

2.2.2 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมาสร้างแบบสอบถามโดยให้ครอบคลุมในประเด็นที่ทำการวิจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ การสมรส ภูมิลำเนา การศึกษาสูงสุด ตำแหน่ง/บทบาท ประสบการณ์ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น แหล่งอาหารในชุมชนท้องถิ่น ประเภทของเครือข่าย ซึ่งเป็นลักษณะคำถามแบบสำรวจรายการ (Check List)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นลักษณะคำถามแบบมาตราประเมินค่า (Rating Scale) จะใช้มาตราประเมินค่าตามแบบของลิเคิร์ต (Likert's Rating Scale) ที่มีระดับของการประเมิน 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: 72-74) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังต่อไปนี้

มากที่สุด	คิดเป็นคะแนน	5 คะแนน
มาก	คิดเป็นคะแนน	4 คะแนน
ปานกลาง	คิดเป็นคะแนน	3 คะแนน
น้อย	คิดเป็นคะแนน	2 คะแนน
น้อยที่สุด	คิดเป็นคะแนน	1 คะแนน

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในภาพรวมและจำแนกตามรายข้อคำถามใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลตามแนวคิดของเบสต์ (Best, 1981: 179-187) ดังต่อไปนี้

คะแนนเฉลี่ย	4.50 - 5.00	หมายถึง	มากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย	3.50 - 4.49	หมายถึง	มาก
คะแนนเฉลี่ย	2.50 - 3.49	หมายถึง	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	1.50 - 2.49	หมายถึง	น้อย
คะแนนเฉลี่ย	1.00 - 1.49	หมายถึง	น้อยที่สุด

ตอนที่ 3 บัณฑิต/เจ๊อนไซ ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร เป็นข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำเสนอเป็นรูปแบบตารางและความเรียง

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินการ และรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร เป็นข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำเสนอเป็นรูปแบบตารางและความเรียง

2.3 การตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถาม

2.3.1 นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบเพื่อให้ข้อเสนอแนะและนำมาปรับปรุงแก้ไข

2.3.2 นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้ว เสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาคุณภาพของแบบสอบถามใช้วิธีการตรวจสอบความเป็นปรนัย (Objectivity) ซึ่งดูจากการความชัดเจนของข้อคำถามและคำตอบ และการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (Content Validity) และภาษาโดยการพิจารณาจากนิยามเชิงทฤษฎีและนิยามศัพท์เฉพาะโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายชุมชน / ความมั่นคงทางอาหารและมีประสบการณ์ด้านการทำวิจัยทำการตรวจสอบ รวมทั้งตรวจสอบมีตารางแสดงประเด็นที่ต้องการวิจัยควบคู่กับข้อคำถามว่าแบบสอบถามนั้นมีความครบถ้วนสมบูรณ์ ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดหรือไม่ รวมถึงการพิจารณาความเป็นปรนัย (Objectivity) ในความชัดเจนของข้อคำถามและคำตอบว่าเข้าใจตรงกันหรือไม่ซึ่งในการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (Content Validity)

ซึ่งมีเกณฑ์ในการให้คะแนนดังต่อไปนี้

- +1 รู้สึกแน่ใจว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในประเด็นที่ต้องการวิจัย
- 0 รู้สึกไม่แน่ใจว่าข้อคำถามมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในประเด็นที่ต้องการวิจัย
- 1 รู้สึกแน่ใจว่าข้อคำถามไม่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในประเด็นที่ต้องการวิจัย

สำหรับสูตรการตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence: IOC) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

$$\text{สูตร IOC} = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC แทน ค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหาในประเด็นที่ต้องการวิจัย

$\sum R$ แทน ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด

N แทน จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

การแปลความค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence: IOC) คือ ข้อคำถามที่มีดัชนีความสอดคล้องตั้งแต่ 0.5-1.00 คัดเลือกไว้ใช้ได้ ข้อคำถามที่มีดัชนีความสอดคล้องต่ำกว่า 0.5 พิจารณาปรับปรุงหรือตัดทิ้ง ผลการตรวจสอบค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามได้ค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามมีค่าตั้งแต่ 0.60-1.00

2.3.3 นำแบบสอบถามที่ประกอบด้วยข้อคำถามที่ได้จากการวิเคราะห์ค่าดัชนีความสอดคล้องในข้อ 2.3.2 มาปรับปรุงแล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาและให้คำแนะนำ

2.3.4 นำแบบสอบถามที่ได้ไปหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มทดลอง คือ ชุมชนบ้านปากน้ำท่าทอง ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 30 ชุด โดยทดลองวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิดแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) และหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธีของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient)

การตรวจสอบค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับได้ความเชื่อมั่น (Reliability: r) ของกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 0.95

2.3.5 นำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปเก็บข้อมูลการวิจัย

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.4.1 ผู้วิจัยทำหนังสือถึงคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อออกหนังสือขอความร่วมมือกับบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถาม

2.4.2 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการส่งแบบสอบถามไปยังบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารและขอความอนุเคราะห์จากกลุ่มตัวอย่างให้ส่งแบบสอบถามกลับคืนมายังผู้วิจัยทางไปรษณีย์โดยผู้วิจัยติดแสตมป์ในแบบตอบกลับ

2.4.3 เก็บรวบรวมแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืน พบว่าได้รับข้อมูลจากทางไปรษณีย์จำนวน 82 ชุด จาก 100 ชุด คิดเป็นร้อยละ 82

2.4.4 คัดเลือกแบบสอบถามที่สมบูรณ์เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล

2.4.5 นำแบบสอบถามทั้งหมดที่ได้จากการคัดเลือกแล้วมาจัดระเบียบข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลในวิธีต่าง ๆ ทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดนำมาทำการวิเคราะห์สาระ สร้างข้อสรุป และเรียบเรียงนำเสนอข้อมูลในรูปแบบวิธีพรรณนา (Description) เพื่อนำไปสังเคราะห์โครงสร้างหรือยกวางรูปแบบต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.5.1 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับสถิติการวิจัยครั้งนี้ในส่วนของสถิติเชิงปริมาณใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย (Descriptive Statistics) ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้ในการวิจัยซึ่งวิธีการทางสถิติที่นำมาใช้ได้แก่

1) การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution) โดยนำเสนอข้อมูลทั้งในรูปแบบคำบรรยาย (Text Presentation) และแบบตารางแจกแจงความถี่ (Tabular Presentation)

2) การจัดตำแหน่งเปรียบเทียบ ได้แก่ ค่าร้อยละ

3) การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง (Central Tendency) ได้แก่ ค่ามัชฌิมคณิตหรือค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean)

4) การวัดการกระจาย (Measure of Variation) ได้แก่ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

การนำเสนอรูปแบบฯ จะแบ่งการดำเนินการศึกษาตามลำดับดังต่อไปนี้ 1) การยกร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร 2) การปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การยกร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่ได้จากการวิจัยในขั้นตอนที่ 1 มาสังเคราะห์เป็นร่าง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร การวิจัยในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนาพูดคุยโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน 4 ชุมชนจาก 4 ภาคของประเทศไทยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและมีความเที่ยงตรงซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2. การปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

เมื่อสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้สร้างแบบประเมินรูปแบบฯ ด้วยเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญประเมิน แบบประเมินประกอบด้วยมาตรฐาน 4 ด้าน (สุวิมล ว่องวานิช, 2549: 54 -56) คือ มาตรฐานความเป็นไปได้การนำไปปฏิบัติจริง (Feasibility Standards) มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards) มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards) มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards) จากนั้นนำร่างรูปแบบฯ ที่ได้เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 คน เพื่อตรวจสอบและให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยใช้แบบประเมิน ซึ่งมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

- 1) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านวิชาการ/ประสบการณ์การทำงานหรือการปฏิบัติงานเกี่ยวกับเครือข่ายชุมชน/ความมั่นคงทางอาหาร และ/หรือ
- 2) เป็นผู้มีความสำคัญ/มีผลงานเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายในด้านความมั่นคงทางอาหาร

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในขั้นตอนที่ 2 คือ แบบประเมินรูปแบบฯ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับรองรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

2.1.1 นำข้อมูลจากการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารในขั้นที่ 1 มาสังเคราะห์ และสร้างเป็นแบบประเมินและรับรองรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยมีลักษณะเป็นมาตราประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ รวมทั้งนำหลักแนวคิดของ Stufflebeam และคณะมาใช้ในการประเมินรูปแบบประกอบด้วยมาตรฐาน 4 ด้าน (สุวิมล ว่องวาณิช, 2549: 54-56) โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) มาตรฐานความเป็นไปได้การนำไปปฏิบัติจริง (Feasibility Standards)
- 2) มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standards)
- 3) มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standards)
- 4) มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standards)

แบบสอบถามเพื่อประเมินรูปแบบฯ การวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นการประเมินเกี่ยวกับรายละเอียดขององค์ประกอบรูปแบบโดยใช้แบบประเมินที่ผู้วิจัยได้สร้างและพัฒนาขึ้นซึ่งเป็นลักษณะคำถามแบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale) จะใช้มาตราประมาณค่าตามแบบของลิเคิร์ต (Likert's Rating Scale) ที่มีระดับของการประเมิน 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: 72-74) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังต่อไปนี้

มากที่สุด	คิดเป็นคะแนน	5 คะแนน
มาก	คิดเป็นคะแนน	4 คะแนน
ปานกลาง	คิดเป็นคะแนน	3 คะแนน
น้อย	คิดเป็นคะแนน	2 คะแนน
น้อยที่สุด	คิดเป็นคะแนน	1 คะแนน

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร เป็นข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questions) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำเสนอเป็นรูปแบบความเรียง

2.1.2 นำรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารที่ร่างขึ้นมาจัดลำดับข้อคำถามสร้างเป็นแบบประเมินเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาและตรวจสอบความเหมาะสมในการนำไปใช้

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การรับรองรูปแบบการวิจัยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการนำเสนอแบบประเมินรูปแบบให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 10 ท่าน ประเมินและรับรองรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยประเมินจากแบบรับรองรูปแบบมาตรฐานประเมินค่า (Rating scale) 5 ระดับรับรองความเป็นไปได้ในการนำไปใช้และนำมาปรับปรุงแก้ไขเพื่อเสนอต่อไป

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นตอนที่ 2 การปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีรายละเอียดการดำเนินการดังนี้

2.3.1 นำร่างรูปแบบไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 10 ท่าน ประเมินความเป็นไปได้ด้วยวิธีกำหนดน้ำหนักคะแนนเป็น 5 ระดับแบบมาตรฐานประเมินค่า (Rating Scale) จะใช้มาตรฐานประเมินค่าตามแบบของลิเคิร์ต (Likert's Rating Scale) ที่มีระดับของการประเมิน 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด, 2545: 72-74) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังต่อไปนี้

มากที่สุด	คิดเป็นคะแนน	5	คะแนน
มาก	คิดเป็นคะแนน	4	คะแนน
ปานกลาง	คิดเป็นคะแนน	3	คะแนน
น้อย	คิดเป็นคะแนน	2	คะแนน
น้อยที่สุด	คิดเป็นคะแนน	1	คะแนน

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในภาพรวมและจำแนกตามรายข้อคำถามใช้เกณฑ์ในการวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลตามแนวคิดของเบสต์ (Best, 1981: 179-187) ดังต่อไปนี้

คะแนนเฉลี่ย	4.50 - 5.00	หมายถึง	มากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย	3.50 - 4.49	หมายถึง	มาก
คะแนนเฉลี่ย	2.50 - 3.49	หมายถึง	ปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	1.50 - 2.49	หมายถึง	น้อย
คะแนนเฉลี่ย	1.00 - 1.49	หมายถึง	น้อยที่สุด

หลังจากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) ซึ่งแบบประเมินทุกข้อได้ค่าเฉลี่ยมากกว่า 3.50 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานไม่เกิน 1.00 ถือว่ารูปแบบใช้ได้

2.3.2 ผู้วิจัยประมวลผลของข้อเสนอแนะแล้วตีความในรูปการวิเคราะห์เนื้อหาและนำข้อเสนอแนะไปพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสมเป็นรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารต่อไป

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 2 ขั้นตอน ตามลำดับดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

มีรายละเอียดแบ่งเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบัน กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร จากชุมชนต้นแบบ (good practices) 4 ชุมชนจาก 4 ภาคของประเทศ

ตอนที่ 2 ผลการศึกษา องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารตามความคิดเห็นของนักวิชาการ

ตอนที่ 3 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนจากกลุ่มตัวอย่าง (good practices) 100 ชุมชน

ตอนที่ 1 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบัน และกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารจากชุมชนต้นแบบที่ดี (good practices) 4 ชุมชนจาก 4 ภาคของประเทศ

พื้นที่ศึกษาที่ 1 ชุมชนบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

1. บริบททั่วไปของชุมชน

1.1 ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ในอดีตหมู่บ้านหัวทุ่งตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านทุ่งละคร หมู่ 1 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เดิมเคยอยู่เป็นกลุ่มชนเดียวกันที่ขยายมาจากการที่คนพื้นราบเข้าไป

จับจองบุกเบิกในพื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณผืนป่าชายขอบผืนทางทิศตะวันตกของลำน้ำปิง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของดอยหลวงเชียงดาวในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งพื้นที่เดิมเป็นป่ารกทึบที่มีความอุดมสมบูรณ์ ตามประวัติหมู่บ้านเมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมาหมู่บ้านหนึ่งชื่อว่าหมู่บ้านทุ่งลัวะกอน เหตุที่ได้ชื่อว่าหมู่บ้านทุ่งลัวะกอนเนื่องจากชาวบ้านเป็นชาวลัวะชอบกินน้ำชาจากใบอ่อนของเมี่ยง และมีความนับถือพระฤๅษีที่จำศีลภาวนาในถ้ำหลวงเชียงดาว ชาวบ้านจึงนิยมนคอน (หาบ) น้ำเมี่ยงใส่กระบอกไม้ไผ่ไปถวายฤๅษีทุกครั้งเมื่อเดินผ่านทุ่งนา คำว่าลัวะกอนจึงหมายถึงชาวลัวะ ต่อมาได้แยกหมู่บ้านออกมาตามประกาศของจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2540 สาเหตุเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและชุมชนที่หนาแน่น ทำให้การดำเนินงานและการปกครองของผู้นำท้องถิ่นเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง อีกนัยหนึ่งการแยกหมู่บ้านสืบเนื่องมาจากการเกิดความขัดแย้งของระบบความคิดในการรักษาป่า โดยแบ่งเป็นสองความคิดคือ กลุ่มหนึ่งมีความคิดในการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิต อีกกลุ่มหนึ่งมีความคิดในการรักษาป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่า ฉะนั้นจึงทำการแยกเป็นสองหมู่บ้าน คือ หมู่บ้านทุ่งละครได้ถือสิทธิ์ในผืนนาส่วนใหญ่ และหมู่บ้านหัวทุ่งได้ถือสิทธิ์ในบริเวณป่าชุมชน ปัจจุบันทั้งสองหมู่บ้านใช้ทรัพยากรและร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมอย่างดี (หนึ่งฤๅษี ไชยเดช, 2554: 46-47)

คำขวัญชุมชนบ้านหัวทุ่ง “ป่าสวยน้ำ สมน้ำไพรขึ้นชื่อ เรื่องลือชาวเศรษฐกิจ วิถีชีวิต จักสาน สมานสามัคคี มีน้ำใจพัฒนา”

1.2 อาณาเขตของชุมชน

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านสหกรณ์ หมู่ที่ 8 ต.เมืองงาม อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านทุ่งละคร หมู่ที่ 1 ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงเชียงดาว บ้านถ้ำ หมู่ที่ 5 ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ชุมชนบ้านหัวทุ่ง มีพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านจำนวน 8,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย 2,000 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,136 ไร่ (พื้นที่นา 103.7 ไร่ พื้นที่ไร่ 147.5 ไร่) พื้นที่สวนป่าเพื่อการค้า 153.7 ไร่ พื้นที่สระน้ำ 3.25 ไร่ และพื้นที่ป่าชุมชน 4,458.54 ไร่ ภูมิประเทศของบ้านหัวทุ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มชายป่าของดอยหลวงเชียงดาว และดอยนาง มีภูเขาสูง ที่ราบ และเนินเขาบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง บริเวณต่าง ๆ มีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลาย เช่น ที่ราบน้ำท่วมไม่ถึงใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย ที่ราบน้ำท่วมถึงใช้เพาะปลูกข้าว และที่เป็นเนินเขามีลักษณะเป็นป่า เบญจพรรณ ป่าเต็งรังและป่าดิบเขา (กิงกาญจน์ ดันติวิมลกิจ, 2556: 50)

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

ชุมชนบ้านหัวทุ่งถูกโอบล้อมด้วยเทือกเขาทั้งดอยนางและดอยหลวงเชียงดาวจึงมีสภาพอากาศที่หนาวจัดในช่วงฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนตุลาคม-เดือนกุมภาพันธ์ มีหมอกปกคลุมทั้งบนยอดดอย และพื้นราบ ส่วนหน้าร้อนตั้งแต่เดือนมีนาคม-เดือนพฤษภาคม ในช่วงเช้าอากาศหนาว กลางวันอากาศร้อน และอากาศเย็นสบายในช่วงเย็น หน้าฝนเริ่มต้นประมาณเดือนมิถุนายน-เดือนกันยายน มีฝนตกชุกแต่ไม่เกิดปัญหาน้ำป่า เนื่องจากมีทรัพยากรป่าไม้คอยดูดซับน้ำไว้ อีกทั้งยังช่วยให้ทรัพยากรป่าไม้เจริญเติบโตได้ดีส่งผลให้เกิดผลผลิตจากป่าจำนวนมาก ช่วงฤดูฝนจึงเป็นฤดูที่ชาวบ้านสามารถนำผลผลิตจากป่า โดยเฉพาะหน่อไม้ เห็ด หรือผักต่าง ๆ มาจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดีเช่นกัน (สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้, 2551)

1.5 สภาพสังคม

1.5.1 ประชากรและครัวเรือน

ปัจจุบันมีครัวเรือนจำนวน 146 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมดจำนวน 645 คน แยกเป็นหญิง จำนวน 236 คน ชาย จำนวน 225 คน และเนื่องจากหมู่บ้านหัวทุ่งเป็นสังคมชนบทที่สืบเชื้อสายมาจากคนลัวะจึงมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติอย่างเหนียวแน่น พี่พาทอาศัยกันแบบพี่น้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เห็นได้จากจากการร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านด้วยความสมัครใจ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของสังคมชนบทและชุมชนได้มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น

1) กลุ่มผู้นำเกษตรกร	จำนวน	13 คน
2) กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์	จำนวน	71 คน
3) กลุ่มอาสาสมัคร อสม.	จำนวน	7 คน
4) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	จำนวน	69 คน
5) กลุ่ม กขคจ.	จำนวน	8 คน
6) กลุ่มโฮมสเตย์	จำนวน	5 คน
7) กลุ่มท่องเที่ยวบ้านหัวทุ่ง	จำนวน	10 คน
8) กลุ่มแก๊สชีวภาพบ้านหัวทุ่ง	จำนวน	17 คน
9) กลุ่มแม่เมืองแม่ฝาย	จำนวน	18 คน
10) กลุ่มป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง	จำนวน	90 คน
11) กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพรร	จำนวน	16 คน
12) กลุ่มเยาวชน	จำนวน	15 คน

สมาชิกในกลุ่มทางสังคมเหล่านี้จะทำหน้าที่ของตนและให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม กลุ่มแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่ใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรอันเดียวกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มีทั้งกลุ่มแก้มือแก่มือ กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพรรวมถึงกลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มสตรี/แม่บ้านและกลุ่มป่าชุมชนบ้านห้วยทุ่ง การที่กลุ่มมีความสัมพันธ์กันในเชิงการพึ่งพิงทรัพยากรป่าร่วมกัน สมาชิกของกลุ่มซึ่งก็คือคนในชุมชนจึงมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าอนุรักษ์ และไต่รตรงการใช้ประโยชน์อย่างระมัดระวัง จึงเป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนในลักษณะที่เป็นหน้าที่ ความรับผิดชอบและการใช้ประโยชน์ในฐานทรัพยากรเดียวกันเป็นสำนึกร่วมในการดูแลทรัพยากรของชุมชน (กิ่งกาญจน์ ต้นติวิมลกิจ, 2556: 51-52)

ที่ซึ่งนอกจากความหลากหลายของชาวบ้าน (ลัวะ ไทลื้อ และคนยอง) ความหลากหลายของพืชพรรณยังโดดเด่นควบคู่ไปกับวิถีชีวิตพื้นถิ่นด้วย ซึ่งได้มีการบริหารจัดการอย่างสอดคล้องกันจนสามารถสร้างมูลค่าทางความยั่งยืนต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งการร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชน การจัดตั้งกลุ่มสมุนไพรรวมถึงโครงการปลูกแฝกเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลุ่มโครงการแก๊สชีวภาพ โครงการปลูกกาแฟ และที่โดดเด่นอย่างยิ่งก็คือโครงการปลูกไม้เศรษฐกิจ

1.5.2 การตั้งบ้านเรือน

บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียวทำด้วยไม้ทั้งหลัง หรือปูน บริเวณบ้านมียุ่งฉากไม้ไผ่กั้นข้าว พืชผลผลิตทางการเกษตรหรืออุปกรณ์ทางการเกษตรจะตั้งบ้านเรือนติดบริเวณถนน

1.5.3 เส้นทางคมนาคมและการติดต่อกับภายนอก

ชุมชนบ้านห้วยทุ่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทาง 5 กิโลเมตร จากตัวอำเภอเชียงดาว ไปตามถนนเชียงใหม่ - ผาเงา แยกทางซ้าย เข้าบ้านทุ่งละครไปประมาณ 3 กิโลเมตร รวมระยะทางทั้งสิ้น 8 กิโลเมตร จากอำเภอเชียงดาว

1.6 สภาพเศรษฐกิจ และการบริโภคของชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยทุ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนาเป็นหลัก พืชหลักที่ปลูก ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดและถั่วเหลือง ส่วนอาชีพรอง คือ การรับจ้าง เกือบของป่ามาขาย และการสานกล้วย (ตะกร้า) การบริโภคของคนในชุมชนส่วนใหญ่ทำอาหารรับประทานเอง มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริเวณบ้าน

1.7 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.7.1 วัฒนธรรม

พิธีบวชป่า จัดขึ้นเป็นประจำในช่วงวันสำคัญต่าง ๆ ในรอบ 1 ปี เช่น ทุกวันที่ 5 ธันวาคม วันที่ 12 สิงหาคม และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกรัก

ทรัพยากรธรรมชาติให้กับคนในหมู่บ้าน การประกอบพิธีบวชป่าจัดขึ้นบริเวณขุนน้ำรุ้งซึ่งเป็นต้นน้ำของลำห้วยลำธารและแม่น้ำสายหลัก หล่อเลี้ยงคนในหมู่บ้านมายาวนาน ในวันประกอบพิธีชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานพร้อมทั้งจตุปัจจัยมารวมกัน มีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และประกอบพิธีกรรม หลังจากนั้นชาวบ้านช่วยกันนำผ้าเหลืองที่ผ่านพิธีกรรมมาแล้วไปผูกกับต้นไม้ในเขตป่าชุมชน เปรียบเสมือนว่าต้นไม้ต้นนั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ถ้าหากผู้ใดทำลายเชือกกันว่าจะมีสิ่งร้ายเกิดขึ้นในชีวิต กล่าวได้ว่าพิธีบวชป่าเป็นอีกกลวิธีหนึ่งในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องมือซึ่งถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนมาอย่างช้านาน เมื่อไม่มีคนตัดต้นไม้ป่าไม้ในชุมชนก็สามารถเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีสิ่งใดมารบกวน ถือเป็นประเพณีที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อมในการดำรงชีวิตของคนบ้านหัวทุ่งมาช้านาน

1.7.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.7.2.1 ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ การเลี้ยงผึ้งน้ำหรือต้นน้ำ การเลี้ยงฝ้ายผี การบวชป่า การเลี้ยงผีภูเขา การสร้างฝายแม้วในพื้นที่ป่าต้นน้ำ และการสืบชะตาป่า

1.7.2.2 ภูมิปัญญาด้านจักสาน (กล้วย=แข่งใส่พืชผลทางการเกษตร)

1.7.2.3 ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536) ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งเกิดขึ้นจากการปัจจัย ความเป็นอยู่ของคนที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าซึ่งเป็นฐานปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตทำให้ชุมชนบ้านหัวทุ่งเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สมาชิกในชุมชนทุกคนซึ่งมีความรัก ความหวงแหนในถิ่นฐานอันเป็นแหล่งกำเนิดและหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตย่อมเกิดความรู้สึกที่จะตอบสนอง (Response) ด้วยความต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม กระบวนการตอบสนองนี้ได้เกิดจากแนวความคิดหลากหลายด้านคือ แนวคิดกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นพื้นฐานของการสร้างจิตสำนึกที่นำไปสู่เจตคติและความคิดที่จะนำความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นทักษะ เพื่อจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่า และการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมภายใต้บทเรียนที่ชุมชนกลายเป็นฐานที่มั่นที่คอยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เพราะนอกจากการพึ่งพาป่าเพื่อการยังชีพแล้ว ยังมีระบบเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งที่เกิดจากฐานทรัพยากรป่าที่สำคัญ ดังนี้

1) ความมั่นคงด้านอาหาร ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่า น้ำดินในป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ ก่อเกิดรายได้ของครัวเรือนชุมชนจึงเล็งเห็นความสำคัญของการจัดการดูแลป่า ร่วมกันรณรงค์ปลูกป่า สร้างความรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อประโยชน์ในการยังชีพ และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

2) แหล่งปัจจัยการผลิต ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งนอกจากมีป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแล้วยังมีป่าที่สร้างขึ้นโดยชุมชน หรือที่เรียกว่า ป่าไม้เศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นทางเลือกเพื่อรบกวนป่าไม้ที่ได้มาจะนำมาสานก้วยซึ่งเป็นรายได้เสริมของครัวเรือน ชุมชนมีบทบาทในการควบคุมดูแลป่าไม้เพื่อให้เป็นไปตามกฎของชุมชนรวมทั้งใช้เป็นพื้นที่แหล่งเรียนรู้ของเยาวชนและแหล่งศึกษาดูงานของคนภายนอกเรื่องการจัดการป่าเศรษฐกิจของชุมชน การปลูกไม้ช่วยลดการใช้ไม้จากป่าธรรมชาติได้เป็นอย่างมากซึ่งรวมไปถึงแหล่งพันธุกรรม การดูแลรักษา การอนุรักษ์ ปลูกป่ากิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงรักษาเหล่านี้ถือเป็นการรักษาเผ่าพันธุ์ของสัตว์ป่ารวมถึงการย้ายป่ามาไว้ที่บ้านเป็นกิจกรรมที่กลุ่มสตรีได้คิดค้นขึ้นมา คือปลูกต้นไม้และผักป่าที่ใช้อยู่เป็นประจำในบริเวณบ้าน บริเวณสวนของตนเองเพื่อไม่เป็นการไปรบกวนป่าและสัตว์มากเกินไป

3) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในเขตป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรสมบูรณ์เป็นอย่างมากจากความช่วยเหลือจากกลุ่มองค์กรภายนอกเข้ามาช่วยส่งเสริมกิจกรรม และคอยอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มสตรีผู้นำชุมชนทั้งในเรื่องของการบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ การเรียนรู้ไปพร้อมกับกลุ่มเยาวชน ชุมชนจึงมีการร่วมกันจัดตั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น มีที่พักแบบโฮมสเตย์ มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าชุมชนจากหน่วยงานของรัฐ สถานศึกษา รวมถึง นักท่องเที่ยวต่างชาติ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการดูงานของแต่ละหน่วยงานนั้นแตกต่างกันออกไป เช่น ในเรื่องสมุนไพร ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ การมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเป็นสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชน

2. แหล่งอาหารของชุมชนบ้านหัวทุ่ง

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีผืนป่าชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้นานาชนิดทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาอาหาร พืชผัก สมุนไพร สัตว์ แมลง เพื่อใช้ในการยังชีพในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตรซึ่งเป็นช่วงที่ขาดรายได้ ชาวบ้านก็จะมีวิธีลดรายจ่ายในครอบครัวจากการที่เคยซื้ออาหารในแต่ละวัน เปลี่ยนมาเป็นการไปหาอาหารจากในป่ามากขึ้น โดยสามารถแบ่งได้เป็น

2.1 อาหารจากนา

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านจำนวน 8,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย 2,000 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร 1,136 ไร่ (พื้นที่นา 103.7 ไร่ พื้นที่ไร่ 147.5 ไร่)

2.2 อาหารจากป่าธรรมชาติ

ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ครอบคลุมพื้นที่กว่า 8,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน 4,000 ไร่ พื้นที่ป่า 4,000 ไร่ (ป่าใช้สอย 2,000 ไร่ และป่าอนุรักษ์ 2,000 ไร่) ผืนป่าแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางระบบนิเวศสูง

ชนิดพรรณพืชมีหลากหลาย ตลอดจนมีสัตว์ป่าที่หายาก เช่น นกแก๊ก นกกก เป็นต้น โดยชุมชนร่วมกับหน่วยงานสนับสนุนภายนอก 4 หน่วยงาน คือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ 16 (เชียงใหม่) เจ้าหน้าที่ปกครอง โครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ทำการกำหนดเขตป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย พร้อมทั้งกำหนดกฎระเบียบการใช้และบทลงโทษกรณีมีผู้ฝ่าฝืน โดยมีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนที่มาจากการเลือกโดยสมาชิกของชุมชน ร่วมกันจัดการและดูแลพื้นที่ป่าแห่งนี้อย่างเป็นทางการเป็นประจำ ซึ่งชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าในการนำมาซึ่งอาหาร ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงชนิดของอาหารจากป่าธรรมชาติ

ชนิด	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
ผักพื้นบ้าน	ผักชะอม ผักบ่าฮ้าย ผักหนิง ผักกูด ผักหนาม ดอกลิงแล้ว ตูน ดอกก้าน กระชาย มะละ ผักกูดก้อง ดอกต่าง ผักแซ่ ลิดไม้ ต้นฮ้าง ผักเป็ยก ผักกาด เจาะ ผักต้นนก ผักพ้อคำ หัวปลี บอนแก้ว ผักนาง นอน ผักฮี้ ผักเหยียด ผักหวาน ผักเขี้ยว ผักบุง ผักโหม	ผักชะอม ผักบ่าฮ้ายผัก หนิง ผักกูด ผักหนาม ตูน ดอกก้าน หัวมะ หลาก กระชาย มะละ ดอกต่าง ผักแซ่ว ผักเป็ยก ผักกาดเจาะ ผักต้นนก ผักพ้อคำ หัวปลี ผักบุง	ผักหนิง ผักกูด ผักหนาม เตา(สาหร่าย) กระชาย มะละ ผักเป็ยก ผักกาด เจาะ ผักต้นนก ยอดเตา ผักพ้อคำ หัวปลี ผักหวาน ผักเขี้ยว ผักบุง ผักโหม ผัม บุก
สัตว์เล็กและ แมลงต่าง ๆ	แมลงมัน แมลงจอน จิ้งจี้ ผึ้ง ต่อ มี้ม แตน แมลงนูน	แมลงจอน หนอนไม้ไผ่ ผึ้ง ต่อ แตน แมลงเม่า	มดส้ม แมลงมัน แมลงจอน จิ้งจี้ ต่อ แตน แมลงเม่า
เห็ด	เห็ดถอบ เห็ดแตบ	เห็ดถอบ เห็ดแตง เห็ดโคน เห็ดฝอย เห็ดหูแมว เห็ดเข้าดอก เห็ดขาว เห็ดไข่ห่าน เห็ดโคนปลวก เห็ดมัน	เห็ดเข้าดอก เห็ดขาว เห็ดไข่ห่าน เห็ดมัน เห็ดลม
หน่อไม้	หน่อไม้ไผ่ หน่อไม้ซาง หน่อไม้บง หน่อไม้ปวง หน่อไม้ฮวก	หน่อไม้ไผ่ หน่อไม้ซาง หน่อไม้บง หน่อไม้ปวง หน่อไม้ฮวก	หน่อไม้ไผ่ หน่อไม้ซาง หน่อไม้บง หน่อไม้ปวง หน่อไม้ฮวก

2.2.1 แหล่งสมุนไพร

จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าส่งผลให้มีแหล่งสมุนไพรตามธรรมชาติจำนวนมาก สมุนไพรเหล่านี้คือยาที่ได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืชและสัตว์ซึ่งยังมีได้มีการผสมปรุงแต่งแต่นำมาใช้ดัดแปลงรูปลักษณะของสมุนไพรให้ใช้สะดวกมากขึ้น เช่น นำมาหั่นให้มีขนาดเล็กลงหรือนำมาบดเป็นผง ในส่วนของสัตว์ ได้แก่ เขา หนัง กระดุก ตี หรือเป็นสัตว์ทั้งตัว เช่น ตู๊กแก ไล่เดือน และในส่วนของสมุนไพรซึ่งมีจำนวนมากมายสามารถพบได้ง่ายทั้งในบริเวณหมู่บ้านและในป่าชุมชน ดังรายละเอียดตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงชนิดของพืชสมุนไพร

ที่	ชนิด	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ/ประโยชน์
1	กาวเครือขาว	ลำต้น (หัว)	ช่วยเสริมฮอร์โมนในหญิง
2	กาวเครือแดง	ลำต้น (หัว)	ช่วยให้มีการเติมกำลัง (ยาชูกำลัง)
3	กระชายแดง	หัว	แก้ความดันโลหิต ร้อนใน
4	กระชาย	หัว	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
5	กล้วยน้ำหว่า	ผล	แก้โรคกระเพาะ
6	กานพลู	ก้าน, ใบ	ขับลม แก้ปวดฟัน
7	กลิ้งกลางดง	ราก	แก้เอ็นผิดปกติ
8	ขางหัวหมู	เปลือก	อมแก้ปวดฟัน
9	ชำ	หัว	แก้กลากเกลื้อน
10	ชิง	หัว	แก้ขับเสมหะ แก้คลื่นไส้อาเจียน
11	มั่งหยาด	ลำต้น	ยาชูกำลัง
12	ขมิ้นชัน	หัว	แก้ฝี แผลพุพอง อากาโรคอักเสบจากแมลง
13	ข่อย	ใบ, ก้าน	แก้ปวดฟัน
14	ขี้เหล็ก	ใบ	แก้ฝี แผลพุพอง แก้ท้องผูก
15	ม่วงเลือด	ลำต้น	แก้ริดสีดวง
16	มะเดื่อยหิน	ราก	แก้โรคนิว
17	มะเขือแจ้เครือ	ลำต้น	ยาชูกำลัง
18	มะเฟือง	ราก	แก้โรคนิว
19	หญ้าถอดปล้อง	ลำต้น	แก้โรคนิว
20	มะกอกขาว	ลำต้น	แก้โรคมะเร็ง

ตารางที่ 3 แสดงชนิดของพืชสมุนไพร (ต่อ)

ที่	ชนิด	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ/ประโยชน์
21	ต๋อง ตวบ	เปลือก	ทาแผลสด
22	มะขามป้อมดิน	ราก	แก้สันท้ำแตก
23	หงอนไก่คู่	ลำต้น	ยาชูกำลัง
24	ไม้มนนาง	ลำต้น	บำรุงน้ำนม
25	หญ้าคา	ลำต้น	แก้ปวดเอว
26	ฮ้อสะพายควาย	ลำต้น	ยาชูกำลัง
27	โตไม่รู้ล้ม	รากและลำต้น	ยาชูกำลัง
28	บอระเพ็ด	เถาวัลย์	ยาชูกำลัง ถอนพิษไข้ เบื่ออาหาร
29	ไม้คู้	เปลือก	แก้ปวดฟัน
30	ส้มป่อย	ราก	แก้ปัสสาวะขัด
31	लगจืด เครื่องหน้าแน้	ลำต้น	ถอนพิษต่าง ๆ
32	นางพญาเสือโคร่ง	ลำต้น	ยาชูกำลัง
33	เสื่อกระทืบโรง	ลำต้น	ยาชูกำลัง
34	หัวข้าวเย็น	ราก	ยาชูกำลัง
35	จ่ายเครือแดง	ลำต้น, ราก	แก้โรคริดสีดวง
36	ตุ้เครือ	ลำต้น, ราก	แก้โรคริดสีดวง
37	เครือก้อแกบ	ลำต้น, ราก	แก้โรคริดสีดวง
38	ข่าต้นขอ	ลำต้น, ราก	แก้โรคริดสีดวง
39	เครือก้อแกบแดง	เครือ(ลำต้น)	แก้โรคมะเร็ง
40	ปืนแดง	ลำต้น	แก้โรคมะเร็ง
41	ต้นโจ๊ก	เปลือก	แก้โรคท้องร่วง
42	ต้นปลวกน้ำ	ลำต้น, ราก	แก้โรคนิว
43	มะพร้าวไฟ	ราก	แก้โรคนิว
44	หลี่สั้บะรด	หลี่	แก้โรคนิว
45	สาบเสือ	ใบ, ลำต้น	ห้ามเลือด
46	แหนเครือ	น้ำยาง	แก้ขาง แผลในปาก
47	ดิหมี	ใบ	แก้ผดผื่น
48	ฮ้อดง	ใบ	ถอนพิษ

ตารางที่ 3 แสดงชนิดของพืชสมุนไพร (ต่อ)

ที่	ชนิด	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ/ประโยชน์
49	ปิดปิวแดง	ต้น	ดื่มขับเลือด
50	ออนขาว	ทั้งต้น, ราก	ปวดหลังปวดเอว
51	อบเชย	ใบ	แก้วิงเวียน ขับลม
52	ดอกคำฝอย	ดอก	ละลายไขมัน
53	หญ้าปักกิ่ง	ทั้งต้น	แก้โรคมะเร็ง
54	เครือเปราะป่า	เครือ	แก้ขาง แผลในปาก
55	มะแค้ว	ราก, ใบ, ลำต้น	แก้โรคเบาหวาน
56	บุก	หัว	แก้โรคเบาหวาน ไขมันในเลือดสูง
57	แห้วหมู	ใบ	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
58	ข้าวดอกเด็ย	ราก	ยาระบาย ขับพยาธิ
59	ว่านทางจระเข้	ลำต้น	ทาแผลสด ห้ามเลือด
60	ว่านมหากาฬ	ลำต้น	ถอนพิษ แก้ฝี
61	เล็บมือนาง	ใบ, ลำต้น	ขับพยาธิ
62	เสลดพังพอน	ใบ	แก้แมลงกัดต่อย
63	มะแว้งเครือ	ผล	แก้ไอ ขับเสมหะ
64	ชุมเห็ดเทศ	ใบ	กลากเกลื้อน ฝี หนอง
65	ตะไคร้	ลำต้น	ขับปัสสาวะ ขับลม
66	คราดหัวแหวน	ใบ	ยาชาเฉพาะที่ แก้ปวด
67	พยายอ (เสลดพังพอนตัวผู้)	ใบ	เริ่มงูสวัด แมลงกัดต่อย ถอนพิษ
68	พลู	หัว	ฝิ่นคั้น
69	ไพล	หัว	ไโล่ยุง เคล็ดขัดยอก
70	ฝักทอง	ผล	ฆ่าพยาธิในลำไส้
71	มะเกลือ	ผล	ยาถ่ายพยาธิ
72	มะขาม	ผล	ฆ่าพยาธิ แก้ท้องผูก
73	มะขามแขก	ใบ	แก้ท้องผูก
74	มะขามป้อม	ผล	แก้ไอ ขับเสมหะ

ที่มา: หนึ่งฤทัย ไชยเดช (2554: 61-65)

2.3 อาหารจากแหล่งน้ำ

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ชุนน้ำรู ลำห้วยละคร ลำห้วยแม่ลู ฝายน้ำล้น และอ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง จากแหล่งน้ำดังกล่าวจึงมีอาหารจากแหล่งน้ำที่พบได้ ดังรายละเอียดตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงชนิดของอาหารจากแหล่งน้ำ

ประเภท	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
สัตว์ในน้ำ	ปลาชิว ปลาป๋อก กุ้ง หอย	ปลาชิว ปลาป๋อก กุ้ง หอย	ปลาชิว ปลาป๋อก กุ้ง หอย
สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	กบ เขียด ปู	กบ เขียด ปู ไ้ไ้ม้ง ลูกอ๊อด	กบ เขียด ปู ไ้ไ้ม้ง ลูกอ๊อด
ผักในน้ำ	ไม่มี	บัว ผักกะเฉด	บัว ผักกระเฉด
ผักริมน้ำ	ผักบุ้ง	ผักบุ้ง	ผักบุ้ง

2.4 อาหารจากตลาด

ป่าชุมชนหัวทุ่งเป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยพรรณไม้บนานาชนิด ทำให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเข้าไปหาอาหาร เช่น พืชผัก สมุนไพร สัตว์ แมลง เพื่อใช้ในการยังชีพในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตร ซึ่งเป็นช่วงที่ขาดรายได้ ชาวบ้านก็จะมีวิธีลดรายจ่ายในครอบครัวจากการที่เคยซื้ออาหารในแต่ละวันเปลี่ยนมาเป็นการไปหาอาหารจากป่าชุมชนแทน มีส่วนน้อยที่ซื้ออาหารจากตลาด ซึ่งส่วนมากจะซื้อจากในชุมชนซึ่งเป็นร้านค้าชุมชนจำนวน 2 ร้านโดยไปซื้อสินค้าจากตัวเมืองเชียงใหม่

2.5 อาหารที่ผลิตเอง

ชาวชุมชนบ้านหัวทุ่งมีการผลิตอาหารไว้บริโภคเองจากการปลูกพืชผัก หรือผักสวนครัวไว้บริเวณบ้านของตนเองเพื่อเป็นการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นภายในครัวเรือน และยังเป็นชุมชนเกษตรกรรมจึงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย

3. บทเรียนจากอดีตสู่สภาพการณ์ปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2416 รัฐสยามได้ทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (The Treaty of Chiang Mai) กับประเทศอังกฤษด้านการทำสัมปทานป่าไม้สัก ซึ่งพื้นที่หนึ่งในนั้นที่ถูกสัมปทาน คือ เขตป่าดอยเชียงดาว ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งในปัจจุบันในอดีตเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ เป็นป่าต้นน้ำที่มีไม้นานาชนิด ในสายตาคนภายนอกพื้นที่แห่งนี้จึงเป็นแหล่งชมุทรัพย์ด้านทรัพยากรชั้นเยี่ยม การขนย้ายไม้ก็สะดวกโดยขนย้ายล่องไปตามลำน้ำปิง ต่อมาเมื่ออังกฤษหมดสัมปทานป่าไม้

ไปแล้ว ช่วงปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลจึงให้สัมปทานป่าไม้ต่อบงก์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) และจัดเป็นป่าสัมปทานไม้กระยาเลยให้กับบริษัทป่าไม้จังหวัดในปี พ.ศ. 2516 เมื่อหมดสัมปทานทั้งสองช่วงแล้ว เวลา 3-4 ปีต่อมา พบว่าชาวบ้านได้เข้ามาครอบครองจับจองพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมจากการถูกให้สัมปทาน เหล่านี้ทำไร่ ทำสวน โคนล้มต้นไม้ที่เหลืออยู่ทำอะไรเลือนลอย ไม่นานจึงเกิดปัญหาภัยแล้งบริเวณต้นน้ำที่เคยมีเกิดแห้งผากไม่มีน้ำ กินน้ำใช้ในการเกษตร เกิดปัญหาเดือดร้อนกันไปทั่ว ผู้นำหมู่บ้านใน ขณะนั้นคือ พ่อหลวงจู้ได้ประชุมหารือร่วมกับชาวบ้านเพื่อหาทางแก้ไข จึงนำไปสู่การเกิดกลุ่มเหมืองฝายเพื่อแก้ปัญหาการใช้น้ำและขยายไปสู่การอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำโดยจัดสรรเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีระบบการจัดการเหมืองฝาย และมีพิธีกรรมความเชื่อต่าง ๆ ทั้งการเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีฝาย จนสภาพป่าค่อย ๆฟื้นคืนมา มีแหล่งน้ำ ลำธาร ป่ามีต้นไม้มีสมุนไพรมีพืชผักพันธุ์ไม้นานาชนิดให้ชุมชนได้ใช้ได้กิน เพิ่งจะมาโดยตลอด ป่าผืนนี้ใช้เวลาฟื้นตัวกว่า 60 ปี ชุมชนหันมาเริ่มการดูแลรักษาป่าเป็นเวลากว่า 50 ปี

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2540 บ้านหัวทุ่งได้แยกหมู่บ้านมาจากบ้านทุ่งละคร เป็นบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 พ่อหลวงตีบ ศรีบุญยัง ผู้ใหญ่บ้านคนแรกจึงได้ประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านในเรื่องการจัดการดูแลป่าอย่างจริงจัง ประกอบกับมีหลายหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาสนับสนุนให้ความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าอย่างเป็นระบบมากขึ้น เช่น มูลนิธิ Y.M.C.A เพื่อพัฒนาภาคเหนือ หน่วยจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน ในครั้งนั้นมีทั้งคนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยครั้งแรกจึงหาแนวร่วมคนทำงานรุ่นแรกได้ 40 คน เรือน ชุมชนใช้แรงกายและแรงใจในการดูแลรักษาป่า มีการลาดตะเวน ไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่า ทำแนวกันไฟทุกปี ในช่วงเริ่มต้นกลุ่มหญิงชายจะมีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ กันไป ฝ่ายชายเป็นหน่วยลาดตะเวนเข้าป่า ฝ่ายหญิงเป็นผู้จัดหาอาหาร ข้าวปลาให้ผู้ชาย ต่อมาเมื่อมีการประกาศจัดตั้งป่าชุมชนของเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนืออย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2540 นั้น โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลรักษา มีการประกาศเขตพื้นที่ป่า และมีกฎระเบียบการจัดการป่าอย่างเป็นทางการมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจมากขึ้น และตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ของการดูแลรักษาทรัพยากร ขณะเดียวกันบทเรียนจากอดีตที่เคยเป็นป่าเสื่อมโทรม น้ำเหือดแห้งเป็นสิ่งกระตุ้นอยู่ในจิตใจของชาวบ้านให้วางแผนรักษาป่าที่เป็นเสมือนอยู่ข้าวอยู่น้ำของชุมชนต่อไป คนรุ่นลูกหลานให้ได้ใช้ประโยชน์พึ่งพาอาศัยและร่วมกันดูแลรักษาสืบไป (กิงกาญจน์ ตันติวิมลกิจ, 2556: 53-54)

4. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ร่วมกับการสัมภาษณ์ และการสังเกตกลุ่มคณะกรรมการชุมชนบ้านหัวทุ่ง พบว่ากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีขั้นตอนดังนี้

4.1 ตระหนักและเข้าใจถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ

สืบเนื่องจากการได้สังเกตเห็นถึงปัญหา และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ต่อการดำรงชีวิตประจำวันโดยเฉพาะด้านอาหารจากป่า เช่น ผัก หน่อไม้ เห็ด พืชสมุนไพร ซึ่งผู้หญิงมักเป็นผู้ออกไปหาของป่าเพื่อนำมาประกอบเป็นอาหารอยู่เสมอบทบาทของแม่บ้านหรือเพศหญิงกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งนั้นแตกต่างจากเพศชายกล่าวคือเพศชายเน้นการใช้ประโยชน์จากการล่าสัตว์ การใช้ประโยชน์จากไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ส่วนเพศหญิงจะจัดเตรียมหาอาหาร หรือเรียกอีกอย่างว่า “ฝ้ายเสียบึง” จะเน้นการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งอาหารในชีวิตประจำวัน อาหารที่ได้จากป่าจะหมุนเวียนตามฤดูกาลแสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร... (ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1) ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต และมีจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไว้ให้คนรุ่นต่อไป

แต่ก่อนหน้านั้น ชุมชนบ้านหัวทุ่งก็เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ จำนวนมาก ที่เคยประสบปัญหาการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งทั้งหมดเริ่มต้นขึ้นที่การประกาศสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า จากป่าเปลี่ยนเป็นนาไร่ ชาวบ้านหันมาทำไร่ข้าวโพด ทำไร่เลื่อนลอยกันหมด ป่าหมดสภาพ ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็งรัง ไม้เนื้อแข็งถูกตัดทำลาย บริษัทสัมปทานเอราธมาลากไม้ออกไป ทำให้ต้นไม้ใหญ่เริ่มหมด นอกจากไม้จะหมด บริเวณต้นน้ำที่เคยชุ่มชื้นก็แห้งผาก เมื่อต้นน้ำแห้งผากก็ส่งผลทำให้บริเวณปลายน้ำก็เสียหายไปด้วย เมื่อไม่มีน้ำในการทำกิน การเกษตรก็ย่ำแย่ตาม ผลจากการตัดไม้ทำลายป่าเริ่มเห็นเด่นชัดขึ้น น้ำกินน้ำใช้ที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มแห้งขอด น้ำที่จะเอามาทำไร่ทำสวนตามฤดูกาลก็เริ่มแห้ง ตอนนั้นเอง พ่อหลวงจูได้มีการประกาศให้ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมหารือเรื่องการใช้ป่า เพราะพบว่าน้ำจากต้นน้ำมีให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์ไม่ได้ก็หลังคาเรือนส่งผลทำให้เกิดความเดือดร้อนกันหลายบ้านในเวทีประชุม พ่อหลวงจูได้ประชุมขอร้องให้ชาวบ้านเลิกการบุกรุกทำลายป่า โดยเฉพาะขอให้อย่าไปทำไร่ที่บริเวณป่าต้นน้ำ

และหลังจากนั้นจึงเกิดแนวความคิดในการสำรวจ และรวบรวมข้อมูลแหล่งอาหารจากป่า โดยมีกิจกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มที่ทำร่วมกันคือ การสำรวจรายชื่อพันธุ์พืชที่ตนเองรู้จัก พร้อมระบุตำแหน่งของพืช หลังจากนั้นมีการระดมความคิดเพื่อแยกรายละเอียดว่าพืชชนิดใดสามารถใช้ประกอบอาหารได้ พืชชนิดใดไม่สามารถประกอบอาหารได้ และพืชชนิดใดเป็นพืชสมุนไพร รวมถึงสรรพคุณและวิธีการนำไปใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ความรู้ด้านพืชสมุนไพรที่ทุกคนรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดีเพราะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและจากประสบการณ์การใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และจากการสำรวจจึงพบว่า ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งมีทรัพยากร

ที่สำคัญหลากหลายชนิดและเพียงพอต่อการดำรงชีพ ทั้งยังสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวได้อีกด้วย การใช้ประโยชน์จากป่าของกลุ่มผู้หญิงนำไปสู่การตระหนักถึงคุณค่าในทรัพยากรที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของคนในชุมชนและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในผืนป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งเหล่านั้นไว้เพื่อให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้มีใช้เหมือนคนรุ่นตน

“เมื่อก่อนนั้น บ้านหัวทุ่งของเราต้องเจอกับปัญหามาตั้งแต่ยุคแรก ๆ คือ ยุคสัมปทานป่า โดยรัฐได้ให้บริษัทต่างชาติเข้ามาสัมปทานป่า ตัดไม้สักออกไปจนหมดเหลือไว้เพียงไม้กระยาเลย ไม้แฉะ ไม้เหียง ไม้ตึง ต่อมาหลังจากนั้น รัฐก็ยังให้ทาง อ.อ.ป.(องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้) เข้ามาสัมปทานต่ออีกทำให้ผืนป่านี้อุดหายลงไปอย่างมาก ประกอบกับชาวบ้านสมัยนั้นก็ได้อุ้มเบิกที่ดินทำกิน ถางป่าเพื่อใช้ทำไร่ ทำให้ป่าหายไป และเกิดภัยแล้ง น้ำแห้ง ทำให้ชาวบ้านเริ่มมองเห็นถึงปัญหาและได้ร่วมกันแก้ไขปัญหานี้จนเกิดป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งขึ้นมาในช่วงปี 2540 เป็นต้นมา ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาด้วยกัน...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2)

“ป่ามันคือชีวิต น้ำคือชีวิต ป่านี้เป็นปัจจัยสี่ที่คนควรจะไปเอาใจใส่ดูแลมัน ทุกวันนี้เราเข้าไปในป่า เราไม่มีเงินชดเชย เราก็ยังได้กิน เหมือนดับเป็นซูเปอร์มาร์เกตของคนจน หรือเจ็บป่วยเราเข้าไปเข้าไปในป่าอันไหนก็จะมีที่นั่นเยอะเยอะมากมาย แล้วก็มองเห็นว่าป่ามันเป็นชีวิต ควรช่วยกันดูแลรักษามันไว้ด้วย...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2)

สรุปรูปแบบของกลุ่มเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านหัวทุ่งมีลักษณะไม่เป็นการเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ขั้นตอนและวิธีการรวมกลุ่มจึงไม่ซับซ้อน

4.2 ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ

กึ่งกาญจน์ ตันติวิมลกิจ (2556: 54-58) การกำหนดกฎระเบียบและการจัดการร่วมกันของชุมชนบ้านหัวทุ่งจนกลายมาเป็นการจัดตั้งป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งได้มีเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้คอยเป็นที่เล็งดูแลชาวบ้าน และร่วมกันตั้งกฎระเบียบเพื่อดูแลป่า โดยชาวชุมชนเป็นผู้ออกกฎเอง และช่วยกันรักษาป่าเอง เช่น

1. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบในชุมชนเอง
2. มีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน

3. มีการกำหนดขอบเขต แนวเขตพื้นที่ป่า โดยจัดทำป้ายทั้งแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย
4. มีการทำกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้าน เช่น ทำแนวกันไฟ ออกสำรวจป่า และทำพิธีต่าง ๆ พิธีบวชป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ
5. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชน ป้ายแสดงพรรณพืช พันธุ์ไม้ที่สำคัญ จัดเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนที่มาเที่ยวชม
6. มีการนำเอาภูมิปัญญา ความเชื่อ มาจัดการดูแลป่าควบคู่ไปกับกฎระเบียบ เช่น พิธีบวช พิธีสืบชะตาป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (ต้นน้ำ)
7. การประสานงานเชื่อมโยงเครือข่ายป่าชุมชนบ้านอื่นร่วมกิจกรรมรักษาป่า เช่น การสืบชะตาป่า พิธีบวชป่า เป็นต้น
8. กำหนดพื้นที่การอนุรักษ์ซึ่งประกอบไปด้วย
 - 8.1. ป่าอนุรักษ์
 - 8.2. ป่าใช้สอย
9. ร่วมกันปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมในวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 3-4 ครั้ง
10. ร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน
11. ร่วมสนับสนุนผลิตภัณฑ์ พ.ร.บ. ฉบับประชาชน
12. ร่วมสนับสนุนแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดิน

ภาพที่ 8 กฎ ระเบียบป่าชุมชนบ้านห้วยทุ่ง

ที่มา: <https://www.cem-onep.com/location/ชุมชนบ้านห้วยทุ่ง-จังหวัดเชียงใหม่>

เมื่อมีกฎระเบียบข้อบังคับแล้วจึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น โครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์เป็นผู้เล็งให้คำแนะนำในเรื่องลักษณะของโครงสร้างการบริหารจัดการป่าชุมชน ซึ่งแบ่งเป็น 3 คณะ ดังนี้

1. คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย 4 หน่วยงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ปกครอง โครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์

2. คณะกรรมการบริหารป่าชุมชน จำนวน 6 คน ได้แก่

1) นายประจักษ์ บุญเรือง	ประธานป่าชุมชน
2) นายถวิล ศรีเงิน	รองประธานป่าชุมชน
3) นางหล้า ศรีบุญยัง	รองประธานป่าชุมชน
4) นายทองหล่อ บุญป้อ	รองประธานป่าชุมชน
5) นางอินโถ มหาวัน	เลขานุการป่าชุมชน
6) นางศิริวรรณ รุ้ดี	เหรัญญิก

3. คณะกรรมการป่าชุมชน รวม 35 คน (มาจากการคัดเลือกจากสมาชิกในชุมชน) คณะกรรมการป่าชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการเดินสำรวจและรักษาพื้นที่ป่าในบริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้านตามความเหมาะสมอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้งโดยดูแลให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด หากมีการกระทำผิดก็จะมีหน้าที่ในการพิจารณาลงโทษผู้ที่กระทำผิดกฎระเบียบป่าชุมชนอย่างยุติธรรม และยังมีหน้าที่ในการประสานงานสมาชิกเพื่อไปทำแนวกันไฟและดับไฟป่าในเขตรับผิดชอบ บริบทชุมชนบ้านหัวทุ่งและบริบทป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง มีเงื่อนไขและปัจจัยที่เหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่คุ้มครองทรัพยากรและถิ่นกำเนิด ด้านชุมชนมีประวัติศาสตร์การต่อสู้เรื่องการสัมปทานป่าไม้การต่อสู้กับปัญหาป่าเสื่อมโทรมและความแห้งแล้ง จนตกผลึกกลายเป็นชุมชนอนุรักษ์ป่ามานานกว่า 50 ปี ด้านป่าชุมชน มีกฎระเบียบป่าชุมชนเป็นลายลักษณ์อักษร มีการบังคับใช้ที่เข้มงวด มีคณะกรรมการกำกับ ดูแล มานานกว่า 10 ปี สภาพทรัพยากรจึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งแหล่งน้ำ พรรณไม้สมุนไพรแมลงและสัตว์ป่านานาชนิด เมื่อถูกคัดเลือกให้เป็นพื้นที่คุ้มครองสมุนไพรและถิ่นกำเนิด คนในชุมชนสามารถปรับประยุกต์รูปแบบการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพของผืนป่าแห่งนี้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

“เราเริ่มต้นด้วยการประชุมและรับสมัครสมาชิกและรับสมัครกรรมการ ที่เริ่มจากไม่มีค่าใช้จ่ายให้ และเน้นเอาหัวใจดีหัวใจรวมกัน ตอนนั้นเองมีคน 40 คน เข้ามาร่วม พอได้คน เราก็เริ่มขอความร่วมมือจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว

ทำการกันแถวเขตแนว 8,000 ไร่ โดยอนุรักษ์ปักป่ายัดติดกับต้นไม้ แล้วหลังจากที่มีการจัดตั้งปักป่าก็มีการประชุมชาวบ้านอีกครั้งเพื่อจัดทำกฎระเบียบที่ให้ชาวบ้านได้รับรู้ว่ามีได้หรือไม่ เห็นด้วยหรือไม่...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3)

4.3 ชั้นการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชน

ชุมชนบ้านหัวทุ่งสืบเชื้อสายมาจากคนลัวะ คนลื้อ และคนลองจึงมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ความสัมพันธ์แบบเพื่อน ความสัมพันธ์แบบกลุ่มองค์กร โดยจะให้ความสำคัญต่อระบบเครือญาติเป็นสำคัญทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น พึ่งพาอาศัยกันแบบพี่น้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือร่วมมือซึ่งกันและกัน และมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันจึงทำให้การบริหารจัดการเกิดขึ้นได้ง่ายเพราะรู้สึกถึงพวกพ้อง มีการติดต่อสื่อสารที่เป็นภาษาเดียวกัน และทางชุมชนยังได้มีการดำเนินการด้านการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกภายในชุมชนจนก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่หมืองฝาย กลุ่มป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง กลุ่มป่าไม้เศรษฐกิจ กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพร เป็นต้น ซึ่งการบริหารจัดการยังครอบคลุมในเรื่องดังต่อไปนี้

1) การจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านร่วมกันภายใต้โครงสร้างบริหารจัดการองค์กรชุมชนจัดการป่าชุมชนระดับตำบล ซึ่งสภาพพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 4,000 กว่าไร่ จัดเป็นป่าใช้สอย 2,000 ไร่ และเป็นป่าอนุรักษ์ประมาณ 2,000 ไร่ ที่ผ่านมาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่า ก่อเกิดผลต่อพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ทุกหลังคาเรือนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกำหนดระเบียบการจัดการป่าร่วมกัน มีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนในการวางแผน การปฏิบัติการร่วมกับชุมชน โดยผ่านมติเห็นชอบจากชุมชนเป็นหลัก มีการกำหนดขอบเขต แนวเขตพื้นที่ป่า โดยจัดทำป้ายทั้งแนวเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย มีการทำกิจกรรมตลอดทั้งปีร่วมกัน เช่น ทำแนวกันไฟ ออกสำรวจป่าและทำพิธีต่าง ๆ พิธีบวชป่าเลี้ยงผีขุนน้ำ มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชน ป้ายแสดงพรรณพืช พันธุ์ไม้ที่สำคัญ จัดเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนที่มาเที่ยวชม มีการนำเอาภูมิปัญญาความเชื่อมาจัดการดูแลป่าควบคู่ไปกับกฎระเบียบ เช่น พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (ต้นน้ำ) กำหนดพื้นที่การอนุรักษ์ ซึ่งประกอบไปด้วย ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย รวมกันปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมในวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 3-4 ครั้ง ร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน ร่วมสนับสนุนผลักดัน พรบ. ฉบับประชาชนร่วมขยายผลผลิตจากป่าเชื่อมสู่เศรษฐกิจในชุมชน เช่น การปลูกไม้เสริมเพื่อสร้างอาชีพ และรายได้ของชุมชน (ธีรภาพ แสงศรี, 2558: 28)

2) การจัดการฐานการผลิต

ชาวชุมชนบ้านหัวทุ่งส่วนใหญ่ทำการผลิต 2 รูปแบบ คือ ผลิตเพื่อบริโภคและผลิตเพื่อจำหน่าย โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับหลักและเทคนิคของเกษตรกรรมยั่งยืน คือ การผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียง

มีการปลูกป่าไม้ไผ่เศรษฐกิจเพื่อใช้ในการจักสาน เนื่องจากอาชีพจักสานมีมากขึ้น ทำให้ไม้ไผ่ในป่าเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านและผู้นำหมู่บ้านโดย พ่อหลวงตีบ ศรีบุญยัง ได้จัดทำโครงการและหาพื้นที่ป่าแหล่งใหม่ซึ่งทางชุมชนได้รับมอบที่ดินจาก นพค 32 ให้ดำเนินโครงการ 42 ไร่ เมื่อปี 2542 จากนั้นชาวบ้านจึงช่วยกันปลูกป่าไผ่ชุมชนขึ้นและรวมกลุ่มวางแผนในการใช้ประโยชน์จากไม้ โดยแต่ละปีจะมีกิจกรรมการตัดไม้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความร่วมมือ-ร่วมใจของคนในชุมชน ไม้ไผ่ที่ตัดได้ทั้งหมดจะถูกจัดสรรให้ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกป่าไผ่เท่า ๆ กัน จากนั้นชาวบ้านจะนำไปใช้ประโยชน์ เช่น การสานก๊วยให้พ่อค้าคนกลางใช้บรรจุผักส่งขายในเมือง สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

3) การจัดการฐานวัฒนธรรม

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการแบ่งปันกันในชุมชน ได้แก่ 1) ประเพณีตานข้าวใหม่ 2) ประเพณีปีใหม่เมือง 3) ประเพณีการฉลองปอยหลวง 4) ประเพณีการเลี้ยงผีฝ่าย 5) ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ 6) ประเพณีเข้าพรรษา 7) ประเพณีตานก๋วยสลาก 8) ประเพณีออกพรรษา นอกจากนี้ประเพณีต่าง ๆ ที่ทำกันเป็นประจำทุกปีแล้ว ยังมีประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่คนในชุมชนให้ความสำคัญและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ได้แก่ งานศพ งานแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ ในส่วนของการจัดงานชาวบ้านนิยมไปช่วยงานกันทั้งในลักษณะของเงินทำบุญ แรงงาน หรือ ข้าวของ

ทั้งนี้จากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดถือและสืบทอดคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ และคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาในเรื่องการช่วยเหลือแบ่งปันกันจนกลายเป็นวิถีและธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนี้ มีศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านด้านต่าง ๆ คอยให้การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาในชุมชน

4.4 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่องของการจัดการเครือข่ายชุมชนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ คือ 1. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกับครอบครัวทำให้ได้รับความรู้จากการถ่ายทอดในระดับครัวเรือน 2. การเรียนรู้ด้วยตนเองจากการใช้ชีวิตประจำวันที่พึงพิงทรัพยากรจากป่าเพื่อยังชีพโดยเฉพาะด้านการเป็นแหล่งอาหารทำให้เกิดการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน

(Day of life) จากการลงมือปฏิบัติ เช่น การเก็บเห็ด การเก็บผักป่า การหาสมุนไพร เป็นต้น และ 3. การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการส่งตัวแทนหรือผู้นำกลุ่มไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรอื่น ๆ เช่น โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิ YMCA เพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความหลากหลายและครอบคลุมทั้งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า มากยิ่งขึ้น การเรียนรู้เหล่านี้ต่างนำมาซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการสร้างกิจกรรมสาธารณะที่ถ่ายทอดสู่เยาวชนและผู้สนใจ และสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน (Unity)

ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ก่อเกิดผลต่อพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ และความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น ทุกหลังคาเรือนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมกำหนดระเบียบการจัดการป่าร่วมกัน การปฏิบัติกร่วมกับชุมชน มีการทำกิจกรรมตลอดทั้งปีร่วมกัน เช่น ทำแนวกันไฟ ออกสำรวจป่าและทำพิธีต่าง ๆ พิธีบวชป่าเลี้ยงผีขุนน้ำ มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชน ป้ายแสดงพรรณพืช พันธุ์ไม้ที่สำคัญ จัดเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในชุมชนที่มาเที่ยวชม มีการนำเอาภูมิปัญญาความเชื่อมาจัดการดูแลป่าควบคู่ไปกับกฎระเบียบ เช่น พิธีบวชป่า พิธีสืบชะตาป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (ต้นน้ำ) กำหนดพื้นที่การอนุรักษ์ ซึ่งประกอบไปด้วย ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย รวมกันปลูกป่า เพื่อฟื้นฟูป่าที่เสื่อมโทรมในวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 3-4 ครั้ง ร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือตอนบน และยังเสริมสร้างเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน เพื่อให้เยาวชนสามารถจัดการกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดประมวลผล ตลอดจนสนับสนุนให้เยาวชนและชุมชนมีความตระหนักถึงความสำคัญของป่าชุมชน มีความเข้าใจ แบ่งปัน เกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการศึกษาเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาช้านาน บนพื้นฐานของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกันกับวิถีชีวิตชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีรากแก้วที่แข็งแรง

“ชุมชนเรามีต้นทุนทางธรรมชาติที่ดี แต่เราก็ไม่ใช่เพียงอย่างเดียว เรายังปลูกทดแทนคืนให้กับธรรมชาติด้วย ทุกกิจกรรมในชุมชนจะเน้นการจัดการร่วมกันของชาวบ้าน เพื่อที่จะให้ทุกคนเป็นเจ้าของร่วม และหวงแหนทรัพยากรที่มีค่าของชุมชนและมีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งด้วย”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 4)

ภาพที่ 9 การมีส่วนร่วมของเยาวชนบ้านห้วยทุ่ง

ที่มา: <https://www.cem-onep.com/location/ชุมชนบ้านห้วยทุ่ง-จังหวัดเชียงใหม่>

4.5 การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อความต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านห้วยทุ่งมีแกนนำเข้มแข็งในการขับเคลื่อน พยายามปรับเปลี่ยนความเชื่อในการสร้างความตระหนักเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และดึงศักยภาพผู้หญิงและเยาวชนเข้ามาเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ จึงได้เกิดกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มผู้นำเกษตรกร	จำนวน	13	คน
2. กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์	จำนวน	71	คน
3. กลุ่มอาสาสมัคร อสม.	จำนวน	7	คน
4. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	จำนวน	69	คน
5. กลุ่ม กขคจ.	จำนวน	8	คน
6. กลุ่มโฮมสเตย์	จำนวน	5	คน
7. กลุ่มท่องเที่ยวบ้านห้วยทุ่ง	จำนวน	10	คน
8. กลุ่มแก้สชีวภาพบ้านห้วยทุ่ง	จำนวน	17	คน
9. กลุ่มแก้เหมืองแก้ฝาย	จำนวน	18	คน
10. กลุ่มป่าชุมชนบ้านห้วยทุ่ง	จำนวน	90	คน
11. กลุ่มอนุรักษ์สมุนไพรร	จำนวน	16	คน
12. กลุ่มเยาวชน	จำนวน	15	คน

ชุมชนบ้านหัวทุ่งมีการดำเนินงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมมานาน 40 กว่าปีทำให้มีการสร้างเครือข่ายทางสังคมและเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรต่าง ๆ เช่น โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน องค์กรบริหารส่วนตำบลเชียงดาว โรงเรียนบ้านหัวทุ่ง องค์กรภายนอกชุมชน เช่น กรมป่าไม้ มูลนิธิ YMCA ทำให้มีกิจกรรมในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เช่น การอนุรักษ์ป่าร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชน และกรมป่าไม้ การจัดการเรียนรู้ร่วมกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน การจัดการความรู้ร่วมกับมูลนิธิ YMCA เป็นต้น แต่กิจกรรมที่ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม คือ กิจกรรมที่ดำเนินการกับกลุ่มเยาวชน โดยนำกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ 9 จุดของกลุ่มผู้นำชุมชน เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา โดยดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 จวบจนปัจจุบัน นอกเหนือจากกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติแล้วทางโรงเรียนบ้านหัวทุ่งยังได้ให้นักเรียนเข้ามาเรียนรู้กับชาวบ้าน โดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้บอกเล่าเหตุการณ์ความสำคัญของป่าต่อการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีต อีกทั้งครูยังเป็นผู้ช่วยเสริมบทเรียนโดยการเล่านิทานเชิงเปรียบเทียบให้นักเรียนมองเห็นความสำคัญของป่าไม้ซึ่งผลจากการปฏิบัติกิจกรรมพบว่า นักเรียนให้ความสนใจและให้ความร่วมมือกับชาวบ้านทำให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ส่งผลให้นักเรียนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้และดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยความสมัครใจ

5. ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

5.1 ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ได้แก่

5.1.1 ปัจจัยภายใน

1) ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เป็นปัจจัยที่ทำให้มีการรวมกลุ่มและช่วยเหลือกัน ระบบแบบเครือญาติ พี่น้องทำให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างญาติพี่น้องและคนในหมู่บ้านต่าง ๆ ในชุมชนที่มีความคิดในแนวทางเดียวกันมารวมกลุ่มและร่วมมือกันดำเนินงานพัฒนาและกลายเป็นกลุ่ม/เครือข่ายชุมชน

2) ผู้นำชุมชน เป็นผู้นำทางความคิดโดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ชักชวนกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงเข้ามาทำงานร่วมกันและได้ส่งเสริมสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน ทำให้สามารถดำเนินงานพัฒนาต่าง ๆ ไปพร้อมกันได้อย่างเข้มแข็ง และได้พัฒนาต่อจนกลายเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ตลอดจนมีการถ่ายทอด สืบสานแนวคิด อุทิศการณ์ และงานพัฒนาต่าง ๆ แก่กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ของชุมชนท้องถิ่น

3) การจัดการข้อมูลและใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลเป็นปัจจัยที่ช่วยให้ชุมชนได้เห็นภาพของสภาพพื้นที่และปัญหาต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น ส่งผลให้เกิดการรับรู้ การคิด และความตระหนักที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น โดยนำข้อมูลนั้นมาร่วมกันคิด วางแผนและหาแนวทางร่วมกันในการดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนา

4) การบริหารจัดการที่ดี ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ ดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องทำให้คนในชุมชนได้เห็นและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเต็มใจและเต็มที่

5) การจัดการทรัพยากรภายใต้ภูมิปัญญา ความเชื่อ ศรัทธา กติการ่วมมาจัดการดูแลป่า (พิธีบวช พิธีสืบชะตาป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ (ต้นน้ำ) เป็นการสร้างการตระหนักรู้ให้แก่ชุมชนให้เห็นความสำคัญของการจัดการป่า แก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชนสร้างความเป็นเจ้าของให้เกิดการจัดการความมั่นคงทางอาหาร

6) การจัดให้มีพื้นที่และกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การประชุมเวทีชาวบ้าน เป็นต้น มีการจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอซึ่งเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมประเมินและร่วมรับผิดชอบร่วมกันทำให้กลายเป็นชุมชนนักปฏิบัติ (Communities of Practice : CoP)

7) การมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน บ้านหัวทุ่งมีแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนการสร้างความมั่นคงทางอาหารอยู่มากมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มการพัฒนา จุดเรียนรู้ต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประสบความสำเร็จ

5.1.2 ปัจจัยภายนอก

1) องค์กรและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุน มีบทบาทโดยตรงในการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านข้อมูลความรู้ ด้านกระบวนการและวิธีการ ด้านเครือข่ายและบุคลากร จนทำให้ชุมชนพัฒนาตนเองและการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน สร้างแรงหนุนเสริมให้เกิดการจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

2) การมีกลุ่ม มีองค์กรชุมชนร่วมกันทำงาน เป็นปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนสนใจที่จะพัฒนาเนื่องจากมีเพื่อนคอยช่วยเหลือกันในการดำเนินงานพัฒนาและเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้กลุ่มจะต้องมีผู้นำและแกนนำกลุ่มที่เข้มแข็งและมีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งหากการดำเนินงานของกลุ่มประสบผลสำเร็จจะทำให้กลุ่มเกิดความมั่นคง และเกิดการขยายตัวของกลุ่มโดยชาวบ้านที่สนใจมาเข้าร่วมกลุ่มแล้วนำไปปฏิบัติตามเพิ่มมากขึ้น

3) การประสานงานเครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้ประสบความสำเร็จ

5.2 ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.2.1 ปัจจัยภายใน

1) ฐานะทางเศรษฐกิจและหนี้สิน เป็นปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนทุ่มเทเวลาให้กับการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพมากกว่าการปลีกเวลามามีส่วนร่วม และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

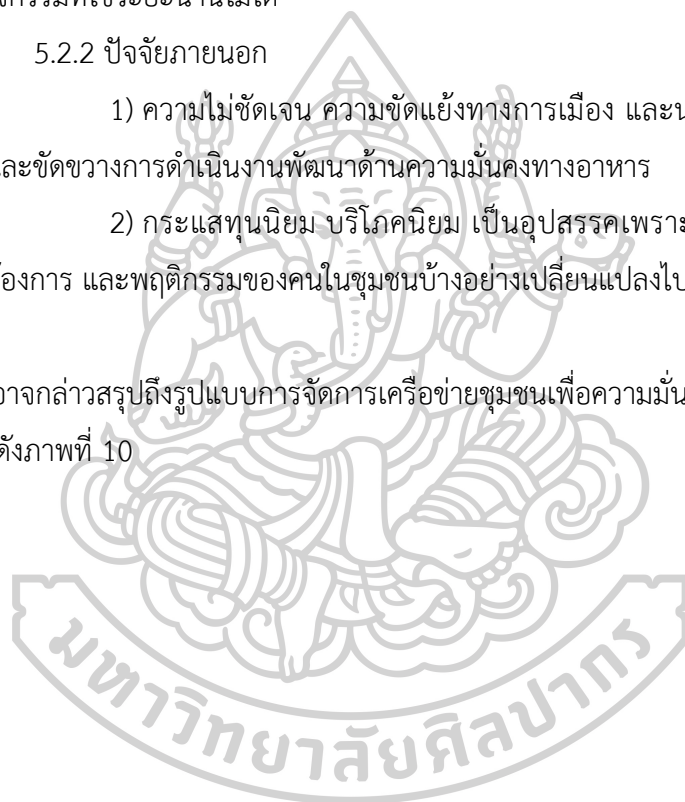
2) เวลา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการจัดการความมั่นคงทางอาหารเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมจึงต้องเข้าไปดูแลผลผลิตในไร่นาของตัวเอง ทำให้เวลาไม่ตรงกันและเข้าร่วมกิจกรรมที่ใช้ระยะเวลานานไม่ได้

5.2.2 ปัจจัยภายนอก

1) ความไม่ชัดเจน ความขัดแย้งทางการเมือง และนโยบายของรัฐบ้างอย่างเป็นอุปสรรคและขัดขวางการดำเนินงานพัฒนาด้านความมั่นคงทางอาหาร

2) กระแสทุนนิยม บริโภคนิยม เป็นอุปสรรคเพราะมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ และพฤติกรรมของคนในชุมชนบ้างอย่างเปลี่ยนแปลงไปส่งผลต่อการพัฒนา

ทั้งนี้อาจกล่าวสรุปถึงรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านหัวทุ่ง ได้ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านหัวทุ่ง

พื้นที่ศึกษาที่ 2 ชุมชนบ้านค้ำน้อย ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

1. บริบททั่วไปของชุมชน

1.1 ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

บ้านค้ำน้อยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 เดิมชื่อว่า “บ้านโป่งแล้ง” ได้มีราษฎรนำโดย นาย ทอง ดีเลิศ, นายปั้น พระชุมชัย และนายชอ พระชุมชัย ได้พากันอพยพมาจากหมู่บ้านพระยีน (ปัจจุบันคือ บ้านพระยีน อำเภอพระยีน จังหวัดขอนแก่น) มาตั้งบ้านเรือนทำไร่ไถนาอยู่บริเวณใกล้กับ เทือกเขาภูเม็ง (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติน้ำพอง) ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ได้มีราษฎร จำนวน 5 ครอบครัว คือ นายอาจ บุญปัญญา, นายชู โยกบุ, นายชี ดีเลิศ, นายหล้า โมริพันธ์ และ นายคำ ได้อพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มเติม ต่อมาทางราชการจึงได้ประกาศจัดตั้งหมู่บ้านค้ำน้อยอย่างเป็นทางการ สำหรับประวัติและพัฒนาการหมู่บ้านค้ำน้อยรายละเอียดดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ประวัติและพัฒนาการหมู่บ้านค้ำน้อย

ปี พ.ศ.	สถานการณ์
พ.ศ. 2470	เริ่มอพยพมาตั้งหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านโป่งแล้ง
พ.ศ. 2473	อพยพมาเพิ่มอีก 5 ครอบครัว เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านค้ำน้อย อยู่ห่างจากอำเภอมัญจาคีรีเป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร รอบหมู่บ้านเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด อาทิ เสือ ช้าง หมูป่า เก้ง เส้นทางเข้าถึง เป็นทางเกวียนจากบ้านดอนโมงถึงแก่งเต่า อาชีพหลัก ได้แก่ ทำไร่ ทำนา ปลูกปอ โดยใช้ควายเป็นแรงงานหลักในการไถนา นอกจากนี้มีการเลี้ยงวัว หมู เป็ด ไก่ สำหรับเป็นอาหาร มีวัด 1 แห่ง คือภูวัด (วัดป่า)
พ.ศ. 2507	จัดตั้งวัดแก้วพวงมาลัย (วัดบ้าน)
พ.ศ. 2512	ราษฎรเริ่มหันมาปลูกมันสำปะหลัง เนื่องจากราคาผลผลิตดีกว่าปอ และมีโรงงานรับซื้อมันสำปะหลังมาตั้งที่อำเภอบ้านไผ่
พ.ศ. 2513	มีโรงสีแห่งแรกในหมู่บ้าน โดยคิดค่าสีข้าวเป็นข้าวขาว 1 กระป๋องต่อข้าวเปลือก 1 หาบ
พ.ศ. 2518	สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ดำเนินการพัฒนาเส้นทางเข้าถึงโดยปรับจากทางเกวียนเป็นถนนลูกรัง เส้นทางเริ่มต้นจากตำบลดอนโมง อำเภอนองเรือ สิ้นสุดที่บ้านดอนแก่งเต่า ตำบลนางาม อำเภอมัญจาคีรี และเป็นช่วงปีที่เริ่มเกิดภาวะฝนแล้ง
พ.ศ. 2522	จัดตั้งโรงเรียนบ้านค้ำน้อย เปิดสอนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 4

ตารางที่ 5 ประวัติและพัฒนาการหมู่บ้านค้ำน้อย (ต่อ)

ปี พ.ศ.	สถานการณ์
พ.ศ. 2525	ราษฎรเริ่มบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร พร้อม ๆ กับรัฐบาลเริ่มสำรวจพื้นที่เพื่อออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. ให้กับราษฎร
พ.ศ. 2526	สาธารณสุขเข้ามาส่งเสริมและแนะนำราษฎรให้สร้างและใช้ห้องน้ำ ห้องสุขา ในบริเวณที่อยู่อาศัย โดยให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินจำนวน 600 บาทต่อครัวเรือน เพื่อสร้างห้องสุขา
พ.ศ. 2528	พื้นที่ป่าเริ่มลดลง สัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น เสือ และช้าง เริ่มหายไปจากบริเวณ หมู่บ้าน และราษฎรเริ่มหันมาใช้รถไถเดินตามในการทำนา ทำให้เพราะทำงานได้มา กกว่าใช้แรงงานควาย รัฐบาลเริ่มออก เอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. ให้กับราษฎร
พ.ศ. 2533	มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน
พ.ศ. 2534	ราษฎรเริ่มหันมาปลูกอ้อย เนื่องจากมีหน่วยงานมาส่งเสริม 1) โรงงานแก่งสนามนาง 2) โรงงานมิตรภูเขียว และเป็นช่วงที่ราษฎรเริ่มเลี้ยงวัวพันธุ์ต่างประเทศ เช่น ฮินดูบราซิล
พ.ศ. 2537	จัดตั้งศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้านโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมศาสนา
พ.ศ. 2540	ราษฎรเริ่มปลูกยูคาลิปตัส
พ.ศ. 2543	รัฐบาลเรียกเก็บเอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. กลับคืนจากราษฎร

ที่มา: <https://www.recoftc.org/th/publications/0000263>

คำขวัญประจำหมู่บ้านค้ำน้อย คือ “ถิ่นเกษตรกรรม พระธรรมคู่บ้าน เมืองโบราณภูวัด ตลาดนัดมันแกว เพรศแพรวภูเขาเม็ง แสนรมเย็นหนองค้ำน้อย”

1.2 อาณาเขตของชุมชน

ทิศเหนือ ติดต่อกับ เขตอุทยานแห่งชาติน้ำพอง บ้านดอนแก่นเฒ่า อำเภอหนองเรือ

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านน้อยกลาง และบ้านคำแคนใต้ ตำบลคำแคน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านโนนคุณ ตำบลท่าศาลา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านน้อยกลาง ตำบลคำแคน

1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ มีความลาดชันเล็กน้อย พื้นที่ ร้อยละ 90 เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไร่นา อ้อย และมันสำปะหลัง สลับกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ ป่าห้วยไร่ ปลายนา มีห้วยค่าน้อยไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สภาพดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีแนวเขตติดต่อกับภูเม็งซึ่งเป็นเขตอุทยานแห่งชาติน้ำพอง พื้นที่โดยรอบล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม นาข้าว ไร่อ้อย และมันสำปะหลัง ฯลฯ

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

บ้านค่าน้อยมีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ตั้งแต่ช่วงเดือน มีนาคม-เดือนพฤษภาคม ฤดูฝน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน – เดือนตุลาคม ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 23.7 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 31 องศาเซลเซียส

1.5 สภาพสังคม

1.5.1 ประชากรครัวเรือนและประชากร

ปัจจุบันบ้านค่าน้อยมีประชากรทั้งหมดจำนวน 906 คน จำนวน 200 ครัวเรือน แยกเป็นเพศชาย จำนวน 443 คน และเพศหญิง จำนวน 463 คน มีประชากรวัยแรงงานช่วงอายุ 15-60 ปี จำนวน 517 คน คิดเป็นร้อยละ 57

1.5.2 การตั้งบ้านเรือน

การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านคำแคนจะตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นกลุ่มชุมชน โดยไม่มีการแบ่งกลุ่มหรือแบ่งคุ้ม เนื่องจากจำนวนครัวเรือนยังมีน้อยแต่การตั้งบ้านจะขยายตัวตามถนน สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียว เป็นปูนทั้งหลัง หรือบ้านปูนผสมไม้ส่วนหนึ่ง

1.5.3 เส้นทางคมนาคมและการติดต่อกับภายนอก

บ้านค่าน้อย หมู่ที่ 4 ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ห่างอำเภอมัญจาคีรี 32 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่นประมาณ 60 กิโลเมตร มีเส้นทางคมนาคม คือ

1) เส้นทางหลักในการติดต่อกับอำเภอ, จังหวัด ถนนกรมทางหลวงชนบท ดอนแก่นเท่า-ดอนโฌง และขามป้อม-คำแคนใต้

2) เส้นทางคมนาคมหลักระหว่างหมู่บ้าน 4 สาย

(1) บ้านห้วยแล้ง-บ้านป่าตู-บ้านหนองขาม

(2) บ้านขามป้อม ตำบลโพนเพ็ก-บ้านคำแคนใต้

(3) บ้านไส้ไก่ ตำบลท่าศาลา-บ้านค่าน้อย

(4) ถนนกรมทางหลวงชนบท ดอนแก่นเท่า – ดอนโฌง

1.6 สภาพเศรษฐกิจ และการบริโภคของชุมชน

อาชีพหลักของหมู่บ้านค่าน้อยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยราษฎรทุกคนคร้วจะทำนา ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบการทำนานั้น พบว่า เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบจากการทำนาดำไปเป็นนาหว่าน เนื่องจากปริมาณฝนในแต่ละปีลดลงทำให้น้ำไม่เพียงพอที่จะทำนาดำ รวมถึงค่าแรงในการดำนามีราคาแพง แต่ยังคงนิยมทำนาดำมากกว่า ทั้งนี้ฤดูในการทำนาของ หมู่บ้านจะเริ่มไถหว่าน ตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคม และเริ่มเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม

ส่วนมันสำปะหลัง ปลูกปีละ 2 ครั้ง โดยครั้งแรกนิยมปลูกในช่วงเดือนมีนาคม สามารถเก็บเกี่ยวได้ตั้งแต่อายุ 5 เดือนเป็นต้นไป แต่นิยมเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี

การปลูกอ้อย นิยมปลูกใน 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงเดือนมีนาคมเรียกว่า “อ้อยต้นฝน” และช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม เรียกว่า “อ้อยข้ามแล้ง” ส่วนการเก็บเกี่ยวสามารถเก็บได้ตั้งแต่อ้อยมีอายุ 1 ปีขึ้นไป แต่จะเริ่มตัดตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงมีนาคมซึ่งเป็นช่วงที่โรงงานเปิดรับซื้อผลผลิต

ส่วนอาชีพอื่น ๆ นอกจากนี้อาจจะเป็นการทำเพื่อหารายได้เสริม เช่น เพาะเห็ดกระด้าง เห็ด ขอน ฯลฯ เลี้ยงปลา เช่น ปลานิล ปลาตะเพียน และปลาดุก ในบ่อของตนเองและบ่อส่วนรวม โดยสามารถจับได้ทุก ๆ 3-4 เดือน เลี้ยงโคและหมู จำนวน 30-40 คร้วเรือน ไม่มีฤดูกาลขายที่แน่นอน ส่วนการเลี้ยงเป็ดจะนิยมเลี้ยงเป็ดเทศมากกว่าเป็ดพื้นบ้าน

1.7 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.7.1 วัฒนธรรม ประเพณี

ชาวบ้านค่าน้อยนับถือศาสนาพุทธ มีวัฒนธรรมความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสามารถช่วยงานต่าง ๆ ได้โดยไม่คิดค่าแรง คนในหมู่บ้านจะเป็นญาติพี่น้องกัน แม้จะมาจากชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นแต่เมื่อเข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะถือเป็นญาติพี่น้องกัน เมื่อมีประเพณีหรือกิจกรรมส่วนรวมชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกัน หรือเมื่อมีงานทั้งงานบุญหรืองานศพและงานมงคลสมรสต่าง ๆ ชาวบ้านจะหยุดทำงานแล้วจะมาช่วยงานจนงานแล้วเสร็จ และชุมชนบ้านค่าน้อยยังคงมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีมาจนถึงปัจจุบันคือ ฮีต 12 คอง 14 (ฮีตสิบสองมาจากคำ 2 คำ คือ ฮีต กับ สิบสอง ฮีตมาจากคำว่า จาริต หมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดั่งาม ชาวอีสาน เรียกว่า จาฮีต หรือฮีต สิบสองในหนึ่งปี ส่วนคองสิบสี่ หมายถึง ครอบธรรม 14 อย่าง เป็นกรอบหรือแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างกัน) มีการจัดงานในเดือนต่าง ๆ ตามประเพณีดั้งเดิมของชุมชนชาวอีสานโดยประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่

1) เดือนอ้าย ประเพณีปีใหม่บุญเข้ากรรมหรือบุญเดือนเจียง

งานบุญเข้ากรรม มีงานบุญดอกผ้า (นำผ้าห่มหนาวไปถวายสงฆ์) ประเพณีเส็งกลอง ทำลานตี (ลานนวดข้าว) ทำปลาแดก (ทำปลาร้าไว้เป็นอาหาร) เกี่ยวข้าวในนา เล่นว่าว ซักว่าวสนุ นิมนต์พระสงฆ์เข้าประวาสกรรมตามประเพณี

2) เดือนยี่ ประเพณีบุญกลุ่มข้าวใหญ่หรือบุญคุณลาน

ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัด พระสงฆ์เทศน์เรื่องแม่โพสพ ทำพิธีปลงข้าวในลอมและฟาดข้าวในลาน คนข้าวเหลือกขึ้นเกล้า (ยุ่งฉาง) นับเป็นความเชื่อในการบำรุงขวัญและสิริมงคลทางเกษตรกรรม มีทั้งทำบุญที่วัดและบางครั้งทกบุญที่ลานนวดข้าว

3) เดือนสาม เดือนสี่ ประเพณีบุญข้าวจี่และงานบุญพระเวส

มีพิธีเลี้ยงลาตาแฮก (พระภูมินา) เพราะชนข้าวขึ้นยุ้งแล้ว งานเอ็นขวัญข้าวหรือกู่ขวัญข้าว เพ็ญเดือนสามทำบุญข้าวจี่ตอนเย็นทำมาฆบูชา ลงเซ็นฝ้ายหาหัวฟีน (ไม้เชื้อเพลิงลำไม้ไผ่ตายแล้ว กิ่งไม้แห้ง-ฟีน)ตามประเพณีหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวใส่ยุ้งแล้ว งานบุญพระเวส (อ่านออกเสียงพระ-เวส) มีงานบุญพระเวส (ฟังเทศน์มหาชาติ) แห่งพระอุคตตั้งศาลเพียงตา ทำบุญแจกข้าวอุทิศให้ผู้ตาย (บุญเปตพลี) ประเพณีเทศน์มหาชาติเหมือนกับประเพณีภาคอื่น ๆ ด้วย

4) เดือนห้า บุญสงกรานต์ หรือเทศกาลสงกรานต์

กำหนดมีการทำบุญถวายภัตตาหารคาวหวาน หรือถวายจันทน์เข้า-เพลตลอดเทศกาล ตอนบ่ายมีสงกรานต์พระ รตนน้ำผู้ใหญ่ผู้เฒ่า ก่อเจดีย์

5) เดือนหก บุญบั้งไฟ บางแห่งเรียก บุญวิสาขบูชา

มีงานบุญบั้งไฟ (บุญขอฝน) บุญวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือนหกเกือบตลอดเดือนหกนี้ ชาวอีสานจัดงานบุญบั้งไฟ จัดวันใดแล้วแต่คณะกรรมการหมู่บ้านกำหนดถือเป็นการทำบุญบูชาแล่น (เทวดา) เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

6) เดือนเจ็ด บุญข้าฮะ

มีพิธีเลี้ยงตาแฮก ปู่ตา หลักเมือง งานบุญเบิกบ้านเบิกเมือง งานเข้านาค เพื่อบวชนาคคติความเชื่อหลังจากหว่านข้าวกล้าดำนาเสร็จ มีการทำพิธีเช่นสงรวงเจ้าที่นาเพื่อความ เป็นสิริมงคลให้ข้าวกล้าในนาออกงาม

7) เดือนแปด งานบุญเข้าพรรษา

มีพิธีหล่อเทียนพรรษางานบุญเทศกาลเข้าพรรษาแต่ละหมู่บ้านช่วยกันหล่อเทียนพรรษา ประดับให้สวยงาม จัดขบวนแห่เพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชา มีการทำบุญถวายภัตตาหาร เครื่องไทยทานและผ้าอาบน้ำฝน

8) เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

ชาวบ้านจัดอาหารคาวหวาน หมากพลูบุหรีใส่กระทงเล็ก ๆ นำไปวางไว้ตามลานบ้าน ใต้ต้นไม้ ข้างพระอุโบสถ เพื่อเป็นการให้ทานแก่เปรตหรือวิญญาณที่ตกทุกข์ได้ยาก

9) เดือนสิบ บุญข้าวสาก

ข้าวสาก หมายถึง การกวณกระยาสารท คล้ายงานบุญสลากภัต ในภาคกลาง จัดงานวันเพ็ญเดือน 10 นำสำหรับคาวหวานพร้อมกับข้าวสาก (กระยาสารท) ไปทำบุญที่วัดถวายผ้าอาบน้ำฝนและเครื่องไทยทาน

10) เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

มีพิธีถวายผ้าห่มหนาวในวันเพ็ญ มีงานบุญตักบาตรเทโว พิธีกวณข้าวทิพย์ พิธีลอยเรือไฟมีการถวายผ้าห่มหนาวแต่พระพุทธรูปสงฆ์ ในวันเพ็ญมีงานแห่ปราสาทผึ้ง พิธีลอยเฮือไฟ (ไหลเรือไฟ)

11) เดือนสิบสอง บุญกฐิน ทำบุญข้าวเม่า

พิธีถวายกฐินเมื่อถึงวันเพ็ญจัดทำข้าวเม่า (ข้าวใหม่) นำไปถวายพระเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีทั้งงานบุญกุศลและสนุกสนานรื่นเริง

1.7.2 ความเชื่อ

ความเชื่อในการทำเกษตรกรรม ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพยังคงอยู่ แต่พิธีกรรมนั้นไม่ปรากฏให้เห็นแต่จะเห็นเฉพาะการเลี้ยงผีไร่ผืนนา โดยมีจิบหมาก จิบพลู ยาสูบ เครื่องคาวหวาน และมีการบอกกล่าวว่าจะทำให้เจ้าที่รับรู้ว่าจะทำอะไร เช่น จะไถนาปลูกข้าวนาปี นาปรัง เกี่ยวข้าวทั้งนาปีและนาปรังหรือแม่แต่การสีข้าวหรือนวดข้าว เป็นต้น ส่วนการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ นั้นไม่มีการบอกเจ้าที่แต่อย่างใด

2. แหล่งอาหารของชุมชนบ้านคำแคน

2.1 อาหารจากนา

การปลูกข้าวจะรูปแบบการทำนาปีของบ้านคำแคน ข้าวนาปี เริ่มตั้งแต่ตกลำในเดือนมิถุนายนแล้วจึงดำหรือหว่านเหมือนข้าวนาปรังซึ่ง หลังจากทำการหว่านกล้าแล้วชาวบ้านนิยมใส่ปุ๋ยเคมี เมื่อต้นกล้ามีอายุครบ 1 เดือนชาวบ้านจึงนำต้นกล้าไปปักดำโดยมีแรงงานทั้งในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นมารับจ้าง เมื่อปักดำเสร็จชาวบ้านจะคอยดูหอยเชอรี่หากมีปริมาณมาก จะกำจัดด้วยการใช้สารเคมี ซึ่งจะใช้ไปจนกว่าต้นข้าวจะโตหรือจนกว่าหอยเชอรี่จะหยุดระบาด เนื่องจากว่าหอยเชอรี่นี้สามารถขยายพันธุ์ได้เร็วทำให้เพิ่มจำนวนมากได้ระยะไม่นานนักและก่อความเสียหายให้กับการทำนาในเขตพื้นที่ชลประทานเป็นอย่างยิ่ง เมื่อต้นข้าวถูกหอยเชอรี่ทำลายแล้วชาวบ้านต้องทำการดำนาใหม่อีกรอบ และในขณะนี้มีชาวบ้านหลายรายกำลังแก้ปัญหาหอยเชอรี่ระบาดในนาข้าวด้วยการเลี้ยงเป็ดไข่ ซึ่งสามารถแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่งเนื่องจากในช่วงที่ข้าวอายุยังน้อยอยู่นั้นไม่สามารถปล่อยให้เป็ดลงไปกินหอยได้

ข้าวนาปีมีการปลูกเพื่อวัตถุประสงค์หลักเพื่อบริโภคในครัวเรือน พื้นที่เพาะปลูกในแต่ละปีจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำใน

2.2 อาหารจากป่าธรรมชาติ

การพึงพิงป่าของชุมชนในการหาอาหารจากป่าธรรมชาติ ประมาณ 650 ไร่ ซึ่งสถานที่เก็บหาของป่าในหมู่บ้านค่าน้อย ส่วนใหญ่ คือ เขาภูเม็ง และป่าภูวัด จากการเก็บข้อมูล การพึงพิงป่าของชุมชนบ้านค่าน้อยพบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ร้อยละ 90 เคย เข้าไปเก็บหาของป่า โดยร้อยละ 56.6 จะเข้าไปเก็บหาของป่ามากกว่า 10 ครั้งต่อปี รองลงมา ร้อยละ 21.3 จะเข้าไปเก็บหาของป่า 5-10 ครั้งต่อปี โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 95.9 จะเก็บไปเพื่อใช้ทำอาหาร รองลงมาเป็นการเก็บหาเพื่อนำไปใช้เป็นยารักษาโรค คิดเป็นร้อยละ 6.6 โดยชนิดของของป่าที่ยังคงเก็บหาได้ในปัจจุบันมี ประมาณ 72 ชนิด โดยแบ่งเป็นเห็ด 47 ชนิด ได้แก่ เห็ดตะไคร้ เห็ดปลวก เห็ดน้ำหมาก เห็ดผึ้ง เห็ดตีน แอต ฯลฯ พืชผัก 8 ชนิด ได้แก่ ผัก หวาน ผักอีรอก ผักสาบ ดอกกระเจียว และผักตบหมุย และสัตว์ 17 ชนิด อาทิ แอ้ กิ้งก่า จิ้งหรีด แมลงอินูน แมลงทับ ไช้มดแดง และอึ่งอ่าง นอกจากนี้ยังเก็บหา บริเวณพื้นที่ห้วยอมป่า ไธนารอบ หมู่บ้าน ทั้งนี้ของป่าที่เก็บหาได้ ส่วนใหญ่จะเก็บหาเพื่อใช้เป็นอาหาร ในครัวเรือน ส่วนที่เหลือ จะนำไปขายให้กับราษฎรในหมู่บ้าน

ช่วงเวลาที่สามารถเก็บหาของป่าได้ ส่วนมากจะเป็นช่วงต้นฤดูฝน ตั้งแต่เดือน มีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม โดยเห็ดที่พบจะมีเห็ดปลวก เห็ดตะไคร้ เห็ดตีนดำ เห็ดระโงก เห็ดน้ำหมาก เห็ดถ่าน เห็ดเผาะ และเห็ดกระด้าง ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ส่วนของป่าที่นิยม และยังมีปริมาณมากพอให้เก็บหาเพื่อนำมาขาย ได้แก่ เห็ดระโงก เห็ดตะไคร้ เห็ดปลวก และไช้มดแดง อย่างไรก็ตาม ปริมาณของป่าที่เก็บหาได้ในปัจจุบันมีปริมาณลดลง และหายากมาก ขึ้น โดยของป่า ที่หาได้ยากในปัจจุบัน ได้แก่ กิ้งก่า และอึ่งอ่าง (<https://www.recoftc.org/th/publications/0000263>) รายละเอียดดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงอาหารจากป่าธรรมชาติ

ชนิด	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
ผักพื้นบ้าน	ผักหวาน ผักต้ว ผักสาบ ดอกกระเจียว ผักตบ หมูป ผักเม็ก	ผักหวาน ย่านาง กระจิน ตำลึง หน่อไม้ อีผูก อีลอก มันแขง กาดย่า ก้านจอง	ผักหวาน ย่านาง ส้มหอม กระจิน ตำลึง กะโดน
ผลไม้ป่า และมันต่าง ๆ	มันแขง,มันข้าวนก หวดข่า จูมจำ	กล้วยป่า พืพวน กั้นครก หมาว้อ ตินจำ หมาก เหมา เล็บแมว หวดจำ ส้มหอ กลอย	มันแขง มันข้าวนก ผลไม้ป่าเริ่มสุก แต่มี ปริมาณน้อย
สัตว์เล็กและแมลงต่าง ๆ	แยะ หนู อั้ง กบ เขียด กิ้งก่า จิ้งหรีด แมงกะ ซอน ไชมัดแดง แมงดา ผึ้ง ต่อ	นก หนู จิ้งหรีด กุดจี่ จ๊กจั้น ต๊กแตน แยะ กิ้งก่า แมงกะซอน	จี่โป่ม นก หนู กิ้งก่า แมงกะซอน
เห็ด	เห็ดตะไคร้ เห็ดระโงก	เห็ดดินต่าง ๆ เห็ดปลวก เห็ดผึ้ง เห็ดตีนตุ๋ เห็ดระโงก เห็ดน้ำหมาก เห็ดถ่าน เห็ดเหาะ และ เห็ดกระด้าง	ไม่มี

2.3 อาหารจากแหล่งน้ำ

บ้านค่าน้อยเป็นพื้นที่ทุ่งที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำที่สำคัญ คือ หนองค่าน้อย จำนวน 18 ไร่ทำให้มีอาหารจากแหล่งน้ำที่มากมาย จากตารางที่ 7

ตารางที่ 7 อาหารจากแหล่งน้ำ

ประเภท	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
สัตว์ในน้ำ	ปลาช่อน ปลาชิว ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาหมอ กุ้ง หอย ปู ปลาชิว ปลานิล ปลากะเต็ด	ปลาช่อน ปลาชิว ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาหมอ กุ้ง หอย ปู ปลาชิว ปลานิล ปลากะเต็ด	ปลาช่อน ปลาชิว ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาหมอ กุ้ง หอย ปู ปลาชิว ปลานิล ปลากะเต็ด
สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	เขียด	กบ อึ่ง	เขียด
ผักในน้ำ	กะเฉดน้ำ บัวแดง ผักบุ้ง	กะเฉดน้ำ บัวแดง ผักบุ้ง	กะเฉดน้ำ บัวแดง ผักบุ้ง
ผักริมน้ำ	คั้นจอง บอนหวาน กูดง่อง ทูน กระโดน กะเฉดบ้าน หน่อไม้ ผักไหม ส้มห่อ	คั้นจอง บอนหวาน กูดง่อง ทูน กระโดน กะเฉดบ้าน หน่อไม้ ผักไหม ส้มห่อ	คั้นจอง บอนหวาน กูดง่อง ทูน กระโดน กะเฉดบ้าน หน่อไม้ ผักไหม ส้มห่อ

2.4 อาหารจากตลาด

ชุมชนบ้านค่าน้อยมีแหล่งอาหารที่หาได้จากป่าชุมชน และแหล่งน้ำทำให้มีอาหารรับประทานที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์จึงไม่ค่อยซื้ออาหารจากตลาดมากนัก ส่วนใหญ่ถ้าจะซื้อก็มีบ้างแต่เป็นส่วนน้อยเช่น เครื่องปรุง เครื่องแกงต่าง ๆ จะมีรถเร่วิ่งเข้ามาในหมู่บ้านทุกวัน

2.5 อาหารที่ผลิตเอง

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนนิยมปลูกผักสวนครัวในบริเวณบ้านเพื่อรับประทาน และแบ่งบ้านใกล้เคียง เพื่อมีอาหารที่ปลอดภัยและลดรายจ่ายในครอบครัว

3. ประสบการณ์จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ในอดีตพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านค่าน้อยมีลักษณะเป็นป่าผืนใหญ่ มีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ตลอดจนสัตว์ป่าหลากหลายชนิด เช่น ช้างป่า เสือโคร่ง เสือดาว เก้ง กวาง หมูป่า ฯลฯ ภายหลังเริ่มมีชาวบ้านอพยพเข้ามาจับจองหาที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น มีการตัดไม้ บุกรเบิกพื้นที่ ตัดไม้เพื่อทำการเกษตรทำนา ทำไร่ มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้พื้นที่ป่าเริ่มลดลง

ปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลประกาศให้พื้นที่ป่าบริเวณโดยรอบหมู่บ้านเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ป่าโคกหลวง

ปี พ.ศ. 2517 สัตว์ขนาดใหญ่ เช่น เสือ หายไปจากพื้นที่

ช่วงปี พ.ศ. 2520 พื้นที่ป่าลดลงเรื่อย ๆ ไม้ใหญ่ถูกตัดออกไปจากพื้นที่แปรรูปขายให้กับ นายทุน พื้นที่ป่าเริ่มเปลี่ยนไปเป็นไร่และที่นา

ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526-2528 เป็นช่วงที่รัฐออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกินให้กับ ชาวบ้าน (สทก.) มีการถางป่าเพื่อขายต่อการทำไร่มันสำปะหลัง การล่าสัตว์ ปัญหาไฟป่ารุนแรงขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ป่าถูกทำลายเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ช่วงปี พ.ศ. 2534-2539 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกอ้อย เนื่องจากมีหน่วยงานมาส่งเสริม และมีโรงงานน้ำตาลตั้งอยู่ใกล้พื้นที่

ปี พ.ศ. 2540 เริ่มมีการปลูกยูคาลิปตัส พื้นที่ป่าถูกแบ่งกระจัดออกเป็นหย่อม ๆ ป่าผืนใหญ่เหลืออยู่เพียงบริเวณป่าภูวัดและพื้นที่หัวไร่ปลายนาที่มีเจ้าของ ช่วงนี้เริ่มมีการตั้ง บทบัญญัติของหมู่บ้าน ห้ามตัดไม้ในป่าสงวนแห่งชาติแต่ยังไม่มีการจับกุมหรือมีบทลงโทษ

พ.ศ. 2545-2546 ชุมชนเข้ามาจัดการดูแลรักษาป่า จัดทำแนวกันไฟบริเวณป่าภูวัดโดย ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลคำแคน มีการรณรงค์และห้ามตัดไม้ ทำลายป่าเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

ปี พ.ศ. 2550 นายบุญมา ทันทา ผู้ใหญ่บ้านค้ำน้อย ในขณะนั้น (อดีตกำนัน ตำบล คำแคน) ได้เริ่มชักชวนชาวบ้านหันมาดูแลรักษาป่าภูวัด มีการจัดรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ในชุมชน และเข้าร่วมกับโครงการฟื้นฟูผืนน้ำชี WWF ประเทศไทย เดินทางไปศึกษาดูงานการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติที่จังหวัดนครสวรรค์ และดำเนินการจัดประชาคม การจัดการป่าชุมชนขึ้น

ปี พ.ศ. 2551 เริ่มมีการบริหารจัดการและดูแลรักษาป่าอย่างเป็นระบบภายใต้การสนับสนุน จากโครงการฯ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การประชาคมหมู่บ้าน กำหนดกฎ ระเบียบการใช้ ประโยชน์จากป่า จัดตั้งเรือนเพาะชำกล้าไม้ท้องถิ่น การสำรวจและประเมินทรัพยากรป่าชุมชน การลาดตระเวนป่า ทำแนวกันไฟปลูกป่า และการบวชป่า อบต.คำแคน เข้ามาสนับสนุนการทำ แนวกันไฟและจัดชุดลาดตระเวนป้องกันไฟป่า ส่งผลให้ไม่มีไฟป่าเกิดขึ้น

พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน สภาพป่าบริเวณภูวัดมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ป่าเริ่มหนาแน่นขึ้น ลูกไม้เพิ่มขึ้น สัตว์ป่าเริ่มพบเห็นได้บ่อยขึ้น เช่น แอ้ ตะกวด เป็นต้น ของป่าผลิตจากป่า เช่น เห็ด กระเจียว อีรอก ฯลฯ เก็บหาได้มากขึ้น เริ่มมีชาวบ้านนอกพื้นที่ อำเภอพระยีน บ้านไผ่ เมืองพล ตลอดจนจังหวัดขอนแก่นเข้ามาเก็บหาของป่าในพื้นที่ ไม่มีไฟป่า ตลอดจนไม่มีการ ลักลอบตัดไม้ เผลอถ่าน และดำเนินการวางแผนสำรวจและประเมินทรัพยากรป่าชุมชนครั้งที่ 2 และร่วมกับ โครงการฯ หน่วยงานปกครองอำเภอ และหน่วยงานต่าง ๆ จัดงานวันสิ่งแวดล้อมโลก ประจำปี 2553 ขึ้นบริเวณป่าภูวัด ตลอดจนได้รับการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนโดยกรมป่าไม้

4. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านคำน้อย มีรายละเอียดดังนี้

4.1 การตระหนักและรับรู้ปัญหาร่วมกัน

ชาวบ้านเริ่มประสบวิกฤตการณ์ป่าถูกทำลายซึ่งเกิดจากน้ำมือชาวบ้านเองโดยที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งต้องตัดไม้ ถางป่า และเผาทำลายซึ่งในอดีตผืนป่าแห่งนี้มีอาณาเขตกว้างใหญ่ติดต่อกันหลายหมู่บ้าน มีทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ ต่อมาพื้นที่ถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรกรรม ตลอดจนปัญหาการลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์

จากการที่ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายทำให้สัตว์ป่าขนาดใหญ่เช่น เสือ หายไปจากพื้นที่ของป่าหรืออาหารจากป่าที่เคยหาได้ก็ลดน้อยถอยลงไปทุกทีทำให้ชุมชนได้เริ่มเข้ามาจัดการป่าดูแลรักษาป่า โดยมีการจัดทำแนวกันไฟบริเวณป่าภูวด ต่อมานายบุญมา ทันทา ผู้ใหญ่บ้านคำน้อย ในขณะนั้น (ปัจจุบันอดีตกำนัน ตำบลคำแคน) ได้เริ่มชักชวนชาวบ้านหันมาดูแลรักษาป่าภูวดอย่างจริงจังเพื่อสร้างความมั่นคงของทรัพยากรธรรมชาติและความมั่นคงทางอาหารให้มียั่งยืนต่อไป โดยได้เริ่มมีการพูดคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนเพื่อทำความเข้าใจถึงวิกฤตการณ์ป่าและอาหารธรรมชาติที่ลดน้อยลง และต่อยอดขยายวงกว้างให้ประชาชนในพื้นที่เห็นถึงปัญหา ตระหนักและรับรู้ร่วมกันของปัญหาในพื้นที่

“...เมื่อก่อนป่ามันเตียน มันไม่เป็นแบบนี้ เพราะชาวบ้านตัดไม้ทำลายป่ากัน เยอะ ชาวบ้านบุกรุกทำอ้อน ทำมันสำปะหลังจัดให้มีการประชาคมที่หมู่บ้าน คณะกรรมการส่วนใหญ่เขาก็เห็นด้วย ต่อมาเราก็ทำต้นไม้กันก่อน เขาก็เข้ามามีส่วนร่วมเพราะเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งอาหารของชุมชน”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5)

4.2 การรวมกันเป็นกลุ่มและหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร

จากที่ชุมชนได้ตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารจากการที่ป่าอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายทำให้อาหารที่เคยสามารถหาได้จากป่าลดลงทำให้ชาวชุมชนได้หันมาแก้ไขปัญหาร่วมกันและได้ร่วมกันอย่างเหนียวแน่นขึ้นเพื่อขอจัดปัญหาให้หมดไปโดยได้มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาสนับสนุน เช่น โครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทยได้นำผู้นำชุมชนเดินทางไปศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่จังหวัดนครสวรรค์เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนในการดำเนินงาน หลังจากนั้นได้ดำเนินการจัดประชาคมการจัดการป่าชุมชนขึ้นซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์

(“WWF พาเราไปศึกษาดูงาน ได้ความรู้ ความเข้าใจอะไรมาประชาคม กับชาวบ้าน... เราทำของเราก่อนแล้วเขาก็เข้ามาเสริมสนับสนุน มาเป็นที่ปรึกษา พาไปดูสภาพที่ไม่เป็นป่านะ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจว่าเราต้องทำ เราไม่เหมือนเขาเราก็ทำได้”)

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5)

ดังนั้นชุมชนจึงได้มีการออกแบบร่วมกันโดยมีการกำหนดกฎกติกา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย บทบาทและทิศทางร่วมกันโดยมีรายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่
2. สร้างความตระหนักและความเข้าใจต่อชุมชนต่อการดูแลรักษาป่า
3. เพื่อจัดการป่าให้เป็นแหล่งเก็บหาของป่าของชุมชน
4. เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากร โดยมีแนวทางการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ

คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านค่าน้อย

ประธาน	นายบุญมา ทันทา รสทป. (ที่ปรึกษา รสทป. ตำบลคำแคน)		
รองประธาน	นายสุรชัย	สุวรรณหาร	รสทป.
เลขาธิการ	นางทองสุญ	ทันทา	รสทป.
เหรัญญิก	นายแสนทวี	ดีเลิศ	รสทป.
ผู้ช่วยเหรัญญิก	นายประธาน	ทันทา	
ฝ่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	นายทรงศักดิ์ ดีเลิศ	ธรรมชาติ	
	นายสนั่น	คงไม้	
	นายอวน	แวงทัย	รสทป.
	นายบุญหลาย	สวัสดีเอื้อ	
ฝ่ายป้องกันและปราบปราม	นายไสว ดีเลิศ	รสทป.	
	นายหนูเวียง	เหลาวงสี	รสทป.
	นายสมควร	วิเศษมี	
	นายประสาท	สุตฤทธ	
	นายธวัชชัย	โพธิปัญญา	
	นายบุญเลิศ	พระขุนชัย	

ฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายสุพิน	ทันหา	
	นายบุญโฮม	เจิมแสน	รสทป.
	นายนิคม	คำมณีจันทร์	รสทป.
ฝ่ายติดตามและประเมินผล		นายจันทา ทันหา	รสทป.
	นายค่านงค์	ธิดาโพธิ์	
	นายอนุชา	แก้วเฮียง	
	นายเสา	เครือเคา	

กฎระเบียบป่าชุมชนภูวัต

1. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับไม่เกิน 10,000 บาท
2. ห้ามบุกรุกแผ้วถาง และจุดไฟเผาป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท
3. ห้ามล่าสัตว์ และจับสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท
4. การเก็บหาเห็ด ไข่มดแดง พืชผักป่า สมุนไพร สามารถเก็บหาได้
5. ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบป่าชุมชนอย่าง

เคร่งครัด หากฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษตามที่กำหนดไว้ (<https://www.recoftc.org/th/publications/0000263>)

ภาพที่ 11 กฎระเบียบป่าชุมชนบ้านค่าน้อย

ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/ChiProject/2010/12/10/entry-9>

“...วิธีการดำเนินงาน เราได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา คณะกรรมการมาจากชาวบ้าน และผู้นำ เราเลือกเอาจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ชาวบ้านนับถือ พูดกับชาวบ้านได้ น่าเชื่อถือ แล้วก็ขอความร่วมมือไปทางผู้ใหญ่บ้านให้เข้ามาช่วยในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทำแนวกันไฟ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5)

“...มีการประชุมและจัดทำแผนงาน และการประชาสัมพันธ์ เรายกตัวอย่างของผลที่มันจะได้รับ เรื่องป่า เรื่องอาหาร การไม่เผาป่า เพื่อให้เกิดอาหาร ถ้าไฟไม่เผาป่ามันก็ไม่เกิดพวกเห็ด พวกพันธุ์ไม้นานาชนิด มันมีตั้ง 72 ชนิดนะ ที่แรกเราไม่รู้ว่ามันมีขนาดไหนมันมีพวกนักวิจัยไทบ้านเข้ามาสำรวจ เข้ามาช่วยประชาสัมพันธ์จนรับทราบว่าเป็นป่าของเรานั้นมีไม้ชนิดต่าง ๆ มีอาหาร มีแมลง”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 6)

ปัจจุบัน ชุมชนโดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดให้มีการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยระบุถึงกิจกรรมหลัก ๆ ในรอบปี แผนการจัดการป่าชุมชนภูวัดบ้านค้ำน้อยซึ่งเห็นได้จากตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แผนการจัดการป่าชุมชนภูวัตบ้านค้ำน้อย

กิจกรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. ประชุม คณะกรรมการป่า ชุมชน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. เก็บเมล็ดพันธุ์ไม้	✓	✓										
3. เพาะชำกล้าไม้	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
4. ลาดตระเวนป่า ชุมชน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5. ทำแนวป้องกัน ไฟป่า		✓	✓									
6. ลาดตระเวน ป้องกันไฟป่า			✓	✓	✓							
7. ปลุกป่า							✓	✓				
8. ตูแกลกล้าไม้ที่ ปลุกในแปลง	✓									✓		
9. ประชาสัมพันธ์ รณรงค์การดูแล รักษาป่า(เสียงตาม สาย/ประชุม ประจำเดือน)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10. ค่ายเยาวชน											✓	

ที่มา: <https://www.recoftc.org/th/publications/0000263> หน้า 12

4.3 การปฏิบัติการร่วมกันและการติดตามประเมินผล

จากการจัดการป่าชุมชนภูวัตบ้านค้ำน้อยโดยชุมชนเข้ามีส่วนร่วม โดยการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในมิติ 4 มิติ คือ มิติที่หนึ่งด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ มิติที่สองด้านสังคม ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในหมู่บ้าน วัฒนธรรมประเพณี มิติที่สามด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และมิติที่สี่ ข้อตกลงร่วม กฎระเบียบ โครงการพัฒนานโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับชุมชน หรือระดับนโยบาย (<https://www.recoftc.org/th/publications/0000263>: หน้า 14-15) สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ พบว่า ชุมชนมีรายได้จากการเก็บหาของป่าเพิ่มขึ้น เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวานป่า ไข่มดแดง ฯ อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนได้ดีอีกด้วย

2) ด้านสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน พบว่า ชาวบ้านและคนในชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจร่วมแรงร่วมใจต่อการดูแลรักษาป่าเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต มีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของป่าเพิ่มขึ้น และเข้าร่วมกิจกรรมดูแลรักษาป่าเพิ่มขึ้นโดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ

3) ด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า สภาพป่าได้รับการฟื้นตัวเนื่องจากไฟป่าลดลง ส่งผลให้สภาพป่าเริ่มรกหนาขึ้น ลูกไม้ขนาดเล็กเพิ่มขึ้น มีปริมาณของป่ามีจำนวนชนิด ปริมาณ และความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญชุมชนสามารถรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติผืนสุดท้ายของหมู่บ้าน จำนวน 650 ไร่ ไร่ได้จากการถูกบุกรุกคุกคามและขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวอันเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหารแหล่งเรียนรู้ของชาวเด็ก เยาวชน และคนในชุมชน

4) ด้านข้อตกลงร่วม กฎระเบียบ โครงการพัฒนานโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชน หรือระดับนโยบาย พบว่า การจัดการป่าช่วยเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ องค์กรชุมชนเข้มแข็งทำงานเป็นระบบในการจัดการดูแลป่าชุมชน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เกิดความร่วมมือในการจัดการป่าร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีบทบาทหนุนเสริมและสร้างความร่วมมือในการจัดการป่าตลอดจนเกิดความร่วมมือและขยายเครือข่ายจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อำเภอมัญจาคีรี จำนวน 7 ป่าชุมชน และ ขยายเพิ่มเติมการจัดการป่าชุมชนเพิ่มอีก 2 แห่งในพื้นที่ใกล้เคียง

“...เรามีการสังเกต และดูแลพฤติกรรมของชุมชน คณะกรรมการเข้าไปทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เด็ก นักเรียน เยาวชนก็เอามาให้ความรู้ เอามาเป็นมัคคุเทศก์ต้อนรับนักท่องเที่ยว เทียวชมแหล่งเรียนรู้เป็นฐาน ๆ และก็ดำเนินการประชาสัมพันธ์ควบคู่ไปเรื่องการไม่ตัดไม้ทำลายป่า”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5)

“...ในส่วน อบต. ก็มียุทธศาสตร์ในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร คือ มียุทธศาสตร์จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีแนวทางการพัฒนา เช่น การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อนุรักษ์ฟื้นฟู และเพิ่มพื้นที่ป่า และต้นน้ำให้เกิด

ความอุดมสมบูรณ์ พัฒนาและปรับปรุงแหล่งน้ำ ป่าไม้ใหม่มีความสมบูรณ์และสนับสนุนให้ชุมชนจัดการเกษตรที่ปลอดภัยเคมี หรือใช้เฉพาะเมื่อมีกรณีจำเป็น ส่งเสริมให้จัดทำและใช้ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมีเพื่อสุขภาพของชาวบ้าน และมีอาหารที่ปลอดภัยจากการใช้สารเคมี”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 7)

4.4 การขยายเป็นเครือข่าย

จากการที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติการร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนบ้านค้ำน้อยทำให้มีป่าพื้นฟูหรือป่ากำลังฟื้นตัว มีพื้นที่ประมาณ 450 ไร่ มีพื้นที่มากที่สุดครอบคลุมบริเวณติดต่อกับบ้านหินเหิบ และบ้านโนนคูณ ตำบลท่าศาลา พื้นที่ที่มีความลาดชันเล็กน้อยถึงปานกลาง เป็นบริเวณพื้นที่ป่ากำลังฟื้นตัว เนื่องจากในอดีตประสบกับปัญหาการบุกรุก การลักลอบตัดไม้ เฒ่าถ่าน การล่าสัตว์ และปัญหาไฟป่า

ภาพที่ 12 ป่าชุมชนบ้านค้ำน้อย

ที่มา: นฤมล คำอ่อน (5 พฤศจิกายน 2562)

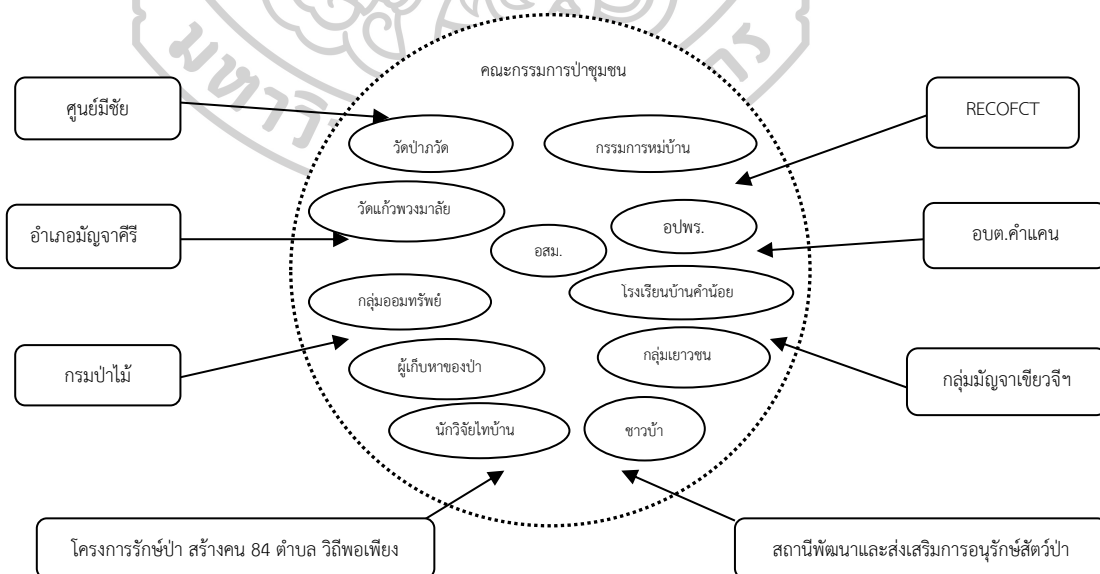
การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนภูวัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักคือ 1) กลุ่ม องค์กรภายในชุมชน จำนวน 9 องค์กร และ 2) กลุ่มองค์กรภายนอกชุมชน จำนวน 10 องค์กร ซึ่งกลุ่มองค์กรภายในชุมชนได้แก่ (1) คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 22 คน มีบทบาทเป็นกลไก หลักในการบริหารจัดการ วางแผน ดำเนินกิจกรรม และประสานความร่วมมือกับกลุ่ม

องค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน (2) คณะกรรมการหมู่บ้าน ให้ความร่วมมือและสนับสนุน การจัดการป่าชุมชน (3) ที่พัทสงฆ์บุญญานิมิตร (วัดป่าภูวัด) เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและ สนับสนุนกลไกการจัดการป่า (4) อาสาสมัครป้องกันภัยพลเรือน (อปพร.) จัดทำแนวกันไฟและ ลาดตระเวนป่าร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน (5) วัดแก้วพวงมาลัย เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนใน ชุมชน (6) กลุ่ม อสม.หมู่บ้าน, กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มเยาวชน เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน (7) นักวิจัยไทบ้านเก็บข้อมูลทรัพยากรป่าชุมชนและประสานงานร่วมกับคณะกรรมการป่า (8) กลุ่มผู้เก็บหาของป่าเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าและรายงานสถานการณ์ป่า 9) โรงเรียน บ้านค้ำน้อย เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์ศึกษาธรรมชาติภูวัด ร่วมวางแผนและประสานงานกิจกรรม การจัดการป่า

“...มีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่น มีหลายหมู่บ้านที่เข้ามาร่วมเป็นภาคี เครือข่าย เรียกว่า กลุ่มมัญจาคีฬวذجิ เข้ามาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ดึงหลายฝ่ายมาร่วม ไม่ร่วมมือกันทำให้ชุมชนของเรามีแรงใจในการช่วยกัน ร่วมแรง ร่วมใจ...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 5)

กลุ่มองค์กรเหล่านี้ได้ขยายความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชน ซึ่งเห็นได้จากภาพ ที่ 13

ภาพที่ 13 ความสัมพันธ์ของกลุ่ม/องค์กรที่มีบทบาทต่อการจัดการป่าชุมชนภูวัด
ที่มา: ชุมชนบ้านค้ำน้อย ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย (2554: 10)

5. ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

สำหรับปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนบ้านค้ำน้อยยังคงดำรงอยู่ได้ตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากปัจจัย เงื่อนไขหลายประการ ดังต่อไปนี้

5.1 ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.1.1 ปัจจัยภายใน

1) วิฤตการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและอาหารของชุมชน ได้แก่ ป่าไม้ ถูกทำลาย ทำให้ขาดแคลนน้ำส่งผลให้การเพาะปลูกทางการเกษตรเสียหาย นอกจากนี้แหล่งอาหารและอาหารทั้งในธรรมชาติได้ถูกบุกรุกทำลายและลดลงจนน่าตกใจ (กล้วย) และมีแนวโน้มที่จะไม่เพียงพอกับคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดตระหนักรถึงสภาพความอดอยากขาดแคลน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านแสวงหาทางออก ตลอดจนร่วมกันเพื่อจะจัดการตนเองด้านอาหารเพื่อความยั่งยืนต่อไป

2) ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ พี่น้องคนบ้านเดียวกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยง ช่วยเหลือและผลักดันกันในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม ร่วมปฏิบัติเป็นทอดต่อกันไป

3) ผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญที่จะช่วยให้คนในชุมชนมีขวัญ กำลังใจ และมีความคล่องตัวในการมาร่วมดำเนินงานพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทั้งนี้ ผู้นำชุมชนจะต้องแสดงบทบาทและให้การส่งเสริมสนับสนุนอย่างชัดเจนเต็มที่ รวมทั้งมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการมากกว่าการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านดำเนินงานกันเองตามกำลัง

4) สมาชิกในชุมชน เป็นผู้ตามที่ดี มีการให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความรัก สามัคคีซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างสัมพันธ์ที่ดี ความเข้าใจกัน รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และยังพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาด้วยความเต็มใจ

5) ผลประโยชน์ที่ได้จากการมีส่วนร่วม พบว่า เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลและจูงใจให้ชาวบ้านร่วมดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวนอกจากการได้มีส่วนร่วมยังรวมไปถึงอาหาร สิ่งของ หรือ ค่าตอบแทนในการเข้าร่วมในแต่ละครั้งด้วย

6) แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เป็นสิ่งที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์พลอยยังเป็นประโยชน์แก่ชุมชนอื่น ๆ อีกทำให้ชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจในตัวเอง และรู้จักและห่วงหา

5.1.2 ปัจจัยภายนอก

1) กลุ่มและแกนนำกลุ่ม เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นและจูงใจให้ชาวบ้านเข้าร่วมพัฒนา เนื่องจากการมีกลุ่ม มีเพื่อน มีคนช่วยเหลือทำให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจ และเกิดความอยากที่จะพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน โดยที่กลุ่มและแกนนำกลุ่มจะต้องมีการพบปะ มีกิจกรรมร่วมกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่อง

2) องค์กร/หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุน เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นและขับเคลื่อนและการดำเนินงานพัฒนาของชุมชน เนื่องจากเป็นแหล่งสนับสนุนทุน ความรู้ บุคลากร กระบวนการ เครือข่าย และพลังอำนาจในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้ องค์กร/หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนจำเป็นจะต้องมีการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนอย่างจริงจัง และต่อเนื่องเพื่อให้การดำเนินงานของชุมชนราบรื่น เข้มแข็ง และเติบโตอย่างต่อเนื่องจนสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ด้วยชุมชนเอง

3) การประสานงานเครือข่ายชุมชนทั้งภายในและภายนอกชุมชนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนบ้านค่าน้อยมีพลังในการขับเคลื่อนโดยการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อที่จะพัฒนาและประยุกต์วิธีการ กระบวนการให้สอดคล้องกับบริบทของตัวเองได้

5.2 ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.2.1 ปัจจัยภายใน

1) ฐานะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีรายได้หลักมาจากการขายผลผลิตทางการเกษตรซึ่งมีราคาไม่แน่นอน ทำให้มีหนี้สิน และบางครั้งเกิดภัยธรรมชาติมีผลกระทบต่ออาชีพ

2) วิถีชุมชนที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งมาจากผลจากการพัฒนาตามแนวนโยบายของรัฐทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเสื่อมโทรม ส่งผลให้วิถีดั้งเดิมหายไปกลายเป็นวิถีสังคมแบบทุนนิยม บริโภคนิยมหวังผลประโยชน์และอยู่แบบตัวใครตัวมัน คนในชุมชนขาดขวัญกำลังใจ ขาดความกระตือรือร้น ซึ่งไม่เอื้อต่อการพัฒนา

3) เวลา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการพัฒนาเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลาในตอนเช้าถึงเย็นในการทำงาน ดูแลเรือกสวนไร่นาและผลผลิต และทำกิจกรรมต่าง ๆ ของตน จึงไม่ค่อยมีเวลาสำหรับในกิจกรรมที่ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานหรือติดต่อกัน

4) งบประมาณสนับสนุน ไม่มี หรือมีไม่เพียงพอ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้น้อย จึงต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายนอกชุมชน

5) คนรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดแนวคิด อุทิศการณ์เพื่อจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไปมีน้อย

6) กระแสทุนนิยม บริโภคนิยม เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากอยู่อย่างพอเพียงดำเนินชีวิตเรียบง่ายเปลี่ยนไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยทั้งจากในครัวเรือนและจากการประกอบอาชีพ

5.2.2 ปัจจัยภายนอก

1) การเมืองและนโยบายของรัฐ ไม่ชัดเจน มีความขัดแย้ง ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้ชาวบ้านแบ่งเป็นกลุ่มและทำตามแนวทางที่ตนพึงพอใจ นอกจากนี้นโยบายของรัฐบางเรื่องยังส่งผลกระทบต่อชาวบ้านได้รับปัญหาและความเดือดร้อน เช่น นโยบายส่งเสริมการปลูกข้าวและรับจำนำข้าว ซึ่งต่อมาเกิดปัญหาในกระบวนการดำเนินงานทำให้ชาวบ้านบางส่วนซึ่งปลูกข้าวเพื่อเข้าร่วมโครงการจำนำข้าว แต่ไม่ได้รับเงินค่าจำนำข้าวเป็นเวลานานจนชาวบ้านบางคนไม่มีทุนเพียงพอสำหรับจะทำนารอบต่อไป และบางคนต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้ก่อน เป็นต้น

2) การส่งเสริมสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ไม่ตรงจุด ไม่เข้มแข็งจริงจัง หรือไม่ต่อเนื่องจนช่วยแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้ชุมชนสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่หวังพึ่งความช่วยเหลือจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ

ทั้งนี้จากกล่าวสรุปถึงรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนบ้านคำน้อย ได้ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนบ้านค้ำน้อย

พื้นที่ศึกษาที่ 3 ชุมชนหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1. บริบททั่วไปของชุมชน

1.1 ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนหนองสาหร่ายอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ห่างจากอำเภอเป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นตำบลอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2535 โดยได้กำนันคนแรกคือ กำนันชนะ สุขพรม แคนนำทั้ง 3 ท่าน ได้ร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาตำบลมาเป็นระยะ ๆ จนในปี 2540 ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่ายผู้นำทั้ง 2 ท่าน คือ ผู้ใหญ่ชนะ กับ ผู้ใหญ่ชลอ ยังได้ร่วมกันพัฒนาไปตามแนวทางที่ภาครัฐได้สนับสนุน (ส่วนอีกท่านหนึ่ง คือ ผู้ใหญ่จอง ท่านเป็นคนที่ยังยึดติดกับสิ่งเก่า ๆ อยู่ท่านไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างเช่น ผู้ใหญ่ทั้ง 2 ท่าน) โดยมีกำนันเป็นแกนนำของตำบลที่คอยผลักดันตลอดมา

1.2 อาณาเขตของชุมชน

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลพนมทวน และตำบลพังตรุ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลคร้าเอน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลอุโลกสีห์หมื่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลดอนเจดีย์

1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบ ดินเป็นดินปนทราย มีคลองส่งน้ำทั่วทุกหมู่บ้าน มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ 5 แห่ง มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรเป็นคลองชลประทานตอนพระแท่นที่รับน้ำมาจากเขื่อนท่าม่วงหรือเขื่อนแม่กลอง และมีคูส่งน้ำเข้าพื้นที่การเกษตรทั่วทุกพื้นที่

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของหนองสาหร่ายมี 3 ฤดู (ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว) ลักษณะอากาศมีลักษณะร้อนชื้น อากาศเปลี่ยนแปลงไปตามฤดู

1.5 สภาพสังคม

1.5.1 ประชากรและครัวเรือน

ชุมชนหนองสาหร่ายมีประชากรอยู่ด้วยกัน จำนวน 2,608 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด จำนวน 7,665 คน แบ่งเป็น เพศชาย จำนวน 3,727คน เพศหญิง จำนวน 3,938 คน

1.5.2 การตั้งบ้านเรือน

ชุมชนหนองสาหร่ายตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่ใกล้แหล่งชุมชนและนา ไร่ เพื่อสะดวกในการสัญจรและการทำมาหากิน บ้านเรือนมีหลายลักษณะเป็นบ้านมีลักษณะเป็นเรือนยกพื้น ใต้ถุนสูง หรือเรือนชั้นเดียวแบบเรียบง่ายและนิยมวางเรือนไปตามสภาพแวดล้อมทางลมตามความเหมาะสม

1.5.3 กลุ่มกิจกรรม / อาชีพ มีจำนวน 14 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	จำนวนสมาชิก	85	คน
2) กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์	จำนวนสมาชิก	317	คน
3) เย็บผ้าบ้านสระลุมพุก	จำนวนสมาชิก	40	คน
4) กลุ่มปลูกข้าว	จำนวนสมาชิก	350	คน
5) กลุ่มผลิตน้ำยาเอนกประสงค์	จำนวนสมาชิก	63	คน
6) กลุ่มผลิตน้ำดื่ม	จำนวนสมาชิก	60	คน
7) กลุ่มค้าขายบ้านหนองขุย	จำนวนสมาชิก	10	คน
8) กลุ่มเลี้ยงปลาบ้านหนองขุย	จำนวนสมาชิก	96	คน
9) กลุ่มจักรสานบ้านหนองขุย	จำนวนสมาชิก	15	คน
10) ออมทรัพย์ศูนย์ผลิตพันธุ์ข้าว	จำนวนสมาชิก	40	คน
11) แม่บ้านหนองสาหร่ายรำลึก	จำนวนสมาชิก	53	คน
12) เกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ	จำนวนสมาชิก	24	คน
13) กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตดินปลูกต้นไม้	จำนวนสมาชิก	21	คน
14) กลุ่ม OTOP หมู่บ้าน	จำนวนสมาชิก	9	หมู่บ้าน

1.5.4 ผลิตภัณฑ์ชุมชน

- 1) ปุ๋ยอัดเม็ด
- 2) น้ำดื่มชุมชน
- 3) น้ำสมุนไพร
- 4) ตะกร้าสานจากเส้นพลาสติก
- 5) พริกแกง
- 6) ข้าวสารบรรจุถุง
- 7) ขนมทองม้วน สด/กรอบ
- 8) ผลิตภัณฑ์ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ
- 9) ไข่เค็ม
- 10) ไอศกรีมข้าวไรซ์เบอร์รี่
- 11) น้ำอ้อย
- 12) เบเกอรี่
- 13) ขนมมะพร้าวแก้ว

1.5.5 เส้นทางคมนาคมและการติดต่อกับภายนอก

1) ทางหลวงหมายเลข 346 สาย อ. กำแพงแสน- อ.พนมทวน ตัดผ่านใช้เป็นสายหลักในการขนส่งผลิตผลทางการเกษตร และการเชื่อมโยงถนนลูกรังในหมู่บ้านเพื่อสัญจรไปมาอย่างทั่วถึง

2) ทางหลวงจังหวัดสายบ้านดอนเจดีย์- บ้านรางกระต่าย

3) ทางหลวงจังหวัดสายบ้านสระลุ่มพุก- บ้านปลักเขี้ยว

4) มีทางเลียบบคลองชลประทาน อ. ท่าม่วง- สองพี่น้อง

5) มีถนนสายลูกรังภายในหมู่บ้านทั่วถึงทุกพื้นที่

1.6 สภาพเศรษฐกิจ และการบริโภคของชุมชน

การประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ไร่ อ้อย ทำสวนผัก และเลี้ยงสัตว์ รองลงมารับจ้างทั่วไป เช่น เย็บผ้าโหลและจักสาน นอกจากนี้มีชาวบ้านส่วนหนึ่งออกไปทำงานในเมือง กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง ทั้งงานบริษัท งานโรงงาน เป็นต้น ผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ข้าว อ้อย ข้าวโพด และพริก จากการผลิตที่หลากหลาย นอกจากทำนาแล้วชาวบ้านจะปลูกผักไว้รับประทานเองตลอดทั้งปี

สำหรับร้านค้าในชุมชนมี 4 ร้านและภายในจำนวนร้านค้า 4 ร้านนี้ มีร้านขายอาหารอยู่ 2 ร้าน รายได้ของชาวบ้านต่อครัวเรือนประมาณ 100,000 – 150,000 และมีหนี้สิน ประมาณ 50,000 – 80,000 ต่อปี / ครอบครั้ว

1.7 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในชุมชนมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีในรอบปีโดยประชาชนในชุมชนจะร่วมจัดกิจกรรมดังนี้

1.7.1 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ

1) กิจกรรมทำบุญกลางบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อของคนในชุมชนเป็นการทำบุญให้กับหมู่บ้าน

2) กิจกรรมรดน้ำขอพรผู้สูงอายุทุกวันที่ 14 เมษายนของทุกปี

3) กิจกรรมการทำบุญครบรอบวันเกิดของหมู่บ้าน หมู่ 6 ชุมชนบ้านหนองสาหร่ายจะมีการทำบุญวันรบรอบแยกหมู่บ้านโดยจัดกิจกรรมทุกวันที่ 13 กันยายนของทุกปี โดยกิจกรรมเริ่มจากช่วงค่ำของวันที่ 12 กันยายน จะมีการทำบุญสวดมนต์เย็นให้กับบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน วันที่ 13 กันยายน ทำบุญเลี้ยงพระ มอบทุนการศึกษา การแข่งขันกีฬาพื้นบ้านร่วมรับประทานอาหารและกิจกรรมบนเวที ซึ่งการจัดกิจกรรมเหล่านี้ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี เกิดจิตสำนึกรัก ห่วงแทนประเพณีวัฒนธรรมของตนขึ้น

4) ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีนี้เกิดจากความทุกข์ของคนในชุมชนที่เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล

5) ประเพณีลงแขกดำนา-เกี่ยวข้าว เป็นประเพณีที่คนในชุมชนช่วยกันเกี่ยวข้าวในนาของผู้อื่นที่ถึงฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยวแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ อีกทั้งยังสามารถช่วยสร้างความสามัคคีในชุมชนนอกจากนี้ทำให้เกิดวัฒนธรรมและการขับร้องเพลงอันเป็นเอกลักษณ์มีเพลงเหย่ยเป็นบทเพลงพื้นบ้านที่ใช้ร้องและเล่น

1.7.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 1) การนวดไทย
- 2) การประคบสมุนไพร
- 3) การบริหารแบบไทย

2. แหล่งอาหารของชุมชนหนองสาหร่าย

2.1 อาหารจากนา

ข้อมูลการปลูกข้าวกินเองต่อปี (ข้าวเปลือก) เฉลี่ยครอบครัวละ 1,052 กิโลกรัม โดยมีผู้ที่ไม่มีการปลูกไว้บริโภคเอง คิดเป็นร้อยละ 66 ในขณะที่ครอบครัวที่เก็บข้าวไว้กินมากที่สุดมีจำนวน 2,000 กิโลกรัมโดยมีครอบครัวที่ซื้อข้าวบริโภค 41 ครอบครัว คิดเป็นเงินเฉลี่ยครอบครัวละ 836 บาทต่อเดือน

2.2 อาหารจากป่าธรรมชาติ มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงชนิดอาหารจากป่าธรรมชาติ

ชนิด	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
ผักพื้นบ้าน	ผักหวาน ยอดตำลึง ยอดกระถิน มะเขือ กะเพรา ยอดสะเดา ผักขี้เหล็ก แค ดอกสลิด ย่านาง หน่อไม้ หน่อไม้หวาน	ผักหวาน ยอดตำลึง ยอดกระถิน มะเขือ กะเพรา ยอดสะเดา ผักขี้เหล็ก แค ดอกสลิด ย่านาง หน่อไม้ หน่อไม้หวาน	ผักหวาน ยอดตำลึง ยอดกระถิน มะเขือ กะเพรา ยอดสะเดา ผักขี้เหล็ก แค ดอกสลิด ย่านาง หน่อไม้ หน่อไม้หวาน
สัตว์เล็กและแมลง ต่าง ๆ	นก หนู	นก หนู	นก หนู
เห็ด	เห็ดโคน	เห็ดโคน	เห็ดโคน

2.3 อาหารจากแหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนหนองสาหร่าย คือ แหล่งน้ำธรรมชาติ หนอง บึง จำนวน 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านใหม่พัฒนา แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น มีฝาย 1 แห่ง บ่อน้ำตื้น 218 แห่ง บ่อโยก บ่อบาดาลส่วนตัว 117 แห่ง บ่อน้ำบาดาลสาธารณะ 8 แห่ง และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรมีคลองชลประทาน โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ตัดผ่านพื้นที่ และมีคูส่งน้ำต่าง ๆ

ตารางที่ 10 แสดงชนิดอาหารจากแหล่งน้ำ

ประเภท	ฤดูร้อน	ฤดูฝน	ฤดูหนาว
สัตว์ในน้ำ	ปลาช่อน ปลาดุก ปลา หลด ปลานิล ปลา หลด ปลาไหล ปลา หมอ หอย	ปลาช่อน ปลาดุก ปลา หลด ปลานิล ปลาหลด ปลาไหล ปลาหมอ หอย	ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหลด ปลานิล ปลาหลด ปลาไหล ปลาหมอ หอย
สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	อึ่ง กบ แอ้	อึ่ง กบ แอ้	อึ่ง กบ แอ้
ผักในน้ำ	สายบัว ผักบุ้ง	สายบัว ผักบุ้ง	สายบัว ผักบุ้ง
ผักริมน้ำ	ผักกระเฉด	ผักกระเฉด	ผักกระเฉด

2.4 อาหารจากตลาด

แหล่งอาหารที่ได้จากการซื้อ ได้แก่ ร้านค้าในชุมชน รถขายเร่ต่าง ๆ และตลาดนัดภายในชุมชนซึ่งมีค่อนข้างมาก เช่น ตลาดนัดพนมทวน ตลาดนัดดอนเจดีย์ ตลาดพะทวน ตลาดนัดหมู่ 1 เป็นต้น ส่วนใหญ่คนในชุมชนหนองสาหร่ายอาศัยการซื้อเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารเป็นหลัก เนื่องจากด้วยความสะดวกและไม่มีเวลา อีกส่วนหนึ่งไม่อยากจะลงมือฆ่าสัตว์มาเพื่อบริโภคด้วยตนเอง อีกทั้งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป อย่างเช่น ต้องรีบส่งลูกไปโรงเรียนรีบไปทำงาน ไปประชุมทำให้ไม่มีเวลา เป็นต้น

2.5 อาหารที่ผลิตเอง

คนในชุมชนบางส่วนนิยมปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคเองภายในครัวเรือน เพื่อความปลอดภัย กลัวสารเคมีตกค้างและที่สำคัญเป็นการลดรายจ่ายภายในครอบครัว อีกส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของผู้นำชุมชนที่ให้คนในชุมชนปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคเองอย่างน้อย 7 ชนิด

3. บทเรียนจากอดีตสู่ปัจจุบันของชุมชนหนองสาหร่าย

พรรณภักทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2559: 132-138) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชนหนองสาหร่ายเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เมื่อมีคลองชลประทานตัดผ่านพื้นที่ทำให้คร้วเรือนต่าง ๆ พากันขุดคูส่งน้ำเข้าพื้นที่การเกษตรของตน วิธีการผลิตและการบริโภคของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน ในอดีตคนในชุมชนทำการเกษตรเพื่อยังชีพทำนาปลูกข้าวปีละครั้งเพื่อเก็บไว้กินที่เหลือจึงแบ่งขาย มีการลงแขกเกี่ยวข้าว เอาแรงช่วยเหลือกันในงานพิธีต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนไปทำนาเพื่อการค้า เมื่อมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเข้ามาส่งเสริมการทำนาว่าสามารถเพาะปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง มีการนำพันธุ์ข้าวมาแจก มีการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการเร่งการเจริญเติบโตของพืชว่าควรใส่ปุ๋ยเคมีอะไรลงไปจึงเหมาะสมกับพันธุ์ข้าวที่แจกมาจากเดิมที่เคยใช้ควายไถนาเปลี่ยนไปรถไถ การลงแขกเกี่ยวข้าวหายไป ข้าวที่เคยเก็บเกี่ยวแล้วนำไปเก็บไว้บนยุ้งเปลี่ยนไปเป็นขายทันทีหลังเก็บเกี่ยวเสร็จ

การทำเกษตรที่ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งการเจริญเติบโตมีการใช้สารเคมีเพื่อป้องกันและกำจัดแมลงและวัชพืชต่าง ๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตข้าวส่วนใหญ่ถูกขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เป็นผู้กำหนดราคาซื้อขาย ขณะที่ราคาขายของข้าวนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับกลไกตลาด เมื่อสัดส่วนรายรับและรายจ่ายไม่สมดุลทำให้หลายคนเข้าสู่วงจรหนี้สินนอกระบบ กล่าวคือ ในการเพาะปลูกจะมีการกู้ยืมเงินจากพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนต่าง ๆ เพื่อนำเงินไปซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และยาฆ่าแมลง เมื่อผลิตในปริมาณมาก ๆ จำเป็นต้องจ้างแรงงานหรือใช้เครื่องจักรช่วยในการเก็บเกี่ยว หากไม่มีโรงสีข้าวและยุ้งฉาง เกษตรกรต้องขายข้าวเปลือกให้กับพ่อค้าคนกลาง เงินที่ได้มาแบ่งไปใช้หนี้ ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และสำหรับการศึกษาของลูกหลาน เงินไม่พอมองไปกู้ยืมนอกระบบดอกเบี้ยสูงมาก เมื่อแปลงนาเต็มไปด้วยสารเคมี ปลา กบ สัตว์ที่เคยเก็บหาได้จากแปลงนาก็หายไปด้วย การซื้อหาอาหารจากภายนอกเพิ่มขึ้นตามมา สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวหนองสาหร่ายหลายคนรู้สึกไม่สบายใจ รู้สึกว่าถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางเนื่องจากถูกกดราคา จึงมีการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวชายมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง โดยกำหนดให้มีกิจกรรมตลาดกลางรับซื้อข้าวเปลือกขึ้น เชิญพ่อค้าที่สนใจมาประมูล ต่อมาปี 2542 มีการรวมกลุ่มตั้งโรงสีข้าวชุมชน-ลานค้าข้าวชุมชน เพื่อแก้ปัญหาราคาข้าวตกต่ำ

ปี พ.ศ. 2535 ชุมชนบ้านหนองสาหร่ายได้มีการแบ่งเขตการปกครองใหม่แยกออกมาจากตำบลดอนเจดีย์ ตั้งเป็นตำบลหนองสาหร่ายในปัจจุบัน ผู้นำหมู่บ้านต่าง ๆ ในหนองสาหร่ายต่างมีความกระตือรือร้นที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาหมู่บ้านของตน จนเกิดการกระทบกระทั่งทางความคิดระหว่างผู้นำและชาวบ้านที่สนับสนุนผู้นำเหล่านั้น ขณะที่ชาวบ้านในชุมชนเข้าสู่วงจรของการปลูกข้าวเพื่อการค้าอย่างเข้มข้นมากขึ้น การช่วยเหลือเอาแรงกันเริ่มน้อยลง เปลี่ยนไปเป็นแข่งขันกันเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก โดยไม่คำนึงถึงต้นทุนและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา ความขัดแย้งแตกแยก

กันของคนในชุมชนเพิ่มขึ้นถึงขั้นที่งานบุญงานประเพณีแต่ละหมู่บ้านต่างคนต่างจัด ต่างคนต่างทำ ด้วยเหตุนี้

ช่วงต้น ปี พ.ศ. 2540 จึงมีการพูดคุยร่วมกันระหว่างผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มองค์กรในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาการขาดความสามัคคีของคนในชุมชนและผลกระทบต่อการดำเนินงานพัฒนาที่ผ่านมา

ช่วงเวลาเดียวกันนั้นมีการส่งเสริมให้ชุมชนและตำบลต่าง ๆ จัดทำแผนแม่บทชุมชนราวปี พ.ศ.2542-2544 ผู้นำชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายจึงร่วมกันไปศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบ เกี่ยวกับการจัดทำแผนชุมชน เช่น ตำบลไม้เรียงจังหวัดนครศรีธรรมราช ตำบลเขาคราม จังหวัดกระบี่ ได้สรุปสาระสำคัญจากการศึกษาดูงานครั้งนั้นคือ กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเป็นวิธีการ สำคัญที่ทำให้ชุมชนต่าง ๆ รู้จักตนเองเรียนรู้การจัดการตนเอง การแก้ปัญหาและดำเนินการพัฒนา ด้วยตนเองโดยส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดชีวิต กำหนดอนาคตตนเองบนฐานของ การค้นหาปัญหา สาเหตุเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาที่สอดคล้องวิถีชีวิตของหมู่บ้านตนกำหนดทิศ ทางการพัฒนาหมู่บ้านจากฐานทรัพยากรของชุมชน กระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจาก สาธารณสุข พัฒนาชุมชน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหลายแห่ง และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

ในช่วงแรกของความพยายามที่จะทำให้เกิดการจัดทำแผนแม่บทในระดับตำบลร่วมกันนั้น พบปัญหาอุปสรรคค่อนข้างมากเนื่องจากความไม่เข้าใจในแนวคิดการจัดทำแผนเพื่อการพึ่งตนเองว่า มีความสำคัญอย่างไร เหตุใดต้องมีการประชุมหลายครั้งหลายคราในเมื่อมีผู้นำชุมชนแล้วทำไม ชาวบ้านต้องเข้าร่วมกระบวนการดังกล่าว แต่เนื่องจากการตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ที่มาจากผู้นำตัวแทนทุกกลุ่มในตำบลถึง 79 คน (สภา 79) โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่าย (อบต.) เป็นกลไกหนุนเสริมที่สำคัญยิ่งของชุมชน ร่วมกันระดมความคิด กำหนดแนวทาง และทำงาน ร่วมกันจึงทำให้การจัดทำแผนแม่บทชุมชนสำเร็จลุล่วงได้ นอกจากนี้ได้มีการกำหนด "ปฏิทินชุมชน" เป็นปฏิทินการประชุมประจำเดือนของชุมชนหนองสาหร่าย ซึ่งกำหนดวันประชุมประจำเดือนของทั้ง 9 หมู่บ้าน และวันประชุมระดับตำบล ที่ประกอบด้วยสภาองค์กรชุมชนคณะกรรมการบริการองค์กร การเงินต่าง ๆ เพื่อเป็นกลไกส่งเสริมการมีส่วนร่วม โดยใช้การประชุมเป็นเวทีในการพูดคุยให้เกิด ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการพัฒนาชุมชน เป็นเวทีปรึกษาหารือเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

ต่อมา ปี พ.ศ.2548 จึงมีการกำหนดยุทธศาสตร์ชุมชน "อยู่ดีมีสุข" ตำบลหนองสาหร่าย โดยมีการกำหนดเป้าหมายในระดับตำบล คือ สร้างความสามัคคี พัฒนาชุมชน และสร้างความสุข ร่วมกัน แก้ปัญหาชุมชน 7 ด้าน ได้แก่ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาวัฒนธรรมประเพณีหายไป ปัญหาอาชีพ และรายได้ทางการเกษตรไม่มั่นคง ปัญหาการเมืองผู้นำ ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาสุขภาพ และ ปัญหาสิ่งแวดล้อม จากนั้นผู้นำได้ประสานกับเจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มาช่วย วิเคราะห์ปัญหาดังกล่าวโดยใช้แนวคิดที่ว่าชุมชนเหมือนตุ่มน้ำ ปัญหาคือรูรั่วรั่วจุดใด ทางแก้ปิดรูรั่วนั้น

เปลี่ยนจากให้เงินออกจากชุมชนมาเป็นเงินไหลเวียนในชุมชนโดยสร้างผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมชุมชนทดแทน มีการสำรวจข้อมูลชุมชนอีกครั้ง พบว่าชาวบ้านหนองสาหร่ายทั้งตำบล 900 กว่าครอบครัว มีรายได้ปีละ 185 ล้านบาท ในขณะที่มีรายจ่าย 123 ล้านบาท และมีหนี้ 101 ล้านบาท ดังนั้นจึงมีการกำหนดแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกันในระดับตำบลโดยพิจารณาตัวเลขรายจ่ายสาเหตุของปัญหานั้น และนำจุดเด่นของแต่ละหมู่บ้านมากำหนดเป็นโครงการ/กิจกรรมในการแก้ปัญหาานั้น ๆ ได้แก่ (1) ปัญหาจ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมีปีละ 35 ล้านบาทให้หมู่ที่ 1 รับผิดชอบผลิตปุ๋ยอินทรีย์บริการทั้งตำบล (2) รายจ่ายจากการซื้อน้ำดื่มปีละ 5 ล้านบาท ส่งเสริมหมู่ที่ 2 รวมกลุ่มผลิตน้ำดื่ม (3) รายจ่ายจากการซื้อแกงถุง ส่งเสริมหมู่ที่ 3 ผลิตพริกแกง (4) ปัญหาด้านหนี้สินการเงิน ให้หมู่ที่ 4 รับผิดชอบ (5) รายจ่ายจากการซื้อน้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน มอบหมายหมู่ที่ 5 รวมกลุ่มน้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน (6) ปัญหาเกี่ยวกับการเกษตรหมู่ที่ 6 รับผิดชอบเรื่องตลาดกลางรับซื้อข้าวเปลือก มีโรงสีข้าวโรงเรียนชานาและศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงและ หมู่ 7 รับผิดชอบเรื่องดินปลูกต้นไม้ (7) รายจ่ายจากการซื้อขนมถุงกินส่งเสริมหมู่ 8 ผลิตกล้วยฉาบขายภายหลังเป็นกลุ่มเบเกอรี่ สุดท้าย (8) รายจ่ายด้านสิ่งแวดล้อมการจัดการขยะโดยส่งเสริมผู้สูงอายุผลิตไม้กวาด ควบคู่ไปกับการออกกำลังกายเพื่อดูแลสุขภาพ

ทั้งนี้จากข้อเสนอในที่ประชุมเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขหนี้สินของคนในชุมชนประการหนึ่ง พบว่าชุมชนมีกลุ่ม กองทุนต่าง ๆ เช่นกองทุนชมรม อสม. เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน กองทุนฌาปนกิจ กองทุนสวัสดิการบ้านหนองขุย ที่จัดสวัสดิการแก่สมาชิก แต่ยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มคน ไม่ครบทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตปี 2545 จึงมีการประชุมและกำหนดแนวทางแก้ไขโดยการนำผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านและการสมทบเพิ่มของสมาชิกมาจัดสวัสดิการเพื่อตั้งเป็น กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จัดสวัสดิการดูแลสมาชิกตั้งแต่แรกเกิดทุนการศึกษา กีฬาทุนประกอบอาชีพ แต่งงาน ตั้งครรภ์ เจ็บป่วย ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และเสียชีวิต ซึ่งต่อมาภายหลังมีการเชื่อมโยงกับธนาคารความดีเช่นจัดสรรที่ดินทำกินครอบครัวละ 2 ไร่ ให้กับผู้ผ่านเกณฑ์คนดีศรีสังคมจัดสวัสดิการผู้นำชุมชนการทำดีเป็นทุนการปลดหนี้โดยใช้คุณธรรมความดีค้ำประกัน

ปี 2548 มีการประชุมร่วมกันของสภาองค์กรชุมชน ผู้แทนชุมชนกว่า 100 คน เพื่อกำหนดเกณฑ์ความสุขและตัวชี้วัดความดีหรือคนดีของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ภายใต้ยุทธศาสตร์ชุมชน "อยู่ดีมีสุข" ตำบลหนองสาหร่ายซึ่งพัฒนาจากการเปลี่ยนวิธีคิดที่มีต่อปัญหาต่าง ๆ ที่พบในขณะนั้น ด้วยการนำความดีแก้ไขความทุกข์หรือปัญหาที่พบ จึงกำหนดเป้าหมายความดีที่ต้องการให้เกิดขึ้นในชุมชน 9 ข้อ ได้แก่ ผู้นำและผู้ตามดี สุขภาพดี อาชีพดี ครอบครัวดี สามัคคีดี องค์กรดี เรียนรู้ดี สวัสดิการดี วัฒนธรรมดี จากเป้าหมาย 9 ความดีนำไปสู่เกณฑ์ความดี 22 ข้อ 63 ตัวชี้วัด (ปี 2554 ถึงปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็น 23 ข้อ 67 ตัวชี้วัด) ซึ่งความดีตามนิยามของหนองสาหร่ายคือ 1) เป็นสิ่งที่เราทำแล้วเป็นประโยชน์ต่อตัวเรา ครอบครัว กลุ่ม สังคมและชุมชน 2) ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่นและทำลายสิ่งแวดล้อม 3) ยิ่งทำยิ่งมีความสามารถ

ปี พ.ศ.2549 มีการบูรณาการองค์การการเงินตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย การพัฒนาชุมชนโดยใช้แผนแม่บทชุมชนและการรวมกลุ่มตั้งเป็นองค์กรชุมชน ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง มีการน้อมนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนส่งเสริมให้คนในตำบลเรียนรู้การออม การประหยัด การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ การบูรณาการองค์การการเงินเกิดขึ้นเนื่องจากในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนมีการวิเคราะห์ต้นทุนชุมชนโดยเฉพาะด้านองค์การการเงินพบว่า ในตำบลมีกองทุนต่าง ๆ รวมกันทั้งหมด 93 กลุ่มมีเงินทุนรวมประมาณ 14 ล้านบาท จึงมีการประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการองค์การการเงินต่าง ๆ และผู้นำชุมชนในขณะนั้น จัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนขึ้น โดยมีแนวคิดสำคัญในช่วงแรกที่ก่อตั้งคือ "ไม่ต้องเอาเงินออมจากรายได้ แต่ให้ออดออมจากรายจ่าย" เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันด้วยการลดค่าใช้จ่ายโดยการปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้อย่างน้อย 3 ชนิดต่อหนึ่งหลังคาเรือน และทำบันทึกรายรับรายจ่าย ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความดีและคนดีภายใต้ยุทธศาสตร์ชุมชนอยู่ดีมีสุขตำบลหนองสาหร่าย

“...พอเวลาเราล้มตาดั่งสติได้ เราปรับเป้าหมายใหม่ ใช้ความสุขเป็นเป้าหมาย ดังนั้นการพัฒนาทุเรื่องคนหนองสาหร่ายต้องมีความสุข เราใช้ตามที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ท่านทรงประกาศไว้เมื่อ 70 ปีที่แล้ว ที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” เพราะฉะนั้นผู้นำในหนองสาหร่ายถ้าเป็นผู้นำจริงต้องทำให้คนหนองสาหร่ายมีความสุข อันนี้คือเป้าหมายที่ต้องชัดเจน”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 8)

สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายให้บริการรับฝากเงินและให้กู้ยืม มีการคัดเลือกตัวแทนจากทุกหมู่บ้านเป็นคณะทำงานทำหน้าที่กำกับดูแลการบริหารจัดการ และติดตามผลการดำเนินงาน และมีคณะกรรมการบริหารทำหน้าที่เป็นสภาผู้นำองค์กรชุมชน ค้นหาและรับรองคนดี ความดี และติดตามผลการใช้ทุนของสมาชิกโดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเงินกู้ ดังนี้ ประการแรก เป็นสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ประการที่สอง จัดทำบันทึกบัญชีรายรับ-จ่ายครัวเรือน ประการที่สามมีการออมทรัพย์ประจำเดือน ประการที่สี่ เป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ประการที่ห้าให้ปลูกผักสวนครัวอย่างน้อย 5 ชนิด (ปัจจุบันเพิ่มเป็น 7 ชนิด) และประการที่หกปฏิบัติตามแผนการแก้ปัญหาความยากจนและหนี้สินของตำบล ด้านการจัดสรรผลกำไรมีการสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ร้อยละ 30 นอกจากนั้นนำไปปลดหนี้ธนาคารความดีและส่งเสริมผลิตภัณฑ์กิจกรรมชุมชน 9 หมู่บ้าน

ภาพที่ 15 สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

ที่มา: <http://community.onep.go.th/location/nhong-saray-kanchanaburi/>

ปี พ.ศ.2550 มีการก่อตั้งธนาคารความดีชุมชนตำบลหนองสาหร่าย หลังจากตัวชี้วัดความดีถูกนำไปส่งเสริมคนในชุมชนใช้เป็นแนวทางปฏิบัติแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ต่อมาในการทำประชาคมร่วมกันมีข้อเสนอว่า ควรมีแหล่งรวบรวมความดีของคนในชุมชน และนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคนในชุมชนต่อไป จึงมีการตั้งธนาคารความดีขึ้นเน้นการ "ฝากความดี พัฒนาคุณธรรมชุมชน ใช้ความดีเข้าถึงแหล่งทุน" มีการจัดบันทึกความดีให้กับคนที่ทำความดีเป็นประจำเพื่อเป็นศูนย์ข้อมูล เป็นที่รวบรวมเอกสารความดีของบุคคล กลุ่มองค์กรในชุมชน และเพื่อส่งเสริมให้คนดีเข้าถึงแหล่งทุนได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมชุมชน เป็นการสร้างคุณค่าความเป็นคนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมคนในชุมชน ด้วยการสร้างเกณฑ์ความดี 22 ข้อ 63 ตัวชี้วัด จากกระบวนการมีส่วนร่วมที่คนในชุมชนออกแบบเกณฑ์ความดีและตัวชี้วัดภายใต้บริบทชุมชนด้วยตนเอง ดังคำกล่าวที่ว่า "ความดีต้องกินได้ ความดีปลดหนี้ได้" โดยใช้ความดีเป็นหลักค่าประกันในการเข้าถึงแหล่งทุนหรือกู้เงินจากองค์กรการเงินในชุมชนได้ ปัจจุบันตำบลหนองสาหร่ายมีกลุ่มที่ยังคงมีการดำเนินกิจกรรมของสมาชิกร่วมกันอย่างต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร ด้านการเงิน ด้านกลุ่มทางสังคมและด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น

4. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ผลการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนกล่าวถึงกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของตำบลหนองสาหร่ายได้ ดังนี้

4.1 ตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความปลอดภัยด้านอาหาร

สถานการณ์ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนหนองสาหร่ายเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมากยิ่งขึ้นซึ่งเห็นได้ว่าในอดีตคนในชุมชนทำการเกษตรเพื่อยังชีพทำนาปลูกข้าวปีละครั้งเพื่อเก็บไว้กินที่เหลือจึงแบ่งขาย มีการลงแขกเกี่ยวข้าว เอาแรงช่วยเหลือกันในงานพิธีต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนไปทำนาเพื่อการค้า การทำเกษตรก็ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งการเจริญเติบโตมีการใช้สารเคมีเพื่อป้องกันและกำจัดแมลงและวัชพืชต่าง ๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง หลายคนเข้าสู่วงจรการเป็นหนี้สิน เพราะต้องไปกู้เพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมากขึ้น เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าว สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และอื่น ๆ เมื่อทำแบบนี้นานเข้าก็เป็นหนี้สินเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันแปลงนาข้าวก็เต็มไปด้วยสารเคมี ปลา กบ หรือสัตว์ที่เคยหาได้จากนาข้าวก็หายไปทำให้ต้องซื้อหาอาหารจากภายนอกเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มรู้สึกสถานการณ์อาหารภายในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับข้อมูลการเจ็บป่วยเรื้อรังจากพฤติกรรมบริโภคที่ไม่เหมาะสม และข้อมูลสารเคมีตกค้างในกระแสเลือดที่อยู่ในระดับเสี่ยงและไม่ปลอดภัยของคนในชุมชน ปัญหาหนี้สินและข้อมูลตัวเลขรายรับและรายจ่ายของคนในตำบล โดยเฉพาะรายจ่ายด้านต้นทุนการผลิตที่เป็นปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งจุดเริ่มต้นของการสร้างความตระหนักถึงปัญหาความไม่ปลอดภัยในอาหารนี้จึงเกิดขึ้นโดย นายศิวโรดม จิตนิยมนิฐานะประธานอาสาสมัครสาธารณสุขและสมาชิกสภาองค์การชุมชน ผู้นำชุมชนที่รับรู้และมีความต้องการจะแก้ปัญหาด้านสุขภาพของคนในชุมชน นำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นกรณีตัวอย่างไปนำเสนอในที่ประชุมหมู่บ้านและตำบล ซึ่งกำหนดให้มีทุกเดือนควบคู่ไปกับข้อมูลด้านสุขภาพของเกษตรกรผู้ปลูกและสมาชิกในชุมชนผู้บริโภคที่มีสารเคมีตกค้างในกระแสเลือดอยู่ในระดับเสี่ยงและไม่ปลอดภัย

ชุมชนรับรู้และตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว คือ การประชุมหมู่บ้านที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลในประเด็นดังกล่าว โดยมีประธานอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลเป็นผู้นำเสนอข้อมูลและนำการสนทนาให้สมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนสนใจและตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวการวิเคราะห์กรณีตัวอย่างทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้เกิดความลังเลและเริ่มตั้งคำถามกับสถานการณ์ความมั่นคงของอาหาร

“...แต่เดิมพื้นฐานของคนในชุมชนหมู่บ้านหนองสาหร่ายประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาปีละ 1 ครั้งในช่วงฤดูฝน ส่วนใหญ่ไม่ต้องจ้างลงแขก ของเราช่วยกัน ดังนั้นเวลาเราประกอบอาชีพแบบนี้ ทำนากันแบบนี้เป้าหมายหลักของเรา

คือ ทำนาเพื่อเอาไว้กิน ปลูกผักก็เพื่อเอาไว้กิน เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ก็เอากินทั้งนั้น เวลาเหลือจากที่เรากินเองก็ให้กัน แบ่งกัน แต่พอทำนาปีละ 2 ครั้งต้องเร่งให้ทัน เพราะเพื่อนที่จะต้องทำนาอีก จะเร่งได้อย่างไร วัวไถไม่ทันก็ต้องขายวัวไปซื้อรถไถ ครบชุดราคา 45,000 บาท แค่เปลี่ยนวิธีทำนาก็เป็นหนี้แล้ว 25,000 บาท ดังนั้น ภาพการเป็นหนี้จึงเริ่มมีกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนการผลิต ปกติเราไม่เคยใช้ปุ๋ยเคมี ไม่เคยใช้ยาเคมีเพราะไม่ต้องใช้ แต่เวลาเร่งก็ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยาด้วย มันจึงเปลี่ยนจากในน้ำ มีปลาในนามีข้าว เป็นในน้ำมายาในนามีหนี้...เรานั่งมองหน้ากัน เราจะรอดจากสถานการณ์นี้ได้อย่างไร”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 8)

4.2 การร่วมกันกำหนดอนาคตตนเองบนฐานของการค้นหาปัญหา

เหตุการณ์ดังกล่าวถูกนำมาเป็นประเด็นกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงความปลอดภัยของอาหาร มีการตรวจสอบสุขภาพของคนในชุมชน พบสารเคมีตกค้างในเลือดอยู่ในระดับไม่ปลอดภัย ทำให้ประเด็นดังกล่าวถูกนำเสนอในที่ประชุมหมู่บ้าน และการจัดทำแผนแม่บท จากการทำหนดเป้าหมายร่วมกันมีแนวปฏิบัติคือ 1) การลดรายจ่าย เน้นการลดรายจ่ายในชีวิตประจำวันโดยถือคติว่า "ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูกปลอดภัยพอเพียง" โดยการเริ่มต้นจากจากตัวเอง ปลูกผักสวนครัวในบ้านใครชอบกินอะไรก็ปลูกสิ่งที่ตัวเองชอบ ปลอดภัยสารเคมี ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่หลงไปตามการบริโภคนิยมที่เน้นการจับจ่ายใช้สอยในสิ่งที่ไม่จำเป็น 2) การเพิ่มรายได้เน้นการหมุนเวียนเงินในชุมชนบริโภคสินค้าที่ผลิตในชุมชน "ผลิตเองใช้" 3) การออมจากการจ่ายเป็นการออมเงินจากรายจ่ายที่สามารถลดได้เช่นการลดการซื้อเหล้า ซื้อบุหรี่ ลดการซื้อผักที่สามารถปลูกเองได้ เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อสรุปจากการประชุมและการจัดทำแผนแม่บทชุมชนที่มีการวิเคราะห์ศักยภาพตนเองของชุมชนเพื่อแสวงแนวทางแก้ปัญหาด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในครัวเรือน เพื่อมีอาหารที่ปลอดภัยกิน ช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือนทั้งลดรายจ่ายค่าอาหาร ลดต้นทุนการผลิตรวมถึงลดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลลงได้ เพราะมีอาหารดี ๆ และสิ่งแวดล้อมดี ๆ ทำให้ร่างกายแข็งแรง จากนั้นมีการกำหนดแนวทางแก้ไขและจัดทำเป็นแผนพัฒนาหมู่บ้านพัฒนาตำบลภายใต้ยุทธศาสตร์ "อยู่ดีมีสุข" ตำบลหนองสาหร่าย

พรรณภัทล ปลั่งศรีเจริญสุข (2559: 141-142) ผลจากการทบทวนความคิดทำความเข้าใจปัญหาาร่วมกัน จึงนำมาสู่การทบทวนกำหนดอนาคตตนเอง เป้าหมายการพัฒนาและความมั่นคงทางอาหารที่คนหนองสาหร่ายต้องการและสอดคล้องกับวิถีของชุมชน โดยใช้ประสบการณ์ในการทำแผนแม่บทชุมชน ร่วมกันทบทวนการพัฒนาที่ผ่านมา ในที่ประชุมสรุปว่า เงินมีความสำคัญสามารถสร้างความสุขให้เราได้แต่เรายังไม่มีความสุข ผลผลิตที่เกิดจากรุ่นาของตนไม่ใช่แค่สินค้าข้าวหรือผัก

แต่เป็นอาหาร ดังนั้นการผลิตที่มุ่งเป้าหมายได้ผลผลิตในปริมาณมาก ๆ ในเวลาอันสั้นจนละเลยความปลอดภัย และผลกระทบที่อาจเกิดจากกระบวนการผลิตดังกล่าว ท้ายที่สุดแล้วภัยนั้นกลับมามีตัวเกษตรกรในฐานะผู้บริโภคได้เช่นกัน และเชื่อมโยงไปสู่เป้าหมายและกติกาสังคมตามที่ยุทธศาสตร์ชุมชนอยู่ดีมีสุขที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน คือ ถ้าหากคนในชุมชนมีการผลิตอาหารที่ปลอดภัย และมีความสามารถในการพึ่งตนเองลดรายจ่ายด้านอาหารลงได้จะทำให้คนในชุมชนมีความสุขมากขึ้น โดยมีหลักคิดสำคัญคือ "เราเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ไม่ดีของเราให้กลายเป็นสิ่งดีด้วยการเปลี่ยนวิธีคิดและลงมือทำโดยเฉพาะเรื่องอาหารไม่ปลอดภัย แทนที่จะวิเคราะหว่าใครผิด จึงหันมาชวนกันตั้งคำถามว่า ถ้าจะผลิตอาหารที่ปลอดภัยเรา (แต่ละคน แต่ละครัวเรือนองค์กรชุมชน) จะทำอย่างไรเพื่อสร้างความสุขในตำบล"

“...ใช้เงินเป็นเครื่องมือสร้างความดีใช้ความดีเป็นเครดิต โดยมีหลักเกณฑ์
23 ความดี 67 ตัวชี้วัด ที่ชาวชุมชนหนองสาหร่ายได้ร่วมกันกำหนดขึ้น ความดีเข้ามา
แก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินผ่านธนาคารความดี ความดีต้องสามารถกู้ได้”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 8)

4.3 ชั้นปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้

การปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ขั้นตอนนี้ให้ความสำคัญกับการดำเนินตามแผนแม่บทชุมชน คือ ครัวเรือนต่าง ๆ มีการบริโภคอาหารปลอดภัยโดยคำนึงถึงแหล่งที่มาของอาหาร และมีการพึ่งตนเองด้านอาหารด้วยการหันมาผลิตอาหารที่ปลอดภัยในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น โดยหมู่ที่ 1 ดำเนินการผลิตและจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด เพื่อส่งเสริมการทำเกษตรปลอดภัย หมู่ที่ 2 รวมกลุ่มผลิตน้ำดื่ม ลดรายจ่ายจากการซื้อน้ำดื่มปีละ 5 ล้านบาท หมู่ที่ 3 ผลิตพริกแกงลดรายจ่ายจากการซื้อแกงถุง หมู่ที่ 4 ดำเนินการเรื่องสถาบันการเงินชุมชน ธนาคารความดีและกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ความรู้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตัวชี้วัดความดีและการเข้าถึงแหล่งทุนในชุมชน หมู่ที่ 5 รวมกลุ่มน้ำยาซักฟบน้ำยาล้างจาน ลดรายจ่ายจากการซื้อน้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน หมู่ที่ 6 จัดอบรมและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ผ่านกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองทราย มีเนื้อหาเรียนรู้สำคัญการออมและการจดบัญชีครัวเรือนธนาคารพันธู์ข้าว การปลูกข้าวอินทรีย์ น้ำหมักอินทรีย์ชีวภาพ แปลงเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงหมูต้นทุนต่ำ บ่อแก๊สชีวภาพจากมูลโค ขณะที่หมู่ที่ 7 ผลิตน้ำหมักชีวภาพและสารชีวภัณฑ์ สนับสนุนทั้งแจกฟรีโดยของบประมาณสนับสนุนจากแผนพัฒนาตำบลขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหมู่ที่ 8 ผลิตกล้วยฉาบขายภายหลังเป็นกลุ่มเบเกอรี่ และด้านสิ่งแวดล้อมการจัดการขยะโดยส่งเสริมผู้สูงอายุผลิตไม้กวาด ควบคู่ไปกับการออกกำลังกายเพื่อดูแลสุขภาพ

“ตำบลหนองสาหร่ายยังมีกองทุนสวัสดิการตำบล มีสมาชิกประมาณ 2,800 คน โดยให้สมาชิกออมเงินเข้ากองทุนคนละ 400 บาท/ปี ช่วยเหลือสมาชิก ตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เกิดช่วย 1,000 บาท แต่งงานช่วย 2,000 บาท เจ็บป่วยช่วย 50-300 บาท/คืน เสียชีวิตช่วย 6,000-10,000 บาท (ตามอายุการเป็นสมาชิก) มีกลุ่มอาชีพและวิสาหกิจต่าง ๆ เช่น ธุรกิจน้ำดื่มชุมชน บัมน้ำมันชุมชน กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มวิสาหกิจทำนา โรงสีข้าว ตลาดกลางรับซื้อข้าวเปลือก ฯลฯ รวมทุนทั้งหมดประมาณ 94 ล้านบาท สามารถสร้างทุนหมุนเวียนทั้งตำบลได้ประมาณ 495 ล้านบาท”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 9)

นอกจากนี้มีการประสานงานกับสาธารณสุขในการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับความเสี่ยงและการป้องกันความเสี่ยงจากอันตรายที่เกิดจากการปนเปื้อนของสารเคมีในอาหาร ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและสถาบันการศึกษาในการอบรมให้ความรู้และสนับสนุนการรณรงค์การปลูกข้าวปลอดภัย มีการควบคุมเพาะปลูกให้เป็นไปตามมาตรฐานสินค้าเกษตรการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice - GAP) เพื่อเป็นหลักประกันด้านการผลิตอาหารปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค ผู้ผลิตและสิ่งแวดล้อมโดยควบคุมตั้งแต่การปลูก การดูแลรักษาการเก็บเกี่ยวการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยวการบรรจุการขนส่งและการจำหน่าย โดยมีกลุ่มเกษตรกรทำนาของสาหร่ายเป็นกลุ่มส่งเสริมการเรียนรู้จัดอบรมให้คำแนะนำและสนับสนุนการทำนาให้กับเกษตรกรและผู้สนใจ

พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2559: 142-143) กระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมท้องถิ่นสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชนให้ความสำคัญกับการ "เรียนรู้ชีวิตจากประสบการณ์จริง" ให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ชีวิตตนเอง เรียนรู้ชุมชน เรียนรู้สังคมผ่านประสบการณ์ของบุคคลต้นแบบ ทั้งในครอบครัว ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน นำมาพัฒนาตนเองเพื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต ประกอบด้วย 5 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรวัฒนธรรมชุมชน หลักสูตรบันทึกรายรับ-รายจ่าย หลักสูตรบันทึกความดีหลักสูตรโรงเรียนวิถีพุทธและหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะหลักสูตรที่ 5 เศรษฐกิจพอเพียงเน้นการลดรายจ่ายสร้างนิสัยการออมผ่านการปลูกผักสวนครัวในบ้าน สร้างการมีส่วนร่วมในครอบครัวโรงเรียนให้การบ้านนักเรียนปลูกผักสวนครัวเพื่อการลดรายจ่ายซึ่งเป็นการบ้านที่ผู้ปกครองมีความเข้าใจดีอยู่แล้วสามารถสอนและให้แนวคิดการออมจากรายจ่ายสร้างนิสัยการออมได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต และให้ทุนสนับสนุนโรงเรียนและโรงเรียนนำเด็กนักเรียนมาเรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตชาวนา มีพระในวัดท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษาในการบริหารงาน จัดสวัสดิการชุมชน โดยให้การสนับสนุนสวัสดิการสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น

สนับสนุนบุตรแรกเกิดของสมาชิก สนับสนุนทุนการศึกษาแก่บุตรของสมาชิก เงินช่วยเหลือสมาชิก เจ็บป่วย เงินผู้สูงอายุ เป็นต้น

ชุมชนหนองสาหร่ายมีรูปแบบระบบสารสนเทศที่มีความหลากหลาย ดังนี้ 1) รูปเล่มเอกสารหมู่บ้าน มีการจัดทำฐานข้อมูลต่าง ๆ ของตำบลรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่อง่ายต่อการนำข้อมูลไปใช้ เช่น แผนที่พัฒนาตำบล /แผนที่ชุมชน ข้อมูลกลุ่มอาชีพ ข้อมูลกลุ่มกองทุนต่าง ๆ ข้อมูลจปฐ. ข้อมูล กชช.2ค. และข้อมูลทั่วไปของตำบลหมู่บ้าน 2) การประชาสัมพันธ์โดยผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน หมู่บ้านจะมีการประชาสัมพันธ์โดยผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน/ตำบล เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านรู้ข่าวสารอย่างรวดเร็ว 3) การจัดทำสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) การวาดขอบเขตแผนที่ตำบล/หมู่บ้าน การปักหมุด วางสัญลักษณ์ สถานที่สำคัญของตำบล นำเสนอในที่ประชุมให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนที่มาจากผลการวิเคราะห์ข้อมูล

“...อันนี้คือเป้าหมายมีและต้องชัดเจน ดังนั้นเวลามาสร้างระบบเศรษฐกิจเกิดขึ้น ชาวบ้านอยู่ได้ ระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เรามีระบบสวัสดิการครอบคลุมแล้ว เราสร้างพลัง ระบบเรียนรู้ มีหลักสูตรของชุมชนเราเอง มีการเรียนรู้ คนในตำบลมาเรียนรู้ก็ได้ คนนอกตำบลมาเรียนรู้ก็ได้ นี่คือระบบที่เราสร้าง...”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 8)

4.4 การติดตาม ประเมินผล ปรับปรุงแนวปฏิบัติสู่วิถีชุมชน

แนวความคิดส่งเสริมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้มีความสำคัญกับจากการปฏิบัติตั้งนั้น ทำให้สมาชิกในชุมชนหนองสาหร่ายเห็นความสำคัญของการผลิตอาหาร และการบริโภคที่อาหารปลอดภัย

โดยคำนึงถึงแหล่งที่มาของอาหาร โดยการพึ่งตนเองด้านอาหารด้วยการหันมาผลิตอาหารที่ปลอดภัยผู้นำชุมชนได้ความเข้าใจและดำเนินการร่วมกันกับสมาชิกในชุมชนผ่านการปฏิบัติและการวางเงื่อนไขร่วมกัน ชุมชนจึงมีการติดตามให้คำแนะนำและประเมินผลการดำเนินงานผ่านวิธีการต่าง ๆ คือ การติดตามระดับครัวเรือนใช้บันทึกรายรับรายจ่าย บันทึกความดี ซึ่งการติดตามประเมินผลโดยกรรมการสถาบันการเงินและธนาคารความดี

การติดตามระดับหมู่บ้าน ตำบลดำเนินการผ่านการประชุมหมู่บ้านและประชุมตำบล โดยสภาองค์กรชุมชน ประกอบกับทุกครั้งที่มีการประชุมตำบลจะมีการถ่ายทอดสดผ่านเสียงตามสายที่ครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบล ทำให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าประชุมสามารถรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ร่วมกัน ทำให้รับรู้ว่ามีใครบ้างที่เข้าร่วมกิจกรรมโครงการใด คนเหล่านั้นมีพฤติกรรมสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่องค์กรชุมชนกำหนดไว้หรือไม่ เป็นอีกช่องทางสำคัญในการส่งเสริมและตรวจสอบพฤติกรรมที่พึงประสงค์

5. ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรค ของการการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

สำหรับปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนหนองสาหร่ายยังคงดำรงอยู่ได้ตั้งแต่แรกเริ่มก่อตั้งจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญดังต่อไปนี้

5.1 ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.1.1 ปัจจัยภายใน

1) วิฤตการณ์ปัญหาของชุมชน ได้แก่ ความยากจนและหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนปลูกข้าว และปัญหาด้านสุขภาพจากอาหารที่ไม่ปลอดภัย เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้ชาวบ้านแสวงหาทางออก ตลอดจน เรียนรู้เพื่อจะหยุดหนี้ ปลดหนี้ ได้นำไปสู่การรวมกลุ่มการร่วมมือกัน จนสามารถจัดการชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง

2) ผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนหันมามีส่วนร่วมกัน นำความรู้และประสบการณ์ที่ตนมีมาแลกเปลี่ยน สนทนาร่วมกับคนอื่นในชุมชนนำการวิเคราะห์เชื่อมโยงประสบการณ์ของตนกับสถานการณ์และผลกระทบจากความไม่มั่นคงทางอาหารให้สมาชิกคนอื่นในชุมชนได้

3) สมาชิกในชุมชน เป็นปัจจัยสนับสนุนและผลักดันการพัฒนาทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

4) การบริหารจัดการองค์กรชุมชนที่ดี ชุมชนหนองสาหร่ายมีการบริหารจัดการเพื่อบูรณาการการทำงานระหว่างองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในตำบล ภายใต้ยุทธศาสตร์ชุมชน "อยู่ดีมีสุข" ตำบลหนองสาหร่ายโดยใช้เกณฑ์ความสุขและตัวชี้วัดความดีหรือคนดีของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ในการกำหนดค่านิยมและพฤติกรรมที่พึงประสงค์โดยมีการเชื่อมโยงประเด็นการสร้าง ความมั่นคงทางอาหารในยุทธศาสตร์และเกณฑ์ความสุขดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีการตระหนักด้านความมั่นคงทางอาหารของสมาชิกในชุมชนที่มาอย่างต่อเนื่อง

5) เครือข่ายการเรียนรู้ การเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาหรือเพิ่มศักยภาพในการผลิตและการจัดการสถานการณ์ต่าง ๆ ทำให้สมาชิกในชุมชนได้รับคำแนะนำซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นใจ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามบทบาทใหม่คือการเป็นผู้ผลิตอาหารปลอดภัยและผลิตอาหารเพื่อบริโภคที่กำหนดไว้ได้อย่างต่อเนื่อง

6) การได้รับการยอมรับยกย่อง หรือ รางวัลจากความสำเร็จในการพัฒนา เป็นปัจจัยเสริมแรงให้คนในชุมชนรู้สึกสนใจ ภูมิใจ มีกำลังใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้จากรางวัลมากมายที่ชุมชนหนองสาหร่ายได้รับ

7) การประสานงานเครือข่ายกับทั้งภายในและภายนอก ชุมชนหนองสาหร่าย ได้มีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันซึ่งส่งผลก่อให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชน

5.1.2 ปัจจัยภายนอก

1) นักวิชาการจากภายนอก มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาและการประสานงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวย (Facilitator) ให้เกิดการสนทนาร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาาร่วมกัน ทำหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาหรือเพิ่มศักยภาพให้ตนเองและชุมชน

2) หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน มีส่วนสำคัญให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เข้ามาให้การสนับสนุน พัฒนา และวิจัยร่วมกับชาวบ้านก่อให้เกิดกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชน และเสริมสร้างกระบวนการต่าง ๆ ในส่วนที่ชุมชนยังไม่มี

3) กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม ที่เห็นได้ชัดเจน คือ กระแสชีวิต ซึ่งทำให้คนหันมาบริโภคผลผลิตหรือหันมาใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากธรรมชาติมากขึ้น จึงได้มีการรวมกลุ่มกัน เช่น การแปรรูปสมุนไพร การปลูกผักปลอดสารพิษ การผลิตข้าวปลอดสารพิษ เป็นต้น

5.2 ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

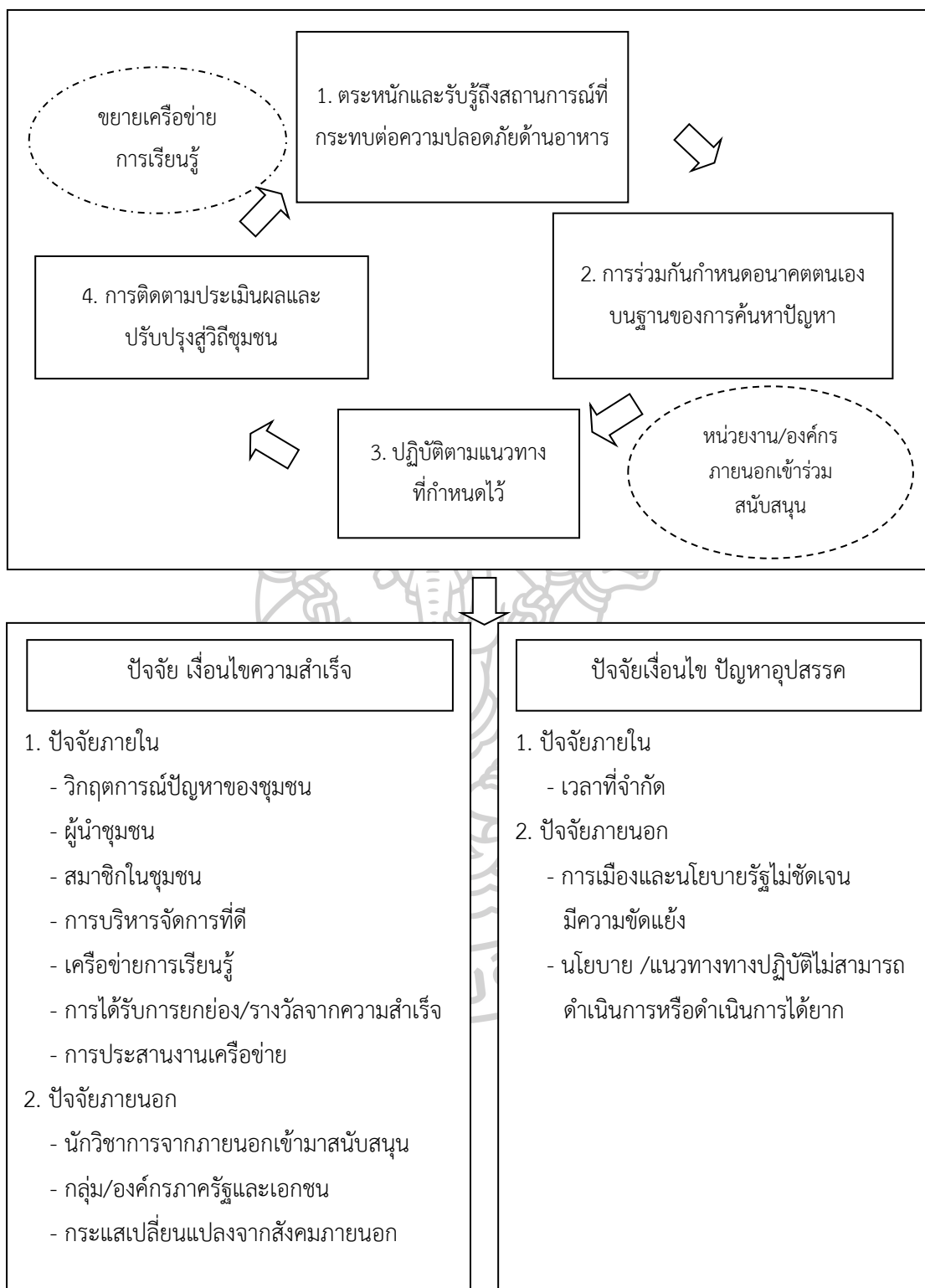
5.2.1 ปัจจัยภายใน

เวลา ในการดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารบางครั้งไม่ตรงกับสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เพราะต้องประกอบอาชีพของตน ซึ่งทำการเกษตรกรรมต้องดูแลเรือกสวนไร่นาและผลผลิต

5.2.2 ปัจจัยภายนอก

การเมืองและนโยบายของรัฐ ไม่ชัดเจน มีความขัดแย้ง ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

อาจกล่าวโดยสรุป รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนหนองสาหร่าย ได้ดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนหนองสาหร่าย

พื้นที่ศึกษาที่ 4 ชุมชนลีเล็ด ตำบลคลองน้อย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1. บริบททั่วไปของชุมชน

1.1 ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ชุมชนลีเล็ดเกิดขึ้นในสมัยที่มีหัวเมืองไชยาเป็นศูนย์กลางปกครองขึ้นตรงกับกรุงศรีอยุธยา (ก่อน พ.ศ.2439) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.5) ทรงเสด็จไปบ้านดอนทางเรือพระที่นั่ง ทรงเห็นว่าคลองสายนี้เป็นทางลัดที่ใกล้กว่า จึงได้ทรงเสด็จไปตามคลองสายนี้ คลองสายนี้จึงได้ชื่อว่า “คลองลัด” ชาวบ้านในคลองลัดส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ข้าว จึงมีชาวจีนมาล่องเรือรับซื้อข้าวอยู่ประจำชาวจีนจึงเรียกคลองลัดเพี้ยนเป็น “คลองเล็ด” ต่อมาเมื่อมีการปกครองระบบหัวเมืองได้มีการตั้งหัวเมืองพุนพินขึ้นตรงกับเมืองไชยา โดยมีหลวงประเทศสาคร (คล่า เคลือรัตน์) เป็นผู้ปกครอง ต่อมาในปี พ.ศ.2439 รัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูประบบการปกครองท้องถิ่นโดยรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ทรงริเริ่มระบบการปกครองแบบหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด เป็นครั้งแรกที่บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนมาถึงคลองลีเล็ดในปี พ.ศ.2445 มีการตั้งเป็นตำบลลีเล็ด มีขุนลีเล็ดลัททกิจ (นาค ธตาทกุล) เป็นกำนันคนแรก ปัจจุบันตำบลลีเล็ดเป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในสมัยนี้ชาวบ้านในตำบลลีเล็ดที่เคยมีอาชีพทำไร่ข้าวกับทำสวนมะพร้าวเริ่มหันมาทำนา การทำไร่จึงหมดไป ส่วนในคลองชาวบ้านไม่กล้าลงไปหาปลาเพราะมีจระเข้ชุกชุมมาก ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองต้องใช้ไม้กั้นเป็นคอกเพื่อลงไปอาบน้ำ ต่อมาไม่นานมีพวกแขกมารับซื้อจระเข้ ชาวบ้านจับจระเข้ขายจนหมด ในที่สุดก็สูญพันธุ์ เมื่อในคลองไม่มีจระเข้ชาวบ้านก็เริ่มหันมาทำอาชีพประมงพื้นบ้าน นาข้าวก็กลายเป็นสวนมะพร้าวจนถึงปัจจุบันอาชีพที่สำคัญของชาวลีเล็ดคือ การทำประมงกับสวนมะพร้าว วัดเก่าแก่ของบ้านลีเล็ดคือ วัดบางปลาเดิมชื่อ “วัดแก้วประดิษฐาราม” สมัยนั้นบริเวณวัดมีต้นปลาชุกชุม ชาวบ้านจึงเรียกว่า วัดบางปลาจนติดปาก สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณ 100 ปี โบสถ์หลังเก่ามีการฝังลูกนิมิต 2 ครั้งแรกเกิดเสมาวิบัติวชพระไม่เป็นองค์ ประมาณปี พ.ศ.2450 จึงมีการขุดลูกนิมิตขึ้นมาแล้วทำพิธีฝังใหม่ ซึ่งมีพ่อท่านครั้นเป็นเจ้าอาวาส ในสมัยนั้นองค์เจดีย์มีอายุประมาณ 100 กว่าปีเช่นกัน มีชาวจีนชื่อ เช็ก ด้ายดิน เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง (นันทรัตน์ ทองมีเพชร, 2553: 38)

1.2 อาณาเขตของชุมชน

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อ่าวบ้านดอน อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	คลองพุนพิน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน และ ตำบลท่าเคย อำเภอท่าฉาง

1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลลีเล็ดตั้งอยู่บนพื้นที่ชายฝั่งบริเวณอ่าวบ้านดอน มีการทับถมของตะกอนแบบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำรูปตีนนก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง มีแม่น้ำลำคลองไหลผ่านจำนวนมาก มีคลองพุนพิน ซึ่งแยกมาจากแม่น้ำตาปีเป็นคลองสายหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่ติดต่อกับทะเล

1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งทำให้มีช่วงฤดูฝนยาวนานและมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านทำให้ฤดูร้อนและฤดูฝนระยะเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้ฤดูฝนน้ำมากเกินไป และฤดูร้อนเกิดการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค

1.5 สภาพสังคม

1.5.1 ประชากรครัวเรือนและประชากร

ชุมชนลีเล็ดมีประชากรอยู่ด้วยกัน จำนวน 1,468 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด จำนวน 3,975 คน แบ่งเป็น เพศชาย จำนวน 2,007 คน เพศหญิง จำนวน 1,968 คน

1.5.2 การตั้งบ้านเรือน

การสร้างบ้านเรือนสมัยก่อนจะเป็นบ้าน 2 ชั้น มีใต้ถุนเพื่อใช้เก็บเครื่องมือประมง ผลผลิตทางการเกษตร และเพื่อให้ปลอดภัยในช่วงที่มีระดับน้ำขึ้นสูง การวางตำแหน่งของบ้านจะหันด้านหน้าออกไปทางด้านฝั่งคลอง แต่ปัจจุบันมีการตัดถนนเข้ามาในชุมชนลีเล็ดหลายสาย ทำให้การเดินทางภายในและภายนอกชุมชนสะดวกสบายมากขึ้นทำให้การตั้งบ้านเรือนเปลี่ยนแปลงไปมาสร้างริมถนนมากขึ้น

1.5.3 เส้นทางคมนาคมและการติดต่อกับภายนอก

ชุมชนลีเล็ดอยู่ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 20 กิโลเมตร สามารถเดินทางโดยรถยนต์ผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4260 ต.ลีเล็ด อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี 84130 และเดินทางทางน้ำโดยเรือ

1.6 สภาพเศรษฐกิจ และการบริโภคของชุมชน

การประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีอาชีพรับจ้างมากที่สุด รองลงมาคือ ประมงพื้นบ้าน ทำนา กุ้ง ประมงอวนรุน นอกจากนั้นเป็นอาชีพทำสวนมะพร้าว ผลิตภัณฑ์ใบจาก ค้าขาย และรับราชการ (นันทรัตน์ ทองมีเพชร, 2553: 43) และชุมชนลีเล็ดได้มีการรวมกลุ่มอาชีพดังนี้

1) กลุ่มใบจาก ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านลีเล็ด มีหัวหน้ากลุ่มคือ นางอุไร ประตู่ใหญ่ มีสมาชิก 15 คน อายุ 20 ปีขึ้นไป จัดตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ.2520 มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพของใบจาก และป้องกันการกดราคาของพ่อค้าคนกลาง เพื่อสร้างอาชีพและแก้ปัญหาความยากจน หลักการคือต่างคนต่างทำมารวมกันขาย ไม่มีองค์กรใดสนับสนุน

2) กลุ่มกะปิ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 หัวหน้ากลุ่มคือ นางพวงศรี ชาวสุวรรณ มีสมาชิกประมาณ 10 คน ตั้งกลุ่มมาประมาณ 10 ปี มีเป้าหมายเพื่อสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเพื่อแบ่งงานกันทำ เพราะกะปิมีวิธีการทำหลายขั้นตอน ถ้าทำคนเดียวต้องใช้เวลานาน วิธีการทำงานของสมาชิกคือ รวมกลุ่มกันทำงานมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และพัฒนาชุมชน

3) กลุ่มเลี้ยงดวง เจ้าของคือนางสุภา เริ่มทำมาประมาณ 1 ปี เพื่อเป็นอาชีพเสริม เพราะเห็นว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีรายได้ดี ส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลาง และขายปลีกในหมู่บ้าน ราคา กิโลกรัมละ 150 บาท พัฒนาชุมชนให้ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงและแม่พันธุ์

4) กลุ่มสมุนไพร หัวหน้ากลุ่มคือ นางอรศรี จันทรทาโพ มีสมาชิกทั้งหมด 25 คน ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2532 มีเป้าหมายเพื่อให้คนในชุมชนได้ปฐมพยาบาลด้วยยาสมุนไพร ส่งเสริมอาชีพและเพิ่มรายได้ให้คนในชุมชน ต่างคนต่างปลูกสมุนไพรที่บ้าน แล้วนำมาแปรรูปที่กลุ่ม ขายส่งที่โรงพยาบาลพูนพิณ ขายปลีกในหมู่บ้าน ได้รับการสนับสนุนจากเกษตรตำบล และโรงพยาบาลพูนพิณ ผลิตภัณฑ์ที่ได้มี ฟ้าทะเลยาโจรแค้ปซูล ตะไคร้หอมกันยุง ยาสระผม ดอกอัญชัน น้ำยาล้างจานมะกรูด ฯลฯ

5) กลุ่มจักสาน หัวหน้ากลุ่มคือคุณจำเนียร มีสมาชิก 25 คน ตั้งกลุ่มเมื่อปี พ.ศ.2532 มีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้วัสดุในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ สร้างงาน สร้างรายได้ ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ เช่น เสวียนหม้อ ตะกร้าผลไม้ ส่งขายตามงานทั่วไป

1.7 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.7.1 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ

1) วันสวดคลอง นิยมทำในเดือน 8 ของทุกปี ตอนเช้าชาวบ้านทำแพเล็ก ๆ ด้วยกาบกล้วย แล้วให้คนในหมู่บ้านนำดอกไม้ธูปเทียน ข้าวสาร เส้นผม เล็บ และเศษเสื้อผ้าใส่ลงในแพ นำไปลอยในคลอง เชื่อว่าเป็นการนำเอาสิ่งไม่ดีออกไปจากตัว ชาวบ้านเรียกแพนี้ว่า “เรือเจ้าเรือนาย” จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์ลงเรือเพื่อสวดทำพิธี ชาวบ้านจะขับเรือให้พระสงฆ์สวดไปตลอดทางในคลอง เป็นการสะเดาะเคราะห์ ขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากคลอง

2) วันรับตายาย วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันที่เชื่อว่ายมทูตปล่อยวิญญาณบรรพบุรุษมารับส่วนบุญจากลูกหลาน จึงทำพิธีรับวิญญาณเหล่านั้น ด้วยการนำอาหารคาวหวานไปทำบุญ

3) วันส่งตายาย วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับ ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญมากกว่าวันรับ ชาวบ้านเตรียมอาหาร ขนม ผลไม้ และกระดูกของบรรพบุรุษไปทำบุญที่วัด ตอนบ่ายสวดบังสุกุลที่วัด

4) งานชักพระ ทอดผ้าป่า วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 คืบวันพระ 15 ค่ำ พระสงฆ์ ร่วมกับชาวบ้านทำเรือพนมพระ และรถพนมพระ ตกแต่งพุ่มผ้าป่า แล้วร่วมกันแห่ทั่วเมือง

1.7.2 ความเชื่อ

1) พ่อตาพัน มีการนับถือกันอย่างกว้างขวางในตำบลลิเล็ดทั้งในหมู่ชาวประมง และประชาชนทั่วไป ไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่แน่ชัดแต่มีการนับถือสืบต่อกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายาย เชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองดูแลชาวประมงทั้งในด้านของความแคล้วคลาด ปลอดภัยและอำนวยความสะดวกอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ในชาวประมงบางคนจะนับถือว่าเป็นแม่ย่านาง หากออกเรือจับปลาไม่ได้ ก็จะบนบานศาลกล่าวกับผู้ที่นับถือ การบนบานศาลกล่าวจะใช้มะพร้าวอ่อน ยาสูบใบจาก หมากพลู นอกจากนี้ยังมีการนับถือ พ่อท่านหมื่นหาญ พ่อท่านทองหักไม้ และพ่อตาเกาะปราบซึ่งเกาะแห่งนี้ จะมีศาลตั้งอยู่

2) การนับถือแม่ย่านางเรือโดยการผูกผ้าสามสีที่หัวเรือ

3) งตกรทำประมงในวันพระ (8 ค่ำ และ 15 ค่ำ) แม้ว่าปัจจุบันจะลดความเคร่งครัดลงไป แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับการงดทำประมงในวันพระใหญ่ (15 ค่ำ)

1.7.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.7.3.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องลมประจำถิ่น

1) ลมหวันออกหรือลมตะวันออก พัดจากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พัดในช่วงเดือน 1-2

2) ลมเภา พัดจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พัดในช่วงเดือน 2-3

3) ลมสลาตัน พัดจากทิศใต้ไปสู่ทิศเหนือ พัดในช่วงเดือน 4-5

4) ลมพัดยา ลมพัทยาหรือลมใน (พัดออกจากฝั่ง) พัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พัดในช่วงเดือน 6-7

5) ลมหวันตกหรือลมตะวันตก พัดจากทิศตะวันตกไปสู่ทิศตะวันออก พัดในช่วงเดือน 8-9

6) ลมพัดหลวง พัดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ จะดูลักษณะจากเมฆที่มีสีเขียวดำ เป็นลมที่มีความรุนแรงทำให้คลื่นสูงแต่จะพัดในเวลาสั้น ประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง จะทำให้เกิดฝนตก ช่วงเวลาที่พัดไม่แน่นอนแต่จะพบบ่อยในช่วงเดือน 10-11

7) ลมว่าวหรือนอก พัดจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ พัดในช่วงเดือน 11-12

8) ลมอุกา พัดจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปสู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ พัดในช่วงเดือน 12-1

นอกจากนี้ยังมีลมพายุหรือลมหัวด้วน เป็นลมที่มีความรุนแรงสามารถทำให้ต้นไม้หักโค่นได้ แต่จะพัดในช่วงสั้น ๆ ทิศทางและช่วงเวลาการพัดไม่แน่นอนตายตัว

1.7.3.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องน้ำ

1) น้ำก้อหรือน้ำกืด เริ่มประมาณขึ้น 9 ค่ำ และแรม 9 ค่ำ จนถึง 5 ค่ำ น้ำก้อ คือ ลักษณะของน้ำตอนแรกจะเริ่มขึ้นที่ละน้อย น้ำจะขึ้น 2 ชั่วโมงแล้วเริ่มลง วันต่อมาที่ช่วงน้ำขึ้นจะนานขึ้น และปริมาณน้ำจะมากขึ้น จนกระทั่งน้ำใหญ่ (ระดับน้ำที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในรอบวัน) จากนั้นน้ำจะเริ่มขึ้นช้าลง ปริมาณน้ำจะเปลี่ยนแปลงน้อยลงจนกระทั่งน้ำเริ่มตาย วันขึ้น 5 ค่ำ และแรม 5 ค่ำ หลังจากนั้นน้ำตายก็จะเริ่มน้ำก้อใหม่

2) น้ำใหญ่ คือ ช่วงที่ระดับน้ำมีการขึ้นลงแตกต่างกันมากเป็นลักษณะเดียวกับน้ำก้อ เพียงแต่น้ำก้อเป็นการแสดงลักษณะของน้ำที่เริ่มเกิดหรือก่อตัวจนระดับน้ำสูงขึ้นและนานขึ้นในแต่ละวันจนถึงน้ำขึ้นสูงสุดและเริ่มลดลง

3) น้ำตาย เกิดขึ้นในช่วงขึ้นหรือแรม 5 ค่ำ จนถึงประมาณ 9 ค่ำ คือ ช่วงที่ระดับน้ำขึ้น-ลงในแต่ละวันมีการเปลี่ยนแปลงไม่มาก

4) น้ำทุ่น คือ น้ำที่ช่วงก่อนน้ำขึ้นหรือลง น้ำจะค่อนข้างนิ่งและใส เรียกว่า น้ำสวย ซึ่งเหมาะกับการตกเบ็ดกุ้งก้ามกราม

5) น้ำลักของหรือน้ำลักรองเท้า คือ น้ำขึ้นในตอนกลางคืนในขณะที่มีลมพัดแรงเข้าสู่ชายฝั่ง ทำให้มีปริมาณน้ำขึ้นมากกว่าปกติ ท่วมจนถึงใต้ถุนบ้านโดยไม่รู้ล่วงหน้าและจะพัดพาสิ่งของต่าง ๆ หายไป เช่น รองเท้า โอง และไห เป็นต้น มักเกิดในช่วงเดือน 4-5

6) น้ำนอง คือ น้ำเหนือที่มีปริมาณมากเนื่องจากมีฝนตกทางต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง ทำให้น้ำในลำคลองมีปริมาณมากกว่าปกติ ซึ่งจะเกิดในช่วงเดือน 4-5

1.7.3.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องมือประมงพื้นบ้าน

เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้ในชุมชนลีเล็ด คือ 1. แร้วปูดำ 2. เชนเลง 3. บ่วงปลาไหล 4. ป้องหรือซอ้นปีก 5. งมปลาตุ๊ก 6. กระจบอก 7. หร่า กล่า หรือบ้านปลา 8. ตะขอเกี่ยวปู 9. แห 10. ลอบปู 11. ไชหับปู 12. ราวไถ 13. ทอดสา 14. นกโทอง (รุนบ่ากั้ง) 15. หยอง หรือยอปู 16. ไชหับกั้ง 17. ฉมวก

2. แหล่งอาหารของชุมชนลีเล็ด

2.1 อาหารจากป่าธรรมชาติ (ป่าชายเลน)

ป่าชายเลนชุมชนลีเล็ดตั้งอยู่ในพื้นที่อ่าวบ้านดอน มีผืนน้ำทะเลอันกว้างใหญ่ ล้อมรอบด้วยป่าชายเลนอันอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ที่สำคัญหลายชนิด เช่น ลำพู โกงกาง แสม ถั่ว ลำพูหิน ตะบูน หลุมพอ สามารถนำมาใช้ในงานก่อสร้างได้ ส่วนที่ใช้เป็นสมุนไพรก็มี เช่น

เหียงอกปลาหมอ รักษาโรคมะเร็ง ย่านขี้เดือน รักษาโรคท้องอืด แสม รักษาโรคผอมแห้ง แก้ม ขับเลือด ฯลฯ และยังมีพืชอีกหลายชนิด เช่น พรุนทะเล จาก ลำแพน หน่อเซียน ปอทะเล และพืชเล็ก ๆ เช่น ตะไคร่น้ำ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนมีลิงหางยาว นกกระยาง นกกะปูด หิ่งห้อย งู ผึ้ง ต่อก ปูทะเล ปูเปี้ยว หอยจ๊อบแจง หอยก้น สัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ เช่น กุ้งต่างกุกลา กุ้งแชบ๊วย ปูม้า ปลากระบอก ปลาดุก ปลาชี่แก้ง หอยกะพง หอยแครง หอยตอก ประโยชน์ที่ได้จากป่าชายเลนคือเป็น แหล่งอาหารของคนและสัตว์ เป็นที่อาศัยและขยายพันธุ์ของพืชและสัตว์ เป็นแหล่งสร้างอาชีพและ รายได้ของชาวบ้าน เป็นวัสดุก่อสร้างและเชื้อเพลิง เป็นเครื่องมือป้องกันภัยธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ จากป่าชายเลนของชุมชนลีเล็ด ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงเวลาน้ำขึ้น นั่งเรือไปตัดจาก หาดหอย จับปูเปี้ยว ปักแรวปู ดักอวน พอช่วงน้ำลดก็หาหอยก้น ถีบกระดานหาหอย ตกเบ็ดหาปู ชาวบ้านนิยมออกทะเลในช่วงคืนข้างแรม เพราะจะได้สัตว์ขนาดใหญ่ โตเต็มที่ และปริมาณเยอะ ส่วนในช่วงข้างขึ้น 8-15 ค่ำ สัตว์จะลอกคราบ ปัจจุบันพื้นที่ที่เป็นทะเลถูกป่าชายเลนรุกราล้างไปมาก เนื่องจากตะกอนที่มากับน้ำที่ขุ่นสูงชัน ทำให้ต้นลำพูงอกขยายออกมาด้วย สังเกตได้จากป่าที่งอกใหม่ ลำต้นจะเล็ก ป่าเดิมจะมีขนาดใหญ่และมีหลายชนิด (นันทรัตน์ ทองมีเพชร, 2553: 41) ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 แสดงชนิดอาหารจากป่าธรรมชาติ (ป่าชายเลน)

ชนิด	ฤดูร้อน	ฤดูฝน
ผักพื้นบ้าน	ลำพูหิน (ลำแพนหิน) ลำพู ลำแพน ชะคราม ถั่วค้ำ ถั่วขาว พังกาหัวสุมดอกแดง	ลำพูหิน (ลำแพนหิน) ลำพู ลำแพน ชะคราม ถั่วค้ำ ถั่วขาว พังกาหัวสุมดอกแดง
ผลไม้ป่า (ป่าชายเลน)	จาก	จาก
เห็ด	เห็ดแครง	เห็ดแครง

2.2 อาหารจากแหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชนลีเล็ด คือ คลองพุนพิน และทะเลอ่าวไทย (อ่าวบ้านดอน)

ตารางที่ 12 แสดงชนิดอาหารจากแหล่งน้ำ

ประเภท	ฤดูร้อน	ฤดูฝน
สัตว์ในน้ำ	กุ้งหัวมัน กุ้งก้ามกราม กุ้งกุลาดำ กุ้งเคยกึ่งตักแตน ปูม้า ปูดำ ปูขาว หอยจู้บแจง หอยกัน หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลาตุ๊กทะเล ปลาแขยง ปลากด ปลากะพง ปลาเก๋า ปลากระบอก ปลาข้างตะเกียบ ปลานวลจันทร์ทะเล ปลาดอกหมาก แมงดาถ้วย	กุ้งหัวมัน กุ้งก้ามกราม กุ้งกุลาดำ กึ่งตักแตน ปูม้า ปูดำ ปูขาว หอย จู้บแจง หอยกัน หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลาตุ๊กทะเล ปลาแขยง ปลากด ปลากะพง ปลาเก๋า ปลากระบอก ปลาข้างตะเกียบ ปลานวลจันทร์ทะเล ปลาดอกหมาก แมงดาถ้วย
สัตว์ในน้ำ	แมงดาถ้วย	แมงดาถ้วย
สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	กบ ตะกวด	กบ ตะกวด
ผักในน้ำ	ผักชะคราม ถั่วขาว ถั่วคล้า	ผักชะคราม ถั่วขาว ถั่วคล้า

2.3 อาหารจากตลาด

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนน้อยที่ซื้ออาหารรับประทาน ส่วนมากที่ซื้อจะเป็นของแห้งหรือเครื่องปรุงอาหาร หรือของที่ใช้ในครัวเรือนที่ไม่สามารถผลิตเองได้

2.4 อาหารที่ผลิตเอง

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมผลิตอาหารเองที่บ้านโดยได้อาหารมาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น กุ้ง ปู ปลา หอย เป็นต้น และชาวบ้านยังนิยมปลูกผักสวนเองไว้หลังบ้านเพื่อลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นอีกทางหนึ่ง ส่วนที่มีมากก็นำไปขายและแบ่งปันญาติมิตรบ้านใกล้เคียงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. ประสบการณ์จากอดีตสู่ชุมชนลีเล็ดในปัจจุบัน

เกิดจากผลกระทบจากการทำลายป่าชายเลน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540-2545 ธุรกิจการเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้รับความนิยมและมีผลกำไรในการเลี้ยงสูงทำให้ผู้คนทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลลีเล็ดเข้ามาประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งมากมายทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าชายเลนอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้สภาพป่าชายเลนในตำบลลีเล็ดอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม สัตว์น้ำที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ก็ลดน้อยลง

หลังจากไม่สามารถเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้แล้วทำให้ประชาชนในพื้นที่มีหนี้สินจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำมากมาย ชาวประมงที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านก็ไม่สามารถประกอบอาชีพได้เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำในธรรมชาติขาดแคลนทำให้ประชาชนในตำบลลีเล็ดไม่มีอาชีพ ส่งผลให้เกิดการว่างงานสูง เนื่องจากพื้นฐานเดิมของประชาชนในพื้นที่ทำอาชีพประมงเป็นหลักจึงเป็นผลให้ตำบลลีเล็ดเป็นพื้นที่ที่ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่ปีต่ำ

โดยขณะนั้นได้มีกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สัตว์น้ำและกลุ่มท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ของตำบลลีเล็ดและหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ตำบลลีเล็ด โดยเฉพาะโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal Habitats and Resources Management Project - CHARM) เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับสหภาพยุโรปโดยมอบหมายให้กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบ ซึ่งตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพินเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM) ซึ่งเป้าหมายของโครงการเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้เกิดความยั่งยืนโดยให้ความรู้ ฝึกอบรม จัดกิจกรรม นำผู้นำในชุมชนไปศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในด้านการอนุรักษ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าชายเลนในชุมชนโดยการจัดตั้งเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชายเลน ประกอบด้วยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ ตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพิน ตำบลเขาถ่าน อำเภอท่าฉาง ตำบลตะเคียนทอง ตำบลพลายวาส อำเภอกาญจนดิษฐ์ ตำบลดอนสัก อำเภอดอนสัก ต่างจังหวัด ได้แก่ ตำบลกำพรวน อำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง ตำบลเขาคราม อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ตำบลบางเตย อำเภอเมืองจังหวัดพังงา โดยมีการประชุม เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน เรียนรู้พร้อมทั้งร่วมวางแผนแก้ปัญหาร่วมกัน โดยหวังว่าสามารถนำความรู้และประสบการณ์กลับมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าชายเลนในตำบลได้ พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการส่งเสริมอาชีพ จัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้การวางกฎกติกาในการอนุรักษ์ร่วมกันซึ่งผลจากการเข้ามาทำงานของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM) ส่งผลให้ประชาชนในตำบลลีเล็ดมีความรู้ กล้าพูดกล้าแสดงออก บ่งบอกถึงการมีภาวะผู้นำ ได้มีความรู้ในการทำงานเป็นกลุ่ม รู้กระบวนการทำงานร่วมกันและเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวมมากขึ้น เรียนรู้เรื่องการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกันและส่งผลให้การทำลายทรัพยากรของประชาชนในชุมชนลดลงทำให้ทรัพยากรชายฝั่งมีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น (กฤษณะจันทร์ปรารงค์, 2549: 47-48)

4. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนลีเล็ดพบว่ากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

4.1 รับรู้ ตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ปัญหา

ตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมามีธุรกิจการเลี้ยงกุ้งกุลาดำที่ได้รับความนิยมเพราะมีผลกำไรในการเลี้ยงสูงทำให้คนทั้งในและนอกพื้นที่ตำบลลีเล็ดเข้ามาทำธุรกิจเลี้ยงกุ้งเป็นจำนวนมากทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าชายเลนส่งผลให้สภาพป่าชายเลนในตำบลลีเล็ดอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม สัตว์น้ำลดลง หลังจากที่ไม่สามารถเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ก็ทำให้ประชาชนในพื้นที่มีหนี้สินจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ประมงพื้นบ้านจากที่หาสัตว์ได้ก็พบว่าจำนวนลดลงไม่สามารถประกอบอาชีพได้ ส่งผลให้เกิดการว่างงานสูงเนื่องจากพื้นฐานเดิมของประชาชนในพื้นที่ทำอาชีพประมงเป็นหลักจึงเป็นผลให้ตำบลลีเล็ดเป็นพื้นที่ที่ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่ปีต่ำ ทำให้คนในชุมชนเริ่มที่จะเข้าใจ และตระหนักถึงการปากท้อง และธรรมชาติธรรมชาติที่ขาดแคลนไป จะไม่มีถึงรุ่นลูกหลานจึงได้มารวมกลุ่มขึ้นรวมกันคิดหาแนวทางร่วมกันและในขณะนั้นนายประเสริฐ ธัญจกรณ์ ผู้ใหญ่บ้านขณะนั้น (ปัจจุบันเป็นกำนันตำบลลีเล็ด) ก็ได้มาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการที่จะพัฒนาชุมชนร่วมกับชาวบ้านในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนเพื่อส่งต่อทุนทางชุมชนเหล่านี้ให้แก่รุ่นลูกหลาน เริ่มการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหากับแกนนำชุมชนและชาวบ้านบางส่วน เพื่อชี้แจงแนวความคิดและความมุ่งหมายของการดำเนินงาน ต่อมาขยายเพิ่มมากขึ้นและมีการประชุมและจัดเวที มีการแลกเปลี่ยนโอกาสให้ชุมชนซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นดังนั้นชาวชุมชนเริ่มจะสนใจ ตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

“...ที่นี้มีป่ารุกทะเลปีละหลายร้อยไร่ และเป็นดงลำพูที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เมื่อมีป่ารุกทะเลทำให้มีระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์ และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่คนในอ่าวบ้านดอนใช้ดำรงชีพ ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 10)

ผู้นำชุมชนลีเล็ดจัดให้มีการประชุมเพื่อชี้แจง แนวคิดและความมุ่งหมายของกลุ่มในการดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จด้วยการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถึงเป้าหมายความสำเร็จของกลุ่ม และผลประโยชน์ร่วมกัน

สรุปรูปแบบของชุมชนลีเล็ดเกิดขึ้นได้จากภาครัฐได้เข้ามาเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนได้ดำเนินงานอย่างเป็นระบบด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมกลุ่ม เป็นต้น หลังจากนั้นก็ให้ชุมชนดำเนินจัดการตนเองต่อไป

4.2 ขั้นการสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน

ในขณะที่ชาวชุมชนบ้านลิเล็ดได้ตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลงและซึ่งได้ส่งผลเรื่องปากท้องของคนในชุมชน กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สัตว์น้ำและกลุ่มท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ของตำบลลิเล็ดและหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ตำบลลิเล็ด โดยเฉพาะโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal Habitats and Resources Management Project - CHARM) เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับสหภาพยุโรปโดยมอบหมายให้กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบ ซึ่งตำบลลิเล็ด อำเภอพุนพินเป็นพื้นที่นำร่องของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM) ซึ่งเป้าหมายของโครงการเพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งให้เกิดความยั่งยืนได้เข้ามาเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนทั้งในแง่งบประมาณ ความรู้ และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชายเลนทำให้ประชาชนในพื้นที่มีความรู้ ความเข้าใจถึงประโยชน์ของป่าชายเลน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ เช่น

1. สภาที่ปรึกษาโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลลิเล็ด

สภาที่ปรึกษาโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลลิเล็ด ก่อตั้งขึ้นมาโดยการประสานงานขององค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ดร่วมกับโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือ

1.1 รวบรวมความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชนจากประชาชนและที่สภาที่ปรึกษาเพื่อนำเสนอต่อคณะบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด

1.2 ประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภายในตำบลลิเล็ด

1.3 ริเริ่ม ปฏิบัติตามตามแผนแม่บทการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทางเลือกอาชีพตำบลลิเล็ด

1.4 ประสานทรัพยากรทั้งในด้านบุคคล งบประมาณ จากหน่วยงานต่าง ๆ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด อำเภอและจังหวัดในการดำเนินการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

1.5 แก้ไขปัญหาข้อพิพาทการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง

สภาที่ปรึกษาโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งตำบลลิเล็ดมีสมาชิกประกอบด้วยผู้อาวุโส ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำในชุมชน จึงได้รับความนับถือจากกลุ่มต่าง ๆ โดยจะคอยให้คำแนะนำและประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

2. กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำตำบลลิเล็ด

กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำตำบลลิเล็ด ได้รับการสนับสนุนในการก่อตั้งจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงทะเล ชุมพร มีวัตถุประสงค์คือ

2.1 เพื่อสร้างกระบวนการในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

2.2 เพื่อให้ความรู้แก่ชาวบ้านในด้านปัญหาการใช้ทรัพยากร และการอนุรักษ์

ป่าชายเลน

กลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำตำบลลิเล็ด เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในกลุ่มประมงพื้นบ้าน โดยการให้อาสาสมัครคอยสอดส่องดูแลการใช้ทรัพยากรที่ผิดกฎหมาย หรือผิดระเบียบชุมชน และรายงานให้กำนันทราบเพื่อดำเนินการต่อไป ทำให้การสอดส่องดูแลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเพราะอาสาสมัครต้องออกไปทำการประมงเป็นประจำอยู่แล้ว

3. กลุ่มชุมชนนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์

กลุ่มชุมชนนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ เป็นการตั้งขึ้นโดยการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ โดยการสนับสนุนจากโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ร่วมกับโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์คือ

3.1 เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน

3.2 เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

3.3 เพื่อเผยแพร่ชุมชนลิเล็ดให้เป็นที่รู้จักของคนภายนอก

3.4 เพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับสมาชิกของกลุ่ม

กลุ่มชุมชนนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์มีส่วนช่วยให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประสบความสำเร็จอีกทางหนึ่ง โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งนำจุดเด่นจากการดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชนมาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน

4. คณะกรรมการระดับตำบลในการจัดการทรัพยากร

คณะกรรมการระดับตำบลในการจัดการทรัพยากร มีหน้าที่ในการกำหนดกฎระเบียบและกำกับดูแลแก้ไขปัญหาในการใช้ทรัพยากร โดยมีกฎระเบียบดังนี้ (ชุมชนลิเล็ด, 2551: 9)

4.1 หากต้องการใช้ไม้ในเขตป่าชายเลนจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการตำบลซึ่งจะต้องผ่านตัวแทนของหมู่บ้านก่อน

4.2 หลังได้รับอนุญาตต้องปลูกทดแทน 5 เท่า และดูแลรักษาจนรอด

4.3 ห้ามนำไม้ไปใช้ในการค้า

4.4 ยกเว้นการตัดกิ่งไม้ในเขตลำพุดั้งเดิมมาเพื่อทำเครื่องมือประมง

4.5 หากพบการกระทำผิดคณะกรรมการจะเรียกมาตักเตือนก่อนหรือส่งไป

ดำเนินการตามกฎหมาย

คณะกรรมการระดับตำบลในการจัดการทรัพยากรมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือ และแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะเมื่อทรัพยากรของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นทำให้มีผู้เข้ามา

แสวงหาผลประโยชน์ทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน คณะกรรมการจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมอีกทางหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าพันธสัญญาสำคัญในการจัดตั้งก็เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อความยั่งยืนอย่างแท้จริง และมีกิจกรรมในการอนุรักษ์ควบคู่กัน คือ ปลูกป่าชายเลน

“...เราจัดการชายฝั่งมาก่อน ต่อมากลุ่มโครงการของประเทศ EU CHARM โครงการที่แปลเป็นไทยว่า การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โครงการชาร์ม ก็มาสนับสนุนคือให้งบประมาณในการจัดการทรัพยากร มีแนวคิดให้คนในชุมชนจัดการท่องเที่ยวในชุมชนโดยชุมชน หวังให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จนพวกเราสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ดี”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 10)

เมื่อทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหาต่าง ๆ แล้วสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นเพื่อพิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อเป้าหมายไปสู่ความสำเร็จและใช้วิธีการดำเนินงานที่ถูกต้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริง เพื่อให้ได้แผนการดำเนินงานและมอบหมายงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่เหมาะสม

4.3 ชั้นการปฏิบัติการและทบทวนแนวทางแก้ไขร่วมกัน

จากการกำหนดเป้าหมายและกฎระเบียบร่วมกัน คือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชายเลนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนและการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหารด้วยการทำประมงที่ไม่เห็นแก่ได้อย่างเดียว ซึ่งได้ข้อสรุปจากการจัดประชุมเวทีชาวบ้าน ได้จัดการทำแผนวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันว่าสภาพชุมชนเป็นอย่างไรมีความเข้มแข็งด้านไหน ความอ่อนแอ และมีสาเหตุมาจากอะไร การที่ชุมชนแต่ละคนมีประสบการณ์และความรู้ที่แตกต่างกัน มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับชุมชนมากยิ่งขึ้น

ชุมชนลีเล็ดได้ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ และการศึกษาควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการดำเนินงานให้ความรู้ การสร้างจิตสำนึก การอนุรักษ์ และการดำเนินกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนอย่างต่อเนื่องทุกปีเพื่อฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ และคณะกรรมการได้มีการประชาสัมพันธ์ร่วมในการกระตุ้นเตือนประชาชนให้อนุรักษ์ป่าชายเลน ไม่ใช่

เครื่องมือประมงที่ขัดกับกฎระเบียบที่ร่วมกันวางไว้ซึ่งได้มีคณะกรรมการดำเนินงานทำการควบคุมดูแล คณะกรรมการทั้งหมดของหมู่บ้านแยกเป็นหลายชุดและมีหน้าที่แตกต่างกันไป เช่น มีคณะกรรมการชุมชนประมงต้นแบบ คณะกรรมการหมู่บ้านทุกส่วน คณะกรรมการดูแลป่าชายเลน สภาดูแลและเยาวชน สภาที่ปรึกษาการจัดการทรัพยากร ฯลฯ คณะกรรมการทั้งหมดของหมู่บ้าน แยกเป็นหลายชุด และมีหน้าที่แตกต่างกันไป เช่น มีคณะกรรมการชุมชนประมงต้นแบบ คณะกรรมการหมู่บ้านทุกส่วน คณะกรรมการดูแลป่าชายเลน สภาดูแลและเยาวชน สภาที่ปรึกษาการจัดการทรัพยากร ฯลฯ ซึ่งผลจากความร่วมมือร่วมใจดังกล่าว ส่งผลให้ปัจจุบัน มีพื้นที่ป่าชายเลน หรือป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นเป็นเกือบ 8,000 ไร่

“...การรวมกลุ่มกันในปี 2545 ตั้งเป็นคณะกรรมการ 45 คน จาก 8 หมู่บ้าน เพื่อออกตรวจตราไม่ให้คนตัดไม้ทำลายป่า และไม่ให้นำเครื่องมือประมงผิดกฎหมาย โดยมีเรือตรวจการณ์ และออกมาตรการข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อรักษาผืนป่าชายเลนและทรัพยากรที่มีอยู่”

“...1. คนไม่ไปตัดไม้ทำลายป่า 2. คนไม่ใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ไปมีผลกระทบกับต้นไม้ เราพยายามควบคุมไม่ให้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย เช่น อวนรุน อวนลาก เข้ามากระทำการนี้แล้วต้นไม้มันก็จะรอด คนก็จะรอดด้วยเช่นกัน เพราะทำตามกฎ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 11)

ชุมชนลีเล็ดมีการฟื้นฟูและส่งเสริมวิถีการผลิตโดยการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านไม่เน้นเครื่องมือจับสัตว์เชิงพาณิชย์ ส่งเสริมให้คนในชุมชนปลูกผักสวนครัว พืชสมุนไพรต่าง ๆ ของชุมชน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มสมุนไพรการเป็นแหล่งรับซื้อและจำหน่ายผลผลิต เพื่อเป็นแหล่งอาหารและยาในชุมชน

ภาพที่ 17 โครงการฝึกอบรมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน
ที่มา: ประเสริฐ ธิญจกรณ์ (14 สิงหาคม 2561)

นอกจากนี้ชุมชนได้มีการสรุปบทเรียนในการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จที่ผ่านมา ชุมชนมีการประชุมสรุปความสำเร็จและแนวทางการดำเนินงานที่ผ่านกระบวนการปรับแก้ไขปัญหา เพื่อสรุปเป็นบทเรียนสำหรับแก้ปัญหาเพื่อให้มีกระบวนการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จแก่ชุมชน

4.4 ขั้นการพัฒนาและปรับวิถีชุมชน

การพัฒนาควบคู่กับการเรียนรู้กับชุมชนที่เล็งเห็นว่าผู้นำชุมชนให้ความสำคัญและได้มองเห็นความสำคัญในส่วนนี้จึงได้ทำการสนับสนุนพร้อมทั้งได้เปิดโอกาสให้ดำเนินการจัดกิจกรรมในชุมชนซึ่งการทำกิจกรรมร่วมกันนั้น ชุมชนได้ร่วมมือกับโรงเรียน และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เยาวชนและผู้สนใจได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่นเรื่องต่าง ๆ เช่น การทำเครื่องจักสาน การทำกะปิ การทำขนมจาก การเย็บจากทำหลังคา การทำบายาสูบ รวมถึงการเล่นลูกโป๊ รำมโนราห์ และดำเนินการจัดโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

การติดตามและประเมินมีการปรับปรุงกิจกรรมการดำเนินงาน ผู้นำชุมชนได้มีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อประเมินผลการดำเนินงานว่าที่ผ่านมาเกิดปัญหาในส่วนใดบ้าง และมีแนวทางเพื่อปรับปรุงวิธีดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งวางแผนการดำเนินงานต่อไปโดยการประชุมติดตามผลนี้สามารถดำเนินการในลักษณะของกลุ่มย่อยที่รับผิดชอบงานแต่ละส่วน และมีการประชุมประจำเดือนเพื่อประเมินผลความสำเร็จของงานในภาพรวมว่ามีความสำเร็จหรือปัญหาอุปสรรคอะไรบ้างทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้และปรับให้เหมาะกับวิถีของชุมชน

ภาพที่ 18 การมีส่วนร่วมของชุมชนลีเล็ด
ที่มา: ประเสริฐ ธัญจกรณ์ (19 กันยายน 2562)

4.5 ขั้นการรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่มเครือข่าย

สัมพันธภาพที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการรักษากลุ่ม องค์กรเครือข่ายชุมชนที่ยั่งยืนต่อไป ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่คอยหล่อเลี้ยงการทำงานร่วมกันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น ชุมชนลีเล็ดเห็นความสำคัญของสิ่งดังกล่าวจึงมีการจัดกิจกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะและจัดกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ และสร้างสิ่งจูงใจที่ดึงดูดชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วม นั่นคือความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยการจัดกิจกรรมให้ประชาชนทั่วไปในชุมชนได้ความรู้ รวมทั้งประชุมแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการจัดทำแผนชุมชน แผนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเล มีการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและมีความยั่งยืน

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งกลุ่มชุมชนลีเล็ดนำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ เมื่อปี 2547 โดยหวังให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือ เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากร แต่ปรากฏว่าสามารถจัดการการท่องเที่ยวได้ดีจนได้รับรางวัลระดับประเทศหลายรางวัล เช่น มาตรฐานโฮมสเตย์ไทย อีกรางวัลที่ยิ่งใหญ่คือ รางวัลกินรีทองคำ ประเภทการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รางวัลที่ 1 ระดับประเทศ ปี 2551 และปี 2553 ได้รับรางวัลการจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ ในระดับประเทศ ซึ่งมีมูลนิธิอุทกพัฒน์เข้ามาดูแลหมู่บ้านด้วย อีกทั้งยังมีนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศมาเที่ยวที่ป่าชายเลนแห่งนี้เพิ่มมากขึ้นทุกปี ๆ

5. ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

5.1 ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.1.1 ปัจจัยภายใน

1) สถานการณ์ปัญหาด้านอาหารและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เนื่องจากป่าชายเลนถูกทำลายเพราะธุรกิจเลี้ยงกุ้งกุลาดำอาหารที่หาได้จากแหล่งน้ำลดลงอย่างเห็นได้ชัด น้ำเน่าเสีย แหล่งอาหารไม่พอเพียงกับความต้องการ ทำให้ชาวบ้านเกิดความกังวล กลัว และตระหนักถึงสภาพความขาดแคลนจึงเป็นปัจจัย สำคัญที่ผลักดันให้ชาวบ้านแสวงหาทางออกจะสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร และความสามารถในการพึ่งตนเองด้านอาหาร

2) การรู้จักตนเอง ความต้องการของชุมชน และกล้าที่จะทำในสิ่งที่แตกต่างออกไป ทำในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ ก่อเกิดความร่วมมือจากคนในหลาย ๆ สาขาอาชีพ ส่งผลให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ต่อเนื่องและยั่งยืนคงไว้ซึ่งแหล่งทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ส่งต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนให้ลูกหลานต่อไป

3) ผู้นำชุมชน ช่วยการกระตุ้นและจูงใจให้ชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมและพัฒนา เนื่องจาก มีคนช่วยเหลือทำให้ชาวบ้านรู้สึก มั่นใจ สนุก และเกิดความอยากที่จะพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน

4) สมาชิกในชุมชน เป็นผู้ตามที่ดี มีการให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความรักสามัคคีซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และพร้อมในการที่จะเห็นชุมชนก็เกิดการพัฒนา

5) การบริหารจัดการที่ดี ชุมชนลีเล็ดมีการบริหารจัดการที่ดีและมีการดำเนินงานมีความยืดหยุ่นในการดำเนินงานเหมาะสมกับสถานการณ์และสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

6) ความเป็นชุมชนที่มีความพึงพอใจในวิถีของตนที่สืบเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิม มุ่งพัฒนาทางปัญญา ความคิด มากกว่าความเจริญทางวัตถุดังเช่นวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

7) การชักนำและเปิดโอกาสแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานพัฒนาและเรียนรู้ไปร่วมกันดังเห็นได้จากการมีสภาเยาวชนตำบลลีเล็ด

8) การมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนลีเล็ดมีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนบ้านห้วยทรัพย์ และจุดเรียนรู้ต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกภูมิใจ และห่วงแหนทรัพยากรชาติของชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

5.1.2 ปัจจัยภายนอก

1) องค์กรและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งด้านความรู้ กระบวนการ บุคลากร ทุน จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยหนุนให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองด้านต่าง ๆ จนนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง

2) การประสานเครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติและอาหารชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความมั่นคงทางอาหาร

5.2 ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

5.2.1 ปัจจัยภายใน

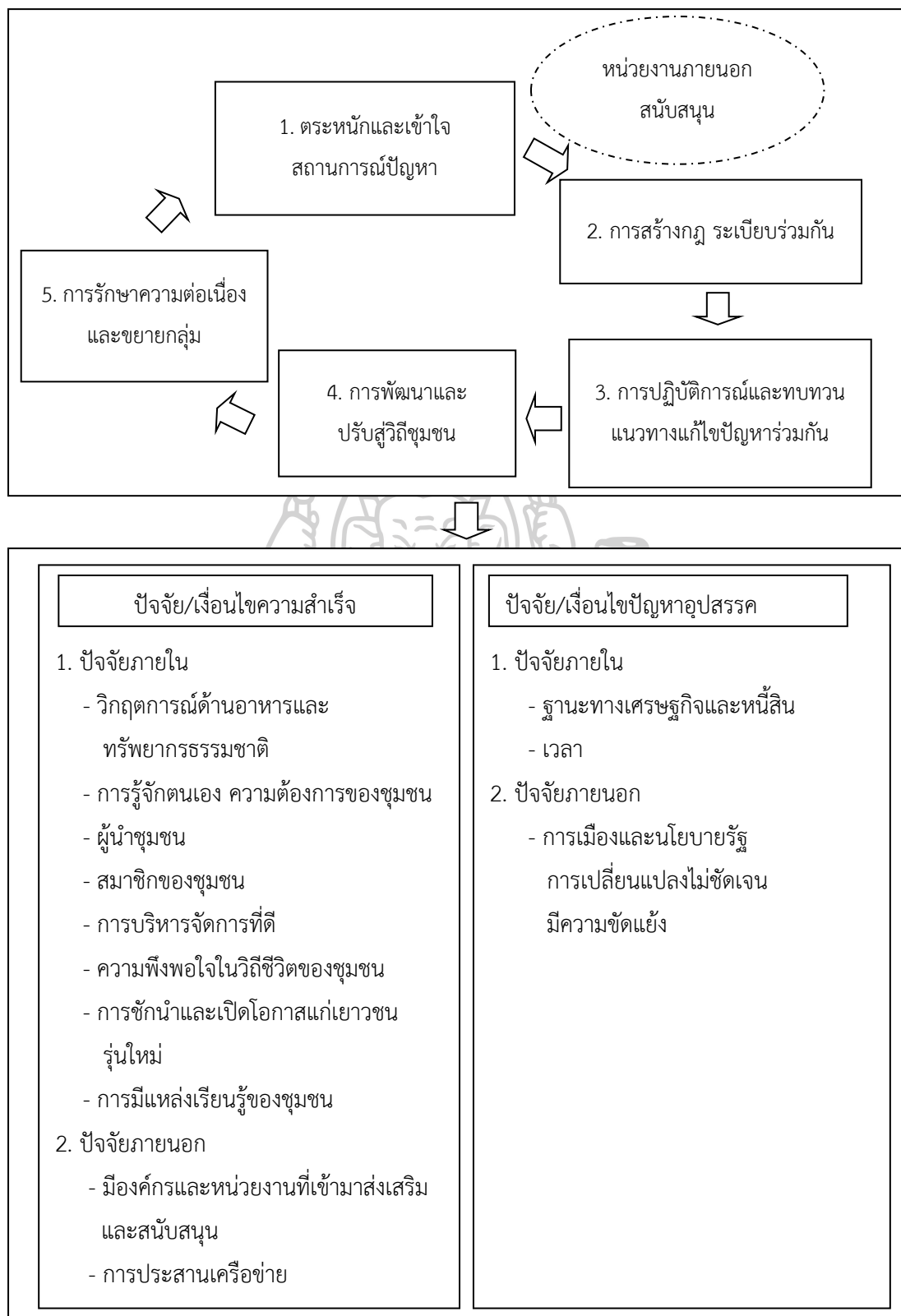
1) ฐานะทางเศรษฐกิจและหนี้สิน ทำให้คนในชุมชนทุ่มเทเวลาให้กับการทำงานเพื่อหาเงินมากกว่าการปลีกเวลามามีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน

2) เวลา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากชาวบ้าน ส่วนใหญ่ใช้เวลาในตอนเช้าถึงเย็นในการทำงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ดูแลสวน ผลิตและทำการประมง ตามบทบาทหน้าที่ของตนในชุมชนทุกวัน จึงมักไม่ค่อยมีเวลาหรือถ้ามีเวลาก็ไม่ตรงกับความต้องการดำเนินกิจกรรมเพราะอาชีพการประมงมีเวลาในแน่นอนชัดเจน

5.2.2 ปัจจัยภายนอก

การเมืองและนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลง ความไม่ชัดเจน และความขัดแย้งทางการเมืองและนโยบายของรัฐทำให้ชุมชนต้องปฏิบัติตาม หรือ เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ล่าช้าหรือยากลำบากขึ้น

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนได้ดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารชุมชนลีเล็ด

ผลการศึกษาชุมชนต้นแบบ 4 กรณีศึกษาที่นำเสนอไปข้างต้น สรุปเป็นตารางเปรียบเทียบการจัดการเครือข่ายชุมชน ประกอบด้วย 2 ประเด็นได้แก่ กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ดังเห็นได้จากภาพที่ 20

ตอนที่ 2 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารตามความคิดเห็นของนักวิชาการ

การศึกษาความคิดเห็นของนักวิชาการ ผู้ที่เกี่ยวข้องด้านความมั่นคงทางอาหารโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จำนวน 10 คน ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามประเด็นดังนี้ 1) องค์ประกอบสำคัญของการจัดการเครือข่ายชุมชน 2) ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. องค์ประกอบของการขับเคลื่อนรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการวิจัยพบว่านักวิชาการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารควรมีองค์ประกอบซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

1.1 สมาชิก /ผู้นำ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเครือข่ายชุมชนเพราะถ้าไม่มีสมาชิกแล้วเครือข่ายชุมชนก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งผู้นำก็เป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะผู้นำจะเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้ ถ้าผู้นำมีคุณสมบัติที่ดี มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม มีภาวะความเป็นผู้นำสูงและพร้อมที่จะใช้สิ่งเหล่านั้นในการจัดการเครือข่ายชุมชนก็จะทำให้การจัดการเครือข่ายชุมชนมีประสิทธิภาพ และเครือข่ายชุมชนต้องมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ด้วยเพื่อจะได้ต่อยอดสิ่งที่เครือข่ายชุมชนร่วมสร้างกันมาให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน ดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“ผู้นำ ภาวะผู้นำสำคัญมากเพราะว่าถ้าเครือข่าย องค์กรชุมชนขาดผู้นำที่รู้เท่าทัน เก่ง มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ มันก็จะทำให้เครือข่ายชุมชนนั้นไปไม่ได้ไกล ถ้าผู้นำเก่งนะแต่ถ้าผู้นำหมดไปก็เสร็จ

...และผู้นำที่เก่งก็ต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่ด้วย เพราะว่าอันนี้คือสิ่งที่สังคมไทยยังขาด คือเราเห็นคนที่เป็นผู้นำรุ่นเก่า ถ้าหมดจากเรานี้คนที่จะมาเป็นผู้นำใหม่ทำงานชุมชน เครือข่ายชุมชน องค์กรชุมชนนี้จะเป็นใคร แล้วถ้าเราไม่สร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาต่อไปมันจะล่มสลายได้ เพราะผู้นำรุ่นใหม่มีบทบาทที่สำคัญมาก ต้องมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่เป็นรุ่น ๆ ”

(นักวิชาการคนที่ 1)

“สมาชิก คือ 1. คนในกาทำหน้าทีบริหารจัดการอาจเรียกได้ว่าผู้นำหรือผู้จัดการเครือข่าย 2. อาจจะเป็นสมาชิกของเครือข่าย...”

(นักวิชาการคนที่ 2)

“ผู้นำ ต้องเอาจริงเอา มีวิสัยทัศน์ และคุณธรรม จึงจะสามารถนำพาเครือข่ายชุมชนหรือองค์กรไปยังเป้าหมาย (Goal) ที่วางเอาไว้ได้”

(นักวิชาการคนที่ 3)

“ผู้นำมีวิสัยทัศน์ มีความเสียสละ มีความรับผิดชอบและประสานงานอย่างเป็นระบบ สมาชิกของเครือข่ายต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกันและไม่แข่งขันกัน”

(นักวิชาการคนที่ 6)

“แกนนำหรือสมาชิกที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงานหรือกิจกรรมของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

(นักวิชาการคนที่ 7)

“ผู้นำที่ดี เครือข่ายควรมีผู้นำที่ดี มีภาวะผู้นำ มีวิสัยทัศน์ สามารถแสดงบทบาทผู้นำได้อย่างเหมาะสมเต็มภาคภูมิ”

(นักวิชาการคนที่ 9)

1.2 เป้าหมาย/ วัตถุประสงค์ ทำให้สมาชิกสามารถมองเห็นอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันและเป้าหมายที่จะเดินไปด้วยกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลังมีเอกภาพ และช่วยผลคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่าง และผลประโยชน์ถ้าสมาชิกเข้าร่วมในเครือข่ายแล้วสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกหรือผลประโยชน์ร่วมกันก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น ดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“อันแรกเรามองที่คนแล้วอันต่อมาคือเป้าหมายเพราะชุมชนที่สามารถลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้ เขาสามารถจัดการกับเป้าหมายและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นให้มันลงตัวได้”

(นักวิชาการคนที่ 2)

“มีเป้าหมายร่วมกัน สมาชิกในเครือข่ายต้องมองอนาคตร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกันในทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่เช่นนั้นเครือข่ายจะไม่มีพลังไว้ทิศทางและเป้าหมายที่จะเดินไปด้วยกัน”

(นักวิชาการคนที่ 3)

“สมาชิกต้องมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ต้องมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อที่จะรวมพลังกันเพื่อสร้างความสำเร็จร่วมกันได้ในงานเครือข่ายชุมชน”

(นักวิชาการคนที่ 5)

“เครือข่ายต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน และเป็นเป้าหมายที่สมาชิกเครือข่ายทุกคนมีเข้าใจตรงกัน”

(นักวิชาการคนที่ 6)

“วัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายจะต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเหมือนกัน มารวมกันเป็นกลุ่ม/เครือข่ายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ และเป้าหมายควรเป็นเป้าหมายเดียวกัน”

(นักวิชาการคนที่ 7)

1.3 กิจกรรมของเครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนจะต้องมีกิจกรรมที่สมาชิกสามารถร่วมกันดำเนินงานเพื่อเป้าหมายของเครือข่ายชุมชนร่วมกัน ซึ่งควรจะมีกิจกรรมในลักษณะของการดำเนินงานตามปกติและกิจกรรมที่จัดขึ้นมาเป็นพิเศษตามโอกาสต่าง ๆ โดยจะต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สมาชิกในเครือข่ายชุมชนได้เข้ามาร่วมกิจกรรมกันอย่างสม่ำเสมอและการจัดกิจกรรมควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มว่าจัดแล้วประสบความสำเร็จ ดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“การมีกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนและกระทำอย่างต่อเนื่องจะทำให้เครือข่ายสามารถทำให้ใกล้ชิดกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน”

(นักวิชาการคนที่ 1)

“กิจกรรม คือ ถ้าคุณมีคนมีเป้าหมายแต่คุณไม่มีกิจกรรมอะไรที่จะทำให้ทั้งสองส่วนนี้มันเกิดผลที่เป็นรูปธรรมเครือข่ายชุมชนมันก็จะจบลง ยุติได้เพราะเครือข่ายมันจะต่างจากองค์กรที่ชัดเจน เราต้องดูสิ่งสำคัญที่กิจกรรม และกิจกรรมต้องมีความต่อเนื่องด้วย”

(นักวิชาการคนที่ 2)

“มีกิจกรรมสม่ำเสมอ ต่อเนื่องและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน ต้องเป็นกิจกรรมที่แน่ใจว่าทำได้ และควรกระจายงานให้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบผลสำเร็จ”

(นักวิชาการคนที่ 3)

“มีการจัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อกับคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป”

(นักวิชาการคนที่ 5)

“กิจกรรม เครือข่ายต้องมีกิจกรรมที่สมาชิกร่วมกันดำเนินการ ซึ่งควรเป็นกิจกรรมในการดำเนินงานของเครือข่ายตามปกติหรือเป็นกิจกรรมที่ร่วมกันจัดขึ้นเป็นพิเศษเพื่อให้สมาชิกในเครือข่ายได้ร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง กิจกรรมควรเริ่มที่กิจกรรมที่สมาชิกของเครือข่ายสามารถทำได้ง่าย และคาดว่าจะประสบความสำเร็จและคอยให้สมาชิกจัดกิจกรรมที่มีความยากขึ้นได้เพื่อให้เครือข่ายมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น”

(นักวิชาการคนที่ 8)

1.4 การบริหารจัดการเครือข่าย เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งเสมือนกลไกขับเคลื่อนให้เครือข่ายชุมชนสามารถดำเนินงานไปได้เพราะการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนจะทำให้กลุ่มบุคคลหรือสมาชิกในเครือข่ายชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกันดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายร่วมกันของเครือข่ายชุมชน และการปรับตัวในการจัดการ ร่วมกับการประสานความร่วมมือกับองค์กรภาคีภายนอก ดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“มิติเรื่องการบริหารจัดการก็สำคัญ มันอาจจะมาก่อนกิจกรรมก็ได้ หลังจากกลุ่มคนมาเกี่ยวข้องแล้วมีผลประโยชน์ กำหนดวัตถุประสงค์ ผลประโยชน์แล้ว สิ่งหนึ่งที่ต้องนำมาวิเคราะห์โครงสร้างหรือการจัดการร่วมกันว่าจะรูปแบบไหนเป็นเครือข่ายแบบหลวม ๆ หรือเป็นเครือข่ายที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือเป็นเครือข่ายที่มันจัดการในความมั่นคงทางอาหาร...”

(นักวิชาการคนที่ 2)

“...มองรูปแบบการบริหารจัดการ มันต้องเป็นแบบกระจายศูนย์ และการปรับตัวในการจัดการของเครือข่าย (Adaptive Management) ที่แต่ก่อนเครือข่ายชุมชนอาจจะทำงานแค่ตัวของเครือข่ายชุมชนเองแต่ปัจจุบันนี้ต้องอาศัยภาคร่วม”

(นักวิชาการคนที่ 4)

“มีระบบการบริหารจัดการที่ดี เครือข่ายจะต้องอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ”

(นักวิชาการคนที่ 6)

“...เครือข่ายประกอบด้วยสมาชิกที่มีพื้นฐานที่แตกต่างกันมารวมตัวกันโดยอิสระ ไม่มีการบังคับหรือสั่งการ ดังนั้นเครือข่ายจึงต้องมีการบริหารจัดการ และการบริหารจัดการต้องมีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์”

(นักวิชาการคนที่ 8)

“เครือข่ายต้องมีการบริหารจัดการที่ดี เหมาะสมกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ซึ่งจะทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินงานหรือกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล”

(นักวิชาการคนที่ 10)

1.5 การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร เป็นการสร้างความเข้าใจให้แก่สมาชิกผู้ที่เกี่ยวข้องคนอื่น ๆ ในชุมชนและบุคคลทั่วไป ได้รับข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ต้องมีการสื่อสารหลายช่องทาง เช่น เสียงตามสาย วิทยุ บอร์ดประชาสัมพันธ์หรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และจัดประชุม เป็นต้น และการประชาสัมพันธ์ต้องมีย่างต่อเนื่องดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“การติดต่อสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ภายในเครือข่ายมีความสำคัญมาก เพราะทำหน้าที่หลายประการ เช่น จูงใจ สร้างความพึงพอใจให้แก่สมาชิก ให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ แก่สมาชิก เป็นต้น การติดต่อสื่อสารในเครือข่ายสามารถทำได้ 2 ช่องทาง คือการติดต่อแบบทางการและการติดต่อแบบไม่เป็นทางการ เลือกใช้ให้ถูกกับสถานการณ์นั้น ๆ ”

(นักวิชาการคนที่ 1)

“การสื่อสาร เครือข่ายสามารถสื่อสารระหว่างเครือข่ายกับสมาชิกได้ง่าย สะดวกและรวดเร็ว ทำให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยและเป็นประโยชน์”

(นักวิชาการคนที่ 3)

“การสื่อสาร การสื่อสารภายในเครือข่ายทำให้สมาชิกเกิดความรู้ ความเข้าใจในทิศทางเดียวกัน และความหมายร่วมของเครือข่ายที่ช่วยให้เกิด กระบวนการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและนำไปสู่การขยายแนวคิดของเครือข่ายให้ กว้างขวางออกไปมากยิ่งขึ้น เกิดการสร้างเครือข่ายต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด”

(นักวิชาการคนที่ 6)

“การประชาสัมพันธ์/การสื่อสารจะช่วยให้สมาชิกเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิด การยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาความสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันอย่าง ต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้”

(นักวิชาการคนที่ 7)

“การติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง การสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นความจำเป็นที่จะทำให้เครือข่ายมีความเจริญเติบโตและขยายตัวอย่างมั่นคง เป็นการสื่อสารแนวราบที่ต้องคิดรูปแบบใหม่ ๆ ต้องเชื่อมโยงเครือข่ายร่วมมือต่าง ๆ กับสื่อสารมวลชน และต้องมีการประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายและต่อเนื่อง เช่นกัน”

(นักวิชาการคนที่ 9)

“เครือข่ายต้องมีการบริหารจัดการที่ดี เหมาะสมกับการดำเนินงานหรือ กิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ซึ่งจะทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินงานหรือกิจกรรมได้ อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล”

(นักวิชาการคนที่ 10)

1.6 ทุน ในที่นี้หมายถึงทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทรัพยากร (Resource Capital) ทุนวัฒนธรรมประเพณี (Cultural Capital) และทุนเงิน (Money Capital) กล่าวคือ ในการ ดำเนินการต่าง ๆ ทุนเป็นปัจจัยสำคัญ และมีความจำเป็นในการขับเคลื่อนเพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ บรรลุเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ที่วางไว้ การเกิดขึ้นของเครือข่ายชุมชนเองก็เช่นกันทุนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีความพร้อมในเรื่องของทุนด้านต่าง ๆ ดังเห็นได้จากการสัมภาษณ์

“ทุนชุมชนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในเรื่องของการจัดการความมั่นคงทางอาหาร อันได้แก่ 1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (ป่า ป่าชายเลน น้ำ ดิน แร่ธาตุ เป็นต้น) 2. ทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมนั้นว่าด้วยความสามารถของชุมชน... 3. ทุนมนุษย์ ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ เป็นต้น..... 4. ทุนพื้นฐาน เป็นเรื่องที่สำคัญเหมือนกัน เช่น ทุนด้านกองทุนชุมชน ฐานทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน...”

(นักวิชาการคนที่ 2)

“ทุน/ทรัพยากร การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายต้องใช้ทรัพยากรทั้งภายใน และภายนอกชุมชน เช่น เงิน วัสดุ อุปกรณ์จำเป็นต่าง ๆ อาคารที่ทำการขององค์กร/ เครือข่าย เป็นต้น”

(นักวิชาการคนที่ 5)

“ทุน ทรัพยากรของชุมชน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ คน กองทุนหรือกลุ่ม ต่าง ๆ ภายในชุมชน”

(นักวิชาการคนที่ 6)

“ทุนทางสังคม ทุนความรู้ซึ่งชุมชนมีความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม ความรู้ สมัยใหม่ หรือความรู้ที่เกิดจากการทำงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือประสบการณ์ต่าง ๆ ของชุมชนจะช่วยสนับสนุนเครือข่ายให้สามารถดำเนินการได้”

(นักวิชาการคนที่ 7)

“ทุน ทรัพยากรและการแบ่งปัน เครือข่ายควรมีทรัพยากรในการดำเนิน อย่างเพียงพออาจมาจากการจัดหาของกลุ่ม/เครือข่ายหรือจากองค์กร/หน่วยงานอื่น ๆ ทำให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง”

(นักวิชาการคนที่ 9)

“ทรัพยากร เครือข่ายควรมีทรัพยากรเพียงพอต่อการดำเนินงานของ เครือข่าย มีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้”

(นักวิชาการคนที่ 10)

2. ปัจจัย/ เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2.1 ปัจจัย เงื่อนไขความสำเร็จของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2.1.1 ปัจจัยภายใน

- 1) ผู้นำ สมาชิก (ทรัพยากรบุคคล) ของชุมชนต้องมีความพร้อม และมีศักยภาพ เข้าใจถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายชุมชนอย่างชัดเจน และมองในทิศทางเดียวกัน
- 2) กิจกรรมของเครือข่ายชุมชนมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และมีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย และดำเนินอย่างต่อเนื่องเพื่อรักษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายชุมชน
- 3) การบริหารจัดการเครือข่ายที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครือข่ายประสบความสำเร็จ เช่น มีวิสัยทัศน์ มีกฎ ระเบียบแนวทางในการปฏิบัติที่เหมาะสม มีความเป็นประชาธิปไตย มีระบบการติดต่อสื่อสารที่ดีเหมาะสม มีประสิทธิภาพ และมีระบบการติดตามประเมินผลเครือข่ายที่เหมาะสมและต่อเนื่อง
- 4) กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเครือข่ายมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอทำให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเครือข่ายอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดตอน
- 5) ทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนมนุษย์ กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

2.1.2 ปัจจัยภายนอก

หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุน มีความเข้าใจในงานและดำเนินงานเชิงรุกอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2.2 อุปสรรคในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

2.2.1 ปัจจัยภายใน

- 1) สมาชิกอาจจะไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของเครือข่าย
- 2) โครงสร้าง การบริหารจัดการต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของเครือข่าย
- 3) ผู้นำ หรือผู้ประสานงานต้องมีวิสัยทัศน์ มีความเสียสละสูงไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม
- 4) การบริหารจัดการเครือข่ายต้องมีความยืดหยุ่นในการบริหาร สามารถปรับเปลี่ยนได้เหมาะสมตามสถานการณ์

5) เวลาในการดำเนินกิจกรรม บางครั้งเครือข่ายอาจจะไม่มีกิจกรรมแต่สมาชิก อาจจะไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ สาเหตุอาจจะมาจาก กิจกรรมส่วนตัวหรืออาชีพของสมาชิก

6) ทუნ ไม่เพียงพอกับการดำเนินการของเครือข่าย

2.2.2 ปัจจัยภายนอก

หน่วยงานที่สนับสนุนไม่คำนึงถึงการติดตามผลที่เอาไปใช้ในระยาวหรือ ตัวหน่วยงานที่เข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนไม่มีความยืดหยุ่น

ตอนที่ 3 ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลสภาพปัจจุบันของกระบวนการจัดการเครือข่าย ชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารจากชุมชนกลุ่มตัวอย่าง (good practice)

ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามให้กับผู้นำชุมชนท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการ เครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร จำนวน 500 ชุด (100 ชุมชน) ได้รับคืนเป็นแบบสอบถาม ที่สมบูรณ์จำนวน 410 ชุด (82 ชุมชน) คิดเป็นร้อยละ 82

สำหรับการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทาง อาหาร

ตอนที่ 3 ปัจจัย/ เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

การวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยจำแนกตาม เพศ อายุ สถานภาพการสมรส ภูมิลำเนา การศึกษาสูงสุด ตำแหน่ง/บทบาท ประสบการณ์ทำงานกับชุมชน ท้องถิ่น แหล่งอาหารในชุมชนท้องถิ่น ประเภทของเครือข่าย ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยใช้ค่าแจกแจงความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) ซึ่งผลการวิเคราะห์ปรากฏรายละเอียดดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างประชากรผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชน

ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน (n=410)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	212	51.70
หญิง	198	48.30
อายุ		
21-30 ปี	24	5.85
31-40 ปี	87	21.22
41-50 ปี	124	30.24
51-60 ปี	127	30.98
61 ปีขึ้นไป	48	11.71
สถานภาพการสมรส		
โสด	46	11.22
สมรส/อยู่ด้วยกัน	359	87.56
หม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่	5	1.22
เกิดภูมิลำเนา		
ในจังหวัดเดียวกับที่ตั้งชุมชนท้องถิ่น	396	96.59
ต่างจังหวัด	14	3.41
การศึกษาสูงสุด		
ไม่ได้รับการศึกษา	1	0.24
ประถมศึกษา	56	13.66
มัธยมศึกษาตอนต้น	54	13.17
มัธยมศึกษาตอนปลาย/เทียบเท่า	62	15.12
อนุปริญญา/เทียบเท่า	46	11.12
ปริญญาตรี	157	38.29
ปริญญาโท	34	8.29

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างประชากรผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชน (ต่อ)

ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล	จำนวน (n=410)	ร้อยละ
ตำแหน่ง/บทบาทหน้าที่		
ผู้นำเครือข่าย/ผู้นำชุมชน	82	20.00
กรรมการ	199	48.54
สมาชิก	97	23.66
อื่น ๆ เช่น เจ้าหน้าที่ประสานงานเครือข่าย, ที่ปรึกษา, เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง	32	7.80
ประสบการณ์ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น		
ต่ำกว่า 1 ปี	5	1.22
1-2 ปี	40	9.76
3-4 ปี	53	12.93
4-5 ปี	78	19.02
5-10 ปี	112	27.32
10 ปีขึ้นไป	122	29.76
อาหารที่คนในชุมชนบริโภคในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่มาจากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
อาหารจากนา	113	9.52
อาหารจากป่าธรรมชาติ	269	22.66
อาหารจากแหล่งน้ำ	189	15.92
อาหารจากตลาด	271	22.83
อาหารจากการผลิตเอง	345	29.07
ประเภทของเครือข่ายในชุมชน		
เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของภาครัฐ	146	35.61
เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนขององค์กร พัฒนาเอกชน (NGOs)	20	4.88
เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาคประชาชน	244	59.51

จากตารางที่ 13 แสดงข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง มีรายละเอียดดังนี้
เพศ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 51.70 และเพศหญิง จำนวน 198 คน คิดเป็นร้อยละ 48.30

อายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 30.98 รองลงมา คือ มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 30.24 อายุระหว่าง 31-40 ปี จำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 21.22 และอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 11.71 ตามลำดับ และมีอายุระหว่าง 21-30 ปี น้อยที่สุด จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 5.85

สถานภาพการสมรส พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพการสมรส/อยู่ด้วยกัน จำนวน 359 คน คิดเป็นร้อยละ 87.56 รองลงมา คือ สถานภาพโสด จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.22 และมีสถานภาพหม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่ น้อยที่สุด จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.22

ภูมิลำเนาเกิด พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาเกิดในจังหวัดเดียวกับที่ตั้งชุมชนท้องถิ่น จำนวน 396 คน คิดเป็นร้อยละ 96.59 และมีภูมิลำเนาเกิดในต่างจังหวัด จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.41

การศึกษาสูงสุด พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาตรี จำนวน 157 คน คิดเป็นร้อยละ 38.29 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาตอนปลาย/เทียบเท่า จำนวน 62 คน คิดเป็นร้อยละ 15.12 ประถมศึกษา จำนวน 56 คน คิดเป็นร้อยละ 13.66 มัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 13.17 อนุปริญญา/เทียบเท่า จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.22 ปริญญาโท จำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 8.29 และไม่ได้รับการศึกษา น้อยที่สุด จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.24

ตำแหน่ง/บทบาทในการทำงาน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นกรรมการ จำนวน 199 คน คิดเป็นร้อยละ 48.54 รองลงมา คือ สมาชิก จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 23.66 ผู้นำเครือข่าย/ผู้นำชุมชน จำนวน 82 คน คิดเป็นร้อยละ 20.00 และอื่น ๆ เช่น ผู้ประสานงานเครือข่าย, ที่ปรึกษา, เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น น้อยที่สุด จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 7.80

ประสบการณ์ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทำงาน 10 ปีขึ้นไป จำนวน 122 คน คิดเป็นร้อยละ 29.76 รองลงมา คือ 5-10 ปี จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 27.3 4-5 ปี จำนวน 78 คน คิดเป็นร้อยละ 19.02 3-4 ปี จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 12.93 และ 1-2 ปีจำนวน 40 คน คิดเป็นร้อยละ 9.76 ตามลำดับ ต่ำกว่า 1 ปี น้อยที่สุด จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.22

แหล่งอาหารที่คนในชุมชนบริโภคในชีวิตประจำวัน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาหารจากการผลิตเอง จำนวน 345 คน คิดเป็นร้อยละ 29.07 รองลงมา คือ อาหารจากตลาด จำนวน 271 คน คิดเป็นร้อยละ 22.83 อาหารจากป่าธรรมชาติ จำนวน 269 คน

คิดเป็นร้อยละ 22.66 และอาหารจากแหล่งน้ำ จำนวน 189 คน คิดเป็นร้อยละ 15.92 ตามลำดับ
อาหารจากนา น้อยที่สุด จำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 9.52

ประเภทของเครือข่ายในชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจาก
การก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาคประชาชน จำนวน 244 คน คิดเป็นร้อยละ 59.51
รองลงมา คือ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของภาครัฐ จำนวน 146 คน คิดเป็นร้อยละ 35.61 และ
เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) น้อยที่สุด จำนวน 20 คน
คิดเป็นร้อยละ 4.88

ตารางที่ 14 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่าย
ชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน เพื่อความมั่นคงทางอาหาร	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
1. ชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย	3.79	.45	มาก	
1.1 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการศึกษาข้อมูลและ สภาพการณ์ของชุมชนท้องถิ่นก่อนการจัดตั้งเครือข่าย	3.72	.67	มาก	7
1.2 ผู้นำเครือข่ายชุมชนของท่านได้สร้างความตระหนักถึง สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม องค์กร ชุมชน ให้แก่สมาชิกในเครือข่ายชุมชน	3.74	.58	มาก	5
1.3 เครือข่ายชุมชนของท่านมีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ของตนเอง	3.74	.53	มาก	5
1.4 เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความศรัทธา แนวทาง ให้กับสมาชิกในเครือข่ายชุมชน	3.75	.58	มาก	4
1.5 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านยอมรับในวัฒนธรรม องค์กรร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และจริงใจต่อกัน	3.88	.48	มาก	2
1.6 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านตระหนักถึง ความสำคัญของการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อการ พัฒนากลุ่ม องค์กร ชุมชนร่วมกัน	3.83	.62	มาก	3
1.7 กลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่รวมตัวเป็นเครือข่าย ชุมชนมีเป้าหมายและความต้องการไปในทิศทาง เดียวกัน	3.91	.61	มาก	1

จากตารางที่ 14 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่ายในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.79$, S.D. = .45) และเมื่อพิจารณารายข้อโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้ กลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่รวมตัวเป็นเครือข่ายชุมชนมีเป้าหมายและความต้องการไปในทิศทางเดียวกัน ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = .61) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านยอมรับในวัฒนธรรมองค์กรร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และจริงใจต่อกัน ($\bar{X} = 3.88$, S.D. = .48) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา กลุ่ม องค์กร ชุมชนร่วมกัน ($\bar{X} = 3.83$, S.D. = .62) เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความศรัทธา แนวทางให้กับสมาชิกในเครือข่ายชุมชน ($\bar{X} = 3.75$, S.D. = .58) ผู้นำเครือข่ายชุมชนของท่านได้สร้างความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม องค์กร ชุมชนให้แก่สมาชิกในเครือข่ายชุมชน ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .58) เครือข่ายชุมชนของท่านมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .53) และเครือข่ายชุมชนของท่านมีการศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ของชุมชนท้องถิ่นก่อนการจัดตั้งเครือข่าย ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .67)

ตารางที่ 15 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาาร่วมกัน

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
2. ขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาาร่วมกัน	3.76	.46	มาก	
2.1 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างข้อ พันธมิตรสัญญาาร่วมกัน	3.81	.62	มาก	4
2.2 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีความเอื้อเพื่อ เพื่อแม่และมีความเสียสละต่อส่วนรวม	3.94	.58	มาก	1
2.3 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีส่วนร่วมในการ กำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงในการทำงาน ร่วมกัน	3.83	.61	มาก	3
2.4 เครือข่ายชุมชนของท่านมีบุคลากรฝ่ายกำกับ ติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม	3.59	.68	มาก	8
2.5 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดบทบาทของ สมาชิกให้ชัดเจน	3.80	.58	มาก	5

ตารางที่ 15 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นสร้างพันธสัญญาร่วมกัน (ต่อ)

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
2.6 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสร้าง ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีต่อกัน	3.90	.57	มาก	2
2.7 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดให้มีการสื่อสารแบบสองทางและสื่อสารอย่างทั่วถึง	3.64	.64	มาก	7
2.8 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่าน (พร้อม) มีการแลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ	3.65	.56	มาก	6

จากตารางที่ 15 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนขั้นพันธสัญญาร่วมกันของหน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย ในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = .46) และเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีความเสียสละต่อส่วนรวม ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = .58) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสร้าง ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ($\bar{X} = 3.90$, S.D. = .57) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงในการทำงานร่วมกัน ($\bar{X} = 3.83$, S.D. = .61) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างข้อพันธสัญญาร่วมกัน ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .62) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดบทบาทของสมาชิกให้ชัดเจน ($\bar{X} = 3.80$, S.D. = .58) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่าน (พร้อม) มีการแลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = .56) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดให้มีการสื่อสารแบบสองทางและสื่อสารอย่างทั่วถึง ($\bar{X} = 3.64$, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีบุคลากรฝ่ายกำกับติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = .68)

ตารางที่ 16 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชั้นการบริหารจัดการเครือข่าย

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
3. ชั้นการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชน	3.59	.50	มาก	
3.1 เครือข่ายชุมชนของท่านมีศักยภาพด้านแหล่งทรัพยากร	3.77	.63	มาก	1
3.2 เครือข่ายชุมชนของท่านมีกระบวนการดำเนินงานและพัฒนางานอย่างเป็นระบบ	3.60	.64	มาก	3
3.3 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินการด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้	3.58	.67	มาก	6
3.4 เครือข่ายชุมชนของท่านมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นเอกภาพ	3.62	.72	มาก	2
3.5 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการจัดการระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ	3.42	.65	ปาน กลาง	8
3.6 ผู้บริหารเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพและความสนใจในแต่ละด้าน ให้สามารถเป็นแกนนำในเรื่องที่มีความถนัด	3.60	.63	มาก	3
3.7 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำในการจัดการเครือข่าย	3.60	.64	มาก	3
3.8 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ	3.53	.66	มาก	7

จากตารางที่ 16 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนชั้นการบริหารจัดการเครือข่ายในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = .50) และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า เครือข่ายชุมชนของท่านมีศักยภาพด้านแหล่งทรัพยากร ($\bar{X} = 3.77$, S.D. = .63) เครือข่ายชุมชนของท่านมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นเอกภาพ ($\bar{X} = 3.62$, S.D. = .72) เครือข่ายชุมชนของท่านมีกระบวนการดำเนินงานและพัฒนางานอย่างเป็นระบบ

($\bar{X} = 3.60$, S.D. = .64) ผู้บริหารเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพและความสนใจในแต่ละด้าน ให้สามารถเป็นแกนนำในเรื่องที่มีความถนัด ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = .63) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำในการจัดการเครือข่าย ($\bar{X} = 3.60$, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินการด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ($\bar{X} = 3.58$, S.D. = .67) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ($\bar{X} = 3.53$, S.D. = .66)

ตารางที่ 17 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นพัฒนาความสัมพันธ์

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
4. ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์	3.72	.44	มาก	
4.1 เครือข่ายชุมชนควรมีการสร้างนวัตกรรมใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง	3.44	.68	ปาน กลาง	9
4.2 สมาชิกในเครือข่ายชุมชนของท่านมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของกัลยาณมิตรที่แท้จริง	3.99	.51	มาก	1
4.3 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการส่งเสริมให้สมาชิกมีอิสระในความคิดให้เกียรติกันยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน	3.96	.53	มาก	2
4.4 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการยืดหยุ่นในการจัดการเพื่อให้อัดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป	3.87	.62	มาก	3
4.5 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	3.65	.66	มาก	7
4.6 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการสรุปและทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน	3.48	.61	ปาน กลาง	8
4.7 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง	3.75	.57	มาก	4
4.8 สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกัน	3.74	.61	มาก	5

ตารางที่ 17 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ (ต่อ)

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
4.9 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและมีระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม	3.69	.64	มาก	6

จากตารางที่ 17 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ ในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .44) และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า สมาชิกในเครือข่ายชุมชนของท่านมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของกัลยาณมิตรที่แท้จริง ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = .51) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการส่งเสริมให้สมาชิกมีอิสระในความคิดให้เกียรติกันยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ($\bar{X} = 3.96$, S.D. = .53) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการยืดหยุ่นในการจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ($\bar{X} = 3.87$, S.D. = .62) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง ($\bar{X} = 3.75$, S.D. = .57) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกัน ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .61) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและมีระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม ($\bar{X} = 3.69$, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = .66) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการสรุปและทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน ($\bar{X} = 3.48$, S.D. = .61) เครือข่ายชุมชนควรมีการสร้างนวัตกรรมใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.44$, S.D. = .68)

ตารางที่ 18 ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในขั้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
5. ขั้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง	3.79	.44	มาก	
5.1 เครือข่ายชุมชนของท่านพยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ไม่ให้ละทิ้งเครือข่าย	3.85	.68	มาก	4
5.2 เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรเครือข่ายชุมชน	3.94	.49	มาก	1
5.3 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินงานเครือข่ายในลักษณะของการเป็นพันธมิตรหรือภาคีกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่ไม่ใช่คู่แข่งกัน	3.93	.59	มาก	2
5.4 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่ายและความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง	3.57	.72	มาก	8
5.5 ผู้นำและสมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม	3.87	.53	มาก	3
5.6 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงานอย่างต่อเนื่อง	3.63	.58	มาก	7
5.7 เมื่อเครือข่ายประสบปัญหาหรือเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นเครือข่ายจะเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนทันที	3.85	.64	มาก	4
5.8 เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง	3.72	.70	มาก	6

จากตารางที่ 18 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนขั้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.79$, S.D. = .40) และเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรเครือข่ายชุมชน ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = .49) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินงานเครือข่ายในลักษณะของการเป็นพันธมิตรหรือภาคีกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน/

องค์กรที่ไม่ใช่คู่แข่งกัน ($\bar{X} = 3.93$, S.D. = .59) ผู้นำและสมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ($\bar{X} = 3.87$, S.D. = .53) เครือข่ายชุมชนของท่านพยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ไม่ให้ละทิ้งเครือข่าย ($\bar{X} = 3.85$, S.D. = .68) เมื่อเครือข่ายประสบปัญหาหรือเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น เครือข่ายจะเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนทันที ($\bar{X} = 3.85$, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .70) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.63$, S.D. = .58) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่ายและความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.57$, S.D. = .72)

ตารางที่ 19 สรุปภาพรวมรายด้านของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน

ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	\bar{X}	S.D.	ระดับ ความ คิดเห็น	ลำดับที่
1. ชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย	3.79	.45	มาก	1
2. ชั้นสร้างพันธสัญญาร่วมกัน	3.76	.46	มาก	3
3. ชั้นการบริหารจัดการเครือข่าย	3.59	.50	มาก	5
4. ชั้นการพัฒนาความสัมพันธ์	3.72	.44	มาก	4
5. ชั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง	3.79	.44	มาก	1
รวม	3.73	.41	มาก	

จากตารางที่ 19 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนรายด้านในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.73$, S.D. = .41) และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย ($\bar{X} = 3.79$, S.D. = .45) ชั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.79$, S.D. = .44) ชั้นสร้างพันธสัญญาร่วมกัน ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = .46) ชั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .44) และชั้นการบริหารจัดการเครือข่าย ($\bar{X} = 3.59$, S.D. = .50)

ตอนที่ 3 ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหา สามารถรวบรวม และสรุปได้โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

3.1.1 ปัจจัยภายใน

1) ศักยภาพด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน

2) ผู้นำ แกนนำชุมชนเข้มแข็ง (ซื่อสัตย์ จริงใจ อดทน ขยัน เสียสละ มุ่งมั่น) มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน มีความศรัทธา ต้องเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง สมาชิกมีความเชื่อมั่นในผู้นำ และมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

3) คน (สมาชิก) เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายชุมชน โดยคนเป็นปัจจัยหลักที่สามารถกำหนดกรอบ การสร้างแรงจูงใจ การกำหนดความสำคัญต่อการจัดการระบบ โดยผู้ที่สร้างหรือกำหนดจะต้องเกิดความรู้ความเข้าใจต่อการดำเนินงานอย่างแท้จริง และสมาชิกต้องได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอภาค

4) การมีจิตสาธารณะ จิตแห่งการตระหนักถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนต้องสร้างโดยคนในชุมชนเอง

5) เครือข่ายชุมชนมีการกำหนดทิศทาง (วัตถุประสงค์) ที่ชัดเจนและเด่นชัด

6) การบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนที่ดี มีประสิทธิภาพ

7) การมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชน และการเสริมแรงในการทำงานเครือข่ายชุมชน

8) เครือข่ายชุมชนมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงาน

9) มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

10) การถ่ายทอดความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขาดการสื่อสารที่ดี และเทคโนโลยีใหม่ ๆ

11) การสร้างภาคีเครือข่าย

3.1.2 ปัจจัยภายนอก

1) นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรของภาครัฐที่รวมศูนย์อำนาจในการบริหารจัดการ

3.2 ปัจจัย/เงื่อนไข ปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

3.2.1 ปัจจัยภายใน

- 1) ความแตกแยกของผู้นำที่มีอำนาจหน้าที่สร้างความแตกแยกในสังคม และความไม่ศรัทธาในตัวผู้นำ
 - 2) เครือข่ายชุมชนขาดการติดต่อหรือประชุมเครือข่ายเพื่อความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม
 - 3) ขาดความร่วมมือและความเข้าใจในการดำเนินงาน ขาดกระบวนการคิด ขาดการวางแผน ขาดการจัดทำข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นระบบ
 - 4) แนวความคิดของผู้นำบ้างอย่างควรต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการปฏิบัติ
 - 5) การรวมตัวของสมาชิกเครือข่ายอาจมีกิจกรรมที่ไม่หลากหลายและไม่ต่อเนื่อง สมาชิกบางคนขาดความรู้และประสบการณ์
 - 6) การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง และไม่กระจายสู่วงกว้าง
 - 7) ขาดการติดตามประเมิน
 - 8) ความไม่รู้ ความยากจน เป้าหมายไม่ตรงกัน ผลประโยชน์ไม่เท่ากัน
- จึงขาดการร่วมมือ รวมกลุ่มและการทำงานเป็นทีม

3.2.2 ปัจจัยภายนอก

- 1) ขาดหน่วยงานรัฐที่มีความรู้ความชำนาญ และความจริงจังในการให้องค์ความรู้ สร้างระบบการบริหารจัดการเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารอย่างแท้จริง
- 2) กฎหมายของรัฐสร้างข้อบังคับมากกว่าการฟื้นฟูทรัพยากรด้านอาหาร ไม่เอื้อต่อผู้ประกอบการอาชีพ ประชาชนหรือการเข้าใช้ประโยชน์ของคนในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

1. นโยบายรัฐบาลต้องมีความชัดเจนและส่งเสริมการขับเคลื่อนเรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างแท้จริง
2. รัฐควรกระจายอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนในพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมมากกว่านี้
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลอย่างจริงจัง ควรมีความรู้ ความชำนาญ ความจริงจัง และควรให้องค์ความรู้ในเรื่องความมั่นคงทางอาหาร แก่ชุมชนท้องถิ่น
4. ต้องมีการส่งเสริมเรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างจริงจัง
5. สร้างความรู้ ความตระหนักในเรื่องทรัพยากร งด หยุด ฟันฟูตามฤดูกาลของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์

6. ควรจัดเวที

7. สร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมชุมชนในการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการประยุกต์ใช้ศาสตร์พระราชาก็จะมีความมั่นคงทางอาหาร
8. ควรคัดเลือกสมาชิกเครือข่ายที่มีความสนใจจริง
9. เครือข่ายชุมชนต้องมีกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และต้องพัฒนาคนรุ่นใหม่ในการดำเนินกิจกรรมเครือข่าย
10. เครือข่ายชุมชนต้องพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

การเสนอแนวทางการสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร นำเสนอรายละเอียดออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ประเด็นหลักเพื่อเป็นแนวทางในการร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จากการศึกษาสถานการณ์กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ปัจจัยเงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารจากความคิดเห็นของผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนที่ 1 โดยศึกษาจากแบบสอบถาม ศึกษาชุมชนต้นแบบที่ดี (good practices) 4 ชุมชน และศึกษาความคิดเห็นในเรื่ององค์ประกอบของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยสัมภาษณ์นักวิชาการที่มีความเกี่ยวข้องกับเครือข่ายชุมชนและความมั่นคงทางอาหาร จำนวน 10 ท่าน ผู้วิจัยได้ประมวลผลการวิเคราะห์เป็นประเด็นหลัก ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ซึ่งรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารที่สร้างขึ้นในครั้งนี้จึงเป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ และการสังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดการจัดการเครือข่ายชุมชนและ แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร สำหรับผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพของรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีรายละเอียดที่น่าสนใจสามารถ สรุปได้ดังตารางที่ 20

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ

ชุมชนต้นแบบ	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	ข้อมูลเชิงปริมาณ
<p>สรุปผล การศึกษาชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านหัวทุ่ง ชุมชนบ้านคำแคน ชุมชนหนองสาหร่าย และชุมชนลีเล็ด มีกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารดังนี้</p> <p>1. รู้รู้ ตระหนักและเข้าใจถึงปัญหาความมั่นคงทางอาหารชุมชน</p> <p>ชุมชนเริ่มตระหนักถึงสถานการณ์ของปัญหาที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต เช่น ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ภัยแล้ง การขาดแคลนน้ำ แม่น้ำเน่าเสีย อาหารที่เคยอาหารที่เคยหาได้จากแหล่งต่าง ๆ เช่น แปลงนา ป่าธรรมชาติ ป่าชายเลน และแหล่งน้ำต่าง ๆ หาได้ยากยิ่งขึ้น ซึ่งผลกระทบดังกล่าวมาถึงชุมชนแล้ว ชุมชนเริ่มรับรู้ และเข้าใจถึงสถานการณ์ของปัญหา เริ่มคิดหาทางออก เกิดการร่วมตัวเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นมาพูดคุยในประเด็นดังกล่าว เกิดผู้นำในการเปลี่ยนนำไปสู่การจัดการความมั่นคงของชุมชนในด้านอาหาร มีการประชุม เปิดโอกาสให้ซักถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาว่า</p>	<p>ผลการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลองค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารตามความคิดเห็นของนักวิชาการ</p> <p>1. สมาชิก/ผู้นำ เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเครือข่ายชุมชนเพราะถ้าไม่มีสมาชิกแล้วเครือข่ายชุมชนก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ซึ่งผู้นำก็เป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะผู้นำจะเป็นผู้ที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้</p> <p>2. เป้าหมาย/ วัตถุประสงค์/ ผลประโยชน์ ทำให้สมาชิกสามารถมองเห็นอนาคตที่เป็นภาพเดียวกันมีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันและเป้าหมายที่จะเดินไปด้วยกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลังมีเอกภาพ</p> <p>3. กิจกรรมของเครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนจะต้องมีกิจกรรมที่สมาชิกสามารถร่วมกันดำเนินงานเพื่อเป้าหมายของเครือข่ายชุมชนร่วมกัน</p>	<p>กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร จากแบบสอบถามจำนวน 82 ชุมชน (410 ชุด) มีรายละเอียดดังนี้</p> <p>1. ชั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย</p> <p>รวมตัวเป็นเครือข่ายในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.79, S.D. = .45$) และมี อ.พิจารณา รายข้อโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้ กลุ่มบุคคลหน่วยงาน/องค์กรที่รวมตัวเป็นเครือข่ายชุมชนมีเป้าหมายและความต้องการเป็นทิศทางเดียวกัน ($\bar{X} = 3.91, S.D. = .61$) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านยอมรับในวัฒนธรรมองค์กรร่วมกัน มีความเชื่อ อึดอัด และจริงจังใจต่อกัน ($\bar{X} = 3.88, S.D. = .48$) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา กลุ่มองค์กร ชุมชนร่วมกัน ($\bar{X} = 3.83, S.D. = .62$) เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความตระหนักรู้ให้กับสมาชิกในเครือข่ายชุมชน ($\bar{X} = 3.75, S.D. = .58$) ผู้นำเครือข่ายชุมชนของท่านได้สร้างความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม</p>

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

ชุมชนต้นแบบ	นักวิชาการ	ข้อมูลเชิงปริมาณ
<p>ชุมชนมีสภาพเป็นอย่างดี จุดแข็ง โลกทัศน์ อุดมคติ และของชุมชนเป็นอย่างดี เพราะคนในชุมชนยอมรับที่สุด และสร้างแนวร่วม ในการที่จะพัฒนาชุมชน เห็นถึงเป้าหมายของกลุ่มว่าจะมุ่งไปสู่จุดใด ทุกคนมีส่วนร่วมที่จะได้รับความสำเร็จและผลประโยชน์ร่วมกัน</p>	<p>4. การบริหารจัดการเครือข่าย เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เสมือนกลไกขับเคลื่อนให้เครือข่ายชุมชนสามารถดำเนินงานไป</p> <p>5. การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร เป็นการสร้างความรู้เข้าใจให้แก่สมาชิกผู้ที่เกี่ยวข้อง คนอื่น ๆ ในชุมชนและบุคคลทั่วไป ได้รับข้อมูลข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ต้องมีการสื่อสารหลายช่องทาง เช่น เสียงตามสายวิทยุ บอร์ดประชาสัมพันธ์หรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และจัดประชุม เป็นต้น และการประชาสัมพันธ์ต้องมีอย่างต่อเนื่อง</p> <p>6. ทุน ทุนในที่นี้หมายถึงทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทรัพยากร (Resource Capital) ทุนวัฒนธรรมประเพณี (Cultural Capital) และทุนเงิน (Money Capital) กล่าวคือ ในการค้าเงินการค้าต่าง ๆ ทุนเป็นปัจจัยสำคัญ และมีควมจำเป็นในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดดำเนินการต่าง ๆ บรรลุเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ที่วางไว้ การเกิดขึ้นของเครือข่ายชุมชนเองก็เช่นกันทุนเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีความพร้อมในเรื่องของทุนด้านต่าง ๆ</p>	<p>องค์กร ชุมชนให้แก่สมาชิกในเครือข่ายชุมชน ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .58) เครือข่ายชุมชนของท่านมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .53) และเครือข่ายชุมชนของท่านมีการศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ของชุมชนท้องถิ่นก่อนการจัดตั้งเครือข่าย ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .67)</p> <p>2. ชั้นสร้างพันธมิตร ในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, S.D. = .46) และเมื่อพิจารณารายชื่อพวสมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีความเอื้อเพื่อต่อแม่และมีความเสียสละต่อส่วนรวม ($\bar{X} = 3.94$, S.D. = .58) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสร้าง ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ($\bar{X} = 3.90$, S.D. = .57) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงในการทำงานร่วมกัน ($\bar{X} = 3.83$, S.D. = .61) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างข้อพันธสัญญาร่วมกัน ($\bar{X} = 3.81$, S.D. = .62) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดบทบาทของสมาชิกให้ชัดเจน ($\bar{X} = 3.80$, S.D. = .58) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่าน (พร้อม) มีการแลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ</p>

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล		
ชุมชนต้นแบบ	นักวิชาการ	เชิงปริมาณ
<p>ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาของแต่ละพื้นที่ ในขั้นนี้ ได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์/เป้าหมาย กฎ กติกา/ระเบียบ คณะกรรมการ เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน</p> <p>3. การร่วมปฏิบัติการ เป็นขั้นตอนที่ชุมชนนำทางเลือกในการแก้ไขปัญหา หรือแผน โครงการไปปฏิบัติจริง ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ผลที่เกิดขึ้นแต่ละขั้นตอน และจะเป็นขั้นที่การเพิ่มทักษะในการดำเนินงาน เกิดการมีส่วนร่วม ในขั้นนี้จะมีกิจกรรมมากมาย และหลากหลายที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาที่มีบริบทต่างกัน ในขั้นตอนนี้ชุมชนได้มีการสื่อสาร/ประชาสัมพันธ์เพื่อบอกข่าวสารแก่ประชาชนด้วยสื่อที่หลากหลาย เช่น เสียงตามสาย ประชุม จดหมาย เป็นต้น</p>		<p>(\bar{X} = 3.65, S.D. = .56) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดให้ มีการสื่อสารแบบสองทางและสื่อสารอย่างทั่วถึง (\bar{X} = 3.64, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีบุคลากรฝ่ายกำกับติดตาม และประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (\bar{X} = 3.59, S.D. = .68)</p> <p>3. ขั้นตอนการบริหารจัดการเครือข่ายในภาพรวม โดยรวมอยู่ในระดับมาก (\bar{X} = 3.59, S.D. = .50) และเมื่อพิจารณารายชื่อพบว่า เครือข่ายชุมชนของท่านมีศักยภาพด้านแหล่งทรัพยากร (\bar{X} = 3.77, S.D. = .63) เครือข่ายชุมชนของท่านมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นเอกภาพ (\bar{X} = 3.62, S.D. = .72) เครือข่ายชุมชนของท่านมีกระบวนการดำเนินงานและพัฒนาอย่างมีระบบ (\bar{X} = 3.60, S.D. = .64) ผู้บริหารเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพและความสนใจในแต่ละด้าน ให้สามารถเป็นแกนนำในเรื่องที่มีความถนัด (\bar{X} = 3.60, S.D. = .63) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำในการจัดการเครือข่าย (\bar{X} = 3.60, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินงานถ่ายทอดความรู้ (\bar{X} = 3.58, S.D. = .67) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม อย่างเป็นระบบ (\bar{X} = 3.53, S.D. = .66)</p>

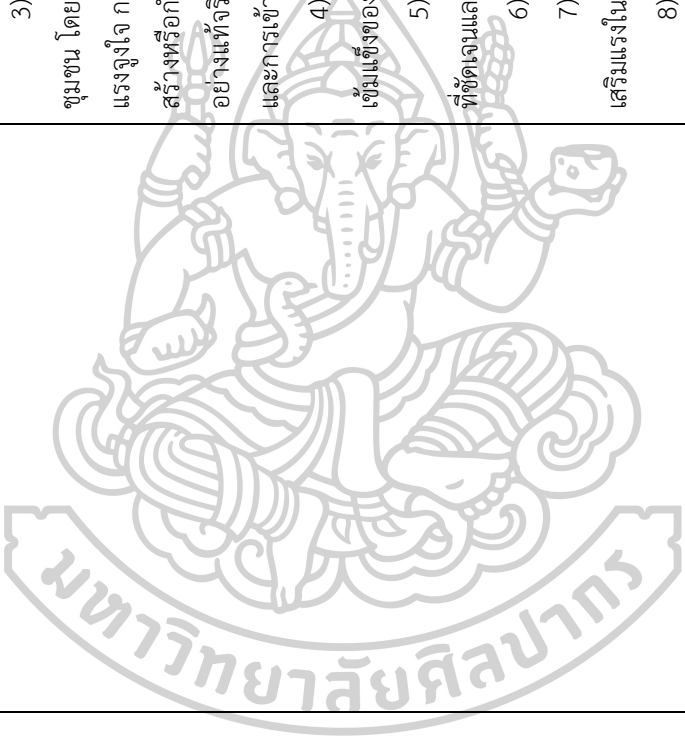
ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
ชุมชนต้นแบบ	นักวิชาการ
<p>4. ร่วมกันติดตามประเมินผลและปรับปรุงบริบทชุมชน</p> <p>หลังจากที่ชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการตามแนวทางที่ไว้แล้ว จึงมีการติดตามและประเมินเพื่อสรุปผลการปฏิบัติงานว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรบ้างเพื่อที่จะสามารถแก้ไขได้ทัน หรือนำไปปรับปรุงแก้ไขในครั้งต่อไป ซึ่งชุมชนได้ใช้วิธีการติดตามประเมินผล เช่น การสังเกตแบบสอบถาม การประชุม จัดเวทีประชาคม เป็นต้น และนำผลจากการสรุปที่ได้ไปปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นซึ่งให้เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นของตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน</p>	<p>4. ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ ในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$, S.D. = .44) และเมื่อพิจารณารายชื่อ พบว่าสมาชิกในเครือข่ายชุมชนของท่านมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของกัลยาณมิตรที่แท้จริง ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = .51) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการส่งเสริมให้สมาชิกมีอิสระในความคิดให้เกียรติกันยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ($\bar{X} = 3.96$, S.D. = .53) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการยึดหยุ่นในการจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ($\bar{X} = 3.87$, S.D. = .62) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อจัดความขัดแย้ง ($\bar{X} = 3.75$, S.D. = .57) สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านได้รับผลประโยชน์เท่าเทียม ($\bar{X} = 3.74$, S.D. = .61) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและมีระบบ การตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม ($\bar{X} = 3.69$, S.D. = .64) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = .66) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการสรุปและทบทวนสิ่งที่</p>
<p>5. ร่วมสร้างเครือข่ายชุมชน</p> <p>ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ได้เห็นว่าชุมชนของตนเองมีความเข้มแข็งสามารถที่จัดการตนเองได้จึงไปเชื่อมโยงกับกลุ่ม ชุมชนหรือองค์กรอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้าด้วยกันเพื่อขยายเครือข่ายเป็น</p>	

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล		
ชุมชนต้นแบบ	นักวิชาการ	เชิงปริมาณ
<p>8) การมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน</p> <p>9) เยาวชน คนรุ่นใหม่เข้าต่อยอดการพัฒนา</p> <p>1.2 ปัจจัยภายนอก</p> <p>1) องค์กรและหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ</p> <p>2) การมีกลุ่มเมืองคึกครชุมชนร่วมกันทำงานอย่างต่อเนื่อง</p> <p>3) การสานเครือข่าย</p> <p>2. ปัจจัย/เงื่อนไขแห่งปัญหา อุปสรรค</p> <p>2.1 ปัจจัยภายใน</p> <p>1) ฐานะทางเศรษฐกิจและหนี้สิน</p> <p>2) เวลาที่จำกัด</p> <p>3) เงินทุน</p> <p>4) เยาวชน คนรุ่นใหม่ในการสืบทอด</p> <p>2.2 ปัจจัยภายนอก</p> <p>1) นโยบายภาครัฐ/ความขัดแย้งทางการเมือง</p> <p>2) กระแสทุนนิยม</p> <p>3) สภาพแวดล้อม</p>	 <p>เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.63, S.D. = .58$) เครือข่ายชุมชนของท่านมีการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่ายและความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.57, S.D. = .72$)</p> <p>ปัจจัย/เงื่อนไขความล่าช้า ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร</p> <p>1. ปัจจัย/เงื่อนไขความล่าช้าการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร</p> <p>1.1 ปัจจัยภายใน</p> <p>1) ศักยภาพด้านต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน</p> <p>2) ผู้นำ แกนนำชุมชนเข้มแข็ง (เชื้อสาย จริ่งใจ อดทน ชยัน เสียสละ มุ่งมั่น) มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีความศรัทธา ต้องเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง สมาชิกมีความเชื่อมั่นในผู้นำ และมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง</p>	

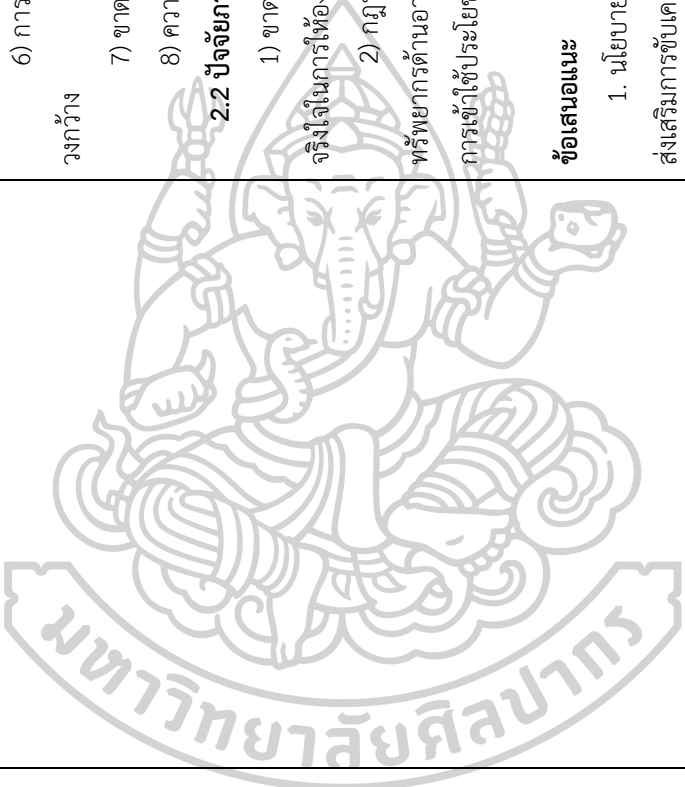
ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

ชุมชนต้นแบบ	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	เชิงปริมาณ
<p>นักวิชาการ</p> 		<p>3) คน (สมาชิก) เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างเครือข่ายชุมชน โดยคนเป็นปัจจัยหลักที่สามารถกำหนดกรอบ การสร้างแรงจูงใจ การกำหนดความสำคัญต่อการจัดกระบวนการ โดยผู้จะสร้างหรือกำหนดจะต้องเกิดความรู้อย่างเข้าใจต่อการดำเนินงานอย่างแท้จริง และสมาชิกต้องได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอภาค</p> <p>4) การมีจิตสาธารณะ จิตแห่งการตระหนักรู้ถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนต้องสร้างโดยคนในชุมชนเอง</p> <p>5) เครือข่ายชุมชนมีการกำหนดทิศทาง (วัตถุประสงค์) ที่ชัดเจนและเด่นชัด</p> <p>6) การบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนที่ดี มีประสิทธิภาพ</p> <p>7) การมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนและการเสริมแรงในการทำงานเครือข่ายชุมชน</p> <p>8) เครือข่ายชุมชนมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงาน</p> <p>9) มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน</p> <p>10) การถ่ายทอดความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้</p> <p>ขาดการสื่อสารที่ดี และเทคโนโลยีใหม่ ๆ</p> <p>11) การสร้างภาคีเครือข่าย</p>

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

ชุมชนต้นแบบ	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	เชิงปริมาณ
<p>นักวิชาการ</p> 	<p>1.2 ปัจจัยภายนอก</p> <p>1) นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรของภาครัฐที่รวมศูนย์อำนาจในการบริหารจัดการ</p> <p>2. ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร</p> <p>2.1 ปัจจัยภายใน</p> <p>1) ความแตกแยกของผู้นำที่มีอำนาจหน้าที่สร้างความแตกแยกในสังคม และความไม่ศรัทธาในตัวผู้นำ</p> <p>2) เครือข่ายชุมชนขาดการติดต่อหรือประชุมเครือข่ายเพื่อความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม</p> <p>3) ขาดความร่วมมือและความเข้าใจในการดำเนินงานขาดกระบวนการคิด ขาดการวางแผน ขาดการจัดทำข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นระบบ</p> <p>4) แนวความคิดของผู้นำบางครั้งต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดและการปฏิบัติ</p> <p>5) การรวมตัวของสมาชิกเครือข่ายอาจมีกิจกรรมที่ไม่หลากหลายและไม่ต่อเนื่อง สมาชิกบางคนขาดความรู้และประสบการณ์</p>	

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

ชุมชนต้นแบบ	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	เชิงปริมาณ
<p>นักวิชาการ</p> 	<p>6) การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึง และไม่กระจายสู่วงกว้าง</p> <p>7) ขาดการติดตามประเมิน</p> <p>8) ความไม่รู้ ความยากจน</p> <p>2.2 ปัจจัยภายนอก</p> <p>1) ขาดหน่วยงานรัฐที่มีความรู้ความชำนาญ และความจริงจังในการหาคำตอบ</p> <p>2) กฎหมายของรัฐสร้างข้อบังคับมากกว่าการฟื้นฟูทรัพยากรด้านอาหาร ไม่เอื้อต่อผู้ประกอบการ ประชาชนหรือการเข้าใช้ประโยชน์ของคนในท้องถิ่น</p>	<p>ข้อเสนอแนะ</p> <p>1. นโยบายรัฐบาลต้องมีความชัดเจนและส่งเสริมการขับเคลื่อนเรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างแท้จริง</p> <p>2. รัฐควรกระจายอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนในพื้นที่ให้เป็นรูปธรรมมากกว่านี้</p>

ตารางที่ 20 แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนต้นแบบ นักวิชาการ และข้อมูลเชิงปริมาณ (ต่อ)

ชุมชนต้นแบบ	สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล	เชิงปริมาณ
<p>นักวิชาการ</p> 		<p>3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลอย่างจริงจัง ควรมีความรู้ ความชำนาญ ความจริงใจและควรรีไต่ถามรู้ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารแก่ชุมชนท้องถิ่น</p> <p>4. ต้องมีการส่งเสริมเรื่องความมั่นคงทางอาหารอย่างจริงจัง</p> <p>5. สร้างความรู้ ความตระหนักในเรื่องทรัพยากรทด หยุดพื้นที่ตามฤดูกาลของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์</p> <p>6. ควรจัดเวที</p> <p>7. สร้างกระบวนการเรียนรู้ เป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมชุมชนในการพึ่งตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง</p> <p>8. ควรคัดเลือกสมาชิกเครือข่ายที่มีความสนใจ</p> <p>9. เครือข่ายชุมชนต้องมีกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และต้องพัฒนาความรู้ใหม่ในการดำเนินงานกิจกรรมเครือข่าย</p> <p>10. เครือข่ายชุมชนต้องพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง</p>

ตอนที่ 2 การร่างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

หลักการของรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค องค์ประกอบเครือข่ายชุมชน การศึกษาชุมชน ต้นแบบที่ดี (good practices) 4 ชุมชน การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สังเคราะห์และประยุกต์ให้เกิดความเชื่อมโยงกันทำให้เกิดแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารซึ่งผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร และแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบผนวกกับแนวคิดของการจัดการเครือข่ายจากงานวิจัย พิสิฐ เทพไกรวัล (2554) พระดาวเหนือ บุตรสีทา (2557) และ ภัทรวรรณ นิลแก้ววรวิชัย (2559) ที่กล่าวว่ากระบวนการสร้างเครือข่าย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย 2) ขั้นประสานหน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย 3) ขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาร่วมกัน 4) ขั้นบริหารจัดการเครือข่าย 5) ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ และ 6) ขั้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำแนวคิดรูปแบบและการพัฒนารูปแบบมาเป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบ ที่สำคัญคือ รวมทั้งสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแนวคิดเรื่องรูปแบบและการพัฒนา รูปแบบ โดยมีแนวคิดมาจากแนวคิดของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ (2557: 109) ประพิมพ์พรรณ สุวรรณภู (2557: 196) และ พูนภัทรา พูลผล (2554: 226-227) ว่าองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบคือ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ และกลไกของรูปแบบหรือกระบวนการของรูปแบบ ในส่วนของประเภทของรูปแบบในการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่าในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้ ประเภทรูปแบบตามแนวคิด Keeves (1988: 561-565) ซึ่งเป็นรูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยาย หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา เพื่อให้ เห็นโครงสร้างทางความคิดองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นได้อย่างเข้าใจ จากที่กล่าวมานี้จึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยนำแนวคิดนี้มาเป็นพื้นฐานในการสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารให้เป็นระบบและขั้นตอนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

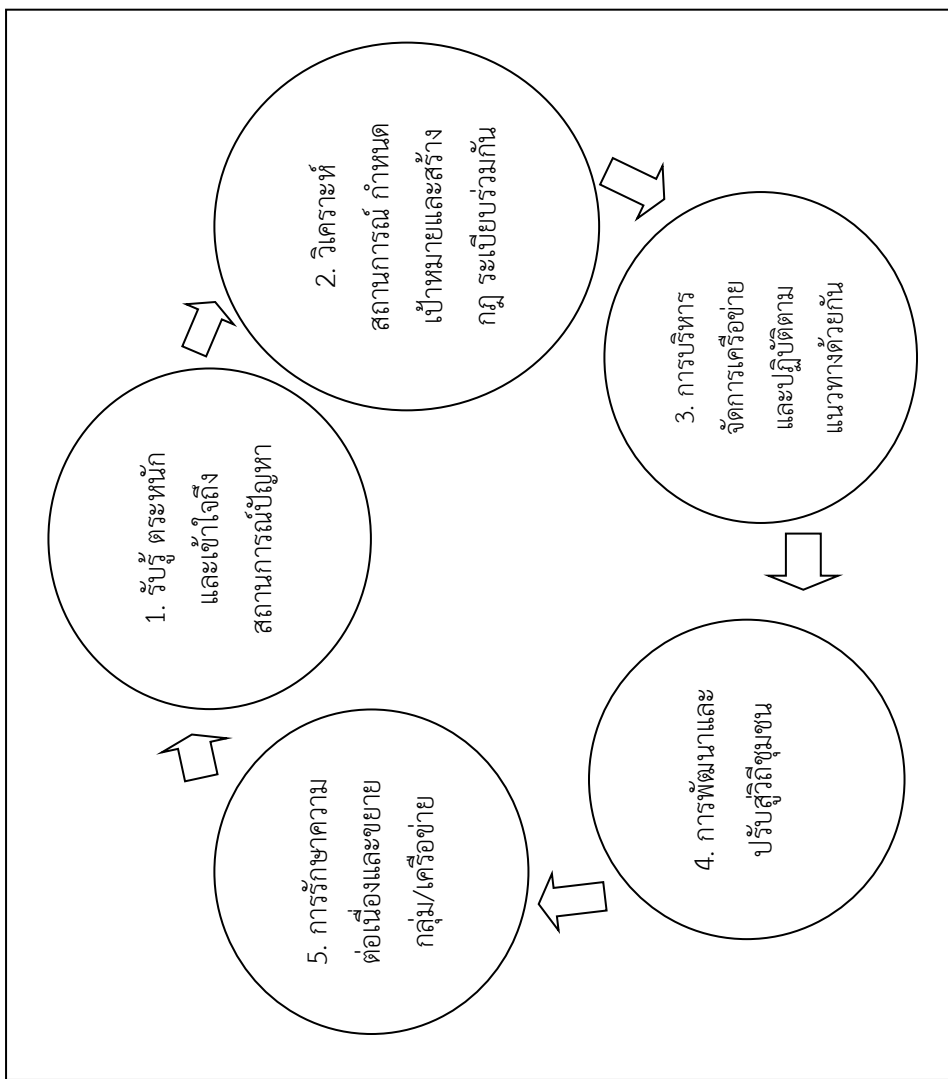
1. เพื่อนำเสนอแนวทางให้กับชุมชนท้องถิ่นในการปรับปรุงและพัฒนาเพื่อมุ่งหน้าสู่การยกระดับคุณภาพในการสร้างเครือข่ายความมั่นคงทางอาหารในชุมชนท้องถิ่น มีการพัฒนาให้เกิดความสร้างสรรค์ในการขยายเครือข่ายการจัดการเครือข่ายให้มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพอย่างมั่นคง ยั่งยืน

2. เพื่อให้เครือข่ายชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนที่สนใจสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินงานในแนวทางของแนวคิดการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อสร้างศักยภาพในการจัดการเครือข่ายสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของเครือข่ายชุมชน

3. เพื่อกระตุ้นความคิด และชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารแนวทางใหม่ และให้เครือข่ายชุมชนเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหารอันจะทำให้ชุมชน สังคมและประเทศ เพราะความมั่นคงทางอาหารคือหัวใจของการพัฒนาประเทศ

รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีรายละเอียดดังภาพที่ 21

- องค์ประกอบของการขับเคลื่อนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
1. สมาชิก/ผู้นำ (Members/ Leader)
 2. วัตถุประสงค์/เป้าหมาย (Objectives/Goal)
 3. กิจกรรม (Activities)
 4. การบริหารจัดการเครือข่าย (Management)
 5. การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร (Public Relations)
 6. ทุน (Capital)

ภาพที่ 21 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ขั้นตอนของรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ขั้นรับรู้ ตระหนักและเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา

การสร้างความสำเร็จในสถานการณ์และแนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร สมาชิกในชุมชนประสบกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักรู้ และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา เพราะการรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ร่วมกันสร้างการมีส่วนร่วม ร่วมกันคิด เพื่อให้เกิดความใจที่ตรงกันและไปในทิศทางเดียวกันและช่วยกันหาทางออกในประเด็นที่ไม่ชัดเจน ด้วยใจที่เปิดรับมากขึ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย

2. ขั้นวิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน

จากการที่ชุมชนเกิดการรับรู้ ตระหนักและเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาทำให้ชุมชนเริ่มที่จะขยายความคิดที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหา วิเคราะห์สถานการณ์ไปสู่การร่วมคิดเพื่อให้ได้ข้อสรุปของเป้าหมายที่ต้องการแก้ไข/พัฒนาร่วมกัน โดยมีการพบพูดคุย ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน ร่วมคิดสร้างกฎระเบียบเพื่อเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันหรือใช้ทรัพยากรที่เกิดประโยชน์สูงสุด

3. ขั้นการบริหารจัดการเครือข่าย และปฏิบัติตามแนวทางร่วมกัน

การบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนเป็นหัวใจของเครือข่ายซึ่งเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกเครือข่ายเป็นผู้ร่วมกันกำหนดการบริหารจัดการเครือข่ายทั้งโครงสร้างของเครือข่าย สถานภาพ บทบาทหน้าที่ของสมาชิก การประสานงาน การติดต่อสื่อสาร งบประมาณ เป็นต้น ซึ่งรูปแบบของการบริหารจัดการเครือข่ายต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของเครือข่าย เป้าหมายและกิจกรรมของเครือข่าย

นำไปสู่การปฏิบัติตามแนวทางร่วมกัน สมาชิกชุมชน/เครือข่ายดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ซึ่งมาจากการดำเนินงานที่เครือข่ายมอบหมายให้ตามบทบาทหน้าที่และปฏิบัติร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมที่มีความหลากหลายและต่อเนื่อง

4. ขั้นการพัฒนาและปรับวิถีชุมชน

ขั้นนี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การติดตามและประเมินผลเพื่อการดำเนินงานซึ่งเป็นเสมือนขั้นการตรวจสอบความคิดและแนวทางในการปฏิบัติใหม่ ซึ่งอาจจะเกิดจากการประชุม การพบปะพูดคุยหรือจัดเวทีประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนผลการดำเนินงาน ความรู้ ประสบการณ์ ปัญหาอุปสรรค

ต่าง ๆ ซึ่งควรมีการดำเนินการติดตามประเมินผลและควรเป็นไปในลักษณะการให้กำลังใจ คำแนะนำ ที่เป็นประโยชน์อย่างต่อเนื่อง

มีการปรับปรุงการดำเนินการ หรือกิจกรรมให้เหมาะสมกับชุมชนและควรดำเนินการ อย่างหลากหลายและต่อเนื่อง จากการประเมินผลและทบทวนตนเองพบว่ากิจกรรมสามารถบรรเทา แก้ไขหรือเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารได้ การดำเนินกิจกรรมทำให้สร้างความคุ้นเคยต่อกันจนทำให้สามารถบูรณาการความคิดและแนวปฏิบัติใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชุมชนได้

5. ขั้นการรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่มเครือข่าย

เป็นขั้นตอนที่สร้างความต่อเนื่องหรือความยั่งยืนของเครือข่ายด้วยการจัดกิจกรรมร่วมกัน อย่างต่อเนื่อง การรักษาความสัมพันธ์ที่มีระหว่างสมาชิกด้วยการร่วมกิจกรรมด้วยกัน มีการสรุป บทเรียน มีการพัฒนาระบบการสื่อสารที่เหมาะสม มีการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยี และความรู้ใหม่ที่หลากหลายและเหมาะสมซึ่งการดำเนินการดังกล่าวสมาชิกอาจจะไม่ต้องมาพบปะ กันโดยตรงก็ได้ เช่น จดหมายข่าว เสียงตามสาย เป็นต้น การดำเนินการต้องมีประสิทธิภาพมีการ จัดการความรู้ แลกเปลี่ยนรู้ การให้ความช่วยเหลือ การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่ของเครือข่ายอย่าง ต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาเครือข่ายในระยะยาว และความยั่งยืนของเครือข่าย

การขยายกลุ่มเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่เครือข่ายได้ดำเนินการมาแล้วในระยะหนึ่งแล้วเกิด ความเข้มแข็งจึงมีการประสานต่อกันและเชื่อมโยงกับกลุ่ม/องค์กร ชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ประสบการณ์ ผลประโยชน์ซึ่งเป็นการขยายผลที่นำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบของการขับเคลื่อนรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทาง อาหาร ควรประกอบด้วยองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ ได้แก่

1. **สมาชิก / ผู้นำ** เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของเครือข่ายชุมชนเพราะถ้าไม่มีสมาชิกแล้ว เครือข่ายชุมชนก็ไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งผู้นำก็เป็นส่วนหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะผู้นำจะเป็นผู้ที่ จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเอาไว้ ถ้าผู้นำมี คุณสมบัติที่ดี มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม มีภาวะความเป็นผู้นำสูงและพร้อมที่จะใช้สิ่งเหล่านั้น ในการจัดการเครือข่ายชุมชนก็จะทำให้การจัดการเครือข่ายชุมชนมีประสิทธิภาพ และเครือข่ายชุมชน ต้องมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ด้วยเพื่อจะได้ต่อยอดสิ่งที่เครือข่ายชุมชนร่วมสร้างกันมาให้ดำรงอยู่ต่อไป ได้อย่างยั่งยืน

2. **เป้าหมาย/ วัตถุประสงค์** ทำให้สมาชิกสามารถมองเห็นอนาคตที่เป็นภาพเดียวกันมีการ รับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันและเป้าหมายที่จะเดินไปด้วยกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อน เกิดพลังมีเอกภาพ และช่วยผลคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่าง และ ผลประโยชน์ถ้าสมาชิกเข้าร่วมในเครือข่ายแล้วสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกหรือ ผลประโยชน์ร่วมกันก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

3. กิจกรรมของเครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนจะต้องมีกิจกรรมที่สมาชิกสามารถร่วมกันดำเนินงานเพื่อเป้าหมายของเครือข่ายชุมชนร่วมกัน ซึ่งควรจะมีกิจกรรมในลักษณะของการดำเนินงานตามปกติและกิจกรรมที่จัดขึ้นมาเป็นพิเศษตามโอกาสต่าง ๆ โดยจะต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สมาชิกในเครือข่ายชุมชนได้เข้ามาร่วมกิจกรรมกันอย่างสม่ำเสมอและการจัดกิจกรรมควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มว่าจัดแล้วประสบความสำเร็จ

4. การบริหารจัดการเครือข่าย เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งเสมือนกลไกขับเคลื่อนให้เครือข่ายชุมชนสามารถดำเนินงานไปได้เพราะการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนจะทำให้กลุ่มบุคคลหรือสมาชิกในเครือข่ายชุมชนเข้ามาทำงานร่วมกันดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายร่วมกันของเครือข่ายชุมชน และการปรับตัวในการจัดการ ร่วมกับการประสานความร่วมมือกับองค์กรภาคีภายนอก

5. การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร งานประชาสัมพันธ์เป็นงานสื่อสัมพันธ์ที่มีความสำคัญและเป็นงานที่มีขอบเขตกว้างขวาง มีระบบงานที่ซับซ้อนแต่องานประชาสัมพันธ์จะช่วยส่งเสริมลักษณะความเป็นผู้นำของเครือข่ายและบุคคล ทั้งยังช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความร่วมมือทั้งจากภายในและจากภายนอกด้วย นับว่างานประชาสัมพันธ์มีคุณค่าต่อเครือข่ายเป็นอย่างยิ่ง เช่น การประชาสัมพันธ์ช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์และสร้างค่านิยมของเครือข่ายได้ดีขึ้น ช่วยสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และการประชาสัมพันธ์ช่วยป้องกันรักษาชื่อเสียงของหน่วยงาน/เครือข่าย ซึ่งการประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายต้องมีความหลากหลายและต้องมีความต่อเนื่องเพื่อก่อให้เกิดการขยายวงกว้างของเครือข่ายชุมชนต่อไป

6. ทุน เป็นพลังในการแก้ไขปัญหาวิกฤตของสังคมได้ ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ ทุนเงินเป็นต้น ที่มีความสำคัญในการจัดการเครือข่ายชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และยั่งยืนได้

นอกจากนี้การนำรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารไปใช้ควรคำนึงถึงปัจจัย เงื่อนไขความสำเร็จและปัญหา อุปสรรคที่ส่งผลต่อการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ดังนี้ 1. ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ มีดังนี้ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ วิกฤตการณ์ด้านอาหารและทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชน/ผู้นำการเปลี่ยนแปลง สมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการที่ดี การมีส่วนร่วม การรู้จักตนเอง ความเป็นชุมชนที่มีความพึงพอใจในวิถีของตนความต้องการของชุมชน การชักนำและเปิดโอกาสแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ทุนชุมชน แหล่งเรียนรู้ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นักวิชาการ องค์กรและหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนเพื่อพัฒนาชุมชน กระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอก การประสานงานเครือข่าย 2. ปัจจัย/เงื่อนไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ของชุมชน ดังนี้ 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจและหนี้สิน เวลา เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม เนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่จึงมีเวลาไม่ตรงกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน งบประมาณดำเนินงาน คนรุ่นใหม่ในการสานต่อการพัฒนาชุมชน กระแสภายนอกชุมชน 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเมืองและนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลง ความไม่ชัดเจน และความขัดแย้ง

ตอนที่ 3 ผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ในขั้นตอนนี้เป็นการประเมินผลรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร โดยผู้วิจัยได้สร้างแบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความมีประโยชน์ของรูปแบบ เพื่อทราบจุดเด่นและจุดที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารโดยเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 ท่าน โดยใช้วิธีการกำหนดน้ำหนักคะแนนเป็น 5 ระดับ ตามเกณฑ์การประเมินจากมาตรฐานค่า 5 ระดับ ซึ่งผลการประเมินทุกด้านได้ค่ามากกว่า 3.50 ทำให้สามารถนำรูปแบบดังกล่าวมาใช้ได้จริง โดยผลการประเมินมีรายละเอียดดังตารางที่ 21

ตารางที่ 21 ผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ประเด็น	ความเหมาะสม			ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ			ความสอดคล้องกับบริบท			การนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง		
	\bar{X}	SD	แปลผล	\bar{X}	SD	แปลผล	\bar{X}	SD	แปลผล	\bar{X}	SD	แปลผล
1. หลักการสร้างรูปแบบ	3.70	.48	มาก	4.00	.47	มาก	4.00	.47	มาก	3.90	.31	มาก
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ	3.80	.42	มาก	3.70	.48	มาก	3.90	.56	มาก	3.80	.42	มาก
3. องค์ประกอบหลักของรูปแบบ 5 องค์ประกอบ												
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา	3.80	.42	มาก	3.70	.48	มาก	4.00	.47	มาก	4.00	.47	มาก
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมาย และสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน	3.70	.48	มาก	4.00	.66	มาก	3.90	.56	มาก	4.00	.47	มาก
3.3 การบริหารจัดการ เครือข่ายและปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน	4.10	.31	มาก	4.10	.56	มาก	3.90	.31	มาก	3.90	.31	มาก
3.4 การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน	3.90	.56	มาก	4.00	.47	มาก	3.80	.42	มาก	3.90	.31	มาก
3.5 การรักษาความต่อเนื่อง และขยายกลุ่ม เครือข่าย	3.90	.42	มาก	3.80	.42	มาก	3.90	.56	มาก	3.90	.31	มาก
4. เงื่อนไขของรูปแบบ 6 เงื่อนไข												
4.1 สมาชิก/ผู้นำ	3.90	.31	มาก	3.80	.42	มาก	4.10	.31	มาก	4.00	.47	มาก
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	3.90	.56	มาก	4.00	.47	มาก	3.90	.31	มาก	3.90	.31	มาก
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย	4.00	.47	มาก	4.00	.47	มาก	4.00	.47	มาก	3.90	.56	มาก
4.4 กิจกรรม	4.00	.47	มาก	4.00	.47	มาก	3.90	.31	มาก	4.00	.47	มาก
4.5 การประชาสัมพันธ์/ การสื่อสาร	4.00	.47	มาก	3.90	.31	มาก	4.00	.47	มาก	3.80	.42	มาก
4.6 ทุน	4.20	.42	มาก	4.00	.47	มาก	3.90	.31	มาก	4.00	.47	มาก
5. การอธิบายรูปแบบ	3.90	.31	มาก	3.90	.31	มาก	4.00	.47	มาก	4.10	.31	มาก
6. ภาพรวมของรูปแบบ	3.90	.56	มาก	3.90	.31	มาก	3.90	.39	มาก	4.10	.31	มาก

จากตารางที่ 21 ผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร พบว่า หลักการในการสร้างรูปแบบ ด้านความเหมาะสม กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.48 ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านความสอดคล้องกับบริบท กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31

5. การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร ด้านความเหมาะสม กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31 ด้านความสอดคล้องกับบริบท กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.80 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.42

6. ทุน ด้านความเหมาะสม กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.20 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.42 ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านความสอดคล้องกับบริบท กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31 ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47

การอธิบายรูปแบบ ด้านความเหมาะสม กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31 ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31 ด้านความสอดคล้องกับบริบท กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.00 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47 ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47

ภาพรวมของรูปแบบ ด้านความเหมาะสม กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.56 ด้านความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.31 ด้านความสอดคล้องกับบริบท กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.90 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.56 ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.10 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.47

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและปัจจัยความสำเร็จผู้วิจัยอ้างกล่าวถึง Community Asset ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างหรือเป็นบูรณาการจัดการเครือข่ายชุมชน
2. อาจจะศึกษาประเด็นคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยในชุมชน ซึ่งมีความแปลกแยกจากชุมชนเดิมที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติอยู่แล้ว บุคคลต่างถิ่นเหล่านี้มีทุน กำลังสมองที่อาจจะช่วยชุมชนได้ จะสร้างความร่วมมือจากบุคคลเหล่านี้ได้อย่างไร

สรุป จากผลการประเมินดังกล่าว ผู้เชี่ยวชาญประเมินผลทุกด้านอยู่ในเกณฑ์เห็นด้วยมาก โดยมีค่าเฉลี่ยระหว่าง 3.70-4.10 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ระหว่าง .31-.56 ซึ่งน้อยกว่า 1.00 แสดงว่าสามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้ได้จริง

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยเป็นการวิจัยในลักษณะของพหุเทศกรณี (Multisite Multi-case) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร เพื่อศึกษาปัจจัย/ เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และเพื่อเสนอแนวทางการสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษา และวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนาพูดคุย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมซึ่งในการศึกษาเชิงคุณภาพทำการศึกษาข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนด้วยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Pattern Matching) กับแนวความคิดการจัดการเครือข่ายชุมชน และความมั่นคงทางอาหาร พร้อมทั้งใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูลโดยการสอบถามซ้ำเพื่อเป็นการตรวจสอบความเที่ยงตรงภายในอีกครั้ง ในส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ได้แก่ แบบสอบถามที่สร้างและพัฒนาเครื่องมือขึ้นเองโดยการศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชน ความมั่นคงทางอาหารซึ่งแบบสอบถามใช้สำหรับผู้นำชุมชน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนจำนวน 100 ชุมชน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ การแจกแจงความถี่ (Frequency Distribution) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่ามัธยฐานเลขคณิตหรือค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็น และสังเคราะห์เรียบเรียง และสร้างรูปแบบฯ เพื่อตอบคำถามการวิจัยโดยนำเสนอผลการวิจัยออกเป็นบทต่าง ๆ

หลังจากได้ต้นแบบ (Model) การวิจัย จะสร้างแบบประเมินเพื่อรับรองต้นแบบการวิจัยโดยนำต้นแบบการวิจัยให้ผู้ทรงคุณวุฒิทำการประเมินผลจำนวน 10 ท่าน ประเมินความเป็นไปได้ในการนำเสนอรูปแบบ ใช้วิธีกำหนดน้ำหนักคะแนนเป็น 5 ระดับ ตามแบบประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ซึ่งผลการแบบประเมินทุกข้อได้ค่ามากกว่า 3.50 ทำให้สามารถนำรูปแบบดังกล่าวมาใช้ได้จริง

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร สามารถสรุปการวิจัยได้ดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของแต่ละพื้นที่กรณีศึกษาข้างต้น พบว่า กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารนั้นเกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์/ปัญหา สถานการณ์ต่าง ๆ ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ท้องถิ่นจนทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนัก รับรู้และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา เห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหารจึงตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและวิถีชีวิตที่จะนำไปสู่การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนและการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ทั้ง 4 ชุมชนต้นแบบเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาที่คล้ายคลึงกันคือ วิกฤติ/สถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและอาหารที่ถูกทำลาย เนื่องมาจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว และธุรกิจการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ป่าไม้ถูกทำลาย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดการบำรุงดินและประกอบกับการใช้ปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืช ฝนไม่ตกตามฤดูกาล อาหารขาดแคลนลงไปเพราะเกษตรกรนำสารเคมีมาใช้ในพื้นที่มากขึ้น

แหล่งอาหารของชุมชนส่วนใหญ่ได้อาหารมาจากนา (ข้าว) อาหารจากป่าธรรมชาติ ป่าชายเลน แหล่งน้ำธรรมชาติ ตลาด และผลิตเอง ยกเว้นชุมชนสี่เหลี่ยมที่ได้มีอาหารจากแหล่งนา (ข้าว) เนื่องจากปัจจุบันไม่มีแหล่งนาข้าวในชุมชนแล้ว ซึ่งชุมชนต้นแบบมีความมั่นคงทางอาหารของชุมชน อาหารมีความเพียงพอ และมีความหลากหลาย ชุมชนมีปริมาณอาหารที่เพียงพอ เหมาะสม และสามารถเข้าถึงได้

1.2 กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชุมชนต้นแบบสามารถสรุปได้ดังนี้ กรณีศึกษาที่ 1 ชุมชนบ้านหัวทุ่ง มีกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) ขึ้นตระหนักและเข้าใจถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ 2) ขึ้นร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ 3) ขึ้นการบริหารจัดการเครือข่ายชุมชน 4) ขึ้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน 5) ขึ้นการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อความต่อเนื่อง เครือข่าย กรณีศึกษาที่ 2 ชุมชนบ้านคำน้อย มีกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) ตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาร่วมกัน 2) การรวมกันเป็นกลุ่มและแสวงหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร 3) การปฏิบัติการร่วมกันและการติดตามประเมินผล 4) การสร้างพาคีเครือข่าย กรณีศึกษาที่ 3 ชุมชนหนองสาหร่าย มีกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) ตระหนักและรับรู้ถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความปลอดภัยด้านอาหาร 2) การร่วมกันกำหนดอนาคตตนเองบนฐาน

ของการค้นหาปัญหา 3) ปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ 4) การติดตามประเมินผลและปรับปรุงสู่วิถีชุมชน กรณีศึกษาที่ 4 ชุมชนลีเล็ด มีกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) รับรู้ตระหนักและเข้าใจสถานการณ์ปัญหา 2) ขั้นตอนการสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน 3) ขั้นตอนการปฏิบัติการ และทบทวนแนวทางแก้ไขร่วมกัน 4) ขั้นตอนการพัฒนาและปรับสู่วิถีชุมชน 5) ขั้นการรักษาความต่อเนื่อง และขยายกลุ่ม

1.3 ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร พบว่า 1) ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชน ประกอบด้วย (1) ปัจจัยเงื่อนไขภายใน ได้แก่ วิกฤต/ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรอาหารและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การเกิดผู้นำ/ผู้นำการเปลี่ยนแปลง สมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการที่ดี ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ/พี่น้อง การมีกลุ่ม/องค์กร การมีวิถีของชุมชน การชักชวน/ชักนำและการเปิดรับการเรียนรู้ การพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การได้รับการยอมรับยกย่อง หรือ รางวัลจากความสำเร็จ ผลประโยชน์หรือสิ่งจูงใจ การจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ การสื่อสาร/การประชาสัมพันธ์ที่ดี มีแหล่งเรียนรู้/ศูนย์เรียนรู้ชุมชน มีการจัดให้มีพื้นที่และกิจกรรมการเป็นประจำและต่อเนื่อง มีการติดตามและประเมินการดำเนินงาน ชุมชน (2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรของภาครัฐต้องชัดเจน สามารถดำเนินการได้จริง การได้รับการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาจากองค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังและต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงของกระแสภายนอกชุมชน และการประสานงาน เครือข่ายชุมชน 2) ปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรค ประกอบด้วย (1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพแวดล้อมของชุมชน ฐานะทางเศรษฐกิจและหนี้สิน ความแตกแยกของผู้นำ สมาชิกขาดความรู้ ตระหนัก เข้าใจถึงสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร ความคิดและความเชื่อส่วนบุคคล การมีพื้นฐานการศึกษาน้อย ขาดองค์ความรู้ใหม่ ๆ และแหล่งเรียนรู้ ไม่มี/ไม่ให้ เวลาแก่การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ ขาดการสื่อสาร/การประชาสัมพันธ์ ขาดงบประมาณสนับสนุน 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ อิทธิพลทางการเมืองและนโยบายของรัฐที่ไม่เอื้อหรือขัดแย้งกับการดำเนินการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน อิทธิพลของกระแสสังคมและค่านิยมจาก ภายนอกชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการจัดการมั่นคงทางอาหารของชุมชน องค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดความจริงใจ และต่อเนื่อง

2. การวิจัยเชิงปริมาณ

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้นำชุมชน หรือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 51.70 อายุส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 31.00 สถานภาพการสมรส/อยู่ด้วยกัน จำนวน 359 คน คิดเป็นร้อยละ 87.56 ภูมิลำเนาเกิดส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดเดียวกับที่ตั้งชุมชนท้องถิ่น จำนวน 396 คน คิดเป็นร้อยละ 96.59 การศึกษา

สูงสุดส่วนใหญ่อยู่ระดับปริญญาตรี จำนวน 157 คน คิดเป็นร้อยละ 38.329 ตำแหน่ง/บทบาทในการทำงานส่วนใหญ่เป็นกรรมการ จำนวน 199 คน คิดเป็นร้อยละ 48.54 ประสบการณ์ทำงานกับชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ 10 ปีขึ้นไป จำนวน 122 คน คิดเป็นร้อยละ 29.76 แหล่งอาหารที่คนในชุมชนบริโภคในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่มีอาหารจากการผลิตเอง จำนวน 345 คน คิดเป็นร้อยละ 29.1 ประเภทของเครือข่ายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาคประชาชน จำนวน 244 คน คิดเป็นร้อยละ 59.51

กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารสามารถสรุปในภาพรวมได้คือ กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนรายด้านในภาพรวมโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$, S.D. = .37) และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ขั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย ($\bar{X} = 3.77$, S.D. = .43) ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ ($\bar{X} = 3.67$, S.D. = .42) ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง ($\bar{X} = 3.67$, S.D. = .40) ขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาร่วมกัน ($\bar{X} = 3.51$, S.D. = .37) และขั้นการบริหารจัดการเครือข่าย ($\bar{X} = 3.49$, S.D. = .46)

จากข้อมูลคุณภาพและเชิงปริมาณที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้จึงนำผลที่ได้ค้นพบมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบในการศึกษาและพัฒนา รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร สรุปกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารได้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) รับรู้และตระหนักถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร 2) วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน 3) การบริหารจัดการเครือข่ายและปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน 4) การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน และ 5) การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม และองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ประกอบด้วย 1) สมาชิก /ผู้นำ 2) เป้าหมาย/ วัตถุประสงค์ 3) กิจกรรมของเครือข่ายชุมชน 4) การบริหารจัดการเครือข่าย 5) การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร และ 6) ทูตทางสังคม

ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารให้ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 10 ท่าน ประเมินและรับรองมาตรฐานความเป็นไปได้การนำไปปฏิบัติจริงมาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ มาตรฐานด้านความเหมาะสม และมาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม โดยใช้วิธีกำหนดน้ำหนักคะแนนเป็น 5 ระดับ ตามเกณฑ์การประเมินจากมาตรฐานค่า 5 ระดับ ซึ่งผลการประเมินทุกด้านได้ค่ามากกว่า 3.50 และโดยภาพรวมของรูปแบบด้านความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ด้านความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ อยู่ในระดับมาก ด้านความสอดคล้องกับบริบท อยู่ในระดับมาก และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง อยู่ในระดับมาก

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเรื่อง การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยอภิปรายผลตามประเด็น ดังนี้

1. ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน

พบว่าสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารมีความมั่นคง และมีความหลากหลาย ได้แก่ อาหารจากนา แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าธรรมชาติ ป่าชายเลน ตลาด และการผลิตอาหารเองของชุมชน ชุมชนมีปริมาณอาหารที่เพียงพอ เหมาะสม และสามารถเข้าถึงได้โดยชุมชนมีกระบวนการบริหารจัดการด้านความมั่นคงทางอาหารด้วยตัวเองอย่างเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับ กิตติศัพท์ วันทา และคณะ (2553) จอมขวัญ ชุมชาติ (2555) ธนชัย มุ่งจิต (2555: 136) ทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2555) พบว่า ฐานการได้มาซึ่งอาหาร ประกอบด้วย อาหารจากทรัพยากรธรรมชาติ อาหารจากการผลิตอาหารจาก การซื้อขาย และแหล่งอาหารจากวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น สอดคล้องกับ สุธานี มะลิพันธ์ (2552: 96) ได้ศึกษาความมั่นคงทางอาหารของชาวลัวะในจังหวัดน่าน พบว่าการเข้าถึงทรัพยากรอาหารของชุมชน ประกอบด้วย 4 ส่วนหลัก คือ (1) การเก็บหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติ โดยมีปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อความสามารถในการเก็บหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติคือ ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากร ระยะทางใกล้-ไกลของแหล่งอาหารจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและความเชี่ยวชาญวิธีการรวมถึงอุปกรณ์เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บหาอาหาร อิทธิพลทางความเชื่อ กฎระเบียบข้อตกลงร่วม ซึ่งพบว่า สภาพแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชนเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์ลดน้อยลง เนื่องจากเป็นพื้นที่การใช้ประโยชน์ร่วมกันในหลายชุมชนใกล้เคียง (2) การผลิตอาหารเพื่อบริโภค ซึ่งได้มาจากการเพาะปลูกที่มีจุดมุ่งหมายหลักในการผลิตของคนในชุมชน คือ การปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตเพียงพอกับการบริโภคสำหรับทุกคนในครอบครัว และมีระบบการเพาะปลูกตามวิถีภูมิปัญญาดั้งเดิม การเลี้ยงสัตว์ (3) การแลกเปลี่ยนและการซื้ออาหาร พบว่าวิถีมีการแลกเปลี่ยนด้วยอาหารและสิ่งของการแลกเปลี่ยนอาหารด้วยแรงงานและการแลกเปลี่ยนอาหารด้วยเงินหรือการซื้อ และ (4) การรับบริจาคอาหาร สอดคล้องกับ เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี และคณะ (2559) วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งขนาดเล็ก: กรณีศึกษาชุมชนบ้านบุโบย ตำบลแหลมสน อำเภอละงู จังหวัดสตูล พบว่า สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ชุมชนมีปริมาณที่เพียงพอและเหมาะสม มีชนิดอาหารที่หลากหลาย อาหารที่บริโภคสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน ชุมชนมีความสามารถในการเข้าถึงอาหารชุมชนชนมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับแหล่งที่อยู่อาหาร ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาอาหาร ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศ ภูมิปัญญาการจับสัตว์น้ำ และภูมิปัญญาด้านการใช้เครื่องมือในการหาอาหาร และชุมชนมีการปรับตัวต่อความเสี่ยงของความปลอดภัยทางอาหารด้วยการพยายามสร้างแหล่งอาหารขึ้นมาทดแทนหรือพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารบางชนิด และจากการศึกษาพบว่า ต้องมีการบูรณาการองค์ประกอบและการจัดการต่าง ๆ

ร่วมกันผ่าน รูปแบบ ขั้นตอน และกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน ร่วมกับการกำหนดแนวคิด เป้าหมาย แบบแผน แนวทาง โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลายเพื่อนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร และสอดคล้องกับ อูมาพร มณีแนม และ พงศ์บวร สุวรรณรัฐโชติ (2559) วิจัยเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนใกล้เคียงพื้นที่อนุรักษ์ 3 แห่ง พรุชี่เสียน พรุควนเคิ่ง เขตล่า สัตว์ป่าทะเลน้อย พบว่า ด้านความเพียงพอของอาหารเชิงคุณภาพ (องค์ประกอบอาหาร 16 หมวด) พบว่า ประชาชนทั้งสามพื้นที่คือ ตำบลทะเลน้อย ตำบลเคิ่ง และตำบลบ้านขาว ส่วนใหญ่รับประทาน อาหารประเภทธัญพืช ด้านการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร พบว่า ประชาชนสามารถหาอาหารตามวิถี ดั้งเดิมในพื้นที่สาธารณะ ยกเว้นการทำผิดกฎหมาย เช่น การบุกรุกพื้นที่เพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน อีกทั้ง หญิงและชายมีการประกอบอาชีพเพื่อให้ได้รายได้มาซื้ออาหาร ด้านการนำอาหารมาใช้ประโยชน์ พบว่า เมนูอาหารท้องถิ่นที่นิยมใน 3 พื้นที่ ได้แก่ เครื่องแกงส้มและแกงเผ็ด การถนอมอาหารปลาตุ๋น เคียบปลา ด้านมีเสถียรภาพทางอาหาร พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่มีความรู้สึกต่อความไม่มั่นคงทางด้าน อาหาร และมักตอบว่าจะไม่ยอมให้เหตุการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารเกิดขึ้น

2. กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) รับรู้และตระหนักถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร 2) วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน 3) การบริหารจัดการเครือข่ายและปฏิบัติตามแนวทาง ด้วยกัน 4) การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน และ 5) การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม ซึ่งคล้ายคลึง กับแนวทางการจัดการเครือข่ายของ Lowndes and Skelcher (1998: 313-333), Agranoff (2006: 56- 65), พิชาย รัตนติตถ ฌ ภูเก็ต (2552), ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธิระพันธ์ (2546) ใน 2 ขั้นตอนของแนวทางการจัดการเครือข่ายคือ ขั้นที่ 1) ขั้นการสร้างความเป็นองค์การเครือข่าย และการทำให้มั่นคง ประกอบด้วย (1) การกำหนดโครงสร้างการทำงานร่วมกัน (2) การจัดบทบาทหน้าที่ ของสมาชิกในเครือข่าย (3) การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (4) สร้างความรู้สึกร่วมกันกับ กระบวนการทำงานเครือข่าย (5) การพัฒนาระบบความโปร่งใสที่สามารถตรวจสอบได้ (6) การจัดระบบ ข้อมูลสารสนเทศในการติดต่อข่าวสาร และ ขั้นที่ 2) การรักษาความต่อเนื่องของการเป็นองค์การ เครือข่าย ประกอบด้วย (1) การดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (2) การแสวงหาทรัพยากรสนับสนุน (3) รักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิก (4) การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาภายใน เครือข่าย (5) การสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียม สอดคล้องกับ นฤมล นิราทร (2542) ที่เสนอว่า การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนมี 5 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการตระหนักถึง ความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายของสมาชิกทั้งฝ่ายปฏิบัติงานและฝ่ายจัดการ ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการติดต่อกับสมาชิกที่จะเป็นเครือข่าย ขั้นที่ 3 ขั้นการสร้างพันธกรณีร่วมกัน ขั้นตอนที่ 4

ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ และ ขั้นตอนที่ 5 ขั้นการเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับ มงคล ชาวเรือ (2546) เสนอว่า การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชนมี 6 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการติดต่อกับสมาชิกที่จะร่วมเป็นเครือข่าย ขั้นตอนที่ 3 การสร้างพันธมิตรร่วมกัน ขั้นตอนที่ 4 ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ร่วมกัน ขั้นตอนที่ 5 การทำกิจกรรมร่วมกัน และ ขั้นตอนที่ 6 การรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ) (2547: 114) ที่กล่าวว่า วงจรของเครือข่ายมี 4 ขั้นตอนใหญ่ คือ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย ขั้นตอนที่ 2 การสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ ขั้นตอนที่ 4 ขั้นตอนการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง สอดคล้องกับ พงศิพงศ์ พิศาลวัชรินทร์ (2550) วิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน กรณีศึกษา เครือข่ายลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ผลการศึกษาและกระบวนการสร้างและก่อตัวนโยบายสาธารณะ พบว่ามีการใช้กิจกรรมเป็นช่องทางเพื่อประสานความร่วมมือ โดยมีประชาชนในพื้นที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้ฝ่ายอื่น ๆ เคลื่อนไหว ทั้งในการเรียกร้องสิทธิและมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของพื้นที่ และต้องอาศัยหน่วยงานจากทุกฝ่ายจากทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟู และพัฒนา โดยเฉพาะภาคประชาชนจะเป็นหัวใจสำคัญในการผลักดันและสร้างพลังให้ทุก ๆ ฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ โดยใช้ปัญหาพื้นที่เป็นตัวตั้ง การปรับใช้วิธีการที่เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น สอดคล้องกับ พระดาวเหนือ บุตรสีเทา (2557) วิจัยเรื่อง การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพบธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย พบว่า ขั้นตอนการสร้าง/ก่อรูปเครือข่ายนั้นมี 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ตระหนักถึงปัญหาและสำนึกการรวมตัวเป็นเครือข่าย 2) มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน 3) สร้างความไว้วางใจ 4) การแสวงหาแกนนำที่ดี 5) การสร้างแนวร่วมสมาชิกเครือข่าย สอดคล้องกับ เทอดเกียรติ วงศาโรจน์ (2557) วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์เพื่อป้องกันอาชญากรรม พบว่า รูปแบบฯ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน (Bang Pae Model) คือ 1) การสร้างผู้นำ (Build a Leader: B) 2) กำหนดเป้าหมาย (aim: A) 3) สร้างเครือข่าย (Network: N) 4) เป้าหมาย (Goals: G) 5) มีกระบวนการ (Procedure: P) 6) บรรลุผล (Achieve: A) 7) การประเมินผล (Evaluation: E)

3. ปัจจัย/เงื่อนไข ความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัย/เงื่อนไขที่มีบทบาทสำคัญและมีพลังอำนาจให้เกิดการขับเคลื่อนหรือส่งเสริมสนับสนุน ได้แก่ สถานการณ์ปัญหา ผู้นำ สมาชิกในชุมชน การบริหารจัดการเป็นต้น และเครือข่ายการพัฒนาต่าง ๆ จากภายนอกชุมชนเพื่อให้เกิดแรงสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ในเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีความตระหนักรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เกิดสำนึกและลุกขึ้นมาเป็นมาจัดการตนเองของชุมชนในการขับเคลื่อนและพัฒนาไปสู่การสร้างมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เจตสฤษฏี สังข์พันธ์ และคณะ (2559) พบว่า แนวทางที่ควรจะเป็นในการสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร มีดังนี้ 1) ควรเสริมสร้างการเรียนรู้ การจัดการอาหาร ฤดูกาลผลิต สภาพดินฟ้าอากาศ การเลี้ยงสัตว์ 2) การจัดการทรัพยากรโดยอาศัยการเรียนรู้ การดูแลฟื้นฟูป่าชายเลน การจัดการฟาร์มทะเลชุมชน 3) การพัฒนาทุนของชุมชน การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านผู้นำ การจัดการทรัพยากรชุมชน การทำแผนชุมชนเพื่อทบทวนบทเรียนที่ผ่านมาและการก้าวไปข้างหน้า การถ่ายโอนความรู้ไปยังทายาทหรือกลุ่มแกนนำแถวสอง และการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และชุมชนให้ข้อเสนอว่า ควรเสริมความรู้ความเข้าใจ เสริมสร้างความตระหนักพัฒนาศักยภาพกลุ่มรวบรวมภูมิปัญญา จัดการทรัพยากรชุมชนได้อย่างเหมาะสมเพื่อเอื้อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร สอดคล้องกับ พฤติพงศ์ พิศาลวัชรินทร์ (2550) วิจัยเรื่อง กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนกระบวนการนโยบายสาธารณะด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา พบว่า ปัจจัยที่เอื้อในการรวมกลุ่ม คือ เป้าหมายร่วมในการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูลุ่มน้ำอู่ตะเภา ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก คือ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ตรงกัน สอดคล้องกับ พระดาวเหนือ บุตรสีทา (2557) ที่พบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย การขาดแคลนบุคลากรในการทำงาน สิ่งปลูกสร้างที่ใช้ในการฝึกอบรมไม่มีความมั่นคง งบประมาณในการสนับสนุนไม่เพียงพอ ปัญหาการทุจริตคอร์ปชั่นของหน่วยงานภาครัฐ และน้ำท่วมสถานที่ทำกิจกรรม สอดคล้องกับ วงศ์ตระกูล มาเกตู (2558) วิจัยเกี่ยวกับการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าตอง* จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า ปัญหาอุปสรรคสำคัญในการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน คือ บุคคลยังไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในรูปแบบอื่น ๆ นอกไปจากที่บรรพบุรุษได้ทำกันมา โดยมองว่ายังเป็นเรื่องของอนาคตความขัดแย้งระหว่างบุคคลและกลุ่มภายในชุมชน ผู้นำชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญต่อปัญหาความมั่นคงทางอาหาร หน่วยงานภาครัฐ/ภาคเอกชน ไม่ให้การสนับสนุนจริงจัง และศักยภาพของกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชนยังไม่มีความเข้มแข็ง และสอดคล้องกับ เสาวลักษณ์ รุ่งตะวันเรืองศรี และคณะ (2559) เรื่อง รูปแบบการจัดการความมั่นคง

ทางอาหารในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งขนาดเล็ก: กรณีศึกษาชุมชนบ้านบุโบย ตำบลแหลมสน อำเภอลง
 จังหวัดสตูล พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านบุโบยคือ ชาวบ้าน
 ชุมชนบ้านบุโบยมีการยึดถือหลักคำสอนตามศาสนาอิสลาม การมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ
 วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาที่สั่งสม การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการหาหรือ
 การมีสิทธิในการเข้าถึง ทรัพยากร ภาวะผู้นำของกลุ่มและชุมชน ที่ดิน (ทรัพยากร) ทุน แรงงาน ตลาด
 เทคโนโลยี ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ ระบบนิเวศและจำนวนที่หลากหลาย ปริมาณอุดมสมบูรณ์
 แผนแม่บทการจัดการทะเลไทย พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 ส่วนปัจจัยอุปสรรคต่อ
 การจัดการความมั่นคงทางอาหารของ ชุมชนบ้านบุโบยคือ คนรุ่นหลังที่อาจไม่สนใจ ชุมชนมีรายได้
 และเงินออมน้อย

4. รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

จากการศึกษาเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ของ
 ชุมชนในการจัดการด้านทรัพยากรอาหารฐานชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ
 สังคม บนพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นโดยใช้ความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชุมชนท้องถิ่นที่มีความสมดุลนำไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน
 ผ่านกระบวนการจัดการที่พบว่า มีรายละเอียดที่ สอดคล้องกับ พระดาเวเนื่อ บุตรสีเทา (2557)
 วิจัยเรื่อง การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพบ
 ธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย พบว่า ขั้นตอนการสร้าง/ก่อรูปเครือข่ายนั้น 5 ขั้นตอน
 ดังนี้ 1) ตระหนักถึงปัญหาและสำนึกการรวมตัวเป็นเครือข่าย 2) มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน
 3) สร้างความไว้วางใจ 4) การแสวงหาแกนนำที่ดี 5) การสร้างแนวร่วมสมาชิกเครือข่าย และ
 สอดคล้องกับ ชัยรัตน์ จุสปาโส และคณะ (2559) พบว่า แนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหาร
 เชิงเศรษฐกิจและสังคมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีการดำเนินการดังนี้ 1) การนำชาวบ้าน
 ไปศึกษาการจัดการความมั่นคงทางอาหาร 2) วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกด้านความ
 มั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคม 3) ประมวลผลวิจัยที่เกี่ยวกับสถานการณ์ความมั่นคงทาง
 อาหารและสภาพปัจจุบันในการจัดการความมั่นคงทางอาหารและปัจจัยเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทาง
 อาหาร 4) นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดประชุมเพื่อสร้างแนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารของ
 ชุมชนสอดคล้องกับ พิสิฐ เทพไกรวัล (2554) ภัทรวรรณ นิลแก้วบรรวิษญ์ (2559) พบว่า รูปแบบ
 การพัฒนาเครือข่ายฯ ประกอบด้วย 1) กระบวนการสร้างเครือข่ายมี 6 ขั้นตอน คือ (1) ขึ้นตระหนัก
 ถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (2) ขึ้นประสานหน่วยงาน/ องค์กรเครือข่าย (3) ขึ้นสร้าง
 พันธสัญญาร่วมกัน (4) ขึ้นบริหารจัดการเครือข่าย (5) ขึ้นพัฒนาความสัมพันธ์ (6) ขึ้นรักษา

ความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับ รุ่งนภา ตั้งจิตรเจริญกุล, วิชุดา กิจธรรรม และ จันทร์เพ็ญ ตั้งจิตรเจริญกุล (2562) พบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ด้านปัจจัยป้อน (Input) ประกอบด้วย 4 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ 1.1) ด้านโครงสร้างรูปแบบเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.2) ด้านวัตถุประสงค์ร่วมกันของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.3) ด้านบทบาทหน้าที่ของเครือข่าย ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 1.4) ด้านงบประมาณ ประกอบด้วย 7 ตัวบ่งชี้ย่อย 2) ด้านกระบวนการ (Process) ประกอบด้วย 3 ตัวบ่งชี้ ได้แก่ 2.1) ด้านการจัดตั้งเครือข่าย ประกอบด้วย 7 ตัวบ่งชี้ย่อย 2.2) ด้านบริหารจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย 13 ตัวบ่งชี้ย่อย 2.3) ด้านการดำรงเครือข่ายให้มีความยั่งยืน ประกอบด้วย 6 ตัวบ่งชี้ย่อย 3) ด้านผลผลิต/ผลลัพธ์ (Output/Outcome) ประกอบด้วย 13 ตัวบ่งชี้ย่อย และสอดคล้องกับแนวคิดของ Clutterbuck and Kernaghan (1994) ที่กล่าวว่า องค์การกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจที่สำคัญของเครือข่าย ได้แก่ การสร้างความตระหนัก การมอบหมายอำนาจหน้าที่ การให้อิสระในการทำงาน การเสริมสร้างความรู้และทักษะความสามารถ การสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น การจัดบรรยากาศแลกเปลี่ยนเรียนรู้การส่งเสริมการสร้างขวัญและกำลังใจ การสร้างความไว้วางใจ และการยอมรับในผลการปฏิบัติงาน และสอดคล้องกับ รุ่งนภา ปุณยานุเดช (2557) ที่ได้เสนอแนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการฝึกงาน พบว่า การวางแผน ควรจัดให้มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ ขอบเขตการดำเนินงานและวิธีประเมินผล การจัดการเครือข่ายฝึกงานให้มีโครงสร้างชัดเจนและเป็นระบบ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนทักษะวิชาชีพที่เหมาะสม ผู้บริหารเครือข่ายมีความชัดเจน มีเอกภาพ นำอย่างมีทิศทาง และมีทักษะในการบริหารความขัดแย้ง และการติดตามและประเมินเครือข่าย

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็นข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

จากการศึกษา พบว่า การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ต้องอาศัยองค์ประกอบและปัจจัย/เงื่อนไขต่าง ๆ ที่ชุมชนควรทราบเพื่อนำไปพิจารณาพัฒนาต่อไป

1.1 ชุมชนควรให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา ประสบการณ์ และความรู้ของชุมชนเป็นฐานการจัดการเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน โดยการประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิด องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับมาใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชุมชน

1.2 ชุมชนควรพิจารณานำรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารนี้ไปปรับประยุกต์ใช้เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาและการจัดการเครือข่ายชุมชนของชุมชน และควรมีความยืดหยุ่น แต่ละขั้นตอนอาจใช้เวลาเร็วช้าแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลังและประสบการณ์ของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.1 หน่วยงานภาครัฐควรเพิ่มศักยภาพชุมชนให้มีเครือข่ายชุมชนด้านความมั่นคงทางอาหาร และจัดให้มีการรณรงค์หรือประชาสัมพันธ์ และควรสร้างความเข้าใจกับชุมชนที่ยังมีประเด็นปัญหาในพื้นที่

2.2 หน่วยงานภาครัฐควรมีการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักต่อปัจจัยเสี่ยงของความมั่นคงทางอาหาร และหน่วยงานภาครัฐควรจัดให้มีการเครือข่ายเรียนรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารเพื่อใช้เป็นฐานการวางแผนในการจัดการทุนชุมชนเพื่อความยั่งยืนต่อไป

2.3 หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนจัดทำแผนชุมชนด้านความมั่นคงทางอาหารของแต่ละชุมชนอย่างต่อเนื่อง และทันสมัยเพื่อจัดการความเสี่ยง ภาวะคุกคามตลอดจนเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการนำรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารนี้ไปดำเนินการโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ทราบถึงประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของรูปแบบการเครือข่ายชุมชนฯ

3.2 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเรื่องการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารเพื่อให้ทราบประสิทธิผล และประสิทธิภาพของรูปแบบฯ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กชกร ชินะวงศ์. (2554). เกษตรกรรมยั่งยืนหนทางสู่การสร้างความมั่นคงทางอาหาร. **จดหมายข่าวงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**, 12(3), 7-9.
- กฤษณะ จันทรปรารค์. (2549). ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชนตำบลลิเล็ด อำเภอบึงนาราง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- กิ่งกาญจน์ ต้นติวิมลกิจ. (2556). การจัดการพืชสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ของชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ซีคเซสมิเดีย.
- เกศนาฏ กลิ่นทอง. (2560). ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนเกษตรกร ตำบลสองห้อง อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์. ปรินญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน. (2556). **โครงการนำเครื่องมือดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารสู่ปฏิบัติการ: สถานะความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน**. Paper presented at the การประชุมสมัชชาความมั่นคงทางอาหาร ปี 2556: การปกป้องพื้นที่ผลิตอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศและชุมชน, ณ อาคารวชิราวุฒวิทยาลัย คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร.
- โกวิท พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชน**. กรุงเทพฯ: เอ็กโปเนต.
- โกสินทร์ ชำนาญพล. (2558). การพัฒนารูปแบบการจัดการเครือข่ายการตลาดวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวไทยเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. ปรินญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คงเดช ลิโทชวลิต และคณะ. (2555). **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การวิจัยและพัฒนาเกษตรปลอดภัยเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารจังหวัดนครปฐม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2553). **ทิศทางแผนพัฒนาฉบับที่ ๑๑**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- คณะอนุกรรมการจัดทำแผนเพื่อการบริหารความมั่นคงทางด้านอาหาร. (2555). **กรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงด้านอาหาร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2556-2559)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จอมขวัญ ชุมชาติ. (2558). ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนโคกพะยอม ตำบลละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล. ปรินญาวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เจตสฤษฏี สังข์พันธ์ และคณะ. (2559). โครงการแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารของชุมชนภายใต้วิถีโหนด-นา-เลในคาบสมุทรสหิงพระ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ชนิตา สุ่มมาตย์. (2551). การพัฒนารูปแบบการจัดการการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุโดยองค์กรชุมชนในภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. (2555). การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวตลาดน้ำภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. ปรินญาปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชัยรัตน์ จุสปาโส และคณะ. (2559). **แนวทางการจัดการความมั่นคงทางอาหารเชิงเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนและชุมชนในพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฐิติพร โชติดี. (2552). ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของผู้มีรายได้น้อยในเขตกรุงเทพมหานคร. ปรินญาสังคมสงเคราะห์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐกานต์ สุวรรณะ. (2546). ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ ปรินญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณัฐศักดิ์ จันทผล. (2552). การพัฒนารูปแบบการบริหารงานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่เน้นการกระจายอำนาจ. วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต มหาวิทยาลัยสยาม.
- ทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ. (2555). วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหารท้องถิ่นใต้. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ทิตนา แหมมณี. (2545). **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เทอดเกียรติ วงศาโรจน์. (2557). การพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายปฏิบัติการชุมชนและมวลชนสัมพันธ์เพื่อป้องกันอาชญากรรม. ปรินญาปรัชญาดุชฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนนชัย มุ่งจิต. (2555). แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพด้านความมั่นคงทางอาหารบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ปรินญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชญ์สัญญา สุขเสริม. (2555). การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวนอุทยาน. ปรินญาปรัชญาดุชฎีบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษาศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีรภพ แสงศรี. (2558). การพัฒนาเว็บไซต์เพื่อการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. วารสารราชชมงคลล้านนา คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, 3(1).
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2544). กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งประชาคม ประชาสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 4). ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- นนทกานต์ จันทร์อ่อน. (2557). บทความวิชาการ “ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย” (Thailand Food Security), 4(2). สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2559. เข้าถึงได้จาก http://library.senate.go.th/document/Ext7091/7091777_0002.PDF
- นพชัย ฟองอิสสระ. (2559). รูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์กลุ่มชาติพันธุ์อาข่าบ้านสองแควพัฒนา เทศบาลตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 7(2). เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2559. เข้าถึงได้จาก http://www.ubu.ac.th/web/files_up/08f2017011116442353.pdf
- นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ. (2557). การพัฒนารูปแบบขีดความสามารถทางการแข่งขันทางการตลาดของผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในกลุ่มทวารวดี 4 จังหวัดเพื่อรองรับประชาคมอาเซียน. รายงานการวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นฤมล นิราธร. (2543). การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อความพิจารณาบางประการ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นันทรัตน์ ทองมีเพชร. (2553). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาชุมชนลีเล็ด ตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยรัตนนคร.
- นัยนา อรรถนัท. (2552). รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือระหว่างห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย และในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : กรณีศึกษาในจังหวัดเลยและในเวียงจันทน์. วิทยาลัยศึกษานิพนธ์ สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ประภาพร ขอไพบูลย์. (2555). รายงานผลการประชุมแสดงความคิดเห็น เรื่อง “การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ความมั่นคงอาหารจากชุมชนสู่ระดับชาติ. กรุงเทพฯ.
- ประเวศ วะสี. (2538). เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาทางไกล.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). กระบวนการและแนวคิดการทงานของนักพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- ปิยนถ อิมดี. (2547). ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวาก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรทิพย์ ดิลกานันท์. (2557). การนำเสนอรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร. วิทยาลัยศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข. (2559). การพัฒนากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงด้านความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตร. วิทยาลัยศึกษาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชา การศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- พระดาวเหนือ บุตรสีทา. (2557). การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพบธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย. วิทยาลัยศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร. (2548). เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการ เสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- พัชรราวดี อรรถวิวัฒนากุล. (2557). ความมั่นคงทางอาหารของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท จังหวัดพัทลุง. วิทยาลัยศึกษาศาสตร์ดุสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาธารณสุขชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.

- พิชัย เพชรรัตน์. (2547). **ขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคประชาชน เพื่อการพัฒนา**. ลพบุรี: สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- พิชาย นัตนติลล ฅ ฅ ฅ ฅ. (2552). **องค์การและการบริหารจัดการ=Organization and management**. นนทบุรี: ธิงค้บียอนด์.
- พิมพ์ชนก ศรีชัยมูล. (2557). การพัฒนารูปแบบการจัดการความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน. **ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**.
- พิสิฐ เทพไกรวัล. (2554). การพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษา ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก. **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น**.
- ภัทรา เรืองสวัสดิ์. (2553). รูปแบบการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ของ คนวัยทำงานในกรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสื่อสารองค์กร คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**.
- มงคล ชาวเรือ. (2546). การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อชุมชน ตอนที่ 2. **วารสารพัฒนาชุมชน, 42(10), 28-32**.
- มียากาวะ, ทาดาโอะ. (2550). **เศรษฐกิจมิติเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ฐู้ง้าง.
- รัตนะ บัวสนธิ์. (2552). **การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา**. กรุงเทพฯ: คำสมัย.
- รุ่งนภา ตั้งจิตเรเจริญกุล, วิชุดา กิจจรธรรม และ จันทร์เพ็ญ ตั้งจิตเรเจริญกุล. (2562). รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเพิ่มคุณภาพการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. **การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มหาวิทยาลัยสวนดุสิต**
- รุ่งนภา ปุณยานุเดช. (2557). รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการฝึกงานในสถานประกอบการ สำหรับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงของวิทยาลัยอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. **ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**.
- วงศ์ตระกูล มาเกตู. (2558). การสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนป่าตอง* จังหวัดปราจีนบุรี. **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**.
- วงศ์ศักดิ์ ฅ เชียงใหม่ และคณะ. (2539). **เจ้าหลวงเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วิทยา จันทร์แดง. (2555). รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลาง. **วิทยานิพนธ์ ป.ร.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**.

- วิรัตน์พร ประเสริฐศักดิ์. (2558). ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง. **วารสารการเมืองการปกครอง การจัดการบ้านเมืองที่ดี/นโยบาย (Good Governance / Policy), 5(2).**
- วีระศักดิ์ จุลดาภัย และคณะ. (2556). การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย **สาธารณะและแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงอาหารระดับชุมชนขององค์การบริหาร ส่วนตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย.
- ศจินทร์ ประชาสันต์. (2552). รายงานเรื่อง การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.).
- ศยามล เจริญรัตน์. (2557). **ความมั่นคงทางอาหาร ป่าชุมชนกับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรม เพื่อชุมชนท้องถิ่น.** เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.cusri.chula.ac.th/backup/download/cluster5.pdf>
- สดใส คัมภีร์พจน์นันท (2552). การจัดการเครือข่ายสุขภาพจิตชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนวัดบางระโห่ง และชุมชนวัดรวกบางสีทอง จังหวัดนนทบุรี. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสังคม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.
- สนธยา พลศรี. (2550). **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้. (2551). **องค์ความรู้ชุมชนต้นแบบกรณีพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง ตอนบน.** ม.ป.ท.
- สุญาดา สุนทรสารทูล. (2552). รูปแบบความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ในการสร้าง ภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุธานี มะลิพันธ์. (2552). ความมั่นคงทางอาหารของชาวไร่บ้านป่าก่า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2557). การบริหารจัดการและการปรับตัวเพื่อความมั่นคงทางอาหารในชุมชน เกษะน้ำล้อม. ใน **การประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ในวันคล้ายวันสถาปนาสถาบัน ประจำปี 2557 วันที่ 1 เมษายน ณ อาคารสยามบรมราชกุมารี.** กรุงเทพฯ: สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภา ไยเมือง. (2555). **ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน.** นนทบุรี: มูลนิธิชีววิถี.

- สุรชัย รักษาชาติ. (2545). ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ: รูปแบบการบริโภคและแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนกะเหรี่ยงภาคตะวันตก ประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรพล ชยภพ. (2552). การพัฒนารูปแบบการดูแลผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุวัฒน์ หม่อมมัน. (2551). การศึกษาภูมิปัญญาในเวชวิทยาชาวประมงพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล : กรณีศึกษาประมงพื้นบ้าน ตำบลพุนพิน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เสน่ห์ จามริก. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 : ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสรี ชัดเข้ม. (2538). **แบบจำลอง.** ม.ป.ท.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็งชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพฯ: โครงการมหาวิทยาลัยชีวิตสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน.
- โสภณ แห่งเพ็ชร์ และคณะ. (2557). โครงการ "การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบมีส่วนร่วมในระบบเกษตรชลประทานภาคเหนือเพื่อความมั่นคงอาหารของชุมชน." สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- หนึ่งฤทัย ไชยเดช. (2554). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน กรณีศึกษา หมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อดุลย์ วงศ์ศรีคุณ. (2543). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิमान. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). **ขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยและการเมืองของงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน.** กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- อัจฉรา ทองประดับ. (2553). การวิเคราะห์ผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนจากการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ในตำบลเกาะเกิด อำเภอเข็ญใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- อัจฉรา ปุราคม. (2550). ผลกระทบของโครงสร้างเครือข่ายทางสังคมต่อภาวะสุขภาพของสมาชิกชมรมสร้างสุขภาพ : กรณีศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- อัจฉราภรณ์ ถาวรพัฒน์. (2559). การพัฒนาขีดความสามารถเรื่องความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชาวเลอเวี้อะบ้านป่าแป๋ ตำบลป่าแป๋ อำเภอมะนังสะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมและการพัฒนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อาตุลย์ พรหมแสง. (2552). รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์เครือข่ายสถานศึกษา ในการขับเคลื่อนกลยุทธ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส เขต 3 อย่างมีประสิทธิภาพ. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานราธิวาส เขต 3, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- อำพน กิตติอำพน. (2551). **วิสัยทัศน์ประเทศไทย...สู่ปี 2570**. เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2559. เข้าถึงได้จาก <http://www.nesdb.go.th/download/pdf/Binder11-51.pdf>
- อุมาพร มณีแนม และ พงศ์บวร สุวรรณรัฐโชติ. (2559). ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนใกล้พื้นที่อนุรักษ์ 3 แห่ง พรุขี้เสียน พรุควนเค็ง เขตลำส้วป่าทะเลน้อย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อุรรณมย์ จันทมาลา. (2552). การสร้างและพัฒนาเครือข่ายธุรกิจบริการด้านเครื่องแต่งกายเพื่อการแสดงในชุมชนอีสาน. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เอกชัย พุ่มดวง และ ยุสนีย์ โสมทัศน์. (2560). เครือข่ายภูมิปัญญาวัฒนธรรมข้าวไร่เพื่อความมั่นคงด้านอาหาร และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในจังหวัดชุมพร. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา และคณะ. (2555). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดระบบและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน: กรณีศึกษา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย**. เข้าถึงเมื่อ 18 กันยายน 2559. เข้าถึงได้จาก http://elibrary.tfr.or.th/project_content.asp?PJID=RDG5420037

ภาษาอังกฤษ

- Adebayo, O. O. (2012). Family income among small scale farmers: A panacea for household food security in Oyo state, Nigeria. **Research on Humanities and Social Sciences**, 2, 32-36.
- Babatunde, R. O., & Qaim, M. (2010). Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria. **Food Policy**, 35(4), 303-311.
- Best, J. W. (1977). **Research in Education** (3rd ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, Inc.

- Brown, W. B., & Moberg, D. J. (1980). **Organization Theory and Management : A Macro Approach**. New York: John Wiley and Sons.
- Eide, W. B. (1985). **Introducing Nutritional Considerations into Rural Development Programmes with Focus on Agriculture: Report no. 1 : A Theoretical Contribution**. Oslo, Norway: Institute for Nutritional Research, University of Oslo.
- Eisner, E (1977). Education Connoisseurship and Criticism: Their Form and Functions in Educational Evaluation. **Journal of Aesthetic Education**.
- FAO. (2006). **Food Security**. Policy Brief, Issue 2.
- Freeman. (2004). **The Development of Social Network Analysis : A Study in The Sociology of Science**. United States of America: A Book Surge.
- Good, C. V. (2005). **Dictionary of Education** (5th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Haythronthwaite, C. (1999). **A Social Network Theory of Tie Strength and Media Use: A Framework for Evaluating Multi -Level Impacts of New Media**. Retrieved from <http://alexi.lis.uluc.edu/haythron/sna.theory.html>.
- Hersey, P., Blanchard, K. H., & Johnson, D. E. (1996). **Management of organizational behavior**. London Prentice-Hall International.
- Husen, T., & Posttlethwaite, T. N. (1994). **The International Encyclopedia of Education**. Vol 10, Oxford: Elsevier Science.
- Iram, U., & Butt, M. S. (2004). Determinants of household food security: An empirical analysis for Pakistan. **International Journal of Social Economics**, 31, 753-766.
- Ivancevich, J. H., & Others. (1989). **Management: Principles and Functions** (4th ed.). Boston, MA: Richard D. Irwin.
- Keeves, P J. (1988). **“Model and Model Building” Educational Research Methodology and Measurement: An International Handbook**. Oxford: Pergamon Press.
- Kennedy, G., Razes, M., Ballard, T., & Dop, M. C. (2011). **Measurement of dietary diversity for monitoring the Impact of food based approaches**. Retrieved from http://www.foodsec.org/fileadmin/user_upload/eufaofsi4dm/docs/Dietary_Diversity_paper.pdf
- Kilduff, & Tsai. (2003). **Social Network and Organizations**. London: SAGE Publication.

- Kirkpatrick, S., & Tarasuk, V. (2003). The relationship between low income and household food expenditure patterns in Canada. **Public Health Nutrition**, 6, 589-597.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. **Educational and Psychological Measurement**, 30(3), 607-610.
- Longhurst, L. (1986). **Concept of a Food Security Policy**. Armenia: Gopa.
- Ojha, P. R. (1999). **Determinants of household food security under subsistence agriculture in the mid hill of Eastern Nepal**. Agricultural Systems. Chiang Mai, Chiang Mai University. Master of science (Agriculture in Agricultural Systems): 155.
- Raj, M. (1996). **Encyclopedic Dictionary of Psychology and Education Volume3 (M-Z)**. New Delhi: Anmol.
- Smith, R. H., & Others. (1980). **Measurement : Making Organization Perform**. New York: Macmillan.
- Starkey, P. (1997). **Networking for Development**. London: IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development).
- Steiner, L. (1998). Organizational Dilemmas as Barriers to Learning. **The Learning Organization**, 5(4), 193-201.
- Stoner, J. A. F., & Wankel, C. (1968). **Management** (3rd ed.). New Delhi: Prentice-Hall.
- Tangka, F. K., Emerson, R. D., & Jabbar, M. A. (2002). Food security effects of intensified dairying: Evidence from the Ethiopian highlands. **Socio-economics and Policy Research Working Paper 44**. ILRI (International Livestock Research Institute), Nairobi, Kenya. 68 pp.
- Tosi, H. L., & Carroll, S. J. (1982). **Management** (2nd ed.). New York: JohnWiley & Sons.
- Wye, & Kent. (2005). **Leadership for Environment and Development (LEAD)**. The Global Food System and Sustainable Development: Going Against the Grain?. LEAD Europe Session on Future Food Security Imperial College London, United Kingdom 14-18 February 2005. Retrieved from www.lead.org.

จากเว็บไซต์

กฎระเบียบป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง. เข้าถึงเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2560. เข้าถึงได้จาก <https://www.cem-onep.com/location/ชุมชนบ้านหัวทุ่ง-จังหวัดเชียงใหม่>

การมีส่วนร่วมของเยาวชนบ้านหัวทุ่ง. เข้าถึงเมื่อ 18 ธันวาคม 2560. เข้าถึงได้จาก <https://www.cem-onep.com/location/ชุมชนบ้านหัวทุ่ง-จังหวัดเชียงใหม่>

กฎระเบียบป่าชุมชนบ้านคำน้อย. เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2561. เข้าถึงได้จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/ChiProject/2010/12/10/entry-9>

ประวัติและพัฒนากลุ่มบ้านคำน้อย. เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.recoftc.org/th/publications/0000263>

สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย. เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <http://community.onep.go.th/location/nhong-saray-kanchanaburi/>.

ภาคผนวก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจค่าดัชนีความสอดคล้องของเครื่องมือการวิจัย
(Index of Item Objective Congruence: IOC)

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน

1. ชื่อ รongศาสตราจารย์ ดร.นพพร จันทรนำชู
ตำแหน่ง รongศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา สาขาพัฒนศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. ชื่อ ดร.พิทักษ์ สุพรรณโณภาพ
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ทำงาน ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา สาขาพัฒนศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. ชื่อ ดร.ทิพย์วรรณ สุขใจรุ่งพัฒนา
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ทำงาน ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา สาขาพัฒนศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. ชื่อ ดร.จิตตรา มาคะผล
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ทำงาน สาขาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
5. ชื่อ ดร.พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข
ตำแหน่ง รองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์
สถานที่ทำงาน สาขาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์ (นักวิชาการ)

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการสัมภาษณ์ (นักวิชาการ)
เรื่อง การจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 ท่าน

1. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภมรรัตน์ สุธรรม
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
2. ชื่อ ดร.ชนัญชิตา ทิพย์ญาณ
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
3. ชื่อ ดร.พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข
ตำแหน่ง รองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์
สถานที่ สาขาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
4. ชื่อ ดร.ศิริวรรณ วิบูลย์มา
ตำแหน่ง รองคณบดี
สถานที่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
5. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธีรา ชัยรักษา
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

6. ชื่อ ดร.พสุธา โกมลมาลย์
ตำแหน่ง รองคณบดีฝ่ายพัฒนานักศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถานที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
7. ชื่อ ดร.วนิชชา ณรงค์ชัย
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
8. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤษช์ ชามะรัตน์
ตำแหน่ง อาจารย์
สถานที่ สาขาวิชาพัฒนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
9. ชื่อ ดร.ประวีณ จุลภักดี
ตำแหน่ง ประธานมูลนิธิป่า-เล เพื่อชีวิต
สถานที่ มูลนิธิป่า-เลเพื่อชีวิต 6/20 ม.3 ต.มะขามเตี้ย อ.เมือง
จ.สุราษฎร์ธานี
10. ชื่อ นางสาวภูชนาภา เนตรสว่าง
ตำแหน่ง นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ
สถานที่ ที่ทำการอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้นำชุมชนท้องถิ่น/เครือข่ายชุมชนในการสัมภาษณ์

8. ชื่อ ศิวโรดม จิตนิยม
ตำแหน่ง ประชาชนชาวบ้าน/ประธานอาสาสมัครชุมชน
สถานที่ ชุมชนหนองสาหร่าย
9. ชื่อ แรม เชียงกา
ตำแหน่ง ประชาชนชาวบ้าน
สถานที่ ชุมชนหนองสาหร่าย
10. ชื่อ ประเสริฐ ัญญุกรณ์
ตำแหน่ง กำนัน
สถานที่ ชุมชนลีเล็ด
11. ชื่อ สมชัย รักเดช
ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน
สถานที่ ชุมชนลีเล็ด

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 ท่าน

1. ชื่อ ศาสตราจารย์ ชวน เพชรแก้ว
ตำแหน่ง ศาสตราจารย์
สถานที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
2. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิศาล ศรีมหาวิโร
ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
3. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญณี แนนรท
ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์
สถานที่ วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น
4. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง
ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์
สถานที่ สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สนธยา พลศรี
ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
6. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.อยุทธิ์ นิสสภา
ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์
สถานที่ ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

7. ชื่อ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เอกรินทร์ พึ่งประชา
ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
8. ชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ
ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์
สถานที่ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
9. ชื่อ นายเกียรติศักดิ์ ยั่งยืน
ตำแหน่ง หัวหน้างานพัฒนาองค์ความรู้และวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน
และความมั่นคงทางอาหาร มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)
สถานที่ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)
10. ชื่อ นางกิงกร นรินทรกุล ณ อยุธยา
ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการมูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI)
สถานที่ มูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI)

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (ผู้นำชุมชนท้องถิ่นต้นแบบ)

เรื่อง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ-สกุล..... สถานภาพ.....
 2. เพศ..... อายุ..... ปี
 3. ระดับการศึกษา.....
 4. อาชีพหลัก..... อาชีพเสริม.....
 5. ที่อยู่..... โทรศัพท์.....
 6. ตำแหน่งในชุมชน.....
 7. ประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชนท้องถิ่น..... ปี
 8. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน..... ปี
- หมายเหตุ..(เบอร์โทรศัพท์).....

ตอนที่ 2 ข้อมูลบริบทหมู่บ้าน

1. ประวัติ/ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น
2. หมู่บ้านของท่านมีสภาพที่ตั้ง ภูมิศาสตร์ และภูมินิเวศเป็นอย่างไร
3. หมู่บ้านของท่านมีวิถี วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาอย่างไร
 - 3.1 วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาประจำท้องถิ่น
 - 3.2 วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรฐานอาหาร
 - 3.3 วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิต
 - 3.4 วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการบริโภค
4. แหล่งอาหารของชุมชน
 - 4.1 อาหารจากนา
 - 4.2 อาหารจากป่าธรรมชาติ
 - 4.3 อาหารจากแหล่งน้ำ
 - 4.4 อาหารจากตลาด
 - 4.5 อาหารที่ผลิตเอง

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

1. เพราะเหตุใดชุมชนของท่านจึงมีการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
2. ท่านและคนในชุมชนของท่านมีแนวคิดอย่างไรบ้างเกี่ยวกับการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และแนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร
3. ใครเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่น และมีบทบาทอย่างไร
4. บุคคล หน่วยงาน หรือ องค์กรใดบ้างที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และมีบทบาทอย่างไร
5. บุคคล หน่วยงาน องค์กรที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการจัดการความมั่นคงทางอาหารของชุมชน มีการดำเนินการในแต่ละด้านอย่างไร
7. ชุมชน/กลุ่ม/เครือข่าย/มีขั้นตอน/วิธีการ/กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารอย่างไร

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

1. ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร
2. ปัญหา อุปสรรคในการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารมีอะไรบ้าง และจะแก้ปัญหา/ มีวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร

ตอนที่ 5 รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

1. รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารควรประกอบด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง และควรมีลักษณะเป็นอย่างไร
2. ข้อเสนอแนะ

วันที่สัมภาษณ์ เดือน..... พ.ศ. เวลา.....

แบบสอบถาม ชุดที่

--	--	--

แบบสอบถาม

เรื่อง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

คำชี้แจง แบบสอบถามฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ศึกษากระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค และรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารของผู้นำเครือข่าย ผู้นำชุมชนท้องถิ่นหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยข้อมูลที่ได้รับจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะไม่มีผลกระทบต่อผู้ตอบแบบสอบถามแต่ประการใด ขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามตอบตามความเป็นจริงและผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามมา ณ โอกาสนี้

แบบสอบถามฉบับนี้ประกอบด้วย 4 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน

ตอนที่ 3 ปัจจัย/เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

นางสาวนฤมล ดำอ่อน

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษา

ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ลงในช่อง และเติมข้อความลงในช่องว่าง (.....) ที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

1. เพศ

ชาย

หญิง

2. อายุ

.....ปี (ระบุอายุจริง)

3. สถานภาพการสมรส

โสด

สมรส/อยู่ด้วยกัน

หม้าย/หย่าร้าง/แยกกันอยู่

4. เกิดภูมิลำเนา

ในจังหวัดเดียวกับที่ตั้งชุมชนท้องถิ่น

คนต่างจังหวัด

ต่างประเทศ

5. การศึกษาสูงสุด

ต่ำกว่าประถมศึกษา

ประถมศึกษา

มัธยมศึกษาตอนต้น

มัธยมศึกษาตอนปลาย/เทียบเท่า

อนุปริญญา/เทียบเท่า

ปริญญาตรี

ปริญญาโท

ปริญญาเอก

6. ตำแหน่ง/บทบาทในการทำงานด้านความมั่นคงทางอาหารในชุมชนของท่าน

ผู้นำเครือข่าย/ผู้นำชุมชน

กรรมการ

สมาชิก

อื่น ๆ (ระบุ).....

7. ประสบการณ์ทำงานกับชุมชนท้องถิ่น

ต่ำกว่า 1 ปี

1-2 ปี

3-4 ปี

4-5 ปี

5-10 ปี

10 ปีขึ้นไป

8. อาหารที่คนในชุมชนบริโภคในชีวิตประจำวันส่วนใหญ่มาจากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

อาหารจากนา

อาหารจากป่าธรรมชาติ

อาหารจากแหล่งน้ำ

อาหารจากตลาด

อาหารที่ผลิตเอง

9. ประเภทของเครือข่ายในชุมชน

เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของภาครัฐ

เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนของเอกชน

เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)

เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาคประชาชน

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้นำเครือข่าย ผู้นำชุมชนท้องถิ่น หรือผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร กรุณาทำเครื่องหมาย ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็น หรือสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนตามสภาพที่เป็นอยู่จริงมากที่สุด ท่านมีความคิดเห็นต่อเรื่องดังกล่าวนี้ในระดับใด

ข้อ	กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	ระดับความความคิดเห็น				
		มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ขั้นตระหนักถึงปัญหาและสำนึกรวมตัวเป็นเครือข่าย						
1	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ของชุมชนท้องถิ่นก่อนการจัดตั้งเครือข่าย					
2	ผู้นำเครือข่ายชุมชนของท่านได้สร้างความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม องค์กร ชุมชนให้แกสมาชิกในเครือข่ายชุมชน					
3	เครือข่ายชุมชนของท่านมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง					
4	เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความศรัทธา แนวทางให้กับสมาชิกในเครือข่ายชุมชน					
5	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านยอมรับในวัฒนธรรมองค์กรร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และจริงใจต่อกัน					
6	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา กลุ่ม องค์กร ชุมชนร่วมกัน					
7	กลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่รวมตัวเป็นเครือข่ายชุมชนมีเป้าหมายและความต้องการไปในทิศทางเดียวกัน					
ขั้นสร้างพันธมิตรสัญญาร่วมกัน						
8	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างข้อพันธสัญญาร่วมกัน					
9	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีความเสียสละต่อส่วนรวม					
10	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงในการทำงานร่วมกัน					
11	เครือข่ายชุมชนของท่านมีบุคลากรฝ่ายกำกับติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม					

(ต่อ)

ข้อ	กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	ระดับความความคิดเห็น				
		มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ขั้นสร้างพันธมิตรร่วมกัน (ต่อ)						
12	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดบทบาทของสมาชิกให้ชัดเจน					
13	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสร้าง ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์อันดีต่อกัน					
14	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดให้มีการสื่อสารแบบสองทางและสื่อสารอย่างทั่วถึง					
15	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่าน (พร้อม) มีการแลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ					
ขั้นการบริหารจัดการเครือข่าย						
16	เครือข่ายชุมชนของท่านมีศักยภาพด้านแหล่งทรัพยากร					
17	เครือข่ายชุมชนของท่านมีกระบวนการดำเนินงานและพัฒนาางานอย่างเป็นระบบ					
18	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินการด้านกระบวนการถ่ายทอดความรู้					
19	เครือข่ายชุมชนของท่านมีโครงสร้างการบริหารที่เป็นเอกภาพ					
20	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการจัดการระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ					
21	ผู้บริหารเครือข่ายชุมชนของท่านมีการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพและความสนใจในแต่ละด้านให้สามารถเป็นแกนนำในเรื่องที่มีความถนัด					
22	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำในการจัดการเครือข่าย					
23	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ					
ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์						
24	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการสร้างนวัตกรรมใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง					

(ต่อ)

ข้อ	กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	ระดับความความคิดเห็น				
		มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ (ต่อ)						
25	สมาชิกในเครือข่ายชุมชนของท่านมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของกัลยาณมิตรที่แท้จริง					
26	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการส่งเสริมให้สมาชิกมีอิสระในความคิดให้เกียรติกันยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน					
27	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการยืดหยุ่นในการจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป					
28	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้					
29	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการสรุปและพบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน					
30	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง					
31	สมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกัน					
32	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและมีระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม					
ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง						
33	เครือข่ายชุมชนของท่านพยายามดำรงรักษาสมาชิกเครือข่ายที่มีอยู่ไว้ไม่ให้ละทิ้งเครือข่าย					
34	เครือข่ายชุมชนของท่านสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มบุคคลหน่วยงาน/องค์กรเครือข่ายชุมชน					
35	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการดำเนินงานเครือข่ายในลักษณะของการเป็นพันธมิตรหรือภาคีกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กรที่ไม่ใช่คู่แข่งกัน					
36	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่บทบาทของเครือข่ายและความสำเร็จที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง					
37	ผู้นำและสมาชิกเครือข่ายชุมชนของท่านมีการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม					

(ต่อ)

ข้อ	กระบวนการจัดการเครือข่ายชุมชน	ระดับความความคิดเห็น				
		มากที่สุด (5)	มาก (4)	ปานกลาง (3)	น้อย (2)	น้อยที่สุด (1)
ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง (ต่อ)						
38	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการกำหนดและสร้างระบบแรงจูงใจในการทำงานอย่างต่อเนื่อง					
39	เมื่อเครือข่ายประสบปัญหาหรือเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น เครือข่ายจะเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนทันที					
40	เครือข่ายชุมชนของท่านมีการเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง					

ตอนที่ 3 ปัจจัย/ เงื่อนไขความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

1. ท่านคิดว่าอะไรคือ ปัจจัย/ เงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. จากประสบการณ์ทำงานของท่านอะไรคือ ปัญหาอุปสรรคการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

“ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม”

แบบประเมิน

รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ชื่อ _____ นามสกุล _____

สังกัด _____

แบบประเมินรูปแบบ

เรื่อง รูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

5	หมายถึง	มากที่สุด
4	หมายถึง	มาก
3	หมายถึง	ปานกลาง
2	หมายถึง	น้อย
1	หมายถึง	น้อยที่สุด

ประเด็น	ความเหมาะสม					ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ					ความสอดคล้องกับบริบท					การนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง				
	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
1. หลักการสร้างรูปแบบ																				
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ																				
3. ขั้นตอนของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 5 ขั้นตอน																				
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา																				
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎระเบียบร่วมกัน																				
3.3 การบริหารจัดการเครือข่ายและปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน																				
3.4 การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน																				
3.5 การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่มเครือข่าย																				
4. องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ																				
4.1 สมาชิก/ผู้นำ																				
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย																				
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย																				
4.4 กิจกรรม																				
4.5 การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร																				
4.6 ทุน																				
5. การอธิบายรูปแบบ																				
6. ภาพรวมของรูปแบบ																				

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาตอบแบบประเมิน

ตารางที่ 22 ผลประเมินของผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ข้อ	ผู้เชี่ยวชาญ					ค่าดัชนี IOC	แปลผล
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5		
ข้อที่ 1	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 2	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 3	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 4	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 5	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 6	+1	+1	0	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 7	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 8	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 9	0	+1	+1	-1	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 10	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 11	0	+1	+1	+1	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 12	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 13	+1	+1	+1	-1	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 14	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 15	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 16	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 17	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 18	+1	+1	+1	-1	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 19	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 20	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 21	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 22	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 23	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 24	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 25	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 26	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้

ตารางที่ 22 ผลประเมินของผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ (ต่อ)

ข้อ	ผู้เชี่ยวชาญ					ค่าดัชนี IOC	แปลผล
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5		
ข้อที่ 27	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 28	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 29	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 30	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 31	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 32	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 33	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 34	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 35	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 36	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 37	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 38	+1	+1	+1	0	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 39	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 40	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 41	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 42	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 43	0	+1	+1	0	+1	0.6	ใช้ได้
ข้อที่ 44	0	+1	+1	+1	+1	0.8	ใช้ได้
ข้อที่ 45	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 46	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 47	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้
ข้อที่ 48	+1	+1	+1	+1	+1	1	ใช้ได้

ภาคผนวก ข

รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร

ตารางที่ 23 รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารด้านความเหมาะสม

ประเด็น	ความเหมาะสม										\bar{X}	แปลผล
	ผู้เชี่ยวชาญคนที่											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. หลักการสร้างรูปแบบ	4	4	4	3	4	4	4	3	3	4	3.70	มาก
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	3.80	มาก
3. ขั้นตอนของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 5 ขั้นตอน												
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3	3.80	มาก
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน	4	4	4	4	4	4	3	4	3	3	3.70	มาก
3.3 การบริหารจัดการเครือข่าย และปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.10	มาก
3.4 การพัฒนาและปรับสู่วิถีชุมชน	3	5	4	4	4	4	4	4	3	4	3.90	มาก
3.5 การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม เครือข่าย	4	4	4	4	3	4	4	3	4	4	3.80	มาก
4. องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ												
4.1 สมาชิก/ผู้นำ	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3.90	มาก
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	4	5	4	4	3	4	4	4	3	4	3.90	มาก
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.4 กิจกรรม	4	5	4	3	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.5 การประชาสัมพันธ์/ การสื่อสาร	4	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.6 ทุน	4	5	4	4	4	4	4	5	4	4	4.20	มาก
5. การอธิบายรูปแบบ	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	3.90	มาก
6. ภาพรวมของรูปแบบ	4	5	4	4	3	4	4	3	4	4	3.90	มาก

ตารางที่ 24 รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ

ประเด็น	ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ										\bar{X}	แปลผล
	ผู้เชี่ยวชาญคนที่											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. หลักการสร้างรูปแบบ	4	5	4	4	4	4	4	4	3	4	4.00	มาก
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	3.70	มาก
3. ขั้นตอนของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 5 ขั้นตอน												
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา	3	4	4	4	3	4	4	4	4	3	3.70	มาก
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน	3	5	4	4	5	4	4	4	3	4	4.00	มาก
3.3 การบริหารจัดการเครือข่าย และปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน	4	5	4	4	5	4	4	4	3	4	4.10	มาก
3.4 การพัฒนาและปรับสู่วิถีชุมชน	4	5	4	4	3	4	4	4	4	4	4.00	มาก
3.5 การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม เครือข่าย	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	3.80	มาก
4. องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ												
4.1 สมาชิก/ผู้นำ	4	4	4	4	4	3	4	4	4	3	3.80	มาก
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	4	5	4	4	4	3	4	4	4	4	4.00	มาก
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย	4	5	4	4	4	4	3	4	4	4	4.00	มาก
4.4 กิจกรรม	3	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.5 การประชาสัมพันธ์/ การสื่อสาร	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	3.90	มาก
4.6 ทุน	4	5	4	4	4	3	4	4	4	4	4.00	มาก
5. การอธิบายรูปแบบ	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
6. ภาพรวมของรูปแบบ	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก

ตารางที่ 25 รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหาร ด้านความสอดคล้องกับบริบท

ประเด็น	ความสอดคล้องกับบริบท										\bar{X}	แปลผล
	ผู้เชี่ยวชาญคนที่											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. หลักการสร้างรูปแบบ	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ	3	5	4	4	3	4	4	4	4	4	3.90	มาก
3. ขั้นตอนของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 5 ขั้นตอน												
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน	4	5	3	4	4	3	4	4	4	4	3.90	มาก
3.3 การบริหารจัดการเครือข่าย และปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
3.4 การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน	4	4	3	4	4	4	4	4	3	4	3.80	มาก
3.5 การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม เครือข่าย	3	5	4	4	4	4	4	4	3	4	3.90	มาก
4. องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ												
4.1 สมาชิก/ผู้นำ	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.10	มาก
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3.90	มาก
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย	4	5	4	4	3	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.4 กิจกรรม	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
4.5 การประชาสัมพันธ์/การสื่อสาร	4	5	4	4	4	3	4	4	4	4	4.00	มาก
4.6 ทุน	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
5. การอธิบายรูปแบบ	4	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
6. ภาพรวมของรูปแบบ	3	5	4	4	4	4	4	3	4	4	3.90	มาก

ตารางที่ 26 รายละเอียดผลการประเมินรูปแบบการจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อความมั่นคงทางอาหารด้านการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

ประเด็น	การนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง										\bar{X}	แปลผล
	ผู้เชี่ยวชาญคนที่											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. หลักการสร้างรูปแบบ	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
2. ความเชื่อมโยงของรูปแบบ	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3.80	มาก
3. ขั้นตอนของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 5 ขั้นตอน												
3.1 รับรู้ ตระหนัก และเข้าใจถึงสถานการณ์ปัญหา	4	5	4	4	3	4	4	4	4	4	4.00	มาก
3.2 วิเคราะห์สถานการณ์ กำหนดเป้าหมายและสร้างกฎ ระเบียบร่วมกัน	4	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
3.3 การบริหารจัดการเครือข่าย และปฏิบัติตามแนวทางด้วยกัน	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
3.4 การพัฒนาและปรับวิถีชุมชน	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	3.90	มาก
3.5 การรักษาความต่อเนื่องและขยายกลุ่ม เครือข่าย	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
4. องค์ประกอบของการจัดการเครือข่ายชุมชนของรูปแบบ 6 องค์ประกอบ												
4.1 สมาชิก/ผู้นำ	4	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.2 วัตถุประสงค์/เป้าหมาย	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
4.3 การบริหารจัดการเครือข่าย	3	5	4	3	4	4	4	4	4	4	3.90	มาก
4.4 กิจกรรม	3	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
4.5 การประชาสัมพันธ์/ การสื่อสาร	3	4	4	4	4	4	3	4	4	4	3.80	มาก
4.6 ทุน	4	5	3	4	4	4	4	4	4	4	4.00	มาก
5. การอธิบายรูปแบบ	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.10	มาก
6. ภาพรวมของรูปแบบ	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4.10	มาก

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นฤมล คำอ่อน
วัน เดือน ปี เกิด	3 กันยายน 2524
สถานที่เกิด	จังหวัดสุราษฎร์ธานี
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2537 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนธิดาแม่พระ พ.ศ. 2540 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2543 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2547 ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2550 – ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี